biblioteca școlarului

IOAN SLAVICI

MOARA CU NOROC

Litera INTERNAȚIONAL

biblioteca școlarului

Ioan
SLAVICI

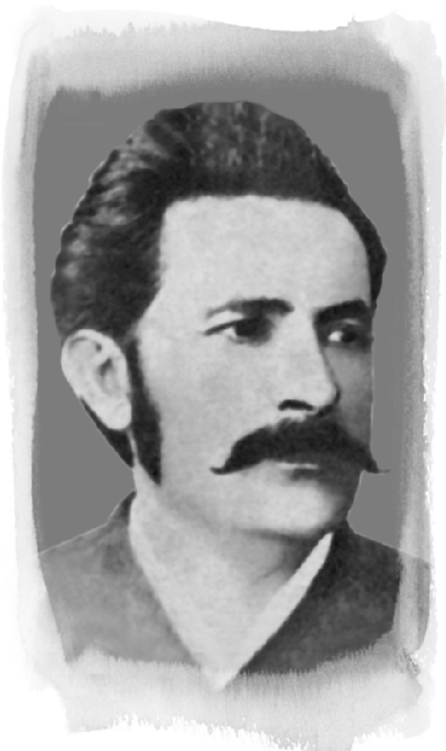
MOARA CU NOROC

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

Colecţie iniţiată şi coordonată de Anatol Vidraşcu şi Dan Vidraşcu
Concepţia grafică a colecţiei: Vladimir Zmeev
Coperta: Isai Cârmu

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE:

Magdalena Popescu,
G. Topârceanu, Mihai Eminescu,
Dumitru Micu, George Munteanu,
Nicolae Iorga, M. Dragomirescu,
Mircea Zaciu, Ion Negoiţescu,
G. Călinescu, Marian Popa,
Ovidiu Papadima,
Tudor Vianu

Ioan Slavici

Editura „Litera Internaţional“
O. P. 33; C.P. 63, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax (01) 3303502; e-mail: info@litera.ro

Grupul Editorial „Litera“
str. B. P. Hasdeu, mun. Chişinău, MD-2005, Republica Moldova
tel./fax +(3732) 29 29 32, 29 41 10, fax 29 40 61;
e-mail: litera@litera-publishing.com

Difuzare:

S.C. David D.V.Comprod SRL
O. P. 33; C. P. 63, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax +(01) 3206009

Librăria „Scripta“
str. Ştefan cel Mare 83, mun. Chişinău, MD-2012,
Republica Moldova, tel./fax: +(3732) 221987

Prezenta ediţie a apărut în anul 2001 în versiune tipărită
şi electronică la Editura „Litera Internaţional“ şi
Grupul Editorial „Litera“.

Editori: *Anatol şi Dan Vidraşcu*
Redactori: *Tudor Palladi, Petru Ghencea*
Tehnoredactare: *Victor Gorbatovschi*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic din Chişinău
Comanda nr. 11330

CZU 821.1351.-3
N 34

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii

Slavici, Ioan

Moara cu noroc/ Ioan Slavici; col. iniţ. şi coord. Anatol şi Dan Vidraşcu; conc. gr. a col. / Vladimir Zmeev; coperta: Isai Cârmu.— Ch., Litera, B., Litera Int., 2001 (Combinatul Poligrafic). — 312 [p]. — (Bibl. şcolarului, serie nouă, nr. 240)

ISBN 973-8358-19-1. — ISBN 9975-74-365-X

821.135.1.-3

ISBN 973-8358-19-1
ISBN 9975-74-365-X

CUPRINS

NUVELE

POVEŞTI

TABEL CRONOLOGIC

1848 18 ianuarie. *La Şiria, lângă Arad, se naşte Ioan Slavici, fiu al lui Savu Slavici, „maiestru" cojocar, şi al Elenei, născută Borlea.*

1854–1858 Urmează şcoala primară în satul natal, având ca dascăl pe Dimitrie Voştinari, figură luminoasă de cărturar, evocat în Amintirile *scriitorului. Un bun povăţuitor îi este bunicul său, Mihai Fercu, de asemenea evocat în* Amintiri.

1859–1860 Pentru a se putea înscrie la liceu, frecventează încă o dată clasa a IV-a la o şcoală primară din Arad.

1860–1865 Elev la liceul din Arad, clasele I–V. Cu mai mulţi colegi stă în „cortelaş" (gazdă), primind săptămânal merinde de acasă, aidoma ca în Budulea Taichii.

1865–1867 Urmează la Liceul piarist din Timişoara clasele VI–VII.

1867–1868 Ca „privatist", urmează clasa a VIII-a la Liceul maghiar din Arad.

1868 August. *Trece examenul de bacalaureat la Satu Mare.*
Octombrie *Se înscrie la Facultatea de Drept şi Ştiinţe a Universităţii din Budapesta. Participă la şedinţele Societăţii „Petru Maior" (întemeiată de studenţii români în 1862).*

1869 Aprilie. *Se înscrie la Facultatea de Drept din Viena.*
Septembrie. *Este încorporat ca „voluntar" (cu termen redus) la un regiment din Viena. Paralel cu stagiul militar îşi continuă studiile universitare. La Viena cunoaşte pe Eminescu, cel care îi va rămâne toată viaţa „prieten şi sfătuitor". Amândoi sunt proclamaţi „membri definitivi" ai Societăţii literare „România", întemeiată în 1864 de studenţii români din Viena.*

1870 Mai. *Susţine examenul de stat, obligatoriu pentru toţi studenţii după frecventarea a patru semestre.*

1871 Martie. *Debutează în „Convorbiri literare" cu* Fata de birău *(comedie). La constituirea societăţii studenţeşti „România jună" (8 aprilie)*

Slavici este ales preşedinte, iar M. Eminescu – bibliotecar. Împreună cu Eminescu desfăşoară o amplă activitate pentru organizarea Serbării de la Putna şi a Congresului studenţesc care fixează programul luptei pentru „unitatea culturală" şi naţională a românilor de pretutindeni.
Termină şcoala militară din Viena, devenind ofiţer.

1872 1 iunie. *În „Convorbiri literare" publică povestea* Zâna Zorilor.

Iulie. *Părăseşte Viena, viaţa sa de student încheindu-se aici. În vară face practică avocaţială la Arad, în cancelaria lui Mircea B. Stănescu, care conducea şi foaia umoristică „Gura satului", unde colaborează şi Slavici.*

Publică în „Convorbiri literare" poveştile Ileana cea şireată *şi* Floriţa din codru.

1873 Februarie. *Este martor la răzvrătirea din Păuliş, izbucnită ca urmare a măsurilor abuzive ale oficialităţilor maghiare de a interzice folosirea limbii române la primărie.*

Iulie. *Intră ca „archivariu" la Consistoriul din Oradea Mare; în vizitele pe care le întreprinde în satele bihorene întâlneşte prototipul eroului din* Popa Tanda*, nuvelă pe care o va publica doi ani mai târziu în „Convorbiri literare".*

1874 *Poposeşte la Iaşi pentru un scurt timp (octombrie–noiembrie). Este găzduit împreună cu Eminescu şi Miron Pompiliu de către Samson Bodnărescu, directorul Şcolii Normale. Prin Eminescu, îl cunoaşte pe Ion Creangă.*
La cea de a XI-a aniversare a Junimii, prilej de a-l cunoaşte pe Titu Maiorescu, citeşte nuvela Popa Tanda.
Este numit secretar al Comisiunii pentru publicarea manuscriselor rămase de la Eudoxiu Hurmuzaki.

În decembrie se stabileşte la Bucureşti.

1875 *Este numit profesor de filozofie la Liceul „Matei Basarab", unde predă şi ore de română, logică şi psihologie.*
În „Convorbiri literare" publică nuvelele Popa Tanda *(iunie) şi* Scormon *(noiembrie).*

1876 *În ziarul „Timpul" publică nuvela* O viaţă pierdută.

1877 *În ianuarie intră în redacţia ziarului „Timpul", unde va lucra împreună cu Eminescu şi I. L. Caragiale. Între cei trei scriitori se leagă o prietenie unică în literatura română.*

În articolele publicate în „Timpul" susţine că România este centrul cultural şi politic al tuturor românilor din ţară şi al celor aflaţi vremelnic sub stăpânire străină.

1878 La cea de a XV-a aniversare a Junimii, la care participă Eminescu şi Maiorescu, Slavici citeşte nuvela Gura satului*, iar I. L. Caragiale – prima sa piesă:* O noapte furtunoasă.

1879 În „Convorbiri literare" publică nuvela Gura satului.

1880 Întreprinde o călătorie de studii în Transilvania; la Blaj îl vizitează pe bătrânul Timofei Cipariu. Se întoarce la Bucureşti prin Banat, pe la Orşova.
În „Convorbiri literare" (iunie–iulie) publică nuvela Budulea Taichii*, citită mai întâi la şedinţele Junimii, Maiorescu notând în Jurnalul său „splendidul Budulea".*
Este numit profesor la Şcoala Normală a Societăţii pentru învăţătura poporului român, unde predă româna şi geografia.

1881 În august şi septembrie întreprinde o călătorie în Oltenia şi Muntenia pentru a vizita monumentele istorice, bisericile şi mânăstirile.
I se conferă medalia „Bene merenti" pentru munca depusă la Comisia documentelor istorice.
În decembrie publică Novele din popor*, care include scrieri literare apărute mai înainte în presa literară* (Popa Tanda, Gura satului, La crucea din sat, Scormon, Budulea Taichii) *şi* Moara cu noroc *(inedită). Volumul, recenzat elogios de M. Eminescu şi N. Xenopol, marchează o piatră de hotar în evoluţia prozei româneşti, îndeosebi a nuvelisticii.*

1882 24 ianuarie. *De ziua Unirii se constituie la Bucureşti societatea „Carpaţii", care îşi propune să realizeze hotărârile Congresului de la Putna pentru „unitatea" românilor; Slavici şi Eminescu sunt aleşi membri activi ai societăţii.*
În martie este ales membru corespondent al Academiei Române la Secţia Istorie.
Întreprinde o călătorie în Italia, fiind fascinat de sculptura lui Michelangelo şi picturile lui Rafael.
Este numit profesor la azilul „Elena Doamna", unde predă româna şi filozofia.

1883 Îmbolnăvirea lui Eminescu (iunie) îl îndurerează profund; întreprinde numeroase acţiuni pentru a-l ajuta.

1884 *La Sibiu, sub conducerea lui Slavici, apare „Tribuna“ care îşi va desfăşura activitatea sub deviza: „Soarele pentru toţi românii la Bucureşti răsare!“, iar în domeniul artei propagă „realismul poporal“. În nr.1 al Bibliotecii poporale a „Tribunei“ Slavici publică* Pădureanca*, amplă nuvelă cu subiect de roman.*

1886 18 martie. *La Sibiu se oficiază căsătoria lui Ioan Slavici cu profesoara Eleonora Tănăsescu, directoarea Şcolii de fete din localitate.*

1887 *Este ales secretar al Partidului Naţional Român, preşedinte fiind G. Bariţ.*
Îl aduce pe G. Coşbuc redactor la „Tribuna“.

1888 *Este întemniţat pentru un an la Vaţ, în Ungaria, unele articole pentru cauza naţională a românilor publicate în „Tribuna“ fiind considerate „delict de agitaţiune“.*

1889 15 iunie. *La Bucureşti se stinge din viaţă Eminescu; „Tribuna“ îndoliată consemnează: „Cea mai glorioasă întruchipare a geniului românesc şi-a sfârşit viaţa de mizerii în modul cel mai trist. Cu el s-a stins cea mai măreaţă figură a literaturii româneşti“.*

1890 *În martie se reîntoarce la Bucureşti, fiind numit director de studii şi profesor la azilul „Elena Doamna“, funcţii în care rămâne până în 1894.*
Publică Şcolile noastre săteşti. Localurile.

1891 *La 24 ianuarie ia fiinţă la Bucureşti Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor, în care activează şi Slavici.*

1892 *La Sibiu se semnează* Memorandumul românilor din Transilvania şi Ungaria*, întocmit pe baza unui proiect schiţat de Slavici încă din 1887, când fusese ales secretar al Partidului Naţional Român.*
Publică Novele*, I (cele mai multe reeditări).*
Publică volumul Românii din regatul ungar şi politica maghiară.

1893 *Înfiinţează la Bucureşti ziarul „Corespondenţa română“, în care sprijină acţiunile memorandiştilor.*
Publică Ardealul. Studiu istoric.

1894 1 ianuarie. *Sub conducerea lui Slavici, Caragiale şi Coşbuc, apare la Bucureşti revista ilustrată „Vatra“. În primele 24 numere ale revistei Slavici publică intregral romanul* Mara *(tipărit în volum de-abia în 1906).*

În iunie este numit director al Institutului „Ioan Otteteleşanu“ din Măgurele (lângă Bucureşti), iar soţia sa este director adjunct.

1896 *Publică* Novele*, II, în care include şi* Comoara *(inedită).*

1897 *La Arad (în ianuarie) începe să apară „Tribuna poporului“, în care Slavici publică sute de articole, fiind şi membru fondator al ziarului.*
Îi apare volumul Poveţe pentru buna creştere a copiilor.

1902 *Publică romanul* Din bătrâni*, distins în anul următor cu premiul Academiei „I. Heliade-Rădulescu“.*

1907 *Călătoreşte în Elveţia, unde se află la studii fiul său cel mai mare, Titu-Liviu.*

1908 *Îşi reeditează nuvelistica sub titlul* Nuvele*, I, II. Publică în volumul* Poveşti *cele mai valoroase basme şi poveşti ale sale.*

Demisionează de la azilul „Elena Doamna“ şi ia conducerea ziarului „Minerva“.

1909 *Cu prilejul comemorării a 20 de ani de la moartea lui Eminescu, Slavici publică în revistele literare ale timpului unele dintre cele mai valoroase pagini de memorialistică dedicate poetului nostru naţional.*

1910 *Publică volumul* Românii din Ardeal *şi trei scrieri pedagogice:* Educaţiunea naţională, Educaţiunea fizică, Educaţiunea morală. *Este angajat profesor de limba română şi geografie la Şcoala evanghelică din Bucureşti.*

1911 *Îi apar volumele* Românii de peste Carpaţi *şi* Zbuciumările politice la românii din Ungaria.

1914 *Conduce ziarul „Ziua“, care prin politica pacifistă şi de neutralitate a fost considerat progerman.*
Îi apare Gramatica limbii române.

1916–1917 *Colaborează la „Gazeta Bucureştilor“ şi „Scena“.*

1918 *Colaborează la „Biblioteca copiilor şi a tinerimii“, publicaţie săptămânală ilustrată.*

1919 Ianuarie–februarie. *Pentru activitatea gazetărească din timpul războiului este implicat împreună cu T. Arghezi în „procesul ziariştilor“. Este achitat la sfârşitul anului ca urmare a campaniei de presă iniţiată de scriitori.*

1920 Îi apare romanul Din două lumi.

1921 Publică volumul de memorialistică Închisorile mele. *Reeditează* Poveştile *(vol. I) şi* Nuvele*, I, II.*

1923 Îi apare romanul Cel din urmă armaş.
Publică Poveşti*, vol. II, cu basme şi poveşti incluse pentru prima dată în volum.*
Îi apare volumul III din Nuvele.

1924 Apare volumul Amintiri*, în care evocă pe marii săi contemporani şi prieteni: Eminescu, Creangă, Caragiale, Coşbuc, Maiorescu.*

1925 În iunie se încheie, fără succes, campania de presă pentru a i se acorda lui Slavici Premiul Naţional pentru proză. (Premiul se acordă lui I. Al. Brătescu-Voineşti.)
17 august. *Se stinge din viaţă, la ora 18.30, în casa fiicei sale Lavinia, la Crucea de Jos (Panciu). Este înmormântat la schitul Brazi (Panciu), însoţit pe ultimul drum de numeroasa-i familie, săteni din împrejurimi, iar din partea Societăţii Scriitorilor Români de Liviu Rebreanu, Gala Galaction şi Mihai Sorbul. Cuvântul din urmă îl rosteşte Gala Galaction: „Învelim pe unul dintre principii Cuvântului Românesc cu faldurii adânci ai gliei străbune... Îl vedem deasupra noastră, mare în literatură, fruntaş al condeiului, premergător şi explorator al frumuseţii graiului şi al sufletului poporului nostru... Îl vedem deasupra noastră – printre nouri şi printre culmi, care se numesc Eminescu, Alecsandri, Maiorescu, Coşbuc, Caragiale... Vârf de stâncă, în diademul Carpaţilor noştri sufleteşti".*

Constantin MOHANU

NUVELE

POPA TANDA

I

Ierte-l Dumnezeu pe dascălul Pintilie! Era cântăreţ vestit. Şi murăturile foarte îi plăceau. Mai ales dacă era cam răguşit, le bea cu gălbenuş de ou şi i se dregea organul, încât răsunau ferestrele când cânta *Mântuieşte, Doamne, norodul tău*! Era dascăl în Butucani, bun sat şi mare, oameni cu stare şi socoteală, pomeni şi ospeţe de bogat. Iară copii n-avea dascălul Pintilie decât doi: o fată, pe care a măritat-o după Petrea Ţapului, şi pe Trandafir, părintele Trandafir, popa din Sărăceni.

Pe părintele Trandafir să-l ţină Dumnezeu! Este om bun; a învăţat multă carte şi cântă mai frumos decât chiar şi răposatul tatăl său, Dumnezeu să-l ierte! Şi totdeauna vorbeşte drept şi cumpănit, ca şi când ar citi din carte. Şi harnic şi grijitor om este părintele Trandafir. Adună din multe şi face din nimica ceva. Strânge, drege şi culege, ca să aibă pentru sine şi pentru alţii.

Mult s-a ostenit părintele Trandafir în tinereţea lui. Şcolile cele mari nu se fac numai iac-aşa, mergând şi venind. Omul sărac şi mai are, şi mai rabdă. Iară cu capul se lucrează mai greu decât cu sapa şi cu furca. Dar toate s-au făcut şi nici n-au rămas lucru zadarnic. Trandafirică a ajuns popă în satul tătâne-său, în Butucani, bun sat şi mare, oameni cu stare şi cu socoteală, dar la pomeni şi la ospeţe părintele Trandafir nu mergea bucuros.

Minunat om ar fi părintele Trandafir dacă nu l-ar strica un lucru. Este cam greu la vorbă, cam aspru la judecată: prea de-a dreptul, prea verde-făţiş. El nu mai suceşte vorba, ci spune drept în faţă, dacă i s-a pus ceva pe inimă. Nu e bine să fie omul aşa. Oamenii se prea supără când le luăm căciula din

cap. Şi e bine să trăim bine cu lumea. Aceasta s-a văzut şi cu alde părintele Trandafir. Un om ca el nici doi ani n-a putut să stea în Butucani. Când una, când alta: odată da cu vorba-n săteni, altă dată-n protopop. Şi este ştiut că, mai ales cu protopopul, preoţii trebuie să nu facă multă vorbă. Decât vorbele, la protopopi, darurile au mai mult înţeles. Iar asta părintele Trandafir nu voia s-o priceapă.

Nu-i vorbă! drept avea părintele Trandafir. Este numai că dreptul e treaba celor mai mari în putere. Cei mai slabi trebuie să şi-l arate pe-ncetul. Furnica nu răstoarnă muntele, dar îl poate muta din loc: încet însă, încet, bucăţică după bucăţică. Poate că ştia şi părintele că este aşa în lume; dar el avea legea lui: „Ce-i drept şi adevărat, nici la dracul nu-i minciună!" Acesta era cuvântul lui; cu acest cuvânt şi-a făcut şi calea din Butucani... Adică nu tocmai el a făcut-o, ci sătenii. O vorbă şi încă ceva, pentru mai bună înţelegere, la protopop, o cale la episcopie, şi aici o vorbă bună de la protopop: lucrurile se fac, numai dacă le ştim face. Cu mult, cu puţin, părintele Trandafir fu trimis de la Butucani la Sărăceni – pentru buna înţelegere între credincioşi.

Popă-n Sărăceni? Cine ştie ce vrea să zică popă-n Sărăceni! Dar aşa-i trebuie părintelui Trandafir! Cine vrea să sară peste groapă, arunce-şi mai-nainte desagii peste ea. Părintele Trandafir n-avea însă decât nevastă şi doi copii: desagii îi erau deşerţi. Pentru aceea îi era atât de greu să sară din Butucani la Sărăceni.

* * *

Pe Valea-Seacă este un sat pe care oamenii îl numesc Sărăceni. Un sat „Sărăceni" pe o vale „seacă": mai rău nu poate să sune însemnarea unui loc.

Valea-Seacă!

„Vale", pentru că este un loc închis între munţi; „seacă", pentru că pârâul ce şi-a făcut cale pe mijlocul văii este sec aproape întregul an.

Iată cum stă valea.

În dreapta este un deal numit Râpoasa. În stânga sunt alte trei dealuri numite: Faţa, Gropniţa şi Aluniş.

Pe Râpoasa cresc stânci; pe Faţa sunt holde; pe Gropniţa este satul, iară pe Aluniş sunt mormintele satului între aluni şi mesteacăni.

Aşa-n dreapta şi aşa-n stânga: dar lucrul de căpetenie este tocmai în fund. Aici sunt munţii; de aici vine ce vine.

Dincolo, peste Râpoasa, este Valea-Răpiţii, o vale mai adâncă decât Valea-Seacă şi numită aşa pentru că prin ea curge Răpiţa. Răpiţa este supărăcioasă, mai ales în timp de primăvară, iar pârâul de pe Valea-Seacă este un crac al Răpiţii. Primăvara, când se topeşte neaua pe munţi, Răpiţa se supără, varsă o parte din mânia ei în cracul de pe Valea-Seacă, şi asta încetează de a mai fi „seacă“. În câteva ceasuri Sărăcenii sunt numai prea bogaţi în apă. Aşa o pat aproape în fiecare an. Când semănăturile din vale par mai frumoase, Valea-Seacă minte cu numele şi spală tot ce-i pică în cale.

Ar fi încă bine dacă această năpădire ar ţinea numai scurtă vreme. Apa rămâne însă pe vale, formând multe locuri de adăpost pentru neamul broscăresc.

Iară în locul grânelor, pe lângă bălţi, cresc răchite şi se îmbuibă sălcişul.

Este oare minune dacă în urma acestora sărăcenenii s-au făcut cu vremea cei mai leneşi oameni!? Este nebun acela care seamănă unde nu poate secera ori unde nu ştie dacă va putea ori nu să secere. Pe Faţa locul este nisipos, grâul creşte cât palma şi păpuşoiul cât cotul; pe Râpoasa nici murele nu se fac, iar în vale apa mănâncă rodul. Unde nu e nădejde de dobândă lipseşte şi îndemnul de lucru. Cine lucrează vrea să câştige, iară sărăcenenii şi-au fost scos gândul de câştig; pentru aceea nici nu se aflau îndemnaţi să lucreze. Cât puteau, petreceau vremea întinşi la răcoare; nu puteau, îşi mâncau zilele lucrând prin alte sate învecinate. Când venea apoi iarna... vai şi amar!

Iar cine e deprins cu răul, la mai bine nici nu gândeşte; sărăcenenilor le părea că, decât aşa, mai bine nici nu poate fi. Peştele-n apă, pasărea-n aer, cârtiţa în pământ şi sărăcenenii în sărăcie!

Sărăcenii? Un sat cum Sărăcenii trebuie să fie. Ici o casă, colo o casă... tot una câte una... Gardurile sunt de prisos, fiindcă n-au ce îngrădi; uliţă este satul întreg. Ar fi prost lucru un horn la casă: fumul află cale şi prin acoperiş. Nici muruiala pe pereţii de lemn n-are înţeles, fiindcă tot cade cu vremea de pe dânşii. Câteva lemne clădite laolaltă, un acoperiş din paie amestecate cu fân, un cuptor de imală cu prispa bătrânească, un pat alcătuit din patru ţapi bătuţi în pământ, o uşă făcută din trei scânduri înţepenite c-un par cruciş şi cu altul curmeziş... lucru scurt, lucru bun. Cui nu-i place să-şi facă altul mai pe plac.

În vârful satului, adică la cel mai înălţat loc, este o alcătuială pe care sărăcenenii o numesc „biserică“. Ce să fie asta? Este o grămadă de groşi bătrâni, puşi unii peste alţii în chip de pereţi. În vremile bătrâne, cândva, nu se ştie când, acest fel de pereţi se aflau cu partea de din sus privind tocmai spre cer; acum însă, nici asta nu se ştie de când, ei se află în supusă plecare spre acea parte, care avea să ţină locul unui turn. Asta pentru că stâlpii din faţă, fiind putreziţi de când a bătut vântul cel mare, s-au plecat spre răbdătorul pământ, trăgând cu sine întreaga alcătuială. Aşa a şi rămas apoi, fiind biserica, cel puţin în Sărăceni, un lucru de prisos.

Popă? Se zice că nu e sat fără de popă. Pesemne cine-a făcut zicala asta n-a ştiut de Sărăceni. Sărăcenii erau un sat fără popă. Adică era sat cu popă, numai că popa lor totdeauna era popă fără sat. Un lucru singur în felul lui cu Sărăcenii ăştia. Mai că n-a fost încă popă care să fi stat mai mult decât trei zile în Sărăceni; şi care a stat mai multă vreme aici s-a curăţit de păcate.

Iar acum părintele Trandafir ajunsese la acest canon de pocăinţă. El nu mai putea să aştepte că va face ca alţii, să

vină o zi, să stea alta şi să se ducă în a treia. Ştia că s-a pus prea rău la protopop pentru ca să poată crede că-l va trimite în alt sat. Iară făr′ de sat nu putea să rămână. Popă făr′ de sat; roată făr′ de car, jug făr′ de boi, căciulă pusă într-un vârf de par. Îşi puse dar de gând ca s-o ieie precum i se face, să facă din nevoie drag şi să stea bucuros în Sărăceni. Era un sat cel puţin de nume: nimeni nu putea zice „că e popă făr′ de sat". Şi într-adevăr, mai potrivit sat nici cu bobii nu s-ar fi putut găsi. Traista popii se potrivea cu pragul poporenilor.

Chiar de la început, părintele Trandafir a înţeles un lucru: cum că în Butucani era mai bine decât în Sărăceni. Oamenii aveau câte ceva; iară de unde este poţi lua. În Sărăceni însă toate încuietorile erau de lemn. Şi apoi părintele judeca: popa face treaba satului, iar satul să îngrijească de traista popii.

Multă vreme n-a trecut până ce părintele a început să prindă încredinţarea că cu desăvârşire proşti n-au fost oamenii care au început cu pomenile şi cu ospeţele. „Este un lucru folositor, zicea el, când oamenii se adună spre a se mângâia şi veseli împreună. Chiar Mântuitorul a început cu pomenile şi cu nunta de la Cana Galileii." Aşa gândea acum părintele Trandafir: dar în Sărăceni nu erau nici pomeni, nici ospeţe.

„Un lucru! îşi zise părintele mai în urmă. În satul sărac popa nici spice n-are de unde culege. Câtă vreme vor fi sărăcenii leneşi, ei vor rămânea săraci şi eu flămând!" Îşi puse dar de gând ca să facă din poporenii săi oameni harnici.

Omul harnic mănâncă piatră, scoate caş din apă de baltă şi seceră fir de grâu unde au crescut cucute.

„Apoi, sfârşi popa, când are vaca hrană, ea nu rămâne stearpă!"

Aşa a zis; aşa s-a pus să şi facă.

Un om care n-are ce să mănânce îşi face treabă din treaba altora. Nici acum nu face bine! Orbul n-ajută pe olog; flămânzii nu-ndreaptă treaba satului; când gâştele păzesc stratul, puţin îi rămâne grădinarului. Ei, dar părintele Trandafir e vârtos la cap: unde pleacă, merge şi ajunge, ori moare pe drum.

* * *

În cea dintâi duminică, părintele Trandafir ţine o predică înaintea oamenilor ce s-au adunat în număr mare ca să vadă pe popa cel nou. Nu este mai mare mulţumire pentru omul ce doreşte binele altora decât aceea când vede că este ascultat de către alţii şi că vorbele lui prind rădăcini. Gândul bun se-nmulţeşte, cuprinzând loc în mai multe suflete, şi cine îl are şi poartă, mai ales atunci dacă îl preţuieşte, se bucură când vede că-şi face cale-n lume. Părintele Trandafir se simţea norocit într-acea zi. Niciodată el n-a fost ascultat cu atâta luare-aminte ca astă dată. Părea că oamenii aceia ascultă ceea ce ştiu, dar nu ştiu bine, şi-i sorbeau vorbele cu atâta sete, încât părea că ar voi să-i scoată sufletul, ca mai uşor să culeagă din el învăţătura.

S-a citit în ziua aceea evanghelia asupra fiului rătăcit. Părintele Trandafir a arătat cum Dumnezeu, în nesfârşita lui iubire de oameni, l-a făcut pe om spre fericire. Fiind omul în lume, Dumnezeu voieşte ca el să simtă toate plăcerile curate ale vieţii, pentru că numai aşa poate să o iubească şi să facă bine într-însa. Omul care din vina sa ori în urma altor întâmplări simte numai amar şi necazuri într-astă lume nu poate iubi viaţa şi, neiubind-o, dispreţuieşte în chip păcătos acest înalt dar dumnezeiesc.

Ce fac însă oamenii leneşi, oamenii care nu-şi dau nici o silinţă, care nici mâna nu şi-o întind ca să ia darul? Sunt păcătoşi! căci nu numai dorinţe avem, ci şi pofte trupeşti. Poftele cele curate sunt date omului ca să le astâmpere prin rodul muncii; dorinţe îi sunt date în suflet ca să cuprindă lume şi Dumnezeu în sine şi, fericit, să le privească. Lucrarea este dar legea firii omeneşti, şi cine nu lucrează greu păcătuieşte.

După aceste, părintele a arătat cu vorbe care dau gândurilor chip vieţuitor cât este de ticăloasă viaţa unui pieritor de foame, şi a dat credincioşilor săi sfaturi, zămislite în mintea lui înţeleaptă, cum ei ar trebui să lucreze în primăvară, în vară, în toamnă şi în iarnă.

Oamenii au ascultat; în feţele lor era scrisă vorba părintelui, iară mergând spre casă, ei vorbeau numai despre ceea ce auziseră în biserică şi fiecare se simţea cu un om mai mult decât până acuma. Erau poate mulţi şi de aceea aşteptau numai să treacă sfânta duminică pentru ca în cea dintâi zi de lucru să înceapă.

– Aşa popă n-a mai fost în Sărăceni! grăi Marcu Florii Cucului, despărţindu-se de vecinul său Mitru.

– Popă, chiar popă, ca la un sat cinstit, răspunse Mitru; ca şi când ar fi simţit că cinstit satul său, tocmai cinstit nu este.

Au venit apoi alte duminici. Părintele Trandafir a mai dat însă îndărăt cu predicile. Chiar în a doua duminică n-avea cui să vorbească. Era vremea cam ploioasă şi oamenii au rămas pe acasă. Alte duminici însă era vreme frumoasă: pesemne atunci nu se îndurau oamenii de vreme; le venea greu a se despărţi de cerul lui Dumnezeu. Aşa câte o babă bătrână, câte un moşneag slab la auz mai avea părintele prin biserică. Adeseori rămânea numai cu Cozonac, clopotarul. Aşa nu se face treabă.

Dacă ar fi fost altfel de om, s-ar fi oprit aci. Părintele Trandafir e însă ca şi capra în grădina cu curechi. Când îl scoţi pe uşă, îţi intră prin gard; când astupi gardul, dai că sare peste gard şi îţi face mai multă pagubă, stricând şi streaşina gardului. Dar ţină-l Dumnezeu! – e numai vorbă! – tot bun om rămâne părintele Trandafir.

– Aşteptaţi! grăi el. Dacă nu veniţi voi la mine, mă duc eu la voi!

Şi apoi porni popa la colindă. Cât e ziua de mare, gura lui nu se mai oprea. Unde prindea oamenii, acolo îi ţinea la sfaturi. La câmp dai de popă; la deal dă popa de tine; mergi la vale, te întâlneşti cu popa; intri-n pădure, tot pe popa îl afli. Popa la biserică, popa la mort, popa la nuntă, popa la vecin: trebuie să fugi din sat dacă voieşti să scapi de popa. Şi unde te prinde te omoară cu sfatul.

Vrun an de zile a dus-o părintele Trandafir cu sfatul. Oamenii ascultau bucuros; le plăcea să stea de vorbă cu popa

şi chiar se prindeau de sfaturi. Atâta însă, şi mai departe tot povestea cea veche: ştiau oamenii cum să facă, dar nu făceau. Părintele se cam necăjea. De la o vreme a fost sfârşit cu sfaturile. Nu era om în sat asupra căruia să nu fi descărcat întreaga sa învăţătură: nu mai avea ce să spună.

„Ei! că nu e bine aşa! grăi iarăşi preotul. Nu merge cu sfatul. Să-ncep cu ceva mai aspru."

Se începu batjocura. Unde afla un om, părintele Trandafir începea a-l face de râs şi a-şi bate joc de el în tot chipul. Trece pe lâng-o casă, care nu e tocmai de ieri acoperită: „Măi! dar isteţ om mai eşti tu! grăieşte către stăpân, şi prin vârful casei ai ferestre. Tare iubeşti lumina şi sfântul soare!"

Află o femeie cu cămaşa nespălată: „Uite măi! dar de când aţi început voi să purtaţi rochii de postav?"

Se întâlneşte cu un copil nespălat: „Auzi, nevastă, mult lictar aveţi voi de se mânjesc copiii atât de tare."

Dă de un om culcat la umbră şi-i zice: „... Bun lucru! bun lucru!" Iar dacă omul se scoală, îl roagă să nu se lase de lucru, că are copii.

Aşa începe şi o duce mai departe tot aşa. A ajuns treaba într-atât, încât oamenii cale de-o poştă se feresc din drumul popii. A ajuns ca şi ciuma. Dar mai rău decât toate este una: după atâta tândălitură, oamenii i-au pus numele „Popa Tanda". Apoi Popa Tanda a şi rămas.

Vorbind drept, sătenilor numai într-un chip nu le plăcea felul popii. Fieştecare râdea bucuros cu popa de alţii; nici unuia nu-i plăcea, însă, când alţii râdeau de dânsul. Aşa e firea omului: fiecare pune bucuros şaua pe iapa vecinului. Şi de asta le plăcea părintele Trandafir poporenilor săi; cu atâta însă popa nu se mulţumea. Nici n-a trecut anul, până ce toţi oamenii din sat erau batjocoriţi; n-a mai rămas de cine să-şi bată joc, căci de la o vreme şi cei batjocoriţi începeau să râdă. Aici apoi s-a sfârşit. A rămas numai una: ca satul să-şi bată joc de popa.

Doi ani de zile au trecut fără ca părintele Trandafir să fi mişcat satul înainte, măcar numai atâta cât e de la vorbă până la supărare. Oamenii ajunseseră atâta de sfătoşi şi atâta de

batjocoritori, încât ziua întreagă stau grămezi, câteodată la sfat, câteodată la batjocură. Era lucru minunat: oamenii cunoşteau binele, râdeau de rău, dar nu se urneau din loc.

Ei! spună om cu suflet: să nu se supere părintele Trandafir? Ba să se mânie, greu să se mânie!

El s-a şi mâniat. A început să ocărască oamenii. Cum a purces la sfaturi, la batjocuri, aşa acum la ocări. Unde prindea omul, acolo-l ocăra.

Dar acum n-a dus-o departe. La început oamenii se lăsau ocărâţi. Mai târziu, mai răspundeau şi ei câte ceva, aşa, pe sub căciulă. În sfârşit, însă, văzând că merge prea gros, începură şi ei să ocărască pe popa.

De aici înainte trebile se încâlciră. Mergea când cruciş, când curmeziş. Oamenii începură să spună popii vorba că nu se vor lăsa de râs şi de ocară, ci vor merge la episcopie şi-l vor scoate din sat.

Numai asta îi trebuia popii. Au nimerit-o poporenii! Să-l scoată din Sărăceni: acuma începu popa cu adevărata ocară.

Aşa a şi mers; poporenii s-au pus în car. La protopop, şi de acolo la episcopie.

* * *

Este în cartea învăţăturilor despre viaţa lumească o scurtă învăţătură: binevoitorii de multe ori ne sunt spre stricare şi răuvoitorii spre folos.

Părintele Trandafir astă dată n-a avut noroc să tragă folos din răuvoitorii săi. Episcopul era un suflet bun, vrednic ca să fie pus în toate pomelnicele de pe faţa pământului. I s-a făcut milă de bietul popă şi i-a dat dreptate, ocărând pe poporeni.

Adică tot în Sărăceni a rămas Popa Tanda.

* * *

Îndeobşte, nenorocirile se grămădesc asupra omului. Una naşte pe cealaltă; sau că ele sunt surori de cruce. Destul că le aflăm totdeauna ca umbra şi lumina, una lângă alta.

Părintele Trandafir avea acum trei copii. Când sosi acasă de la episcopie, găsi pe preoteasa în pat. Era a patra bucurie la casă.

O soţie bolnavă, trei copii mici, al patrulea de lapte, o casă numai hârb: prin pereţi se furişa neaua, cuptorul afuma şi acoperişul era tovarăş cu vânturile, iar hambarele goale, punga deşartă şi sufletul necăjit.

Părintele Trandafir nu era omul care să fi putut afla calea pe care să iasă din această încurcătură. De ar fi fost alţii în starea lui, el le putea da ajutor; pe sine însuşi nu se putea mângâia. El stete multă vreme gânditor la opaiţul ce arunca lumină somnoroasă; împrejurul lui dormeau toţi. Şi bolnava dormea. Apoi nimic nu îndeamnă mai mult spre întristare decât tocmai privegherea între cei ce dorm. Iar aceşti dormitori erau iubiţii lui, iubiţi de a căror fericire el avea să răspundă, iubiţi prin care el vieţuia şi a căror iubire da preţ vieţii sale. Gând se înşiră cu gândul în capul lui. Sufletul îi trecea în trecut şi în viitor, şi viitorul, în starea în care se afla, nu putea să şi-l înfăţişeze decât cu cele mai triste culori. Copiii lui! soţia lui! ce va fi de dânşii!? Inima îi era grea, dar nu afla un singur gând mântuitor, un singur chip de scăpare; în lume nu afla nimic de unde ar fi putut prinde speranţă.

A doua zi de dimineaţă era duminică; părintele se duse la biserica cea închinată spre pământ, ca să citească utrenia.

Ca îndeobşte oamenii, părintele Trandafir niciodată nu şi-a dat seamă despre cele ce făcea. Era preot şi era bucuros. Îi plăcea să cânte, să citească evanghelia, să înveţe creştinii, să mângâie şi să dea ajutor sufletesc celor rătăciţi. Mai departe nu se gândea. De s-ar fi întrebat, cândva, dacă cuprinde el şi înalta sfinţenie, tainicul înţeles al chemării sale, ar fi râs poate în tăcere de toate acele pe care omul numai în momentele grele le pricepe. Este în firea omului că după ce mintea pricepe un şir de lucruri mai ascunse, ea pune aceeaşi măsură pe lumea întreagă şi nu mai crede ceea ce nu poate înţelege. Nu totdeauna însă omul gândeşte. Sunt întâmplări în faţa

cărora mintea stă locului: în primejdie, când sufletul nu mai află ajutor, în bucurie, când el nu află izvorul din care îi curge norocul, şi în înşirarea gândurilor sale, când el nu le mai află legătura. Atunci când omul în orice chip a ajuns la locul unde putinţa începe să se atingă cu neputinţele sale, încetă a mai gândi, gândind în locul său firea omenească.

Părintele Trandafir intră în biserică. Dar totdeauna precum intră făurarul în făurărie. Acuma însă îl prinse o frică neînţeleasă, merse câţiva paşi înainte, se opri, îşi ascunse faţa în amândouă mâinile şi începu să plângă greu şi cu suspin înăbuşit şi fioros. De ce plângea el? Înaintea cui plângea? Din gura lui numai trei cuvinte au ieşit: „Puternice Doamne! Ajută-mă!..." Şi oare credea el că acest gând, cuprins cu atâta înfocare în desperarea lui, îi va putea da ajutor? El nu credea nimic, nu gândea nimic: era purtat.

II

Sfânta *Scriptură* ne învaţă că întocmai precum plugarul trăieşte din rodul muncii sale, şi păstorul sufletesc, care slujeşte altarului, din slujba sa, de pe altar, să trăiască. Şi părintele Trandafir şi într-asta era credincios către sfânta învăţătură; el totdeauna a lucrat numai pentru povăţuirea sufletească a poporenilor săi, aşteptând ca aceştia, drept răsplată, să se îngrijească de traiul lui zilnic. Nu însă totdeauna lumea este întocmită după cum este scris şi este poruncă; aşa era numai popa, iară nu şi poporenii. Din slujba sa părintele trăgea foarte puţin folos, atât cât nu era destul, adică: patru bucăţi de pământ la ţarină, birul de la poporeni şi folosul de la cei născuţi şi cei morţi. Toate la un loc – nimic, fiindcă pe pământ nu răsare aproape nimic, birul nu este decât de nume, cei născuţi se botează de milă şi celor morţi li se face pomană de către popa.

În apropierea bisericii se află o casă pustie, numai după nume casă. Stăpânul casei ar fi ţinut vitele într-însa, dar n-avea

vite. Lângă casă era un loc de grădină, grădina însă nu era, fiindcă zis a fost cum că garduri în Sărăceni nu sunt. Părintele Trandafir cumpărase casa cu loc cu tot şi locuia în ea. De când casa era a popii, prea multe îndreptări nu i se făcuseră, şi acum era tot hârb, pereţii ciur şi acoperişul mreją. Părintele numai de ale altor case purta grijă.

Masa popii nu era mai bună decât casa. Vorba cu lumea gheboşilor: omul se îndreaptă după oameni, chiar şi când ar voi să-ndrepteze oamenii după sine; popa trăia în felul satului. Noroc avea numai cu zestrea preotesei; dar de unde numai se ia, multă vreme nu se ia; şi asta se apropia de postul cel mare.

* * *

„Nu merge! grăi părintele Trandafir. Aşa nu merge!" Începu a se face şi el om ca lumea, a se îngriji mai-nainte de toate de binele casei sale.

Numaidecât în primăvară luă un ţigan, îl puse să frământe imală şi-şi lipi casa. În câteva zile toţi patru pereţii erau lipiţi şi muruiţi. Acum părintele şedea mai bucuros afară decât în casă, fiindcă din casă nu se vedea atât de bine muruiala casei; şi era frumos lucru o casă muruită în Sărăceni, mai ales când omul îşi putea zice: „Asta e a mea!" Era însă un lucru care defel nu se potrivea. De câte ori ochii părintelui scăpătau peste pereţi şi acoperiş, el intra în casă; îi părea c-a văzut acuma destul. Nu privea bucuros la acoperişul stricat şi, totuşi, de câte ori voia să vadă pereţii, vedea tot acoperişul. Afurisitul de acoperiş! Nu mai era chip să-l lase precum era.

Colo jos în vale, pe unde sunt bălţile cele multe, nu cresc numai sălcii şi răchite; pe ici, pe colea este şi şovar, pipirig, papură, ba chiar şi câte un fir de trestie. „Aşa voi să fac!" gândi popa. Luă un om, îl puse la şovar, la pipirig, la papură şi trestie. Sâmbătă era plin împrejurul casei, tot snopi legaţi cu nuiele de răchită; iară în cealaltă sâmbătă acoperişul era cârpit şi tivit pe vârf cu snopi de trestie, peste care erau întinse

două prăjini legate cu furci. Acuma lucrul era chiar bun, şi nu scump. Oamenii treceau pe lângă casa popii, clătinau din cap şi ziceau câteodată: „Popa e omul dracului!" Iară popa petrecea bucuros pe afară.

Dar nici astă bucurie n-a ţinut multă vreme. Tot se mai afla un lucru care nu se potrivea. Popa se simţea prea în câmp. Ca şi a lui casă nu mai era nici una în sat; s-ar fi potrivit ca ea să fie cumva despărţită de sat. Părintele se cam sfia a zice „la mine acasă", fiindcă vedea că „la el" este „în sat". Un gard trebuia încă şi o portiţă, pe care să intre oamenii când vin la popa; să fie gard numai de nume, să fie portiţa numai pârleaz, dar să se ştie că, mai-nainte de a intra în casa popii, trebuie să intri în curtea lui.

Popa iarăşi luă om, îl trimise să taie spini şi pari, bătu parii în pământ, puse spinii printre pari şi gardul fu gata. Înaintea casei, înspre biserică, loc de vreo 400 de stânjeni, locul fu îngrădit: iară portiţa se făcu din patru pari înţepeniţi cu alţi doi, care erau puşi cruciş.

Mai ales preoteasa se bucura foarte când se văzu aşa îngrădită; mai ales popa se bucura când vedea că se bucură preoteasa. Nu era zi în care popa ori preoteasa să nu le zică copiilor de vreo zece ori: „Auziţi? să nu ieşiţi afară din curte! Jucaţi-vă frumos aici, acasă!"

Când omul a făcut începutul, el nu mai ajunge la capăt. O dorinţă naşte pe cealaltă. Acuma preotesei i-a intrat un lucru în cap.

– Ştii tu ce, popă? zise ea într-o dimineaţă. Eu aş gândi că ar fi bine să fac câteva straturi colo de-a lungul gardului.

– Straturi?

– Da! să semănăm ceapă, morcovi, fasole, barabule şi curechi.

Părintele rămase uimit. Îi părea că asta ar fi peste putinţă. Straturi în Sărăceni!... Dar câteva zile capul îi era plin de straturi, de barabule, de curechi şi fasole; aşa, peste iar câteva zile locul era săpat, straturile erau făcute. Nu era ziuă

în care atât popa, cât şi preoteasa să nu fi mers măcar de zece ori la straturi, pentru ca să vadă dacă nu erau răsărite seminţele. Mare a fost bucuria într-o zi. Popa s-a sculat mai de dimineaţă.

– Muiere, scoală!

– Ce-i?

– Au răsărit!

Toată ziua aceea popa şi preoteasa cu copii cu tot au petrecut vremea şezând pup între straturi. Care vedea mai multe seminţe încolţite, acela era mai norocos.

Iară sătenii treceau pe lângă casa popii, priveau printre spini la straturile popii şi-şi ziceau şi astă dată: „Popa e omul dracului!"

– Auzi tu, preoteasă, grăi acum popa. Oare n-ar fi bine să sămănăm păpuşoi pe lângă gard şi împrejurul straturilor?

– Ba bine, zău aşa! Mie-mi place păpuşoiul verde!

– Şi mie, mai ales copt pe jăratic!

Lucru nou! popa se-nconjură cu păpuşoi. Îi râdea inima când gândea cât se va face de frumoasă treaba, când jur împrejur păpuşoiul va creşte şi va acoperi spinii din gard, care începeau a nu-i mai plăcea părintelui. Dar tot vorba cea veche: un necaz naşte pe celălalt. În dosul casei era încă o bucată de loc, de vreo cinci ori mai mare decât acea îngrădită. Asta nu mai ieşea din mintea popii. Pentru ce să stea goală? Oare n-ar putea el pune păpuşoi şi în dosul casei?

În ţarinile de pe Faţă oamenii arau şi semănau, în sat însă neatins era pământul, pentru că aici era sat.

Marcul Florii Cucului, vecinul popii, avea un plug cam stricat... dar plug, iar Mitru Cătănaş, vecinul lui Marcu, avea doi boi slabi şi un cal spetit. Popa, Marcu, Mitru, boii şi calul împreună munciră o zi de dimineaţă până seara; locul fu arat şi semănat cu păpuşoi.

Popa de aci înainte sta mai bucuros în dosul casei. Era lucru minunat şi frumos – aşa brazde şi printre brazde, pe ici pe colea, câte un fir de păpuşoi abia încolţit. Cu toate acestea,

popa se scărpina câteodată, ba foarte adeseori, după ureche. Părea că tot îi mai apasă ceva pe inimă. Era lucru greu, de care nu cuteza a se prinde: pământurile din ţarină. Până acum le-a fost dat în parte; acum nu ştia ce să facă cu ele. I-ar fi plăcut ca să le lucreze însuşi. Să-şi vadă el semănăturile lui, să meargă la ele cu preoteasa, apoi la toamnă... Era lucru foarte ademenitor!

S-a făcut multă vorbă cu preoteasa asupra acestui lucru. Trebuiau cai, trăsură, plug, slugă, grajd. O mulţime de lucruri trebuiau. Iară popa nu se prea pricepea la plugărie... Şi totuşi, straturile erau verzi, păpuşoiul încolţea. Popa îşi întări gândul; luă rămăşiţa din zestrea preotesei, care sta încă încuiată în ladă, şi se apucă de muncă.

Plugul Marcului era bun pentru început. Un cal cumpără popa de la Mitru; alt cal se afla la un om din Valea-Răpiţii; Stan Şchiopul avea un car cu trei roate, popa îl cumpără, fiindcă a câştigat o roată de la Mitru, ca adaos la calul spetit.

Cozonac Clopotarul se prinse să fie slugă la popa, fiindcă casa lui era numai la o săritură de aici. Popa bătu apoi patru stâlpi la capătul casei, doi mai înalţi, doi mai scurţi, alcătui trei pereţi de nuiele, făcu acoperiş de şovar, şi grajdul fu gata.

În vremea asta, părintele Trandafir a îmbătrânit cu zece ani; dar întinerea când încărca preoteasa şi copiii în trăsură, da bici la cai şi mergea ca să-şi vadă holdele.

Sătenii îl vedeau, clătinau din cap şi iarăşi ziceau: „Popa e omul dracului!"

Preoteasa avea însă necazurile ei muiereşti. Ea avea o icoană frumoasă, pe care a fost căpătat-o în cinste de la feciorul popii din Vezura. Şi acum icoana zăcea pusă în fundul lăzii, învelită în hârtie. Ar fi dorit mult s-o pună între fereşti, să pună şi flori de busuioc împrejurul ei, s-o vadă mai adeseori, fiindcă icoana era chipul Sfintei Maria, Maica Domnului, şi pe fiica preotesei o chema Maria. Era şi un alt lucru ce o supăra pe preoteasa: o fereastră era astupată cu băşică de porc, iar

în celelalte două erau trei ochi sparţi şi cârpiţi cu hârtie. Era cam întuneric în casă.

Paştile se apropiau. Nu mai erau decât cinci zile până-n Săptămâna cea Mare. Dacă popa voia să petreacă Paştile cu preoteasa împreună, nu-i rămenea decât să câştige trei lucruri de căpetenie: var pentru pereţi, ferestre pentru casă şi privaz pentru icoana Sfintei Mariei, Maicii Preacurate – tot lucruri care numai în oraş se pot căpăta. La târg dară!

Avea popa cai, avea şi trăsură. Îl cam supărau însă lesele, din care n-au fost rămas decât spinarea cu coastele. Îl prindea apoi ruşinea, ca popă ce era, să meargă fără de lese la târg. În împrumut nu putea lua, fiindcă se afla în Sărăceni, unde nici popa n-avea lese cumsecade.

Nevoia este cel mai bun învăţător. Părintele trimise pe Cozonac în vale, după nuiele, bătu doi pari în pământ, între pari, tot la depărtare de o palmă, bătu beţigaşe mai subţirele şi apoi popa, preoteasa, copiii şi Cozonac se puseră la împletit. Multă vreme nu trecu până ce lesele fură gata. De minune nu era lucrul: erau însă cele mai bune lese în Sărăceni, bune, încât Cozonac nu se putu răbda să nu-şi zică: „Popa e omul dracului!"

La târg şi de la târg acasă, părintele se făli cu lesele sale; află că alţii au, ba chiar cumpără mai rele lese decât acelea pe care le făcuse el.

– Ce faci, popă?

– Lese.

– Dacă doar ai!

– Fac pentru cei ce n-au.

După Paşti, Cozonac începu să cureţe bălţile de nuiele, iară popa să împletească lese. Cu cât mergea lucrul mai-nainte, cu atât mai bine mergea; cea din urmă leasă era totdeauna cea mai bună.

Marcu Florii Cucului era om sfătos. Îi plăcea să stea de vorbă cu popa. Cozonac curăţă nuiele, popa împleteşte, iară Marcu zace întins pe burtă cu capul pe pumni şi priveşte în dragă voie.

– Nuiaua asta e cam lungă, zise părintele, măsurând o nuia cu privirea. Măi Marcule! ia dă-mi toporul cela, ca s-o fac mai scurtă!

Toporul era la picioarele lui Marcu; Marcu ridică partea de dinainte a trupului, se reazemă pe cot, întinde piciorul şi moşcoteşte, voind să tragă toporul cu piciorul.

– Tare ţi-e degrabă! îi grăieşte popa, şi-i trage una cu nuiaua.

Marcu sare şi se încredinţează că el este cu mult mai sprinten decât credea. În urmă, astă încredinţare i-a fost de mare folos. Înainte de Rusalii, părintele a gătit un car de lese, cu care avea să meargă la târg, şi Marcu ştia foarte bine că, dacă popa vinde lesele, şi el va să aibă sărbători bune. I-a fost ajutat popii câteva săptămâni, şi lucrul totdeauna îi aduce folos celui ce-l face.

Înainte de Rusalii începură însă nişte ploi, care părea că nu vor mai înceta.

– Nu ştiu, zău, eu ce voi face, zise popa. Parcă m-oi lăsa cu târgul până după Rusalii. Mi-e groază să plec pe ploaia asta. Dacă n-o sta ploaia până joi, apoi eu, unul, nu mă duc!

Marcu se scărpină după urechi, dar nu zise nimic. Vedea şi el că popa nu se cade să fie plouat. Îl supăra însă lucrul şi-l făcea să se gândească.

– Oare, grăi el într-un târziu, încetând a împleti, oare n-am putea noi împleti o rogojină? Şovar, rogoz şi pipirig este în vale!

– Măi, poate că ai dreptate, îi răspunse popa. Şi aceea tot cam aşa trebuie să fie ca şi asta ce facem noi.

Dându-i ajutor popii, Marcu a început să facă mai bune lese decât popa. Rogojina a ieşit în cinstea lui; iară popa n-a venit plouat, ci cu punga plină de la târg.

Ziua sfintelor Rusalii astă dată a fost zi bună. Preoteasa avea rochie nouă, cei trei mai mărişori aveau papucaşi din oraş, Măriuca cea mai micuţă avea o pălărie de paie cu două flori roşii, iară pereţii erau albi chiar şi pe din afară, ferestrele erau întregi, casa era luminoasă şi icoana Sfintei Mariei Maicii

Preacurate se vedea bine cum era pusă sus, între ferestre, şi împodobită cu florile crescute pe marginea straturilor. Făină albă, carne, unt, ba chiar şi zahăr a adus popa de la oraş. Părintele o iubea pe preoteasa; ei însă niciodată nu s-au sărutat. Preoteasa a început să plângă – nu ştie de ce –, iară părintele Trandafir era să plângă când a sosit în biserică; a văzut însă oamenii pe la icoane şi a intrat în altar cu lacrimile în ochi. Zic oamenii că el niciodată n-a cântat mai frumos decât într-astă zi. A rămas vorba: „Cântă ca popa la Rusalii!"

* * *

Vremurile vin; vremile se duc: lumea merge înainte, iară omul, când cu lumea, când împotriva ei.

III

Drumul de ţară vine din oraş, trece pe lângă Valea-Seacă şi merge mai departe pe la Valea-Răpiţii. Unde se întâlnesc drumurile, la împreunarea celor două văi, pe Răpiţa, este o moară, lângă Răpiţa este o rugă, lângă rugă este o fântână, iar lângă fântână sunt opt paltini frumoşi. Locul acesta se zice: „La rugă la Sărăceni!" De aici până la Sărăceni nu este decât cale de un ceas. Cu toate aceste, de câte ori vine din oraş, sărăceneanul se opreşte aici, adapă caii şi mai stă puţină vreme, aşteptând ca să vie vreun drumeţ care să întrebe: „Ce sat e acela unde se vede biserica cea frumoasă cu pereţi albi şi cu turn sclipitor?" Fiind întrebat astfel, el îşi netezeşte mustăţile şi răspunde privind fălos spre acel loc: „Acolo sus pe Gropniţa? Acela e satul nostru, Sărăcenii. Dar clopotele să le auzi; ce clopote sunt în turnul acela!... S-aude cale de trei ceasuri!"

Unde se despart drumurile este un stâlp cu două braţe: pe un braţ stă scris: „Spre Valea-Răpiţii", pe celălalt: „Spre Valea-Seacă". Drum ca acela care trece prin Valea-Seacă înspre Sărăceni jur-împrejur nu este. Neted ca masa şi vârtos ca

sâmburele de cireaşă. Se vede că sărăcenenii l-au făcut de dragul lor. În dreapta şi în stânga, tot zece-cincisprezece paşi unul de altul, sunt nişte nuci stufoşi, la care omul priveşte cu drag. Albia pârâului rămâne la dreapta: drumul trece pe coaste, mai pe sus, ca să nu-l atingă năpădirea apei. Sărăcenenii au trebuit să sfarme stânci în calea lor; dar au făcut-o bucuros, fiindcă din stânci şi-au făcut drumul.

Pe aicea sărăceneanul se simte acasă, pentru aceea mână numai în paşi. De altminterea, nici nu i se urăşte. Aproape la tot pasul întâlneşte câte un cunoscut, cu care mai schimbă vorba „de unde şi până unde". Ăsta duce un car de var, celălalt un car de poame; mai apoi vine unul cu împletituri, altul cu un car de roate, doage, ori alt lemn lucrat. Iară pe marginea drumului, din când în când, dă de pietrarii care ciocănesc din zori de zi până la apusul soarelui. Astă cale nu e pustie!

Unde coteşte valea şi drumul, acolo sunt vărăriile. Aici apoi e târg întreg. Unii încarcă var, alţii descarcă piatră şi lemne; pietrarii fac tocot; vărarii aruncă lemne în foc; stăpânii fac larmă unul pentru cinci.

De la acest loc şi satul se vede mai bine. Grădinile sunt însă prea îndesate cu pomi; numai printre crengi ori peste pomi vedem pe ici, pe colea, câte o bucată din pereţii şi acoperămintele caselor. Casa popii este tocmai lângă biserică: nici din asta nu vedem însă decât cinci ferestre şi un acoperământ roşu cu două hornuri. În faţă cu biserica e şcoala. Casa, din care nu vedem decât o bucată de perete cu două ferestre mari şi acoperământul, este a lui Marcu Florii Cucului. Iară zidirea cea mare, care se vede mai în vale, este primăria. Dacă satul nu ar fi atât de îndesat, ar trebui să ni se înfăţişeze foarte frumos. Aşa însă rămâne învelişul, din care trebuieşte să urmăm la cele ce nu vedem.

Toate s-au schimbat; numai părintele Trandafir a rămas precum a fost: verde, vesel şi harnic. Dacă părul cărunt şi barba căruntă nu ar vesti vremea lui, am crede că copilaşii cu care

se joacă înspre seară la laiţa cea de dinaintea casei sunt copilaşii lui. Unul dintre copilaşi, pe care l-a ridicat ca să-l sărute, îi fură pălăria din cap şi fuge cu ea năstaşnic. Măriuca deschide fereastra şi strigă: „Trandafirică al mamei, nu lăsa pe moş-tătuca cu capul gol“. Apoi fuge de la fereastră, pentru ca să prindă pe Ileana, care a furat ceapţa bunichii, s-a împodobit cu ea şi vine să se fălească la moş-tătuca. Moş-tătuca râde din toată inima; îi place gluma. Tocmai vine de la vecernie şi părintele Coste, şi prinde atât pe Ileana cât şi pe Mariuca, le sărută şi apoi se pune pe laiţă lângă socrul său. Marcu, vecinul, vechiul prieten, socrul Măriucăi, om de casă, vede alaiul şi vine şi el să stea de vorbă. „Bătrânule! na-ţi căciula, nu sta cu capul gol!“ grăieşte bunica, întinzând căciula pe fereastră.

Un om din sat trece, le pofteşte „bună odihnă“ şi-şi zice: „Ţine-l, Doamne, la mulţi ani, că este omul lui Dumnezeu!“

SCORMON

I

Cât e de lung gardul, de la portiţă până la cotitura uliţei, Sanda l-a măsurat, nici ea singură nu ştie de câte ori, cu firul în mână. Jos, lângă portiţă, e vârtelniţa cu jirebia de tort. Sanda ia capătul firului, îl suceşte pe lângă cel dintâi par din gard, apoi merge lăsând firul printre degete, din par în par, până la stâlpul din cotitură; acolo suceşte firul încă o dată şi iarăşi se întoarce înapoi. Vârtelniţa se mişcă alene, scârţâind îndelungat, şi lasă firul a se dezveli. Din când în când, scârţâitura încetează şi firul nu mai curge. Sanda fuge la vârtelniţă, descurcă firele şi iarăşi părândă parii. Aşa se urzeşte pânza. Şi gardul e cel mai bun urzitor: pari bătuţi unul lângă altul şi legaţi între dânşii, loc de şase palme de la pământ, cu o împletitură de nuiele. Lângă gard locul e neted; dincolo grădina cu legume şi cu flori. Cucurbăta se întinde de-a lungul, se ridică şi pe alocurea se răsuceşte până în vârful parilor, încât firul Sandei se ascunde în verdeaţa frunzelor ori scutură albine din florile galbene. Aşa de a îndemână nu e urzitorul cu craci lungi ca păianjenul. E bun în vreme de iarnă. Acum însă naica Marta s-a dus cu copiii la stână, badea Stan a plecat cu un car de scânduri: Sanda e singură-singurică. Îi mai place afară la uliţă. Nu pentru că ar fi trecători, dar afară cântecul vine mai bine. E cald, dar deprinsă e fata la ger şi la arşiţă. Cu braţele goale, cu poalele aninate în brâu şi cu ştergarul în cap, ea nici nu simte vremea lui cuptor; cântă, întinde firul, descurcă jirebia şi se pierde în tinereţile ei.

Din vale vine, abia târându-se, un câine flocan, pe mijlocul uliţei. Câteva sute de paşi de la cotitură, el zăreşte o clipă pe Sanda, se opreşte, ridică capul, ciuleşte şi începe a scheuna

încet. Sanda se întoarce cu firul şi iarăşi se arată la cotitură. Câinele tresare, prinde viaţă şi, cu ochii aţintiţi la Sanda, se repede în sus.

Pentru o fată care urzeşte pânză de-a lungul gardului, un câine flocan, mai ales când nu vine, ci se repede, totdeauna este o ivire mai mult decât supărăcioasă. Sanda ţipă, apoi rămase încremenită de spaimă, cu faţa albă ca fagurele şi cu ochii aţintiţi la câine.

Ca o şopârlă însă, cu labele întinse, colbăind cu coada şi scheunând, se târâie câinele până în apropierea ei. Acolo apoi rămase turtit la pământ, privind fata speriată, scheunând iar cu frică şi muşcându-şi coada neîncetat.

Sanda îşi veni în fire. Îi părea c-a mai văzut adeseori acest câine, dar unde şi cum nu-şi aducea aminte.

Deodată, faţa ei se însenină.

– Scormon! strigă ea cu bucurie, ca şi când ar întâlni un vechi prieten.

Când auzi câinele acest cuvânt, sări uite la picioarele ei, apoi se ridică cu labele pe ea şi iarăşi îi cuprinse picioarele, sări împrejur vesel, începu să latre, să scheaune şi iarăşi să-i lingă mâinile.

– Scormon! dragă Scormon! zise ea, plecându-se spre câine şi netezindu-l. Cât e de slab, sărmanul! Unde e Pascu?

La auzul acestui nume, câinele începu să scheaune încet, mai tare, tot mai tare, în sfârşit el îşi ridică capul în sus şi începu să urle.

Sanda îl privi câtăva vreme cu mişcare.

– Bietul câine! cum urlă! zise ea înduioşată. Scormon, nu urla! urmă apoi, simţind că lacrimile îi vin în ochi. Cine ştie, poate a şi murit în cătănie. Bietul câine! Apoi începe a se sterge la ochi, aşezându-se pe piatra de lângă portiţă. Cine ştie, poate a şi murit! Trei ani vor fi la toamnă de când l-au dus în cătănie. Şi mulţi mor în cătănie. Se zice că-i bate şi-i ţin cu mâncări rele. Vai ş-amar! Nu se mai aude nimic de el. Despre alţii tot mai vine câte-o veste. Dar el n-are pe nimeni decât pe bietul acesta de câine, care piere de foame.

La acest gând, Sanda privi împrejur. Scormon era tupilit la picioarele ei. Ea începu să-l netezească.

– Scormon! tu n-ai stăpân!

Scormon se ridică şi-şi puse labele pe genunchii ei, privindu-i în faţă.

Sanda începu a-şi face mustrări. De trei ani, de când s-a dus Pascu, ea abia câteodată şi-a adus aminte de el. Măcar numai să se fi gândit la el. Şi aşa nu se mai gândeşte nimeni altul în lume. Dar atunci când îl luase în cătane Sanda era încă tânără, de tot tânără şi nepricepută. Iar el totdeauna a fost bun cu dânsa. Când mergea la stână, iarna, când şedeau seara la sfărâmat de porumb, şi primăvara, când oile începeau să fete, totdeauna el îi aducea pe cel mai frumos dintre mieii priori. Cine ştie? poate el... Da! de dragul ei el ar fi fost gata să facă orişice. Ar fi dorit să ştie unde-i şi ce face, şi cum e, şi ce gândeşte, ar fi dorit să-l vadă şi numai să-l vadă.

Scormon se ridică cu labele pe umerii ei.

– Scormon! strigă ea înduioşată, apoi îi cuprinse capul şi îl sărută, privind speriată împrejur, ca să vadă dacă nu o va fi zărit cineva. După aceea se ridică repede, intră în curte, în casă şi ieşi cu o bucată de mălai proaspăt.

– Scormon, ia, mănâncă! grăi ea, întinzându-i bucata.

Câinele începu să muşine mălaiul.

– Mănâncă, Scormon, mănâncă! Sărmanul, cât e de slab: abia a mai rămas păr pe el! Mănâncă, Scormon!

Scormon apucă bucata cu sfială şi o puse între labe, iar fata se aşeză lângă el şi rămase privind cu mulţumire cum câinele din ce în ce se îndemna mai tare la mâncare.

– Unde e Pascu, Scormon?

Câinele lasă bucata şi iarăşi începe a scheuna.

– A murit, ştiu c-a murit! câinele simte mai bine decât omul!

Naica Marta se opri la portiţă şi stete uimită: Sanda şedea jos şi netezea un câine străin.

– Ce faci tu, fată?

– A murit, mamă! ştiu c-a murit! Urlă câinele.

– Cine-a murit?

– Pascu! Ia, acesta e câinele lui.

– Care Pascu?

– Pascu, care era cioban.

– Aha, îmi aduc aminte, bălanul! răspunse naica Marta. Dar de unde ştii tu?

– Urlă câinele, mamă. Să vezi. Scormon! Unde e Pascu?

Câinele, la intrarea naicăi Martei, se retrase şi făcu un cerc împrejurul femeilor. Acum se opri şi ridică capul în sus.

– Unde e Pascu? întrebă Sanda încă o dată.

Câinele începu iarăşi să urle.

Muma şi fata stăteau privind cu înduioşare la câinele ce în limba lui se plângea de singurătate.

– Da, nu e a bine! grăi naica Marta într-un târziu. Dumnezeu să-i ierte păcatele! Era băiat bun. Nu mai ştie nimeni să facă brânza cum o făcea el. Bietul câine, cum urlă!

Acum, când şi naica Marta zisese că Pascu a murit, Sanda ar fi dorit să-i arate că e cu putinţă ca el să nu fi murit. Câinele poate urla şi numai de dor să vadă pe stăpânul său. Văzând însă că şi mamă-sa îşi şterge lacrimile, ea o urmă în casă, fără să-i vină a zice vrun cuvânt.

Ceva mai târziu, Sanda iarăşi măsura lungimea gardului cu firul în mână, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic. Scormon era culcat la vârtelniţă, purtând capul în urma fetei, pe care şi-o alesese stăpână. Ea se apleca totdeauna când sosea la vârtelniţă şi-l netezea, iar câinele se tăvălea dezmierdat înaintea ei.

– Bietul câine! Cum se bucură!

Numai în cealaltă zi dimineaţă se simţi urma zilei acesteia.

– Ce ţi-e, fată? o întrebă mamă-sa îngrijată.

– Nimic, mamă.

– Eşti galbenă ca ceara!

– Nu ştiu! zise Sanda, mergând să dea mălai la câine.

Şi din zi în zi Sanda se făcea tot mai tăcută, mai galbenă şi mai gânditoare. Îi plăcea să iasă seara afară, numai cu

Scormon. Acesta, peste câteva zile, încetă a mai urla când îl întreba unde e Pascu, ci scheuna numai privind împrejur, ca şi când l-ar aştepta.

„Cine ştie? poate că nici n-a murit“, îşi zise Sanda. Parcă-i spunea un glas tainic că el trăieşte; iar când auzea acest glas, parcă se temea de ceva.

Şi de câte ori vedea pe Scormon, glasul răsuna în sufletul ei şi în răsunetul glasului se ivea frica.

Peste câteva săptămâni, naica Marta ieşi cu o bucată de mălai.

– Scormon!

Nimic.

– Scormon!

Nimic.

– Tu, fată! ia vină, cheamă câinele cela.

Cheamă fata, cheamă muma, cheamă toţi, dar e zadarnic. Astăzi, mâine şi poimâine: s-a dus Scormon. Cine ştie unde?

– Păcat de câinele acela! Era bun la casă, grăi naica Marta.

Sanda s-ar fi bucurat că a scăpat de el, însă îi părea c-a rămas satul pustiu.

II

Trei văi şi trei dealuri: cale scurtă-n tinereţe: cine o face în voie bună a sosit la Măciniş fără chiar să bea apă din izvoarele din cale.

Jos, în vale, curge râul; mai sus, pe coaste, răsfirat, se întinde satul prin holde şi grădini. Sus, pe culme, paşte turma în iarbă verde şi îndesată. Stâna e aşezată tocmai cruce, de unde ochiul cuprinde amândouă văile. Un nuc bătrân şi stufos dă umbră păstorului.

Berbecii sunt bătăuşi, mioarele sunt grase şi mieii zburdalnici, dar păstorul totuşi e tăcut. Zadarnic ia fluierul în mână; doina nu mai are farmecul pe care-l avea odinoară.

– Scormon, ţine!

Scormon sare şi se repede între berbecii care se bat în capete, despărţindu-i pe şapte în şapte părţi, apoi rămâne stând cu capul ridicat, ca să vadă dacă lupta e sfârşită. Iar când vede că toţi pasc, latră încă de câteva ori, ca semn al privegherii sale, şi se întoarce încet lângă stăpânul său. Aci se întinde, îşi pune capul pe labele dinainte şi rămâne urmând cu ochii săi mişcările lui Pascu. Din când în când, ciuleşte, tresare, ridică capul ori mormăie, parc-ar fi simţit ceva nepriincios.

Pascu nu-l vede. El se simte singur. Câtă vreme a fost în cătănie, adeseori şi-a adus aminte de el. Muntele, turma şi Scormon au fost prietenii din revărsatul tinereţilor lui. Acuma însă, de când a sosit acasă, parcă e sătul de traiul de mai nainte. De patru săptămâni îşi paşte turma şi încă nu şi-a botezat chiar nici pe berbecul ce poartă clopotul cel mare. Poate cu vremea, cu zilele, lucrurile iarăşi vor intra în firea lor de mai nainte.

Scormon ridică capul, se ridică de tot, priveşte ciulind în vale, apoi, ca lăsat din puşcă, se duce peste gropi şi tufişuri în jos.

– Unde, păcate, se duce câinele aşa? Scormon, Scormon!

Scormon n-are vreme să stea de vorbă.

Pascu se ridică şi priveşte în urma lui.

Din vale şerpuieşte, albă şi netedă, poteca îngustă. Jos, unde se pierde în dosul spinişului îndesat, Pascu vede o femeie venind grăbită în sus. Scormon merge drept la ea, apoi joacă împrejurul ei, se tăvăleşte, latră, sare la ea şi iarăşi ia calea înapoi până la Pascu.

– Ce-i, Scormon? Cine e aceea?

El ar spune dac-ar şti vorbi. Dar scheaună, sare, latră şi iarăşi fuge la Sanda, şi de la Sanda la Pascu, şi de la Pascu la Sanda, cale tot mai scurtă, până ce nu îi poate vedea faţă în faţă.

Sanda se opreşte cu obrajii aprinşi înaintea lui Pascu.

O, dacă n-ar fi plecat, dacă n-ar fi venit, dacă n-ar fi aici!

Pascu o vede şi-şi aduce aminte de ea. Sanda lui badea Stan. Parc-o vede acum tot cum era înainte de trei ani, dar

totuşi parcă tot nu e cum a fost atunci. Parcă e – ferească Dumnezeu – cum! Ar voi să-i spuie o vorbă, dar nu o găseşte, tocmai de aceea.

– Mi-a spus Florea lui Butuc c-ai venit acasă! grăi Sanda înăbuşită.

Pascu abia putu să o audă.

– Da! am venit acasă. Şi Florea a venit acasă, răspunse el căutând vorbele. Am turmă frumoasă. Patruzeci şi şase de berbeci, o sută şaizeci şi două de mioare şi optzeci de miei.

– Frumoasă turmă!

– Şi iarba e foarte bună, să zici că-i pagubă să pască oile în ea. Ia! berbecele cela e al meu: simbrie. Să ţi-l arăt.

El pleacă înspre turmă şi Sanda în urma lui, iar Scormon, adunând turma, înaintea lor.

– E grasă turma.

– Foarte grasă. Aşa turmă n-am avut încă. Vezi aceea şi aceea, şi berbecul cela, şi celălalt, urmă el, arătând oile răsfirate. Am tot de la zece una.

Sanda umbla în urma lui, privindu-l furiş, iar când el stete locului şi se întoarse la ea, amândoi rămaseră ca în cea dintâi clipă a întâlnirii lor.

– Eu mă duc acasă! zise Sanda cu glas tremurător.

– Te duci acasă?

– Da! mă duc! răspunse ea, plecând.

Pascu plecă în urma ei.

Acuma se opri Sanda.

– Dar unde ai plecat? o întrebă Pascu.

– Am fost numai iac-aşa!

– Ce duci în cârpă?

Sanda privi la cârpă, apoi la Pascu. Ochii începură să i se împăienjenească. Scormon văzu cum o lacrimă se strecură în jos pe obrazul ei şi începu să scheaune, văzând c-acuma nu e bine.

– Ţi-am adus nişte struguri! zise ea, fără ca să-şi şteargă lacrima. Sărmanul, a venit la noi.

Mai departe nu putu vorbi.

Nu ştiu ce şi nu ştiu cum... Pascu se simţi că nu se mai ştie... Fără de a putea să-şi dea seamă în ce chip, el se trezi că îmbrăţişează pe Sanda.

Scormon privea neclintit la ei.

* * *

În toamna viitoare, peste trei dealuri şi trei văi, în umbra unui tei era o trochiţă. Scormon e culcat lângă ea şi priveşte în tăcere cum copilul se joacă cu mânuţele lui bombănind vorbe de tainic înţeles.

CUPRINS

GURA SATULUI

I

Nu-i vorbă, răi sunt oamenii, încât mai răi nici n-ar putea să fie. Chiar şi acela pe care toată lumea îl ştie de bun îşi are ceasurile de răutate, şi nu avem decât să-l atingem unde-l doare pentru ca să-l facem mai dârz decât alţii. Dar nenea Mihu tot om bun rămâne.

Se şi cuvine însă unui om din oameni, ca dânsul, să fie de bună chibzuială, să cumpănească vorbele şi să umble mai mult călare decât pe jos.

Acasă, asta-i altă vorbă!

Oamenii s-au obişnuit a zice mai bucuros „La Mihu Saftei" decât la „Safta Mihului" fiindcă... aşa-i lumea! Când oamenii nu au ce face, ei scormonesc o vorbă şi îşi petrec vremea cu ea. Să te ferească Dumnezeu să nu cazi pe gura satului.

Pentru aceea, când Safta începe să facă gură, nenea Mihu îşi pune mâinile în cap şi-i zice:

– Nevastă! nu mă da pe gura golanilor.

Iar apoi caută să-i facă pe plac, numai să scape de urechile vecinilor. Astfel, cam într-un chip şi cam într-altul, Safta face să treacă de stăpână în casă.

Dar se zice că nu-i stăpân fără stăpân.

E cineva şi mai presus de Safta.

Nenea Mihu are doi feciori voinici şi o fiică frumoasă.

Feciorii, fiindcă sunt doi şi feciorii, oricât de voinici ar fi, stau sub porunca părintească; Marta însă e una singură, adică nu mai are în casă pe nimeni deopotrivă cu dânsa.

Încă pe când era în faşe, Marta avea obiceiul de a pune toată casa în mişcare.

Nenea Mihu, auzind-o plângând, alerga plin de îngrijare din grădină ori din curte în casă.

Şi cu cât creştea, cu atât i se lăţea stăpânirea, căci – vorba lui nenea Mihu – fata mare-i cinstea casei.

Dar tot nu e stăpân fără stăpân.

Ce-i drept, cât ţine preajma casei, nu se găsea nimeni mai presus de Marta; dar lumea e mare şi multe lucruri se găsesc într-însa.

Când Marta iese la joc şi trece de-a lungul uliţelor, nevestele şi babele pizmaşe de tinereţe grăbesc la portiţă şi privesc în urma ei. E frumos cum îşi ţine capul, cum îşi poartă trupul şi cum se mlădie la tot pasul; şi frumos îi şade părul creţ pe frunte, frumos i se lipeşte bogata salbă pe sân, frumos îi cad altiţele pe braţe şi catrinţa bătută în fir frumos i se rotunjeşte pe pulpe. Chiar babă să fii, o priveşti şi ai dori s-o tot vezi.

– Oare cine, soro? zice una.

– Cine altul decât Toderică, îi răspunde alta.

– Toderică?

Aşa umblă gura satului. Nici să visezi din ce scorneşte o poveste.

Pentru ca să vorbim drept, Toderică e Toader, ba chiar Tudoroiu. Lasă că avea din cine să iasă fiindcă şi tatăl său, Cosma Florii Cazacului, seamănă cu dânsul. Fecior şi tată, când calcă, puntea le scârţâie sub picioare.

La joc, Tudoroiu se face mai mult Toderică decât Toader şi ţi-o duce şi frământă, încât să pui rămăşag că ţi-ar putea juca pe urzeală fără ca să-ţi încurce firele.

E bun la veselie, deschis cu flăcăii, darnic unde-i vorba să se arate şi prea mult îi place să şuguiască la joc şi la şezători cu fetele.

Când, la joc, Marta se iveşte în preajma vederii lui, Toader scutură din cap, îşi netezeşte părul pe frunte, ridică din umeri, îşi potriveşte pieptarul pe trup. Iar dacă ea se apropie, dacă este aproape de dânsul, Toader îi zice:

– Ce mai faci, Marto?

Ea răspunde:

– Mulţumesc de întrebare, bine!

El apoi întreabă:

– Nenea Mihu ce mai face?

Ea răspunde:

– Mulţumesc, face bine că-i sănătos.

El iarăşi întreabă:

– Leica Safta ce mai face?

Ea atunci răspunde:

– Şade, Toderică.

După aceste, ea îşi adună buzele şi întreabă:

– Ce mai fac ai voştri?

– Ei! Ce să facă? răspunde el, iacă! mai una, mai alta...

De aci înainte vorba trece la lucruri mai depărtate. Toader spune că a vorbit cu cumnatul, cu vărul, cu finul, în sfârşit, cu cutare şi cutare dintre oamenii vrednici de a fi stat de vorbă cu dânsul; iar Marta îi spune cine a fost şi cine nu a fost de curând la dânşii, cu cine a vorbit şi cu cine nu, cine ce a zis şi cine nu a zis.

În sfârşit, Toader priveşte îndelung în ochii mari ai Martei, Marta îi zâmbeşte cu o răcoroasă bună-cuviinţă şi, văzând acest zâmbet, el îi apucă mâna şi zice:

– Să jucăm una, Marto.

Ea răspunde veselă:

– Dacă vrei, Toderică.

Toader atunci bagă mâna stângă în şerpar, scoate un pumn de bani, îi aruncă lăutarului şi strigă:

– Acum, una pe pofta mea!

Iar când Toderică se prinde la joc cu Marta Mihului Saftei, babele şi moşnegii se ridică din umbră, sparg sfatul şi grăbesc să mai vadă şi ei o dată.

Aşa se petrec lucrurile. Dar gura satului prea face dintr-un ţânţar un armăsar. Pe când Marta şi Toader vorbesc numai aşa, ca să nu tacă, cei ce n-au ce face le pun floare la ureche.

Cu totul fără nici un temei nu sunt însă nici vorbele babelor. Prea se potrivesc tinerii la stare şi la făptură, prea sunt deopotrivă în sat şi-n şapte sate!

E vorba, cine-a fost Cazacul, cine Florea Cazacului şi cine este Cosma Florii Cazacului? Un copil nevârstnic o ştie pe de rost. Om să-i pui alăturea şi să-l cauţi în şapte sate, nu găseşti unul mai bun decât Mihu, care nu-şi mai ştie rubedeniile şi cuscrii şi finii şi care nu-şi numără averea pe boi, ci pe juguri.

Aşa judecă satul şi, dacă e vorba să spunem drept, nici Mihu, nici Cosma nu sunt scoşi din sat. Prea se simţeau străini în acelaşi sat şi le plăcea să se mângâie cu nădejdea de înrudire.

Marta şi Toader? Ei s-au trezit încă de mici în gura satului, şi nici că-şi mai dădeau bine seamă despre cele ce se vorbeau zi de zi. Ar fi trebuit să vie cineva şi să le spuie că nu-i aşa, pentru ca să-i puie pe gânduri şi să-i facă a se întreba cum adică este.

Cineva! Dar cine? Dintre toţi unul singur era care ar fi dorit să se puie împotriva gurii satului, dar acesta era tăcut şi gânditor.

În toate duminicile şi zilele de sărbători, dis-de-dimineaţă, cobora despre munte şi intra în sat un voinic curăţel. Nimeni nu se întreba de unde vine şi unde descalecă; toată lumea ştia că este Miron oierul şi nimeni mai mult nu dorea să ştie.

Trecuse un an de zile de când Miron venea mereu la joc; flăcăii îi erau prieteni, iar fetele se adunau bucuros împrejurul lui ca să-i asculte poveştile, vorbele şăgalnice şi cântecele frumoase. Din când în când, dar foarte arareori, Miron scotea din şerpar un fluieraş, pe care cânta câte o doină plină de duioşie, încât oprea răsuflarea celor ce-l ascultau.

Din când în când, numai arareori, scotea Miron fluieraşul său; îl scotea însă totdeauna când Marta îl ruga; ba era chiar destul ca ea să privească la şerpar, pentru ca Miron să puie mâna pe piept, gata de a-i face pe plac.

Acesta e lucru ştiut de toţi, ba chiar un lucru care de sine se înţelegea. Cine nu ar fi dorit să asculte cântecele lui Miron şi care fată nu ar fi dorit să-i fie în apropiere şi să-i audă graiul limpede? Marta era fiica Mihului Saftei, şi era un lucru firesc ca atunci când ea roagă, să nu zică ba, mai ales ştiind să-l

roage atât de frumos cum avea obiceiul. Fetele dar, când voiau să asculte, rugau pe Marta; Marta însă mai totdeauna le răspundea că Miron nu voieşte, fiindcă nu e tocmai în voia lui cea bună. Numai din când în când, foarte arareori, Marta ruga pe Miron să cânte.

În horă Miron totdeauna e cumpătat, încât parcă numai şuguieşte cu jocul. Dar ochii tuturora se opresc asupra lui. Înalt şi mlădios, cu umerii laţi şi cu pieptul ieşit, el calcă lat şi pe întreaga talpă, încât la fiecare pas întregul trup i se scutură şi se leagănă când la dreapta, când la stânga. Când stă însă şi-şi ridică fruntea ieşită din faţă, fetele tresar sub privirea lui. Un cap bălan cu părul lung până pe umeri, cu o faţă albă şi străbătută ca de-o răsuflare de rumeneală, cu doi ochi mari şi albaştri ca faţa cerului privită de pe culmea muntelui. Totdeauna e în această faţă ceva ce nu se mai găseşte în alte feţe, un fel de tristeţe, un văl de gânduri, iară în surâsul de pe buzele lui ascuţite totdeauna e ceva ce-ţi deschide sufletul.

E minunat flăcău Miron şi nu e minune că toţi îl caută şi doresc.

Înspre amurgul serii, când jocul se sparge, Marta pleacă spre casă.

Unii merg într-o parte, alţii într-alta.

Toderică merge cu Marta până la răspântie, îi doreşte de bine, apoi coteşte la stânga şi o lasă să meargă cu ceilalţi mai departe.

Până acasă ea merge însoţită de fete şi de flăcăi. Între flăcăi este şi Miron, care, precum de la sine se înţelege, totdeauna merge alăturea cu dânsa.

Peste puţin, ei lasă apoi uliţa, trec un pârleaz de la dreapta şi merg pe o cale mai scurtă, pe poteca dintre vii, pe la Fântâna Corbului, unde izvorăşte apa cea bună.

Până aci merge Miron. Mai departe nu. Aici apoi, câteodată, fetele şi flăcăii se opresc şi Marta roagă pe Miron să cânte.

Şi adeseori casele din satul apropiat abia se mai văd, când fetele şi flăcăii pleacă şi lasă pe Miron singur la Fântâna Corbului.

Odată, de mult acum, cântase atât de frumos, încât vremea se întârzia şi singură Marta mai cuteza să rămâie şezând pe iarbă.

– S-au dus toţi! grăi Miron îngrijat, când se văzu singur cu Marta.

– Nu-mi pasă! îi răspunse Marta încălzită. Cântă mai departe.

– Dar e târziu!

– Cântă! îi zise ea încă o dată.

Miron se simţi cuprins de un fel de beţie, se aşeză pe doaga fântânii şi începu să-şi verse sufletul într-o doină ce se pierdea în liniştea serii.

Marta ascultă câtva timp dusă, apoi se ridică, se apropie încet de fântână, se aşeză lângă Miron şi îşi rezemă capul de umărul lui. Miron, simţind răsuflarea ei caldă şi undoiarea sânului mişcat de bătaia inimii, tresări cuprins de o îngrozitoare uimire.

– Cântă mai departe, căci grozav de frumoasă e doina! îi zise ea cu stăruinţă, apăsând mâna pe umărul lui.

– Nu mai pot, îi zise el, răsuflând din greu, apoi se ridică.

– Bine, zise ea. O să cânţi altă dată.

Miron privi câtva timp în faţa ei, îi apucă după aceea mâna şi grăi:

– Marto! Dacă tu ai şti cât de bine mă simt când te văd, când îţi aud glasul, când mă priveşti, dac-ai şti cât de bine mă simt când mă gândesc la tine, nu ştiu cum, dar parcă ar trebui să plângi.

– Ştiu, Miroane! îi răspunse ea, fiindcă şi eu mă simt bine când sunt aproape de tine.

După aceste ei îşi mai steteră câtva timp tăcuţi în faţă, apoi Marta plecă spre casă, iară Miron rămase privind în urma ei.

E de mult de atunci, şi de atunci Marta n-a mai fost singură cu Miron.

Sosind acasă în acea seară, nu-i vorbea mamei sale decât despre Miron, spunându-i mereu cât de frumos cântă, cât de dulce e la vorbă şi cât de plăcută îi este toată înfăţişarea.

Safta asculta cu privirea aţintită la buzele fiicei sale, care vorbea cu atâta căldură şi atâta de frumos, încât ar fi dorit ca zi şi noapte s-o asculte. Iară când îi spunea că Miron în toate îi face pe plac, era mândră de întâietatea ce i se da fiicei sale pretutindeni şi de către toţi.

Şi de aici înainte Marta foarte adeseori îi vorbea mamei sale despre Miron şi foarte adeseori îşi aducea aminte de dânsul.

Gura satului?

La lucru şi pe la şezători fetele cântau doinele pe care le învăţaseră de la Miron, îşi aduceau aminte de faţa lui drăgăstoasă, se mândreau cu vorbele dulci primite de la dânsul şi fericeau pe Marta, care îi era dragă.

Atât însă şi numai atât; mai departe nimeni nu cuteza să ducă vorba: ba fetele mai fericeau pe Marta şi pentru că în curând avea să fie mireasa unui june atât de voinic şi de bogat ca Toderică.

II

Ce să-i faci? Aşa s-a deprins lumea! După ce vinul a stat de fiert şi începe a se deosebi de drojdii şi a se limpezi, flăcăii vor să se însoare, iară pe fete le apucă dorul de măritiş.

Dar Cosma încă din primăvară pusese temelia pregătirilor de nuntă, căci Toader trecuse de douăzeci de ani şi nu se mai cuvenea să-şi piardă anii bătând căile şezătorilor, iară Simina, soţia lui Cosma, ardea de dorinţa de-a se vedea soacră mare, maică nurorii din casă şi cât mai curând bunică.

Pe când dar vinul fierbea prin butoaie, Simina îşi făcea mereu de lucru prin şopron şi mereu îşi zicea: „Vinul ăsta nu se mai astâmpără". O zi însă, alta şi iarăşi alta, şi în urmă apoi una de sărbătoare, aceea în care argaţii sloboziră butoaiele pe pălămări groase în pivniţă, întrebându-se în şagă cine oare, şi când, şi de dragul cui va sparge butoiul cel mare şi cu deosebire pe cel mai mic, în care se păstra cel mai bun vin din anul în care s-a născut Toderică.

În sfârşit, după ce toate erau puse la cale, Cosma se aşeză la masă şi privi îndelungat la soţia sa.

Ea dete din umeri.

– Ei! ce zici, nevastă? o întrebă el.

– Ce să zic? îi răspunse ea. Cum vei crede tu mai bine.

Înţelegerea era deplină şi nu mai rămânea decât un lucru pe care trebuiau să-l pună la cale, dar acesta era greu şi trebuia să fie făcut cu multă băgare de seamă.

Nu-i vorbă! Mihu şi Safta ştiau de mult când anume vor avea să primească oameni buni la casa lor; dar ei o ştiau după spuse, din câte o glumă scăpată la timp potrivit, o ştiau din gura satului; acum trebuiau să li se spuie după cum se cuvine, cu toată cinstea şi omenia şi fără ca să mai rămâie îndoială dintr-o parte ori dintr-alta.

Întrebarea era dar cine să dea cinstea, cine să ducă vorba şi să primească răspunsul. Trebuiau să fie oameni de frunte, oameni din oameni, oameni care ştiu să zică „bună dimineaţa“, ştiu să potrivească întrebarea şi, mai ales, care ştiu să primească răspunsul, oameni trebuiau să fie, care fac cinste caselor între care se pun.

Cosma dorea ca, trecând oamenii lui de-a lungul uliţei, satul să privească în urma lor şi să zică: „Aceştia sunt oamenii lui Cosma Florii Cazacului“ şi ca Mihu, după ce vor fi ieşit din casă, mulţumit, să le poată grăi vecinilor: „Am avut pe cutare şi pe cutare la casa mea“.

Şi lucrul nu e cu totul lesne de pus la cale, căci o greşeală, fie orişicât de mică, ar putea să strice toată înţelegerea şi buna învoială.

Oamenii cumsecade, mai ales după judecata Cosmii Florii Cazacului, sunt puţini şi, dintre aceştia, unul ar fi cum fi, are însă obiceiul de a striga prea tare când vorbeşte, altul e minunat, dar e deprins a face glume proaste, şi iarăşi altul, care ar fi cel mai bun dintre toţi, e cumnat cu Stan, numit Gură-Spartă. Astfel, mai ales Simina nu-şi găsea în tot satul oameni pe plac, şi a trebuit să treacă multă vreme până ce

soţ şi soţie s-au înţeles să roage pe Simion al Anei Popii şi pe Mitrea Podarul, amândoi oameni nici prea bătrâni, nici prea tineri, cumpătaţi la veselie şi bine chibzuiţi în potrivirea vorbelor, cu deosebire însă oameni de neam bun şi bine văzuţi în sat.

Făcându-se înţelegerea, Cosma îşi îmbrăcă sucmanul şi porunci să cheme pe Toderică, iar când feciorul intră, tatăl îşi luă pălăria, o puse în cap şi se aşeză.

– Toadere! zise el peste puţin, apăsând asupra vorbelor. Am socotit c-ar fi vremea să te însori.

– De, taică! răspunse Toader. Cum vei socoti d-ta.

– Prea bine! grăi bătrânul. Ce zici? îţi place Marta, Marta Mihului, a Mihului Saftei?

– De, taică! răspunse Toader şi dete din umăr.

– Adică, astfel, ne-am înţeles, încheie Cosma, apoi se ridică, îşi luă băţul şi ieşi cu paşi laţi.

Dacă însă Cosma era pregătit pentru nuntă, nici Safta nu rămase cu mâinile în sân.

Marta era aproape de şaptesprezece ani, adică începuse să fie cam-cam fată bătrână, căci Safta se măritase la vârsta de cincisprezece ani. Să nu ne prindă dar mirarea că ea, încă de mai mulţi ani, era gata să-şi primească peţitorii. Nu împlinise încă cincisprezece ani, când troanele de zestre, împodobite cu flori tăiate în scândură de tei, erau pline de altiţe, de catrinţe, de trâmbe de pânză şi de albituri cusute gata, pline erau şi acoperite cu fel de fel de velinţe lucrate cu mult meşteşug; iară de atunci Marta lucrează mereu, ţese, alege, coase şi aruncă flori pe gerghef, încât zestrea s-a adunat pentru şapte mirese. Prea mult însă niciodată nu se poate aduna, fiindcă cinstea nevestei tinere este de a le face mireselor daruri de nuntă din zestrea sa bogată şi, cu cât mai multe daruri poate face, cu atât mai mare cinste i se cuvine.

Acum bătuse vântul din partea aceea, şi anume Simina trimisese pe Stanca lui Cârcioc, aşa din întâmplare, la Tudora, vecina Saftei, şi Stanca îi şoptise leicăi Saftei c-a auzit de la

cineva că are să vie cineva, de undeva, cu un gând bun oarecare. Safta, îndată ce auzi, puse mâinile în şolduri şi îşi zise nedumerită: „Vai de mine, dar de ce să mă apuc!"

Era vremea frumoasă şi se gândi că ar fi bine să puie albiturile să se azvânte. Porunci dar să scoată troanele împodobite cu flori tăiate în lemnul de tei şi să le aşeze înaintea casei pe două scânduri puse pe nişte polobocele.

După ce troanele fură aşezate, leica Safta le deschise pe toate şi începu, dimpreună cu Marta, să scoată, bucată cu bucată, velinţele, catrinţele, altiţele, trâmbele de pânză şi albiturile cusute, să le scoată, să le scuture şi să le întindă pe sfoara legată de stâlpii pe care zăcea lungul foişor şi cerdacul cel mare.

Era frumos şi plăcut la vedere cum, în sfârşit, toată această bogăţie a lucrurilor de mână sta dezvelită în vederea tuturora, şi leica Safta privea din când în când pe furiş la uliţă, pentru ca să vadă cine trece şi cine stă să privească.

În urmă sosiră şi carele de la câmp, şi patru pluguri cu câte patru boi intrară în curtea largă, iar în urma lor venea călare, pe un murg buiestraş, Vasile, feciorul mai mare al stăpânului.

Când argatul voi să închidă poarta în urma carelor, Mihu, care sta în mijlocul curţii, ridică dreapta şi-i zise încet: „Lasă!"

Poarta rămase deschisă.

Argaţii voiră să tragă carele în şopron şi să ducă boii la grajd, Mihu iarăşi ridică mâna şi le zise:

– Lasă! Puneţi plugurile la o parte, întoarceţi boii la car şi le aruncaţi câte un braţ de fân.

Aşa făcură argaţii.

– Mâine ducem la moară! le zise apoi Mihu, plimbându-se cu paşi mari prin curte. Scoateţi grâul din hambar şi-l puneţi în saci.

Vasile privea, asculta şi înţelegea; descălecând dar, el îşi legă calul de loitra unui car, luă căciula din cap, îşi netezi părul de pe frunte şi iarăşi puse căciula în cap.

– Măi Mitre, îi zise apoi frăţâne-său, scoate caii la apă.

Peste puţin Mitrea scoase din grajd doi cai înalţi şi trupeşi şi-i duse de căpăstru la fântâna din fundul curţii.

Sosiră apoi vacile lăptoase, porcii lacomi, caprele neastâmpărate şi oile blajine.

Pe când, înspre seară, Simion şi Mitrea intrară cu paşi măsuraţi pe poarta deschisă, curtea era plină: slugile aşezau în grămadă sacii cu grâu, boii rumegau la carele puse în şir, slujnicele mulgeau vacile, porcii sfărâmau zgomotoşi grămezile de păpuşoi, caprele se obrăzniceau în toate părţile, oile stau înghesuite într-un unghi al curţii, iară Mitrea se lupta cu caii nărăvaşi.

Mihu, stăpânul, se plimba mereu prin curte, iară Marta, fiica stăpânului, îşi făcea de lucru, împărţind porunci în toate părţile.

Afară, înaintea porţii, sta un copil şi privea, oprindu-şi răsuflarea la cele ce se desfăşurau sub ochii lui.

Când Mihu văzu pe Simion şi pe Mitrea intrând pe poartă, el plecă spre dânşii cu capul ridicat şi legănându-şi alene trupul la fiecare pas.

– Bine te-am găsit! Bine te-am găsit! grăi Mitrea cu faţa deschisă.

– Bine să fiţi primiţi la casa noastră! le răspunse Mihu, întinzându-le mâinile. Dar cum şi unde şi în ce treabă?

– Umblăm şi noi, răspunse Simion, mai încoa, mai încolo...

– Iar treaba ne este mare şi binecuvântată, numai noroc să avem la dânsa, adause Mitrea, privind cu mare băgare de seamă în ochii lui Mihu.

– Norocul, zise Mihu, vine de la Dumnezeu.

– Amin! răspund amândoi.

După ce-şi făcuse astfel bineţele cuvenite, toţi trei înaintară spre scările casei. Mitrea însă, ca om cu multă chibzuială, peste puţin se opri şi aruncă privirea peste curte.

– Precum văd, aţi fost astăzi la plug, zise el ca din întâmplare. Unde aţi arat?

– Nici n-aş şti să-ţi spun bine, răspunse Mihu, întorcându-se spre curte. Ştiţi cum e omul când îi cresc feciorii. Abia-i

cunoşti musteaţa, şi te scoate din gospodărie. Măi Vasile! urmă el, chemând pe fiul său. Unde aţi arat astăzi?

– În Dosul Plopului, răspunse flăcăul, apropiindu-se.

– Bune pământuri! zise Mitrea, şi, dacă nu mă înşel, erau ogoare.

– Da, sunt bune! grăi Mihu, dând din umeri. Dar sunt mai slabe decât cele de la Vadul-Tătarului.

Pentru ca să-i lămurească, Mihu le spuse apoi câte şi unde-i sunt pământurile, care sunt moştenite de la bunicul său, care sunt câştigate de tatăl său şi care sunt agonisite de dânsul, şi le spune cât rod a adunat estimp, cât an şi cât anţărţ.

Pe când să sfârşească, Simion priveşte la boi şi zice că sunt frumoşi, apoi pleacă toţi trei, ca să-i vadă mai de aproape.

De la boi trec în urmă la vaci, la porci, la oi şi la cai. Pretutindenea Mihu le făcu împărtăşire despre cum şi când şi în ce chip, le spune preţul şi vremea cumpărării, laudă soiul şi scoate la iveală buna prăsilă ieşită din gospodăria sa.

Sosind la vraful de saci, el dezleagă gura unui sac, pentru ca fiecare dintre cei de faţă să poată lua un pumn şi să laude bobul plin. El însuşi ia un pumn, îl scutură, îl priveşte, zice c-a ieşit bine, îl aruncă jos, apoi leagă gura sacului.

Simion ţine pumnul plin la gura unui bou apropiat, iar Mitrea ia câteva boabe între dinţi şi aruncă prisosul între saci, ca să găsească şi păsările ceva.

– Rău ai brodit-o, zise Simion, căci aici ele găsesc în de prisos.

Când se îndreptară din nou spre casă, Safta se iveşte, ca din întâmplare, la capul scărilor.

– Vai de mine! cum ne-aţi găsit! le zise ea. Dar să iertaţi. Aşa-i omul cu gospodăria! Oricât te trudeşti, n-o scoţi la capăt.

– Lasă că te ştim cât eşti de harnică, îi zise Mitrea.

– Dar uite ce velinţe! Unde le-ai cumpărat, de-ţi sunt atât de frumoase?

– Vai de mine! Eu să cumpăr? strigă Safta. M-a ferit Dumnezeu! Tot din casa mea!

– Nu te cred, grăi Mitrea cu răutate. Prea sunt de-a degete tinere.

– Şi oare nu am fată mare? zise leica Safta.

– Ei, grăi acum Simion. Ai brodit-o, vere Mitrea. Ai brodit-o!

– Aşa mai înţeleg şi eu, glumi acesta. Dacă e vorba de fată mare, apoi noroc să aibă!

– Norocul vine de la Dumnezeu! le răspunse leica Safta.

– Amin! ziseră amândoi, schimbând o privire plină de înţeles.

După aceste, plecară de-a lungul foişorului, iară Safta începu să le spuie care, când şi cum şi în ce chip. Cele mai multe erau lucrate în casă; pe ici, pe colo erau întinse câte o velinţă mare, câte o catrinţă bogată ori câte o pereche de altiţe, lucruri primite în dar de la cutare dintre rudeniile din satele mai depărtate ori lucruri moştenite de la bunica ori chiar de la mama bunicii.

Pe când ajunseră să intre în casa cea mare, unde pereţii sunt acoperiţi cu zaveze şi împodobiţi jur împrejur cu fel de fel de vase, începu a se întuneca, şi Marta intră să pună două lumânări pe masă şi să le zică oaspeţilor „bună seara".

– Noroc să ai, nepoată! îi ziseră oaspeţii.

– Norocul, răspunse Marta roşind, vine de la Dumnezeu!

– Amin! ziseră ei şi astă dată.

Acum nu mai rămânea îndoială că lucrul se poate pune la cale. Nici tată, nici mamă, nici fată nu a zis: „Va da Dumnezeu şi norocul cu vremea", o vorbă foarte neplăcută la asemenea prilejuri. Simion şi Mitrea începură dar, pe departe şi mai pe aproape, apoi mai de-a dreptul şi mai lămurit, până ce n-ajunseră la vorba făţişă. Safta şi Mihu se mai făceau că nu înţeleg, în urmă nu îndrăzneau să creadă şi erau uimiţi de cinstea ce li se face, în sfârşit, spuneau că nu

sunt încă gata precum ar dori, că le vine greu a se despărţi de singura lor fiică... la urma urmelor – că teacă... că pungă, până ce Mitrea nu se ridică vesel şi grăi:

– Vasăzică, lucrul e gata, numai să vrea şi fata!

– Ei, aşa i-o fi fost ursita! grăi Mihu, zâmbind cu mulţumire.

Leica Safta îşi supse buzele şi zise:

– Să o întrebăm pe ea. Ce mai ştii? fetele sunt cam de capul lor.

Zicând aceste, ea chemă pe Marta să mai aducă o garafă de vin.

– Ei, dar în grabă ne laşi, nepoată! grăi Simion când ea voi să iasă. Nici nu te-am văzut precum dorim să te vedem.

Marta se opri tulburată.

– Se şopteşte că ai să te măriţi! zise Mitrea glumind.

– O fi! îi răspunse Marta zâmbind. Dar eu nu ştiu nimic.

– Şi dacă noi am şti?

– Mi-aţi spune şi mie! le zise ea.

– Asta-i, vere, asta! grăi Simion, că nu ştim nici noi; dar se zice, îi spuneam tocmai vărului Mihu, c-ar fi să te peţească Toderică, îl ştii acum! Şi se teme...

El tăcu, şi Marta tăcu, şi toţi tăcură. Cuvântul următor trebuia să fie al mumei; ea se apropie dar de Marta şi-i zise:

– Ei, spune, ce-ai zice tu?

Marta dete din umeri şi grăi:

– Cum a vrea tata.

– Noroc să ai, grăiră amândoi oaspeţii, ridicându-se de pe scaun, iară Mihu simţi o deosebită răcoare la inimă văzând că lucrurile se fac atât de pe voia lui.

Cu aceste, toată treaba era pusă la cale şi luându-se înţelegere ca peste trei zile, adică duminică, junele să vie cu părinţii şi cu oamenii săi să peţească după obicei şi să se facă logodna.

Cei doi trimişi plecară cu răspunsul, Marta le sărută mâinile, iară Mihu şi Safta îi însoţiră până la portiţă.

III

Satul se gătea de nuntă.

În sfârşit, avea să se petreacă lucrul pe care oamenii îl aşteptau atât de demult. Încă duminică se vorbea că peste săptămână Toderică va peţi pe Marta, iară joi, când trecu prin sat ştirea că Cosma Florii Cazacului îşi va trimite oamenii la casa Mihului, nevestele şi fetele mari nu se mai putură stăpâni şi plecară, pentru ca, trecând pe dinaintea porţii deschise, să vadă cum îşi aşteaptă Marta peţitorii.

Seara, toată lumea ştia cum s-au petrecut lucrurile, ce a zis Mihu, ce-a zis Safta, ce-au zis Mitrea şi Simion şi în ce chip Marta a stat înaintea lor şi a zis că are să fie cum vrea Mihu, stăpânul casei, fiindcă astfel se cuvine să răspundă o fată de casă bună. Unul văzuse cum Mihu şi Safta au petrecut pe Mitrea şi pe Simion până la portiţă; altul auzise cum i-a rugat să spuie sănătate şi voie bună viitorilor cuscri şi să-i dorească de bine junelui, şi iarăşi altul a văzut pe Simina foarte veselă şi a fost prin apropiere când oamenii s-au întors la casa ei. Pentru ca să facem vorbă scurtă: gura satului se pornise ca niciodată mai nainte.

Dar vorbele multe izvorau din bucuria obştească. Nu era în sat nici un om care nu s-ar fi simţit părtaş la bucuria celor două case, căci unii erau rude, alţii cuscri ori prieteni şi iarăşi alţii fini sau oameni ce se ţineau de una ori de alta din cele două case fruntaşe. Avea dar să fie o nuntă de care se va vorbi prin fii şi nepoţi, o nuntă a satului întreg, încât ospeţia, chiotele, jocul şi voia bună şapte zile şi şapte nopţi să nu se mai curme, căci acum o dată este un Mihu care-şi mărită fata după un fecior de seama lui, şi cine ştie când se va mai pomeni o asemenea potriveală!

Fetele şi nevestele ardeau de neastâmpăr să vadă găteala de mireasă a Martei, să vadă podoaba cununiei, rubedeniile sosite din alte sate, călăreţii trufaşi ai junelui, şi le trecea un fior plăcut când se gândeau la toate aceste.

Nu rămânea îndoială că Miron are să fie vătavul voinicilor, deoarece este bun prieten cu Toderică şi prea mult ţine la Marta. Deocamdată însă nici logodna nu era făcută, şi lucrul era o taină despre care nu se putea vorbi făţiş şi fără de cotituri decât în casă.

Aici apoi se făceau pregătirile penru logodnă, dar cu totul în tăcere, ca din întâmplare, şi astfel ca stăpâna casei totdeauna să poată zice: „Vai de mine! Cum ne-aţi găsit! Dar să fie cu iertare, că ne găsiţi atât de puţin pregătiţi".

Făcând pregătirile, Safta şi întreaga ei casă se aflau în o veselă mişcare.

Era mândră Safta că-şi poate mărita fiica, că poate primi oameni şi nuntaşi şi că-şi poate desfăşura comorile. Din când în când însă o cuprindea înduioşarea. Toate erau bune, toate frumoase, dar Marta ieşea din casă. Când se gândea la aceasta, se aşeza întristată, începea să-şi şteargă lacrimile şi, dacă Marta îi era în apropiere, îi acoperea faţa de sărutări.

Mihu nu plângea, nu-şi săruta fata, chiar nu vorbea: el mormăia mereu ca un urs îndârjit. Îi era crescută Marta la suflet, şi acum, când se gândea că veselia casei lui se depărtează, nimic nu-i pria, nimic nu-i era pe plac, nimeni nu ştia să-i vorbească după dorinţă. Grozav i se părea lumea înrăutăţită: argaţii, feciorii săi, nevasta, vecinii, toată lumea se schimbase, şi numai Marta era, şi chiar mai mult decât altădată, un leac de alinare pentru orişice suferinţă.

Dar toate ca toate! Un lucru însă nu-i putea intra Mihului în cap: cum adică un flăcăiandru să vie, să-i ia fata din casă, şi el însuşi, care a crescut-o şi a păstrat-o ca pe lumina ochilor săi, să zică: „Ia-o şi te du cu ea!"

Ceasuri întregi Mihu se plimba necăjit şi frământat de gânduri prin casă şi mereu îşi zicea: „Aşa trebuie să fie! Nici alţii nu sunt mai buni decât tine. Oricum o suceşti, tot aici ajungi." Aşa zicea el, dar nu se putea împăca cu acest gând.

Marta, în sfârşit, era mireasă.

Mireasă! Când această gândire i se ivea în suflet, o trecea un fior dezmierdător, un fel de beţie care o seca de puteri.

Această gândire stârnea într-însa o mulţime de altele, care de care mai străine şi mai tainice, gândiri pline de farmec, care-i aprindeau inima şi apoi iarăşi o umpleau de răceală. Era o viaţă nouă de care se apropia, o viaţă necunoscută, şi această necunoştinţă în o clipă da loc celor mai dulci nădăjduiri, şi în alta celor mai îngrozitoare temeri. Era să părăsească mumă, tată, fraţi, casa părintească, tot ce-i era lipit de suflet şi sta uimită ca de un lucru pe care nu-l putea crede; dar dincolo de această uimire era farmecul unei vieţi pe care parcă ai putea-o umplea după cum te poartă gândul. Acum zilele i se păreau prea lungi şi peste puţin se înspăimânta de scurtimea lor. Acum ar fi dorit să fie aproape de Toader şi să privească în ochii lui binevoitori, şi peste puţin îi venea să fugă la mumă-sa şi să strige:

„Mamă, nu mă mărita!"

Şi iarăşi chipul lui Miron se arăta în sufletul ei; îl vedea înaintea ei atât de viu, atât de a vorbind, încât parcă razele soarelui cădeau asupra lui şi l-ar lumina. Şi atât se simţea de uşurată când se pierdea în gândurile despre dânsul, atât de bine se simţea când şi-l închipuia în apropiere, şezând lângă dânsa, vorbindu-i în graiul lui cel limpede şi ademenitor, apucând-o de mână, cuprinzând-o cu braţul şi zicându-i: „Marto!"

Nu-şi închipuia ce-ar zice Miron mai departe, dar atât de fericită se simţea când şi-l gândea astfel, grăind cuvântul „Marto", încât iarăşi şi iarăşi sufletul i se umplea de chipul lui.

Ceasurile treceau, şi în trecerea lor ea tot mai mult se ameţea, încât, sosind ziua de sâmbătă, ea umbla buiguită fără de a-şi mai putea da seama despre vreun gând hotărât.

Era ajunul zilei în care trebuia să se logodească cu junele ce-i fusese ales din copilărie, junele pe care se obicinuise a-l privi ca pe viitorul ei soţ, junele care-i era drag şi care o avea în drag; cu cât însă ziua se apropia de cădere, cu atât mai viu i se ivea într-însa dorinţa de a face să se amâne această logodnă. Oricând, numai acum nu, când se afla într-o stare, singură nu ştia cum, dar o stare în care logodna îi părea peste putinţă.

Dar, acum întâia oară în viaţa ei, Marta simţea că nu poate să spuie nimănui ceea ce gândeşte. Nu-şi găsea loc de astâmpăr, dorea de singurătate, îi venea să plângă şi se retrase pe o laiţă ce sta în fundul grădinii, sub un păr cu frunzele îngălbenite.

Safta, care pretutindenea o căuta cu privirea, o văzu intrând în grădină, o văzu aşezându-se pe laiţă, merse apoi, închise portiţa şi se întoarse cu ochii plini de lacrimi în casă.

Ziua încetul cu încetul se învălui în noapte, liliecii şi gândacii tomnatici începură să zboare prin aer, luna plină se ridică în dosul dealului acoperit cu pădure, pe cerul senin. Era o seară liniştită, numai din când în când străbătea câte un freamăt printre frunzele copacilor, se auzea mugetul unei vaci ori lătratul unui câine.

Deodată, prin liniştea serii, de departe, ca prin vis, străbate de pe dealul din dosul grădinii sunetul unui fluier, o doină ce se ridică şi cade ca un şir de mărgăritare.

Marta tresare şi se ridică asemenea unei căprioare speriate, ascultă, oprindu-şi răsuflarea, la dreapta şi stânga, înşiră sunetele, alcătuieşte doina, apoi faţa i se înseninează şi se umple de strălucire.

„El", strigă ea pierdută în înţelesul acestui cuvânt, apoi se porneşte ca fiind cuprinsă de-o vrajă, iese pe portiţa din dosul grădinii, trece prin gardul de spini ce împrejmuieşte viile şi merge dusă, fără de gânduri, înfierbântată, cu părul desfăcut, cu ochii plini de văpaie, cu obrajii aprinşi, cu buzele cuprinse de tremurare, cu pieptul mişcat de viforul inimii, merge drept pe calea sunetului dulce şi duios, printre rândurile de viţă, prin desimea tufişului, tot mai iute, tot mai neastâmpărată, tot mai îmbătată de fericirea apropierii.

În sfârşit, vede murgul păscând şi pe Miron rezemat de un stejar singuratic, îl vede şi ochii i se împăienjenesc.

– Miroane, Miroane! ţipă ea dezmierdată şi fuge lângă dânsul.

Miron aude glasul plin de simţire, o vede grăbind spre el şi rămâne cuprins de uimire.

– Marto! Ah, Marto! strigă el, apoi, deznădăjduit, aruncă fluierul, face un pas înainte şi o cuprinde în braţele sale bărbăteşti.

– O, Doamne! şopteşte ea, închizându-şi ochii. Cum te iubesc, Miroane, cum te uibesc!

Gurile lor se împreună în o lungă sărutare, obrajii ei se umplu de lacrimi, şi astfel rămân câtva timp încremeniţi în apropierea stejarului, sus, pe coasta luminată de razele lunii gânditoare.

Într-un târziu, Miron îi privi îndelung în faţă.

– Marto! zise el încet, o singură dată trăieşte omul, dar aş dori să mor în clipa aceasta. O! cât de mult am gândit, cât de mult am visat, cât de des am furat fericirea, închipuindu-mă fericit. Tu n-ai fost la munte, nu cunoşti podoabele lumii. Când cerul e senin şi vânturile se aşază la odihnă, auzi de jos, din vale, murmureala pâraielor, un zgomot aşa şi veşnic tot aşa, atunci îmi iau fluierul, gândesc la tine şi cânt. Cântecul îmi sfâşie inima, dar cânt ca să mi-o sfâşie. Când se stârneşte apoi viforul şi copacii se încovoaie, crapă şi ies din rădăcini, când puhoiul năpădeşte, atunci privesc înspre dealul ăsta, îl caut din ceaţă şi, când îl văd, mi se sfâşie inima, dar îl caut, ca să mi-o sfâşie. De când te-am văzut, Marto, parcă am şapte vieţi: atât am trăit, atât am gândit, atât m-am zbuciumat, încât e minune că nu m-am mistuit. Iar acuma, când te simt în braţele mele, îmi vine să cred că tot te visez şi, ştiind că nu visez, parcă mă topesc, mă sting, mă mistuiesc!

El tăcu.

– Vorbeşte! îi zise Marta cu stăruinţă.

– Ah! de ce-ai venit aici? grăi Miron cu amărăciune. Ce gând te-a purtat? Care ursită te-a mânat? De ce nu mi-ai lăsat liniştea amărăciunii, pe care o iubeam atât de mult? Nu am dorit niciodată mai mult decât atâta. Într-un an o vorbă bună, o privire blândă, o strângere de mână. De când am auzit însă că în adevăr te măriţi, mă cuprind gânduri nebune şi umblu pribeag prin lume; nu-mi mai ştiu de turmă, nu-mi mai ştiu

de ciobănie, ci stau pironit lângă acest stejar şi privesc uscându-mă spre curtea voastră.

– Ah! îi zise Marta deznădăjduită. Mă cuprinde groaza când mă gândesc, dar aşa vrea tata.

– Ce vrea tata? strigă Miron. Nu mai vrea nimeni nimic. Acum nu te mai scoate nimeni din braţele mele. Ori eşti a mea, ori – o, Doamne, fă să n-o zic într-un ceas rău – ori te ucid cu mâna mea. Nu-mi mai sunt stăpân.

Marta se alipi mai dinadins de dânsul. El însă deodată o dete la o parte.

– Du-te! îi zise apoi. De ce-ai venit? De ce mă duci în ispită? De ce mă scoţi din minţi?

– Miroane! grăi dânsa înduioşată, apropiindu-se de dânsul şi cuprinzându-l din nou cu braţele ei rotunde. Nu mă trimite! Lasă-mă să vin mereu la tine, să stăm împreună, să ne plângem de lume, să ne povestim dragostea. Miroane! strigă apoi din nou şi îl sărută. Nu mă lăsa, căci pier!

Miron sta zguduit de lupta ce se petrecea în sufletul lui. Numai acum ajunsese a-şi da pe deplin seama despre cele ce se petreceau cu dânsul. Încetul cu încetul, faţa lui se umplu de o liniştită asprime.

– Marto! grăi el încet. Noi trebuie să ne despărţim pentru totdeauna. Ceasul acesta e zestrea vieţii noastre. Nu uita că eşti fiica Mihului. Ce ar zice lumea dacă te-ar vedea aici cu mine?

Marta tresări şi privi înspăimântată împrejur, apoi se îndreptă şi rămase tulburată înaintea lui.

– Da! mă duc, zise ea, dar să ştii că mă prăpădesc.

– Dumnezeu să-ţi binecuvânteze tot pasul! grăi Miron trist, apoi o cuprinse în braţe, o sărută şi după aceea se despărţiră în tăcere.

Păstorul privi timp îndelungat spre sat. Într-un târziu se mişcă, îşi ridică fluierul, îl puse pe genunchi şi-l frânse, aruncând bucăţile la dreapta şi la stânga, apoi încălecă pe buiestraş şi plecă spre munte.

IV

Cocoşii cântau de zori, vitele mugeau, păsările îşi spălau penele, ziua tot mai mult se revărsa şi tot mai mult se dezvăluia din noapte.

Mihu se zvârcolea în culcuşul său. Nu mai putea să-şi dea seama dacă a dormit ori dacă a stat treaz toată noaptea, ci şedea cuprins de oboseală, asemenea unui om care a trecut printr-un şir de zguduiri şi nu-şi mai este stăpân pe o singură cugetare hotărâtă. Îi era silă să se ridice şi-l cuprindea un fel de leneşă îngrozire când se gândea că peste zi are să primească oameni acasă, să vorbească şi să fie cu băgare de seamă la tot ce zic alţii şi la tot ce trebuie să zică ori să facă el însuşi.

Sculându-se, Mihu era mai ursuz decât totdeauna şi se mişca ticăit şi fără nici o treabă prin casă: simţi dar o adevărată uşurare când Safta deschise uşa şi intră cuprinsă de îngrijare la dânsul.

– Mihule! îi zise ea cu stăruinţă. Eu nu ştiu ce e de capul Martei. Aseară a stat până târziu pe laiţa de sub părul din fundul grădinii! Când s-a întors apoi în casă, era mâhnită şi tăcută, iar după ce s-a aşezat la odihnă, mereu suspina, mereu se zvârcolea în culcuş şi plângea prin vis de se înăbuşea. Eu nu ştiu ce o fi... sfârşi ea ştergându-şi lacrimile.

– Nu ştiu! grăi Mihu îndârjit. Se vede că nu ştii! Ba s-a bucura că iese din casă. Se vede că eu mă bucur; se vede că tu te bucuri! Ştii că nu ne mai rămâne nici câine, nici pisică dacă pleacă ea. Toată casa se duce cu dânsa.

Îi era greu Mihului la inimă, dar nu se arăta şi nu-şi dezvelea slăbiciunea chiar nici înaintea nevestei.

– Aşa-i! urmă Safta. Astăzi dimineaţă am întrebat-o: „Marto, draga mamei, ce-ţi e?“ Tăcea şi tăcea. Nu puteam să scot o singură vorbă de la ea. Privea mereu la mine, parcă era speriată, parcă voia să mă roage, parcă voia să-mi ceară iertare. Şi tăcea, încât îmi sfărâma inima. „Nimic, zise ea în sfârşit, dar grozav mi-e de greu. Roagă pe tata să nu facem

azi logodna." „Cum? nu vrei să te măriţi după Toderică?" o întrebai eu. „Da, îmi răspunse ea, mă mărit, dar mai târziu. Numai acum, nu." Auzi, Mihule, mi se rupe inima! Trimite vorbă că astăzi nu se poate, că Marta e bolnavă, că eu nu sunt bine, că... în sfârşit, spune ceva.

Mihu asculta oprindu-şi răsuflarea, iar când soţia sa îi vorbi despre amânarea logodnei, privi îndelung şi uimit la dânsa.

– Safto! zise el apoi, ţi-ai ieşit din fire? Cum s-ar putea să mai schimbăm un lucru care e pus la cale? Primesc oamenii lui Cosma, oameni de cinste, cu care nu te poţi juca, le dau vorba mea, satul întreg ştie că atât eu, cât şi Cosma suntem gata de logodnă, şi apoi, ţop, ca din senin, să-mi calc vorba pe care am grăit-o cu multă chibzuială şi să mă fac de râsul lumii!

– Dar Marta nu voieşte! grăi Safta.

– Nu voieşte? răspunse Mihu nedumerit. Ştiu şi înţeleg că nu voieşte. Dar voiesc eu, şi aşa trebuie să fie, cum... trebuie să fie.

– Dar, Mihule, e grozav!

– Nevastă! îi strigă Mihu aprins. Dă-mi pace! Nu-mi pune foc în creştetul capului, căci să nu am Dumnezeu dacă nu sfărâm tot ce-mi cade în vedere. Aşa trebuie să fie! Lasă-mă!

Safta ieşi, iar Mihu rămase umblând prin casă.

„Am să trag o nuntă, încât să-i meargă vestea în şapte ţări, îşi zise el într-un târziu. Un an întreg să nu se mai curme beţia, şi nepoţii să povestească cum a fost când Mihu şi-a dat fata din casă şi a făcut legătură de cuscrie cu Cosma Florii Cazacului!"

Ieşind în curte şi mergând pe la grajduri, Mihu nu găsea nimic după dorinţa sa, certa pe toţi ce-i ieşeau în cale şi nu-şi mai găsea răbdarea obişnuită.

– Astăzi stăpânul nu e deloc cu chef, zise Marcu, parcă-i vine să caute cearta cu lumânarea.

Peste puţin, Mihu ieşi din curte şi plecă să meargă la casa satului şi de aici la biserică.

Ţinându-şi băţul lung în mâna dreaptă, el mergea drept pe mijlocul uliţei, cu capul ridicat, cu paşi laţi şi legănându-şi

mereu trupul. Pretutindenea pe unde trecea, la dreapta şi la stânga oamenii se grăbeau şi îşi descopereau capetele, femeile stau cuviincioase, iar nevestele tinere, fetele şi copiii grăbeau să-i atingă mâna cu fruntea.

Oricât de mâhnit, el se simţea bine.

Dădea mereu din cap la dreapta şi la stânga, întreba pe unul ce mai face, apuca bărbiile unei fete şi o necăjea cu măritişul, le da câte un ban copiilor, iar dacă erau din casă mai bună, le lăuda frumuseţea şi, astfel, mergea încet înainte. Simţea că toţi privesc în urma lui, toţi vorbesc despre dânsul şi toţi aşteptau cu neastâmpăr nunta pe care avea să o facă.

Când se gândi la nuntă, inima iar i se strânse. De când ştia că Marta nu ar dori ca logodna să se facă astăzi, mâhnirea îi era cu atât mai adâncă. Se stăpânea însă şi se mângâia cu mult preţuita încuscrire.

„Da! îşi zise el. E mare cinstea pe care i-o fac eu dându-i odorul casei mele“.

Plin de aceste simţiri, el sosi la Pârâul Corbului.

Aici locul cade. În partea despre care venea Mihu, sus, pe dâmb, este o casă, şi înaintea casei vreo cinci-şase femei şedeau pe nişte pietre la vorbă.

Când se apropie, femeile se ridicară şi rămaseră privind în urma lui.

Mihu privi zâmbind la ele, îşi clătină încet capul şi înaintă mai departe.

Pârâul era aproape toată vara sec şi nu se umplea decât pe vremi ploioase. Şi atunci era însă atât de mic, încât carele şi oamenii treceau fără multă greutate prin el. Un om era însă care foarte adeseori trecea pârâul şi căruia nu i se cuvenea să treacă sărind de pe un bolovan pe altul. Chiar însă dacă Mihu ar fi trecut însuşi, Marta era fată mare; aşadar, încă acum doi ani Mihu poruncise slugilor să facă o punte pe la un loc mai strâmt. Puntea, cam de doi stânjeni şi jumătate de lungă, era făcută din două scânduri de fag puse alăturea pe nişte pari groşi, înţepenite prin mari cuie de fier. Lasă că oamenii

treceau mai mult pe lângă punte decât peste ea, dar în vreme de ploaie, când pârâul se umfla, ea slujea întregului sat de trecătoare.

Când Mihu dete să scoboare spre podeţ, văzu ivindu-se din dosul gardului de peste pârâu un om înalt şi gros, care venea spre dânsul călcând din greu, încât părcă era să se clatine pământul sub picioarele lui.

Acest om era Cosma Florii Cazacului.

Nu se putea un lucru mai neplăcut. Astăzi era bine să nu se întâlnească viitorii cuscri şi chiar întâlnindu-se să fie destul de departe, pentru ca, dându-şi bineţele cuvenite, fiecare să poată merge mai departe, ca şi când nu ar şti nimic despre cele ce aveau să se petreacă spre seară. Aici, la punte, ei trebuiau să treacă unul pe lângă altul, ei trebuiau să-şi dea mâna, trebuiau să stea de vorbă.

Mihu îşi încreţi sprâncenele.

Sus, înaintea casei, stau femeile şi priveau în urma lui; jos era puntea îngustă, pe care nu puteau să treacă doi oameni alăturea, şi vorba era care căruia să-şi dea cinstea întâietăţii.

Ei se apropiau de punte cu paşi nehotărâţi, dar se apropiau astfel încât să sosească deodată la cele două capete ale scândurii.

Mihu stete puţin la îndoială, apoi se îndărătnici şi, auzind femeile în dosul său, puse piciorul pe scândură.

Tot atunci Cosma călca puntea, ce se încovoia sub pasul lui.

Cam pe la mijlocul punţii ei îşi ajunseră piept la piept şi se opriră tulburaţi şi posomorâţi faţă în faţă.

– Noroc bun! grăi Cosma necăjit.

– Să dea Dumnezeu! îi răspunse Mihu cu amărăciune.

Ei îşi strânseră mâna şi steteră câtva timp tulburaţi şi căutând mereu să meargă fiecare mai departe, iară femeile de dinaintea casei începură a-şi astupa gurile.

– Prost e făcută puntea asta, grăi Cosma.

– Îmi pare rău, îi răspunse Mihu supărat, căci eu am făcut-o.

– Apoi rău ai făcut-o, îi zise celălalt nerăbdător, încât nici nu pot să treacă doi oameni cinstiţi pe ea.

– Pofteşte şi treci! grăi acum Mihu, şi sări la dreapta de pe punte.

– A, nu! ferească Dumnezeu! A d-tale e puntea, îi răspunse Cosma, şi sări la stânga, în albia pârâului.

Femeile nu se mai putură stăpâni şi începură să bufnească.

– Dacă era făcută de d-ta, trebuia să-mi dai mie pasul întâi la trecere! strigă Cosma şi se depărtă cu obrajii roşiţi.

– Se-nţelege! răspunse Mihu stăpânindu-şi mânia. Numai-decât! Cine sunt eu! Auzi! Trebuie să-i las pasul întâi!

Mergea apoi Mihu, mergea fără de a mai privi la dreapta ori la stânga, mergea drept înainte, şi femeile parcă veneau în urma lui şi bufneau, şi râdeau în hohot, şi-şi băteau joc de dânsul. Vedea cum una fuge la alta, cum îşi spun întâmplarea, cum fiecare îi pune câte-o codiţă, câte un cornuleţ, cum întregul sat nu mai vorbea decât despre ruşinea pe care a păţit-o.

Nu mai putea să meargă la casa satului, nici la biserică; el intră prin vii şi se întoarse pe la Fântâna Corbului acasă.

– Ce e, Mihule? îl întrebă Safta când îl văzu întorcându-se înainte de vreme.

– Nimic, toate sunt bune! răspunse el intrând în casă.

V

Pe la amiazăzi tot satul ştia că Mihu s-a certat cu Cosma, iară după-amiazăzi oamenii şi femeile stăteau grămezi-grămezi şi nu vorbeau decât despre nemaipomenita întâmplare.

Unul, mai ştiutor de tainele celor două case, îi spunea şoptind prietenului său mai apropiat că Toderică se întâlnise vineri seară cu Anica Podarului la portiţă, că Anica l-ar fi necăjit cu însurătoarea şi că el ar fi zis că Marta e subţirică, încât n-ai şti ce să faci cu ea, temându-te ca nu cumva să o frângi între degete şi alte asemenea lucruri de luat peste umăr ar fi grăit Toader. Anica le-a spus toate aceste Floarei lui

Ciucur, iar Floarea a dat vorba mai departe, încât Safta a prins de veste de vorbele pe care le grăise Toderică, viitorul ei ginere, şi grozav s-a supărat şi a început să facă gură. Mihu, blând ca totdeauna, numaidecât a plecat la Cosma, voind să-i spună că, dacă e vorba aşa, apoi nu-i mai dă fata. Aşa s-au întâlnit apoi pe punte şi s-au certat din pricina vorbelor pe care le grăise Toader.

– Aşa o fi! ziceau oamenii şi clătinau gânditori din cap.

Cu deosebire însă fetele şi nevestele tinere nu erau mulţumite cu această lămurire. Tiţa lui Colac auzise de la cineva că lucrul stă cu totul altfel. Adică Marta nu ar fi voit să se mărite după Toderică, fiindcă ar fi în dragoste cu Miron şi, auzind Simina despre aceasta, i-ar fi zis Cosmii să meargă la Mihu şi să-i spună că, dacă-i vorba aşa, apoi nu se mai duce Toader la peţite. Aşa s-au întâlnit pe punte şi s-au certat.

– Aşa o fi, soro! îşi ziceau femeile şi nu se mai îndoiau despre nimic.

– Nu spuneam eu că nu are să iasă nimic din toată nunta aceasta? zicea una. Şi orbul putea să vadă că lui Toderică nu-i umblă mintea la însurătoare. Mereu pe la şezători, mereu pe la portiţe...

– Aşa-i, soro! îi răspundea alta. Apoi Marta? N-ai văzut cum se leagă de Miron? Nu ziceam eu? Dacă-i odată bogată, îşi alege cel puţin un bărbat încât să-i cauţi pereche.

Astfel, din vorbă în vorbă, satul ajunse la înţelegere şi, pe când se înseră, toţi ştiau cum s-au petrecut lucrurile şi nici unul nu se mai îndoia că Mihu odată cu capul nu-şi va da fata din casă.

Când era însă vorba de Miron, mulţi clătinau din cap şi ziceau:

– Multă apă va mai trece pe Pârâul Corbului până ce Mihu îşi va da fata după un cioban.

Femeile însă nici despre aceasta nu se mai îndoiau.

În vremea aceasta Toader era vesel, Simina era necăjită, Cosma era mâhnit, Marta îi făcea cu ochii plini de lacrimi

mărturisiri Saftei, Safta asculta răcită până în adâncul inimii, iară Miron cutriera culmile munţilor ascunşi în ceaţa depărtării.

De când a strâns pe Marta în braţe, de când a sărutat-o, de când a dezvelit scumpa taină a vieţii sale, sângele îi rămăsese înfierbântat şi sufletul lipsit de astâmpăr. O vedea mereu, şi mereu fugea de dânsa; simţirea pe care o avuse atunci mereu se reivea, şi el căuta mereu să o gonească. Adeseori îl apuca o pornire de turbare, încât se simţea ucigaş şi se vedea sfărâmând pe Toderică, pe Mihu, pe Cosma cu o singură lovitură. Şi iarăşi se alina pe o clipă, dar deodată îl apuca dorul şi-l purta spre vale. „Mă duc, îşi zicea, o iau şi o aduc aici, departe, departe de lume..." Dar cum putea să răpească mângâierea bătrâneţelor?

Norii se strecurau în linişte, unul câte unul, pe deasupra lui; luna mereu se ascundea în dosul lor şi iarăşi ieşea deasupra câmpului senin al cerului; stelele, carul cu boi, cloşca cu pui, întregi cetele strălucite pe nesimţite îşi mutau locul şi înaintau pe calea robilor înspre cădere: păstorul zăcea întins pe spate, cu faţa spre cer şi cu privirea pierdută în adâncul înălţimilor lumeşti, cu care atât de mult se deprinsese. Acest cer era atât de străveziu, atât de limpede era câmpia pe care Miron se juca în copilărie, era cartea cea mare din care în tinereţe îşi tălmăcea tainele vieţii; iară acum, când, obosit de munca zilei, trupul lui era cuprins de amorţire, sufletul său dezlegat ca o pară de foc se ridica şi se depărta de la faţa pământului, pe care îşi părea atât de străin.

VI

Grozav se îndârjise nenea Mihu.

Şedea şi iarăşi şedea ceasuri întregi, fără ca să poată ieşi la capăt cu gândurile sale.

Peste puţin el uitase întâlnirea neplăcută pe care au avut-o la punte şi nu se mai gândea decât la răutatea oamenilor, care acum aveau despre ce să vorbească. Îi părea că-i vedea

adunându-se grămezi, că aude glumele lor proaste şi adeseori îi venea să-şi ia pălăria, să plece la Cosma şi să-i ceară iertare, numai ca satul să rămâie de ruşine cu clevetirile sale. Cosma îi zăcea greu la inimă, dar nu putea să se mânie pe dânsul. În sfârşit, amândoi erau părtaşi la aceeaşi soartă, amândoi deopotrivă daţi pe gura satului; Mihu îl privea deci mai mult ca pe un păgubaş şi prieten la nevoie. Duminica după-amiazăzi, Barbura lui Corbei veni să spună din partea Siminei că de cu seară nu poate veni, fiindcă se bolnăvise una dintre fetiţe.

– Toate sunt bune! grăi Mihu când Safta îl încunoştiinţă despre aceasta.

Sângele i se ridică însă în cap; aceasta era o nemaipomenită necinstire pentru dânsul! Îi părea bine că logodna nu se face, dar seara, când ar fi trebuit să se facă, îl treceau fierbinţelile.

„Nu! îşi zicea umblând neastâmpărat prin casă, atât de departe nu ar fi trebuit să meargă; dintr-un lucru atât de mic cum au fost vorbele de la punte nu ar fi trebuit să facă unul atât de mare, cum este acela de a strica o logodnă."

Luni dimineaţă, văzându-l mai deschis, Safta începu a se învârti pe lângă dânsul. Atât îi vorbise Marta despre Miron, încât capul şi inima îi erau pline de chipul frumosului păstor; sta însă la îndoială şi nu credea că Mihu va voi să audă despre dorinţele Martei. De când era încă în leagăn, tata şi muma se mângâiau cu gândul ca o vor mărita după Toderică, şi acum nu putea să se împace cu gândul ca Marta să-şi aleagă alt soţ. Când îşi vedea însă fiica prăpădită şi se uita în ochii ei stăruitori, începea să se înduioşeze; iară când Marta scăpa câte-o lacrimă, îndată îi zicea:

– Marto! vino, draga mamei, să mergem la el.

– Nu, îi zicea Marta. Nu pot! Du-te singură, căci mie îmi vine să mă ascund în fundul pământului.

Iar când Safta pleca, Marta fugea după dânsa şi o ruga să nu meargă.

– Mihule! grăi Safta în cele din urmă. Am să-ţi spun o vorbă.

Mihu dete din cap şi intră cu dânsa în casă, apoi se aşeză tăcut.

– Precum văd, zise acum Safta întristată, din măritişul Martei nu are să se aleagă nimic.

– Nu ştim încă, răspunse Mihu aşezat. Să vedem ce zice Cosma.

– Ce zice? îi întâmpină Safta. Pentru ce n-a făcut logodna ieri? Se vede că şi-a schimbat gândul.

– Nu ştii! grăi Mihu. Dacă ar fi astfel, trebuie să aşteptăm, ca să-şi trimită oamenii, pentru ca să-mi întoarcă vorba, după cum se cuvine. Iar dacă nu, urmă el stăpânindu-se, apoi o să vedem care-i mai tare.

– Să vedem că Toderică nu o mai vrea pe Marta, grăi Safta cam tulburată.

– Nu o mai vrea? zise Mihu aprinzându-se. Cum? Ori nu-i pare destulă fată?

– Nu te aprinde, dragă Mihule, răspunse nevasta, dar vezi, pesemne s-o fi vorbind prin sat, şi Toderică a auzit...

– Ce se vorbeşte prin sat? întrebă Mihu albindu-se ca varul.

– Mihule dragă, îi zise Safta îngrijată, linişteşte-te! Nu te-am văzut niciodată atât de nerăbdător. Vezi, tu ştii cum sunt tinereţile. S-ar putea ca Martei să-i fi căzut vreun flăcău la inimă, şi Toderică să fi auzit şi aşa să nu o mai voiască.

– Cum aşa? întrebă Mihu cu ochii mari.

Safta suspină din greu, apoi începu să lăcrimeze.

– Mihule! zise ea, niciodată nu ne-am gândit la una ca asta. Se prăpădeşte, piere, se usucă! De ieri dimineaţă nu mai vorbeşte decât de dânsul; plânge şi suspină, încât îmi sfâşie inima.

– Sărmana fată! zise Mihu înduioşat. Pentru ce nu mi-aţi spus mai demult?

– Nu ştiam! urmă Safta. A trecut un an de când îmi tot vorbeşte despre dânsul, mereu mi-l laudă, mereu îmi spune cât e de voinic, de frumos şi de dulce la vorbă; totdeauna îmi vorbea, însă aşa, că nu mă gândeam la nimic. Acum,

deodată, nu o mai cunosc... şi nu ştiu ce-i de făcut... Uite, Mihule, să nu te mânii; e cioban de la munte şi nu ştiu...

– Un cioban? şopti Mihu răcit în tot trupul.

– Da, un cioban, răspunse Safta.

– Şi Marta îl iubeşte?

– Da, încât se prăpădeşte, zise mama plângând.

Mihu căzu pe un scaun de lângă masă, îşi rezemă capul în pumni şi stete câteva clipe tremurând de zguduire.

– Mi-aţi mâncat viaţa! strigă el după aceea, ridicându-se. Ce să mă fac? Mai bine îi sucesc gâtul decât să mă fac de râsul şi de batjocura lumii! Unde am ajuns!?

– Mihule! o să-l uite cu vremea, grăi Safta călcându-şi pe inimă.

– Da, strigă Mihu cu amărăciune. O să-l uite de dragul altuia. Lumea însă nu o să-l uite!

El îşi acoperi faţa cu amândouă mâinile, stete puţin în luptă cu sine, apoi se îndreptă şi grăi liniştit, dar aspru:

– Adă-mi fata!

– Mihule! strigă Safta înspăimântată şi cu ochii aţintiţi asupra feţei lui aspre.

– Adă-mi-o! ori mă duc s-o aduc eu însumi, ca toţi argaţii să vadă cum o aduc, îi zise Mihu.

Safta ieşi, iară Mihu rămase nemişcat la locul în care se afla.

Peste puţin, Marta, însoţită de mamă-sa, intră cu capul ridicat şi cu faţa albă, dar liniştită.

– Marto! zise Mihu înăbuşit. Dar ce să-ţi zic? Tu mergi de capul tău?

– Nu merg, tată! îi răspunse ea.

– Nu mergi? dar umbli şi vrei să te măriţi precum te poartă gândul, grăi Mihu.

– Nu vreau! răspunse Marta hotărâtă.

– Atunci ce vrei cu acel ticălos? strigă Mihu purtat de patimă.

Marta se zgudui în tot trupul, obrajii i se roşiră, ochii i se umplură de văpaie, buzele începură să-i tremure; ea făcu un pas înainte, apoi zise cu răceală:

– Taică! nu zice că e ticălos, căci îţi batjocoreşti fata!

Acele cuvinte erau grăite cu atâta simţire, încât Mihu deodată nu mai ştiu ce să-i facă, ce să-i zică.

Marta se apropie şi se alipi de dânsul, îşi aşeză braţul pe umărul lui, apoi grăi:

– Lasă, taică, nu te supăra! Nu fi mâhnit! Nu am să-l uit în viaţa mea, dar niciodată n-am să vă vorbesc despre dânsul. El s-a dus, pentru ca să nu se mai întoarcă. Poate însă că, dacă l-ai cunoaşte, i-ai zice să rămâie, atât e de nu ştiu cum, încât nu se poate să-l vezi şi să nu-i duci dorul. Nu cer să-l mai văd, dar doresc, taică, să-l vezi şi tu, apoi mărită-mă după cine vei voi.

– Draga mea copilă! răspunse Mihu mişcat. E mai bine să nu-l vezi nici tu şi nici eu să-l văd. Mi s-ar sfărâma inima.

– Dacă socoteşti, tată, apoi fie şi aşa! grăi Marta; după aceea ieşi încet din casă, iară Safta ieşi din urma ei.

Mihu se lăsă pe un scaun de lângă masă, îşi rezemă capul pe cot şi rămase vreme îndelungată pierdut în gânduri mistuitoare. Viaţa îi era ruptă în două, după toate câte a suferit în cele din urmă zile; acum se temea că nici în viitor nu-i mai rămâne nici o mângâiere. Nu se îndoia că Marta peste câtva timp se va alina şi va pierde gândul de dragoste pentru păstor; dar suferinţele ei erau mai grele pentru dânsul. Ar fi purtat şi aceste suferinţe, şi nu-l mâhnea decât un singur gând: ce va zice lumea? Toată viaţa a trăit astfel, ca lumea să poată vorbi numai bine despre dânsul; aşa învăţase de la părinţi, aşa se obicinuise, aşa îşi găsea cea mai mare din mulţumirile vieţii, şi acum, deodată, vedea risipindu-se partea cea mai scumpă din preţul bogăţiilor şi al bunelor sale fapte.

Într-un târziu, el se ridică, îşi netezi fruntea, apoi grăi încet şi fricos:

– Dar ce-mi pasă de gura satului!

După ce rosti aceste vorbe faţa lui se schimbă; nu mai era Mihu, omul bun şi blând, ci omul bogat, căruia nu-i mai pasă de nimeni.

Afară începură să latre câinii.

Mihu ieşi.

Erau Mitrea şi Simion.

Stăpânul casei îi primi după cum se cuvenea, îi duse în casă, apoi, după ce-i pofti să şadă, îi întrebă ce gând bun i-a adus la casa lui.

– Pentru ca să nu facem multe cotituri la dreapta şi la stânga, răspunse Mitrea, am venit pentru vorbele slabe pe care le-aţi avut cu Cosma.

– Nu are pricină, grăi Mihu rece.

– Adică da! urmă Mitrea. Cearta a fost din pricina copiilor, şi vina, pe drept vorbind, nu este nici a unuia, nici a altuia. Şi fiindcă se vorbeşte prin sat că nu ai fi voitor să-ţi dai fata din casă...

– Aşa-i! zise Mihu, ne vine greu să ne despărţim de dânsa.

– Tocmai fiindcă-ţi vine greu, urmă Mirtea, şi, pe drept vorbind, ştim că ai putea să faci cum vrei în casa d-voastre! dar, fiindcă se vorbeşte prin sat că nici fata nu ar cam vrea şi nu ai fi tocmai voitor să nu-i faci pe dorinţă, deoarece e singura pe care o ai...

– Aşa-i! zise Mihu mulţumit. Ţinem să o vedem fericită.

– Şi fiindcă se vorbeşte prin sat, urmă Mitrea, că ai fi hotărât să-ţi iei ginere în casă, adică să zideşti de alături o casă pentru Marta, şi ai fi zis că nu râvneşti la bogăţia nimănui, căci ai de unde să dai...

– Aşa-i! zise Mihu, începând a se mândri. Mult, puţin, ne-a dat Dumnezeu, numai noroc să fie...

– L-a dat Dumnezeu! grăi Simion.

– Şi fiind astfel, încheie Mitrea, Cosma s-a gândit că nu ţi-ar fi cu supărare dacă ţi-ar înapoia vorba, te-ar ruga să fii bun iertător şi să rămâneţi cu cinste ca mai înainte.

Mihu stătea tulburat înaintea oaspeţilor săi.

– Aşa-i, zise el, îmi pare bine de vorbele pe care mi le trimite Cosma, dar nu înţeleg cuvintele despre măritişul fetei mele.

– Vere Mihule! grăi Simion aşezat şi cam aspru. Să-mi ierţi vorba, dar ne eşti cu supărare când vrei să ne ascunzi un lucru de care se reazemă cinstea casei de la care venim. Slavă Domnului! satul nu e pustiu, şi este pe ici, pe colo câte un om care ştie ce se petrece prin casele vecinilor. Oamenii îţi laudă dărnicia şi spun cât de mult l-ai luat în drag pe Miron, oierul; iară d-ta voieşti acum să arunci vina pentru stricarea logodnei asupra lui Cosma.

– Ferească Dumnezeu! grăi Mihu, sunt gata să o spun întregului sat că vina e din casa noastră. Dar prin sat se vorbeşte mai mult decât este adevărat, şi despre măritişul fetei mele cu Miron până acum nu s-a luat nici o hotărâre; aceasta vă rog să le-o spuneţi tuturora.

– Dar a fost vorba, zise Mitrea.

– Da, să vă spun drept, răspunse Mihu, aşa, în treacăt, a fost; şi dacă nu s-a potrivit flăcăul, apoi cum va fi voia lui Dumnezeu!

– Te înţelegem acum! grăi Simion zâmbind. Dar noroc să ai de ginere. Ce-i drept, flăcăul nu e bogat, dar e flăcău, încât să-i fie satului cinste de dânsul.

– Nu-l cunosc, zise Mitrea, dar aşa se zice prin sat.

– Eu îl cunosc, grăi iarăşi Simion, şi ţi-o spun din inimă.

Mihu sta buiguit între amândoi, privea cu îndoială când la unul, când la cellalt şi nu ştia ce să le mai zică. El le dete mâna, îi petrecu până la poartă, dar nu-şi mai dădea seama despre cele ce face ori zice.

Ar fi dorit să vie cineva să-l întrebe pentru ce au venit Mitrea şi Simion; dar nimeni nu se arăta. Se întoarse dar în casă şi începu să umble nedumerit în sus şi-n jos. Se simţea cu totul alt om.

„Miron! îşi zise el înseninat. Numele e bun. Se vorbeşte prin sat că aş fi hotărât să-l iau de ginere în casă, că aş fi

hotărât să-i zidesc de alături o casă. Câte nu mai scornesc oamenii?... Dar adică pentru ce să nu fie cu putinţă... Hm! Cum zice Marta: poate că dacă l-aş cunoaşte, aş judeca şi eu altfel. Se-nţelege c-am fost cam pripit.“

Şi acum Mihu începea să dea cu socoteală că trebuie să fie ceva de flăcăul acela, dacă Marta îl iubea. Vedea în gândul său cum meşterii lucrează la casă, cum el însuşi împarte porunci, vedea pe Marta cu copilul în braţe şi auzea cum oamenii îşi zic: „Se vede că o durează pentru Marta“. Îi părea că aude cum nepoţii îşi povestesc: „Aşa şi aşa era pe vremea când Mihu îşi luase ginere şi-i zidise o casă“.

Era un farmec nespus în toate aceste.

Mihu plecă spre uşă, dar când era să deschidă, se opri şi zise: „Nu! Nu încă! să nu mă pripesc! Să văd mai nainte, să mai întreb, să mă încredinţez mai bine, să-l văd apoi cu ochii mei“.

Iarăşi începu să umble prin casă şi să-şi cumpănească gândurile.

Deodată faţa lui se întunecă.

Vedea pe Cosma înaintea sa, şi sufletul i se umplea de amărăciune când se gândea că Cosma ar putea să-i zică: „Tot omul cu oamenii de seama lui!“

„Nu! îşi zise Mihu, eu tot nu-mi dau fata după un cioban; mai bine să rămâie fată mare!“

VII

Casa lui Mihu era tristă şi mâhnită, tinereţea şi darul veseliei pieriseră din ea.

Safta, harnică gospodină, şedea retrasă şi tăcută ceasuri întregi, fără de nici o treabă şi departe de plăcutele griji ale casei. Dumnezeu îi dăduse destul; avea din ce să trăiască şi nu se temea că-i vor rămânea copiii necăpătuiţi.

Mihu, stăpânul mândru de bogăţiile sale, dimpotrivă, din zori de zi până seara târziu muncea alăturea cu slugile.

Feciorii îi erau încă tineri; le mai rămânea destulă vreme să muncească.

Marta, în sfârşit, era blândă, harnică şi totdeauna în voie bună, gata de a le zâmbi celor ce-i privesc în faţă; dar ea nu mai era copila zburdalnică ce răsfăţa lumea prin neastâmpărul veseliei. De pe o zi pe alta sângele îi pierea din obraji şi vinele tot mai mult îi străbăteau prin pieliţa albă a mâinilor.

Despre întâmplările petrecute nimeni nu mai cuteza să vorbească, şi această tăcere, purtarea liniştită şi prefăcuta uitare îl umplea pe Mihu de îngrijare. Parcă se temea de ceva şi, oriunde privea, el nu vedea decât o mustrare ascunsă. Sub acoperământul casei sale era mereu nedumerit, iar când ieşea între oameni nu-şi mai găsea cumpătul şi buna chibzuială de mai înainte, fiindcă se ştia judecat în taină şi nu ştia judecata lumii. Ar fi dorit să vadă pe cineva plângând, dar nimeni nu plângea. Ar fi dorit să-l mustre cineva, dar nimeni nu cuteza. Ar fi dorit să se mai întâmple ceva, dar întâmplările se înşirau după obiceiul vremilor. Nu putea să-şi dea seama ce doreşte; simţea însă că lucrurile îl supără şi că nu mai pot rămânea cum sunt. Toată casa i se schimbase, fără ca să poată înţelege destul de lămurit pentru ce. Inima i se umplea de amărăciune când vedea că nimeni în lume nu-şi mai deschide sufletul înaintea lui şi că a ajuns a fi străin chiar între pereţii casei sale.

Adeseori sta şi privea aşa în lume, da din umeri şi iarăşi urma lucrul. Era o supărare în casă, dar avea să treacă şi asta.

Zilele treceau însă, şi nimic nu se schimba.

De pe o zi pe alta îşi pierdea răbdarea, se mânia fără ca să ştie pe cine şi-i venea poftă de ceartă. Pierduse ceva ce nu mai putea găsi; era obişnuit cu o mulţime de lucruri, care nu i se mai puneau în cale; îi lipseau rostul obişnuit şi tihna de toate zilele.

Cosma îi sta Mihului greu pe inimă. El era vinovat de toate; pentru el se urmează lucrurile cum s-au urmat. Dar socoteala era încheiată şi Cosma parcă nici nu mai trăia pe faţa pământului.

Într-o duminică, întorcându-se de la biserică, Mihu găsi pe Safta şezând singură la fereastra din casa cea mare. Atât era de adâncită, încât tresări când îl simţi intrând în casă.

Mihu nu se mai putu stăpâni.

– La ce te gândeşti, nevastă? grăi el.

– La ce să mă gândesc? îi răspunse ea. Ştii cum sunt gândurile: vin cu sila şi se duc fără de veste.

– Aşa-i! zise Mihu uşurat.

Dar, când ochii lor se întâlniră din nou, el văzu furişându-se o lacrimă din ochiul soţiei sale.

– Safto! zise el cam aspru. Prea te dai după fată.

– Dar n-o vezi cum e? îi răspunse nevasta cu amărăciune.

– Ce zice? întrebă Mihu liniştit.

– Nimic! grăi Safta. Nu vrea să se dea în vorbă despre dânsul.

Mihu rămase câtva timp cuprins de o vie îngrijare.

– Safto! grăi el hotărât. Să o măritâm după el.

– Fă cum vrei, răspunse ea.

– Să fac cum vreau? zise Mihu. Ori nu văd că v-aţi pierdut odihna şi v-aţi schimbat firea? O să mă duceţi până la anul tot aşa. Vreau cum vreţi voi!

– Mihule! grăi acum Safta. Nu zice că noi voim! Tu eşti stăpân în casă; tu fă cum vei chibzui.

– Aşa-i! zise Mihu tulburat. Aşa-i! zise iarăşi, ridicându-şi mereu părul de pe frunte. Aşa-i! eu am să hotărăsc.

Ar fi dorit ca Safta să mai zică ceva; Safta însă, văzând că el nu mai zice nimic, tăcu şi ea. Astfel au stat, fiecare cu gândurile sale, până ce a intrat Marta, ca să întrebe dacă nu vor să şadă la masă.

Mihu acum simţea pe umerii săi întreaga sarcină a lucrurilor viitoare, dar nu se putea hotărî. Dacă ar fi fost cineva să-l împingă într-o parte ori în alta, fie un copil, fie chiar unul dintre slugile sale, el s-ar fi bucurat; acum însă chiar nici Safta nu-i mai zicea: „Eu nu zic să faci, bărbate; cred însă că ar fi bine.“

Era în sufletul lui o luptă care de la sine nu se mai putea curma, şi în câteva zile această luptă îl secă de puteri.

Miercuri luă un fel de hotărâre, îşi puse în gând să cunoască, înainte de toate, pe Miron, iar joi de cu zori plecă la munte, zicând că merge să vadă turma dusă la jir.

Seara, când se întoarse, buiestraşul era plin de spumă. Mihu descălecă încet, iar când Safta îl întrebă despre trebile zilei, el răspunse scurt şi cuprinzător: „Toate sunt bune!"

A găsit stâna lui Miron, dar pe Miron nu l-a mai găsit. Plecase cu vreo trei săptămâni mai înainte. Îşi vânduse partea din turmă, îşi luase viţeii şi juncanii şi plecase, nimeni nu ştia unde şi nimeni nu ştia pentru ce. Se dusese în lume.

Mihu tăcea, deşi era cuprins de o vie părere de rău. Marta, fata lui cea înţeleaptă, tot mai strâns i se lipea de suflet, se simţea parcă anume făcut de Dumnezeu numai de dragul ei, şi chiar feciorii îi păreau străini.

Dară Marta era mulţumită şi nu mai cerea nimic, iară el însuşi nu mai avea nici o dorinţă pentru dânsa.

Era tristă casa lui Mihu, tristă şi mâhnită...

VIII

Vremea dă şi vremea duce: vremea e stăpâna lumii.

Trecuseră doi ani de zile de când casa lui Mihu fusese zguduită. Farmecul întâmplărilor stinsese dureri şi dorinţe, dar nu a putut pune inimile la locul lor de mai nainte.

Despre Miron nu se mai vorbea prin sat decât din când în când, pe la şezători sau în serile de iarnă, când fetele şi flăcăii se adunau la clacă. Şi atunci însă vorbele se înşirau ca într-o poveste rămasă din bătrâni. Toată lumea ştia că Miron s-a dus în lume; nimeni însă nu ştia unde s-a dus şi ce s-a făcut. Unii credeau c-a intrat în oaste, alţii că a trecut munţii şi iarăşi alţii credeau că a trecut în Ţara Turcească şi că nu se va întoarce decât cu chimirul plin de galbeni. Singură Marta ar fi ştiind unde e Miron, dar nimeni nu cuteza să o supere cu întrebări, fiindcă ştia de mai nainte că-i va tăia vorba. În casa lui Mihu, Miron era uitat; Safta de mult nu se mai gândea la

el, iar Mihu numai atunci îşi aducea în treacăt aminte, când prietenii buni îl apucau cam pe departe despre măritişul fetei, lăudându-i pe câte un flăcău ce ar fi bun de ginere în casă. Mihu îşi aducea aminte privirea cu care îl întâmpina fiică-sa când era vorba de asemenea lucruri, se făcea că nu înţelege şi se întorcea mâhnit acasă.

Nu mai erau vremile de demult.

Mihu zidise casa de alături, pe care şi-o gândise odinioară atât de frumoasă. Vasile se însurase şi avea un copil. Tata şi feciorul erau vecini şi oameni de aceeaşi casă, cum le venea mai bine. Safta avea noră în casă şi nu avea, când i-ar fi fost cu supărare. Nepotul era când la mama, când la bunica şi când iarăşi la mătuşa, era purtat de pe braţ pe braţ şi le da tuturora de lucru şi pe toţi îi întinerea.

Şi Toader se-nsurase.

– N-am zis-o? strigau nevestele, pe când era logodit cu Anica Podarului. Şi orbul putea să vadă cât de colo!

Se vorbea că Mihu era să fie nun, deoarece ţinea foarte mult la cinstea cumetriei şi e mare om de casă acela care ne cunună copiii şi ne botează nepoţii. Dară Cosma nu ştia dacă Mihu ar fi bun voitor de a primi, iar Mihu era jignit şi nu-i venea să se arate doritor de cinstea cumetriei.

Mihu, cu toată casa, a fost poftit la un scaun de odihnă, un pahar de băutură şi mai multă voie bună, şi, poftit fiind, nu putea să lipsească. La nuntă apoi, încetul cu încetul, sufletele se deschiseră; înspre seară, Safta se sărută cu Simina, iară la miezul nopţii Mihu strânse mâna cu Cosma.

– Să trăieşti, cumetre! îi zise el din toată inima! Dacă nu-mi eşti, ţin să-mi fii, cu voia Domnului, ţin să-mi dai cinstea aceasta!

– În partea mea e cinstea! răspunse Cosma, îndreptându-se cu mândrie, înalt şi gros.

S-a schimbat casa lui Mihu, s-a schimbat satul, lumea întreagă s-a schimbat; numai Marta rămăsese tot cum a fost, blândă, harnică şi totdeauna în voie bună. Dar atât de demult

era că Marta fusese tot astfel, încât nimeni nu-şi mai aducea aminte de vremile acelea în care era altfel; lumea se deprinsese cu firea ei, şi parcă ea totdeauna a fost fată înţeleaptă. Acasă, la biserică, la joc, la clacă, la nuntă, pretutindenea faţă cu oamenii ea se arăta scurtă la vorbă, în voie bună şi plină de bunăcuviinţă: aşa o ştia Safta, aşa Mihu, aşa o ştia lumea întreagă.

Numai câteodată ea îşi pierdea răbdarea obişnuită.

Cu deosebire de când se făcuse bunic, Mihu începu a fi stăruitor. Îşi vorbea mereu despre perii încărunţiţi înainte de vreme; se tânguia că n-a avut noroc, spunea mereu că o singură dorinţă ar mai avea în viaţă; ba într-un rând îi vorbi Martei depre vredniciile lui Lepădat, feciorul lui Petrea Dogarul, şi în alt rând despre Dinu, feciorul lui Popa Nichita, preotul din Bălăşeni.

Când se apropia toamna, Marta pe zi ce mergea se făcea tot mai nedumerită şi mai gânditoare, adeseori era tristă, dorea singurătate, în sfârşit îşi pierduse liniştea. Adeseori, când serile erau frumoase, îi plăcea să stea vreme îndelungată pe laiţa din fundul grădinii, cu capul rezemat de tulpina părului şi pierdută în gânduri nehotărâte.

– Marto! îi grăi Floarea, soţia lui Vasile, văzând-o pierdută astfel în gânduri. Ia mai lasă gândurile! Nu te întrista. O dată-i lume, o dată-i tinereţe!

– Eu să mă întristez? întrebă Marta uimită. Dar pentru ce?

– Pentru ce? grăi nevasta. Te văd că stai mereu pe gânduri.

– Eşti nu ştiu cum, grăi Marta cu vioşie. Uite, urmă apoi mai încet, tu poate că nici nu-i înţelege: stau ici şi privesc în lume, îmi închid ochii şi privesc mereu şi nu gândesc nimic. E, nu ştiu cum, minunat locul!

Floarea dete din umeri.

– Şi te gândeşti la el, zise ea apoi cam necăjită.

– La el? întrebă Marta, privind-o cu ochii mari. La cine?

Deodată ea se cutremură şi se îndreptă spre Floarea.

– Înţeleg! zise zâmbind. Da! mă gândesc câteodată, dar foarte arareori... E mult de atunci; parcă nici nu-i adevărat.

– Ei bine! atunci pentru ce nu vrei să te măriţi? grăi nevasta.

– Nu cumva crezi că pentru el? o întrebă Marta speriată.

– Dar ce altă să cred?

– Să vorbim despre alte lucruri, îi zise Marta. Ştiu că n-ai să mă înţelegi! Atât mă simt de bine aşa cum sunt, încât nu mă pot hotărî să mă mărit.

Floarea iarăşi dete din umeri, dar, privind în faţa Martei, nu mai îndrăzni să-i vorbească despre măritiş. Ele mai steteră câtva timp de vorbă, apoi se întoarseră în curte.

Înainte de a dormi, Marta se gândi timp îndelungat la Miron. Ar fi dorit să ştie ce s-a făcut, unde este şi cum îşi petrece zilele. Dar această dorinţă, odinioară atât de vie, încât îi punea sângele în fierbere, acum era ca o blândă suflare de vânt, de care frunza plopului abia se clatină. Şi-l închipuia, dar nu putea să-l mai vadă înaintea ochilor închişi. Era şters din sufletul ei, şi în urma lui nu rămăsese decât o plăcută aducere-aminte a şirului de întâmplări şi zguduiri sufleteşti prin care trecuse. Dar această aducere-aminte era atât de plăcută, încât Marta îşi strânse ochii şi suspină când gândi că şi aceste urme vor mai pieri din sufletul ei. Ar fi voit să plângă, şi nu putea. Grozav îi părea viaţa de deşartă: nici o dorinţă şi nici o durere nu mai vedea într-însa.

Era duminică. Marta se duse la biserică şi după prânz petrecu până în amurgul serii la joc.

Seara, întorcându-se de la joc, se opri cu tovarăşele ei la Fântâna Corbului, se aşeză pe doaga fântânii şi stete câtva timp gânditoare.

– Ţineţi voi minte când ne cânta Miron din fluier? zise ea, şi întâia oară după doi ani de zile începu să vorbească despre dânsul.

Pe când sosi acasă, luminile se aprindeau.

Erau oaspeţi la casă.

Încă de joi, Pintea Dubăul trecuse cu vite la târg şi stătuse câteva ceasuri la prietenul său, Mihu, având cu sine, ca din întâmplare, şi pe tovarăşul său, Manea Vătafului.

Acum ei se întorceau de la târg şi, după cum îi poftise Mihu, trăseseră la gazdă, pentru ca mâine-zi să plece mai departe, fiindcă era cale de o zi până la Valea-Sărată, tocmai dincolo de munte.

Marta ştia de ce e vorba. Încă vineri seara, Safta îi spusese că Manea e un om foarte cumsecade, aşezat şi cam ştiutor de carte. El avusese nevastă şi doi copii, dar i-au murit, sărmanul de el.

La cină era masă mare. Pintea, ca om sfătos, ţinea firul vorbei când cu Mihu, când cu Safta, când cu Vasile; vorbea însă mai ales despre „la noi“ şi „la d-voastre“ şi zicea mereu că, dacă n-ar fi om cu casă, şi-ar căuta aici o nevastă şi nu s-ar mai întoarce.

Manea, un om cam de treizeci de ani, scurt şi spătos, cu mustaţa groasă şi cu ochii mari, şedea rezemat pe spatele scaunului, da din umeri, zâmbea din când în când, dar nu sporea vorbele.

Toată seara Safta şi Floarea erau vesele, Vasile sta retras, iară Mihu se mişca nerăbdător pe scaun. Marta era blândă, deşteaptă şi mai în voie bună decât de obicei.

După masă Mihu căută să fie singur cu Marta, iară ea nu-l ocoli.

Privirile lor se întâlniră, dar Mihu nu ştia cum ar vrea şi cum nu.

– Ce zici, Marto? grăi el în sfârşit.

– Ce să zic?... răspunse ea. N-aş vrea, taică. Dar odată tot trebuie să fie şi e mai bine aşa.

– Aşa-i, fata mea, zise Mihu, mai stete puţin cuprins de nedumerire, apoi ieşi.

Marta rămase câtva timp nemişcată. Ochii i se umplură de lacrimi. Ea ridică amândouă mâinile, îşi acoperi faţa şi îşi şterse lacrimile din ochi.

– Doamne, cum trece vremea! zise ea şi ieşi în urma tătâne-său.

IX

Era bâlciul de toamnă de la Sărata, unul din acele bâlciuri vestite, la care oamenii se adună până de peste nouă ţări şi nouă mări.

Când ziua de Sfântul Dimitrie se apropie, pe coastele munţilor, prin înfundăturile văilor, de-a lungul Podgoriei, pretutindenea pe unde omul şi-a întemeitat adăposturi, până la cele mai depărtate odăi de pe şes, lumea se pune în mişcare.

Sărata se începe de jos, de pe ţărmurii râului, unde se despart văile şi se crucişează drumurile de ţară, şi se întinde sus pe coaste până la plaiul întins, unde încă de joi se înşiră corturile neguţătorilor şi cârciumile însemnate cu steaguri în mai multe feţe. Vineri, drumurile de dimprejur încetul cu încetul se umplu, şi până seara zgomotul lumii adunate umple văile din faţa coastei.

Dar bâlciul e mai ales o sărbătoare de întâlnire şi de veselă petrecere. Lumea cea multă, oamenii ce vin ca să vadă şi să se arate, fetele şi nevestele tinere, gătite ca de nuntă, flăcăii sprinteni şi gata de a se prinde la horă, căluşerii mlădioşi şi iuţi la pas, întreaga lume veselă nu se adună decât duminică.

Duminică lumea curgea mereu: unii urcau din sat, iar alţii veneau despre munte.

În apropierea intrării despre munte, încă de sâmbătă seara se aşezase un car cu patru boi, încărcat pe jumătate cu fân. Duminică dimineaţa fânul era descărcat şi aruncat la proţapul carului, iar cei patru boi, dimpreună cu cinci juncani, rumegau împrejurul porşorului de fân.

În carul deşertat erau un fier de plug, câteva coase, o piatră de râşniţă şi, legate la un loc, mai multe lucruri de fierărie.

Miron şedea pe latura carului şi privea când spre munte, când spre bâlci.

Marta era logodită cu Manea Vătafului, aşa-i spusese cineva cu câteva zile în urmă, şi astăzi era să vie la bâlci, ca să cumpere darurile de nuntă şi să se arate lumii.

Dorea să o mai vadă o dată.

Vremea trecea însă, soarele se ridica mereu pe cer, dară trăsura Mihului Saftei nu se ivea despre munte.

Miron de mult începuse a fi nerăbdător, dar faţa îi rămânea plină de o liniştită oboseală şi privirea i se muta încet de la un lucru la altul.

Câteodată el se ridica cumpătat şi stătea timp îndelungat în car.

Cioarecii strâmţi de aba, cămaşa lungă până aproape de genunchi, cusută pe margine cu fire de mătase galbenă şi încheiată la brâu cu chimirul îngust, din care ieşeau plăselele groase ale unui cuţit, pieptarul albastru, cu cinci bumbi lătăreţi, mânecile largi tivite tot cu mătase galbenă, pălăria lată, ce-i sta dată îndărăt, încât acoperea tot părul tuns şi lăsa dezvelită întreaga frunte rotundă şi netedă, toată înfăţişarea i se potrivea cu cumpătul mişcărilor şi cu înţelepciunea ochiului. Din când în când, el îşi apuca musteaţa groasă, dar scurtă, cu buza de din jos şi o netezea, apoi iarăşi rămânea cu buzele strânse şi cu faţa nemişcată.

Marta era să se mărite. Era un lucru firesc să se mărite. Aşa se petrec lucrurile în lume, iar nu altfel. Dar voia s-o mai vadă o dată, şi atât!

În zadar aştepta însă, căci Mihu, care stătuse de gazdă la Pintea Dubăul, intrase despre sat şi, pe când Miron privea nedumerit spre deal, trăsura lui Mihu şi aceea a Dubăului traseră la umbra unui carpăn din apropierea pădurii de la dreapta. Mihu şi Pintea săriră voiniceşte pe iarba uscată, iar nevestele se deteră jos şi începură a-şi scutura hainele şi a le potrivi pe trup.

Urmară apoi vorbele... că lumea e multă... că locul e frumos, că timpul e potrivit, în sfârşit, după cum e obiceiul omului când soseşte undeva.

– Acum voi plecaţi în căile voastre, că noi mergem să vedem cine, cum şi în ce fel, zise Mihu în sfârşit, poftind pe Pintea să meargă cu dânsul. Se putea ca, din întâmplare, să

dea peste Manea. Era vorba ca deseară să vie cu toţii la casa lui, apoi mai aveau să cumpere mai una, mai alta; nu-l puteau deci lăsa să-i caute de-a oarba prin târg.

Plecând, Mihu şi Pintea o luară cu paşi măsuraţi spre partea unde lumea se înghesuia. Intraţi apoi în bâlci, nu înaintau decât pas cu pas. Aci era un prieten, colo o rubedenie şi iarăşi în altă parte un cunoscut de mare cinste. Mereu stăteau de vorbă. Pintea spunea, aşa cam pe departe, cum adică s-a întâmplat ca Mihu să fie la bâlci, iară Mihu, deşi nu era tocmai în voia lui cea bună, simţea că umblă prin mijlocul lumii şi zâmbea mulţumit.

Peste puţin se opreau la nişte saci cu bucate, la o pereche de boi frumoşi, la un cal trupeş, la un vraf de lemnărie; pentru ca vorba să fie scurtă, umblau ca prin târg.

Dar Pintea ducea pe Mihu spre partea de la deal, unde ştia că va găsi pe Manea.

Când erau să treacă pe lângă carul în care stătea Miron, Mihu se opri şi începu să se învârtească împrejurul juncanilor.

– Bună prăsilă, zise el, apoi se întoarse spre Miron şi rămase câtva timp cu privirea aţintită la el.

– Cum ţii juncanii? întrebă el.

– Nu-i vând, răspunse Miron rece.

– Ce-ai dat pe ei? întrebă iarăşi Mihu.

– Nu i-am cumpărat, răspunse iarăşi Miron.

Mihu mai privi o dată sus la Miron, apoi se întoarse jignit, ca să plece mai departe.

Faţa lui Miron se deschise. El puse mâna pe leucă, îşi dete vânt şi, rezemându-se pe braţ, se aruncă din car înaintea lui Mihu.

– Sunt de prăsila mea, zise el zâmbind cu bunăcuviinţă, şi-i vând, dacă sunteţi doritori de a-i cumpăra.

Mihu era mulţumit.

– Nu tocmai, zise el, însă îmi plac juncanii şi doream să le ştiu preţul. Îi aduci de departe?

– De la Vadu-Rău, răspunse Miron.

– Cum? tocmai de la câmpie? întrebă Pintea uimit. Dară soiul pare a fi de munte.

– Aşa-i! grăi Miron. Sunt prăsiţi la munte, dar în urmă i-am adus la câmpie.

– Aşa mai înţeleg şi eu! să ai noroc, nepoate! grăi Mihu şi plecă mai departe, iară Miron se aruncă din nou în car, apoi privi câtva timp în urma celor doi oameni atât de cumsecade.

De la depărtare cam de-o sută de paşi bătrânul se uită încă o dată îndărăt.

Miron tresări. Era ceva în privirea aceea...

Ce era... El cunoştea portul, portul satului în care petrecuse cele mai frumoase zile ale vieţii sale; cunoştea omul, îl văzuse adeseori la biserică.

„Mihu! zise el mişcat. Cum a îmbătrânit!“ Aşadar, Marta era în bâlci, aici, aproape, poate cu totul aproape.

Cuprins de un viu neastâmpăr, el sta nehotărât în car: nu ştia ce să facă; îi era oarecum frică şi-i venea să plece numaidecât acasă. Deodată tresări, îşi lăsă mâinile încet în jos, îşi dete puţin trupul la stânga şi rămase nemişcat şi cu ochii aţintiţi în depărtare.

De la dreapta, la depărtare ca de patru sute de paşi, Marta trecea spre bâlci. Aşa era, cum a fost, înaltă, cu pasul uşor, cu capul dat puţin înainte... şi chipul tot acela, şi părul tot aşa şi-l poartă. Dar pe sân parcă nu mai e salba cea bogată, catrinţa nu mai e bătută în fir şi altiţa cusută în roşu şi albastru e rară, numai presărată.

Miron priveşte ca la un lucru frumos şi plăcut. Pare însă că s-ar fi aşteptat la mai mult; parcă s-ar simţi dezamăgit.

Când Marta se amestecă în mulţime, el sare din car şi, cuprins de-o veselă şi flăcăiască pornire, merge sprinten, cu pas iute şi uşor, în urma ei.

Pretutindenea, peste capetele oamenilor, o vede; se apropie, tot mai mult se apropie, şi inima i se umple de îndărătnicie.

În sfârşit, ea se apropie de horă şi priveşte, iară el se pune în faţă cu ea, pierdut în dosul oamenilor.

El o vede acum de aproape, îi vede faţa albă, ochiul mare şi obosit, mâna străvezie, liniştita amărăciune pe buzele ei, o vede şi iarăşi tresare.

„Cât e de pierită!“ zise el înăbuşit.

E pierită, dar e frumoasă. Ochiul ia hrană şi sufletul se desfată de privirea ei. O dată vrea să o vadă, şi încă o dată, şi o singură dată. A trecut ca o zi de primăvară, dar nu e mulţumit; e fericit, dar mulţumit nu e. Dintr-o clipă în alta fericirea îl face tot mai îndrăzneţ.

Nu se mai poate stăpâni; dă cu cotul înainte şi se aşază astfel ca Marta să-l poată vedea, iară când, în sfârşit, privirile lor se întâlnesc şi rămân mistuindu-se una pe alta, amândoi stau încremeniţi.

Farmecul ochiului, căldura gândirii vărsate în o singură privire, tainica înţelegere între două suflete pierite iarăşi zidesc lumea risipită.

Acum nu mai e timp pentru buna chibzuire: ei s-au văzut, ei trebuie să se întâlnească, să-şi strângă mâna, să schimbe o vorbă, să plângă împreună. Trebuie, dar nu pot, căci lumea, şi acum tot lumea îi desparte.

În deznădăjduirea sa, Miron aruncă Martei o privire hotărâtă şi stăruitoare, iară Marta nu se mai gândeşte la nimic, ci-i aruncă Saftei vorbele: „Mă întorc numaidecât“, şi pleacă cu moartea în suflet la carpăn, şi de aci mai departe, spre pădurea de pe coaste.

Miron nu se mai întrebă dacă cineva îl priveşte, dacă lumea nu cumva bănuieşte, ci, cu o mişcare pripită şi fără de voie, pune mâna pe şerpar şi pipăie cuţitul, apoi merge cu pas hotărât pe urma Martei.

Marta îl aşteaptă la marginea pădurii şi, cum îl vede venind, pământul îi arde sub picioare, iară când el este aproape, ea se dă un pas îndărăt, îşi pleacă trupul, îşi acoperă faţa cu amândouă mâinile şi începe să plângă. Miron stete câtva timp înaintea ei, dar nu o mai vedea decât ca printr-un văl des.

– Marto! nu plânge! zise el.

– Ah! cât am suferit! se tângui ea înăbuşită.

El se apropie, îi apucă amândouă mâinile, le dete în lături şi-i privi îndelung în faţa plină de lacrimi. Încet, el o apropie apoi de sine, o cuprinse cu braţul drept, îşi puse capul pe sânul ei şi rămase câtva timp cuprins de ameţeală.

Marta nu mai plângea, ci sta cu vederea pierdută şi dată în voia lui, amorţită şi lipită de dânsul.

Într-un târziu, Miron o depărtă încet de la sine.

– Şi eu am suferit, Marto! zise el. Mult am suferit. Şi pe când tu te gândeai la mine, eu umblam zile întregi în cale lungă dus numai de dorul tău şi de amarul inimii mele. Atât de mult am suferit, Marto, şi atât de mult mă deprinsesem cu suferinţa, încât mă cuprindea îngrozirea când mă gândeam că am să mor odată şi să nu mai sufăr. Dar acum, Marto, nu mai pot, nu mai vreau să port suferinţa, urmă el cuprins de patimă bărbătească. Pentru ce să o port?

– Da, Miroane! zise Marta, rămânând cu ochii ţintiţi la pământ înaintea lui.

Miron îi apucă iarăşi mâna, o strânse, apoi grăi:

– Marto, vrei tu să vii cu mine?

Marta tresări, rămase câtva timp tulburată, apoi îşi ridică faţa şi privi drept în ochii lui Miron.

– Nu se poate, Miroane! zise ea cu un glas limpede. Mai bine mor.

– Tu vrei adică să te măriţi! strigă Miron.

– Nu vreau, Miroane! răspunse Marta ridicând capul. Mai bine să mor.

Zicând aceste vorbe, ea îl privi câtva timp dusă, ochii iarăşi i se umplură de lacrimi, apoi, deschizându-şi braţele, se aruncă deznădăjduită şi-i cuprinse trupul.

– Ucide-mă, Miroane! fă ce vrei cu mine! zise ea. Mie nu-mi mai pasă.

– Cât eşti de frumoasă, Marto! zise el gânditor, apucându-i capul cu amândouă mâinile, apropiindu-l şi depărtându-l iarăşi de la sine.

Deodată el se îndreptă aspru şi zise hotărât:

– Vino cu mine, Marto!

– Unde? îl întrebă ea speriată.

– Vino! zise el iarăşi, apoi apucă mâna ei şi merse cu ea afară din pădure şi drept spre bâlci.

– Unde e tatăl tău? întrebă el.

Marta îşi scoase mâna din a lui.

– Ştiu ce vrei, Miroane! zise ea. Fă! dar apoi nu mă mai depărtez de la tine. Vino!

Ei plecară drept spre carpănul sub care Mihu, Pintea, Safta şi soţia lui Pintea aşteptau cuprinşi de vie îngrijorare pe Manea şi pe Mitrea, care se duseseră să caute pe Marta.

– Iacă-tă-o! strigă Safta când o văzu venind despre munte, voi să plece spre ea, dar rămase pironită când o văzu cu flăcăul înalt, pieptos şi bălan.

„Miron!“ îşi zise ea ca trezită din vis, şi rămase răcită şi secată de puteri.

Mihu făcu câţiva paşi înainte, apoi se opri şi aşteptă tulburat.

Era flăcăul de la câmpie cu care vorbise şi nu înţelegea cum el ajungea a fi împreună cu Marta.

Marta se apropia ţinându-şi trupul drept. Faţa-i era albă ca varul, dar liniştită şi aşezată.

– Tată! iacă Miron! zise ea.

Miron rămase cu ochii la pământ înaintea bătrânului încărunţit înainte de vreme.

– Foarte bine! foarte bine! grăi Mihu frecându-şi mâinile nedumerit şi privind mereu când la Marta, când la Miron, când la Safta, ce grăbise înspăimântată la dânşii, când iarăşi la Pintea, ce sta câţiva paşi în dosul lui, la dreapta.

Ar fi dorit să mai zică cineva ceva, dar nimeni nu găsea cuvântul.

– Nene Mihule! zise în sfârşit Miron. Ştii că-ţi iubesc fata: o cer de nevastă.

– Cum aşa!? grăi Mihu speriat. Miron, oierul ce s-a dus în lume?... O ceri de nevastă? Cum aşa? Marta e logodită.

– Taică! zise Marta. Nu zice că vrei, dacă nu vrei, dar să ştii că-mi dai moartea sau viaţa.

– Mihule! îi zise apoi Safta. Nu ştii tu ce-am suferit noi în doi ani de zile?

Mihu stătea în mijlocul lor şi nu putea găsi nici un cuvânt.

Pintea se apropie de dânsul, îi puse mâna pe umăr şi grăi cumpătat:

– Vere Mihule! Nu te dai după vorbele muierilor şi bine faci. Marta e logodită şi, chiar dacă-i vorba, o logodnă nu se strică aşa ca din senin. Nu poţi să te faci de ruşinea târgului.

Mihu făcu un pas la dreapta, se întoarse spre Pintea şi, ridicând fruntea, îi privi în faţă, stete câtva timp în luptă cu sine, apoi îi zise cu o hotărâre deznădăjduită:

– Ei! Mă fac! Mă fac de ruşinea târgului! Mă fac de ruşinea lumii! Mie, urmă el aprins, mie nu-mi mai porunceşte nimeni pe faţa pământului! Eu ştiu cât amar am răbdat!

Grăind aceste, el se duse la Miron, îi apucă mâna şi-i zise cu căldură:

– Nepoate, iartă-mă!

Miron simţi că ochii i se umplu de lacrimi. El ridică mâna bătrânului şi o atinse cu fruntea.

* * *

„N-am spus eu că aşa are să fie!“ zise Floarea lui Ciucur, când văzu că nunta satului tot se face.

CUPRINS

BUDULEA TAICHII

I

De-mi părea bine?

Dar se-nţelege că-mi părea bine.

Când mi-l aduc aminte pe dânsul, mi se desfăşoară înaintea ochilor întreaga lume a tinereţilor, cu toate farmecele ei, acuma pierdute pentru totdeauna; şi nici unul dintre noi toţi, care împreună am trecut prin acea lume, nu poate să se gândească la tinereţile sale fără ca să-i treacă, aşezat, retras şi întotdeauna înţelept, Budulea Taichii pe dinaintea ochilor, pentru că Budulea nu era numai al Taichii, ci şi al nostru al tuturora.

Mie, îndeosebi, mi se cuvenea oarecare întâietate la împărţeala părerilor de bine, pentru că eu îl ştiam încă din copilărie şi eram prieten chiar şi cu Budulea cel bătrân.

Nea Budulea, înainte de toate, avea un picior mai scurt decât cellalt şi era un om scurt, gros, rotund la faţă şi zâmbea mereu când vorbeai cu el. Fără de dânsul nu se putea nici un fel de veselie în sat la noi, fiindcă el cânta mai bine decât toţi şi din vioară, şi din cimpoi, şi din fluier, iară pe Huţu îl ducea întotdeauna cu sine, deoarece Buduleasa fugise cu un scriitor al satului, şi nu putea să-l lase pe copil singur acasă. Când Budulea cânta din vioară, Huţu ţinea cimpoile, iară când oamenii se săturau de vioară, Budulea schimba cu feciorul său. Fluierul îl purta Budulea totdeauna în şerpar; altfel nu l-am văzut de când îl ţin minte şi nici nu-mi pot închipui un Budulea făr' de fluier în şerpar.

La praznic şi la ziua numelui ştiam de mai nainte că are să ne vie Budulea cu mulţi ani, cu spor în casă şi cu belşug la masă: aşa m-am trezit eu; ce va fi fost mai nainte, nu ştiu.

Îmi aduc numai aminte că eram copil mic şi că priveam când la piciorul cel scurt al lui Budulea, când la Huţu, care

şedea cu cimpoile într-un colţ al casei. Mai ţin apoi minte că i-am dat o bucată de plăcintă, că l-am bătut, fiindcă nu voia să-mi lase cimpoile, şi că era băiat bun, căci nu s-a supărat, deşi era mai mare decât mine.

În urmă, la şcoala din sat, mă bătea câteodată el pe mine, dar nici atunci nu era supărat, deşi totdeauna eu mă legam de el.

Căci dascălul nostru era un om neobosit, şi fiindcă Budulea peste săptămână mergea la lucru, el zicea mereu: „Măi Buduleo, nu mai purta şi copilul cu tine; pune-i o bucată de pâine în traistă şi trimite-l la şcoală, ca să-mi bat şi eu capul cu dânsul". Iară Budulea era om cuminte şi înţelegea că dascălul nu are altă treabă decât să-şi bată capul cu copiii oamenilor. Un singur lucru îl mai punea pe gânduri: parcă tot nu-i venea să creadă că şi Huţu are să înveţe carte.

Când eu începusem a umbla la şcoală, Huţu era printre băieţii de care îmi era frică.

Îl văd parcă şi acum umblând cu o vergea în mână pe dinaintea băncii şi privind de la înălţimea diregătoriei sale de „cenzor" cu o straşnică neîndurare asupra noastră, care nu străbătuserăm încă în adâncimile tainicului „Buki-az-ba" şi nu ştiam că „mizlete-ije-ludi-iăr" va să zică „milă".

Povăţuit de mâna lui am trecut aceste adâncimi pe nesimţite.

Întorcându-mă acasă după cele dintâi ceasuri petrecute la şcoală, sufletul îmi era plin de minunăţiile ce văzusem. Închipuirea mea de copil era prea slabă spre a putea aduna atâta sumedenie de copii la un loc, şi toţi aceşti copii, pe care îi văzusem acum în aievea, şedeau tăcuţi, nemişcaţi şi cu ochii ţintiţi la învăţător: îmi era ca şi când m-aş fi întors din altă lume, şi când maica mă întreba ce-am văzut la şcoală, în uimirea mea nu ştiam să-i spun altceva decât c-am văzut pe Huţu lui Budulea plimbându-se cu băţul în mână şi că acum nu-l mai cheamă Huţu, ci Mihail Budulea, ca pe taică-său cel cu cimpoile.

Şi fiindcă eram nerăbdător şi doream să văd iar pe Huţu cu băţul, m-am dus şi după prânz la şcoală. Simt şi acum

adânca dezamăgire ce mă cuprinsese când văzui pe un alt băiat cu vergeaua, căci în zadar, atât de straşnic ca el nu mai era nici unul.

Dar peste puţin iar a venit Huţu, ne-a luat pe noi, care eram mai mici, şi ne-a scos afară, iară după ce ne-a scos afară ne-a pus în rânduri şi ne-a întrebat dacă ştim să stăm într-un picior. Eu am stat mai bine şi mai mult decât toţi ceilalţi băieţi; pentru aceea eram foarte fericit şi, întorcându-mă acasă, i-am arătat mamei cum zice Huţu ca să stai într-un picior şi i-am spus că Huţu e cel mai mare în şcoală şi că a vorbit cu mine şi c-a zis că eu stau mai bine decât toţi ceilalţi într-un picior.

După aceea m-am dus iar la şcoală. Mama-mi dăduse două pere, una pentru mine, alta pentru Huţu. Eu le-am păstrat pe amândouă pentru dânsul; dar am plecat plângând de la şcoală şi plângând am ajuns acasă, fiindcă el nu le ceruse de la mine, iară eu nu îndrăzneam să i le dau.

Şi fiindcă prea eram nenorocit, mama a trimis pe Barbura să aducă pe Huţu, pentru ca să-i dau cele două pere: iară de aci înainte, mergând la şcoală, el trecea totdeauna şi mă lua şi pe mine.

Pus fiind astfel sub ocrotirea celui mai straşnic dintre „cenzorii" din şcoală, nu mă mai temeam de nimeni şi de nimic.

Ştiam, afară de aceasta, că şi eu trebuie să mă fac odată ca Huţu, şi pentru aceea îi prindeam apucăturile şi, înainte de toate, din copil neastâmpărat ce eram, mă făcui un băiat aşezat şi înţelept ca dânsul. Nu-i vorbă, el era tot mai aşezat şi mai înţelept decât mine; dar când îl vedeam pe el zicând *Tatăl nostru*, citind irmosul ori cântând *Apostolul* în biserică, inima îmi bătea mai tare, căci un glas tainic îmi şoptea: „Şi tu vei fi odată ca dânsul". Mergeam dar totdeauna cu el, de el ascultam totdeauna şi la dânsul căutam scăpare când eram năpăstuit.

Căci Huţu era puternic, pentru că dascălul nu ţinea la nimeni mai mult ca la dânsul.

Iară dascălul avea cinci copii, care toţi cinci erau fete. Neli era cea mai mare şi avea obiceiul să sară peste bănci. Livia era cât mine şi vorbea totdeauna până ce dascălul n-o punea în genunchi; Veturia şedea între băieţi şi se cotea cu ei, iară Mili abia ştia să umble şi nimeni n-avea voie s-o poarte în braţe afară de Huţu, pe care dascălul îl însărcinase cu purtarea de grijă pentru dânsa. Pentru aceea nici Mili nu voia s-o poarte altul de mână ori s-o ţie în braţe şi plângea când el se depărta de dânsa; câteodată numai, când Huţu voia să se joace de-a mingea cu ceilalţi băieţi, mi-o lăsa mie, iară eu vorbeam cu ea, o purtam de mână, o ţineam în braţe şi eram foarte fericit.

Eu m-am dus apoi la şcolile cele mari din oraş, iară când m-am întors, peste un an, acasă, Huţu era tot mare, dar îmi părea mai puţin straşnic. Nu-i vorbă, şi acum zicea *Tatăl nostru*, cânta chiar în strană şi citea *Apostolul* în biserică, şi acum purta pe Mili, ba chiar şi pe Linică cea mică în braţe; el cu toate acestea îmi părea cam prost, ba câteodată chiar grozav de prost. Dar tot ţineam la el, fiindcă era băiat domol şi intra totdeauna în voile mele.

Dacă însă acum Huţu îmi părea mie grozav de prost, eu îi păream lui grozav de înţelept.

Într-o zi el însuşi mi-a mărturisit-o aceasta, deşi numai aşa – cam pe departe.

Eram în pădure; adunaserăm alune şi el mi le spărgea, luând din când în când câte una şi pentru sine.

– Uite, îmi zise el nedumerit, taica zice că dascălul zice să mă duc şi eu la şcoală la oraş ca să mă fac dascăl: ce crezi tu, aş putea să învăţ acolo cu voi?

– Pentru ce nu?

– Vezi că nu ştiu ungureşte, răspunse el, privind deznădăjduit la mine.

– Ai să înveţi.

– Dar cum să învăţ, când dascălul vorbeşte numai ungureşte şi eu nu înţeleg nimica din cele ce zice?

– Aşa-i! răspunsei, înţelegând acuma şi eu că în adevăr Huţu e cu mult mai prost decât ca să poată înţelege pe dascălul cel unguresc, care nici nu e dascăl, ci profesor.

Altfel, eu ştiam de mult că e vorba ca Huţu să meargă la şcoală. Căci dascălul nostru era un om neobosit, iară Budulea ţinea foarte mult la el.

Încă de demult nea Budulea era nedumerit. Îl vedea pe Huţu citind din carte ori scriind fel de fel de lucruri pe hârtie şi nu-i prea venea să creadă că toate sunt aşa cum i se par lui. Tot mai înţelegea ca omul să scrie şi ca să ştie ce a scris el însuşi, fiindcă aceasta nu era decât un fel de răboj. Când vedea însă pe Huţu citind din cartea ceea ce au scris alţii, îl cuprindeau îndoielile şi-i zicea de obicei: „Ba să mă ierţi; asta o ştiu pe de rost". Huţu îşi dădea silinţa să-l lămurească şi să-i arate şi lui cum se citeşte; însă când Budulea se uita la slovele încurcate, îl cuprindea un fel de ameţeală, fiindcă era peste putinţă ca cineva să le descurce. Într-o duminică Budulea i-a zis lui Huţu: „Ia scrie numele meu pe hârtie". Huţu a a scris cu slove mari: Lăpădat Budulea, locuitor din Cocorăşti.

– Şi acum, dacă cineva se uită aici, ştie el că e numele meu?

– Da, taică.

– Cum aşa?

– Apoi vezi: vede că e *ludi* şi *iăr* şi zice *Lă-pocoi* şi *iăr* şi zice *pă*, adică *Lăpă*, *dobro-az-tferi* şi zice *dat*, ceea ce face *Lăpădat*.

Budulea ascultă cu mare băgare de seamă, deşi nu înţelegea nimic. Dar, după ce s-a văzut singur, el a luat plumbul şi a început să înveţe a-şi scrie numele. L-a scris o dată, l-a scris de două, de zece, cu atât mai bine înţelegea că se poate să înţeleagă şi altul ceea ce scrie, pentru că de câte ori suna într-un fel, el scria aceeaşi slovă. El a luat apoi caietul lui Huţu şi cu mare părere de bine a văzut că slovele pe care le-a scris sunt în caiet. Acu parcă înţelegea că este cu putinţă că unul să citească ceea ce au scris alţii, fiindcă toţi cărturarii scriu într-un fel. Dar tocmai pentru aceea iar îl cuprinse

ameţeala. Această înţelegere între un număr nesfârşit de oameni îi părea un lucru mai presus de închipuirea omenească. Era dar cu putinţă ca ceea ce a scris unul acum o sută de ani alţii să citească astăzi? La asta nu s-a gândit niciodată. Era cu putinţă ca doi oameni care nu se pot înţelege prin grai viu să se înţeleagă în scris, şi dacă ungurul ori neamţul nu ştie româneşte, el nu are decât să scrie, pentru ca să-l înţelegi ce vrea să zică.

El însă nu înţelegea cum e aceasta cu putinţă.

– Măi Huţule! ia scrie-mi tu mie pe hârtie: cimpoi, vioară şi fluier.

După ce Huţu scrise cuvintele, Budulea privi lung la ele, lung şi nedumerit, pentru că cimpoile nu semănau deloc a cimpoi şi vioara îi părea tocmai ca fluierul.

– De unde să ştiu eu că aici stă cimpoi şi vioară? întrebă el.

– Pentru că e „cerf-ije-mislete-pocoi-on-ije".

– Nu înţeleg. Ştiu că la răbuj tragi o crestătură, şi asta vrea să zică o zi de lucru ori o oaie, tragi o cruce, şi asta vrea să zică un car de pietriş ori un berbec. De unde ştii tu că tocmai aşa se scrie cimpoile?

– Aşa sună slova.

– Cum sună?

– Fiindcă e cimpoi, scriu *cerf* şi *ije* şi *mislete*, ca să fie „cim", iară după aceea *pocoi*, *on*, *ije* ca să fie „poi".

Budulea parcă iar înţelegea. Dar lucrul îi părea grozav de greu, căci dacă toată slova avea un sunet, atunci, fiind grozav de multe sunete, trebuiau să fie şi grozav de multe slove.

– Şi tu înţelegi orice carte?

– Înţeleg, taică.

– Şi dacă un om foarte cuminte ar fi scris ceva, tu poţi citi?

– Pot, taică.

– Dar atunci tu eşti tot atât de cuminte ca el.

– Adică nu, taică.

– Ce ştii tu! răspunse Budulea. Eşti încă prost şi copil, dar tot atât de cuminte ca el.

Şi fiindcă Huţu era acum atât de cuminte, el nici nu mai avea pentru ce să umble la şcoală, ci trebuia să meargă la lucru, căci popă n-avea să iasă din el; destul că ştie să scrie, să facă socoteală pe hârtie, să citească în toate cărţile, ba chiar şi să cânte în strană. Pe el nu mai putea să-l înşele nimeni, ba putea să ajungă chiar şi preţitor la casa satului şi să adune birul de pe la oameni.

Mai ales de când avea copil la şcoală, Budulea mergea totdeauna la biserică, şi chiar dac-ar fi fost singur la biserică, el avea locul lui, tocmai în fund, lângă muieri, iară când Huţu cânta sau citea *Apostolul*, Budulea îşi încopcia mâinile pe piept, privea o dată la dascăl şi rămânea cu capul plecat.

Dară cu dascălul n-ar fi îndrăznit niciodată să prindă vorbă, fiindcă se simţea prea jos spre a cuteza să supere pe un om atât de învăţat cum era jupânul învăţător Pantelemon Clăiţă, un om scurticel, iute la vorbă, cu mustaţa groasă şi cu sprâncenele dese. Nici nu se cuvenea să-l supere, fiindcă dascălul Clăiţă era om neobosit, avea totdeauna de lucru şi nu putea să-şi piardă vremea cu orişicine.

Însă în cele din urmă tot trebuia să meargă la el, ca să-i mulţumească pentru învăţătura lui Huţu şi să-i spună că, iacă, Huţu a crescut mare, ştie mai mult decât toţi băieţii din sat şi trebuie să meargă la lucru.

Îi era greu să se hotărască, şi au trecut mai multe duminici până ce a putut să prindă destulă inimă, mai ales că nu putea să meargă cu mâna goală şi trebuia să aştepte până ce vin strugurii pârgavi, cea mai potrivită cinste pentru un dascăl ca Clăiţă.

– Aşa-i, zise dascălul, e băiat foarte înţelept şi trebuie să meargă la lucru. Pentru că să vezi d-ta: omul trebuie să înveţe a munci ca să poată trăi. Nu e şcoala cum ar trebui să fie, căci atunci ar învăţa toţi copiii la şcoală şi n-ar trebui să-şi mai piardă vremea pe la ţarină. Dar ce să-i faci? Am grădiniţa ce mi-a lăsat-o satul şi i-am învăţat să pună sământă, să facă altoi, să poarte grijă de stupi, să pună cartofi, fasole, morcovi

şi pătrunjel, să sădească varză şi tutun, să poarte grijă de viţă, ba la anul am să-i pun chiar la praşilă, pentru ca încă de mici să ştie cum se câştigă pâinea de toate zilele. Dacă satul mi-ar da o bucată de ţarină, i-aş învăţa şi celelalte lucruri. Pentru că să vezi d-ta: dascălul trebuie să ştie tot şi, dacă nu ştie, trebuie să înveţe, fiindcă sunt cărţi în care stau toate aceste, şi eu aş învăţa copiii aşa cum stă în cărţi, adică mai bine de cum se obişnuieşte la prostimea noastră de astăzi. Afară de aceste am casă grea, cinci fete, care cresc în fiecare zi, şi nici un băiat, şi satul ar trebui să se gândească şi la mine. Ba acum se gândesc să mai facă şi o a doua şcoală în sat, fiindcă ar fi prea mulţi copii la mine. Dar cine a adunat copiii la şcoală? Eu. Adicătelea, în loc să mă plătească mai bine, fiindcă dau învăţătură la mai mulţi copii, se pun să ia copiii adunaţi de mine şi să-i dea la altul. Pentru că să vezi d-ta: dascălul e cel mai mare lucru în sat, cel mai mare lucru în ţară, pentru că el învaţă pe copii cum să vorbească, cum să se poarte, cum să înţeleagă lucrurile şi cum să lucreze ca să-şi câştige pâinea cea de toate zilele, şi dacă dascălul e prost şi nu-i învaţă bine, toate merg rău în ţară. Înţelegi că tot omul ar voi să fie dascăl şi că eu nu mă plâng; însă, îţi spun eu d-tale, nu este cu putinţă să fie doi dascăli în sat, pentru că n-au din ce să trăiască amândoi şi pentru că închipuieşte-ţi d-ta ce încurcătură se face în sat când unul învaţă pe copii într-un fel, iar cellalt într-alt fel.

Budulea asculta tot timpul cu încordată luare-aminte; dacă s-ar fi aprins casa în capul lui, el n-ar fi îndrăznit să se mişte ori să grăiască cea mai scurtă vorbă măcar: Aşa este!

– Un lucru ar fi mai cu putinţă, urmă dascălul mulţumit. Ca să fie un dascăl mare şi unul mic, adică unul întâi, altul al doilea, care nu învaţă decât ceea ce-i spune cellalt.

Budulea se simţea foarte înţelept, fiindcă era în stare să înţeleagă ceea ce zice Clăiţă; el îndrăzni dar să adauge:

– Unul plătit mai bine, iară altul mai slab.

– Da! Unul plătit mai bine. Astăzi nu e oare tot cam aşa? Pentru că să vezi d-ta: copiii din şcoală sunt despărţiţi în mai

multe căprării, cum am zice, şi eu nu le dau învăţătură decât celor mai grei la minte; ceilalţi învaţă de la băieţii mai mari, cum e Huţu. Şi înţelegi d-ta că satul ar face mai bine dac-ar lăsa lucrurile aşa cum sunt şi ar pune în loc de al doilea dascăl pe Huţu, fiindcă n-ar trebui să-i plătească mult.

Budulea rămase încremenit. Huţu dascăl? Nu ştia dacă visează ori Clăiţă vorbeşte într-aiurea.

– Nu se poate, zise el. Huţu e prost; îl ştiu eu: e copilul meu.

– D-ta nu înţelegi, urmă iar dascălul. E bun Huţu. Pentru că să vezi d-ta: spre a putea să fii dascăl, se cer trei lucruri: întâi o carte de botez, a doua un atestat că eşti absolut preparandist, a treia că cunoşti cele opt glasuri şi podobiile, a patra să ştii tipicul; toate celelalte le înveţi din carte. Lui Huţu nu-i lipseşte decât atestatul; le are toate celelalte. Ar trebui să meargă la oraş, să stea doi ani, cum am stat şi eu, şi să-şi ia atestatul.

Budulea se ridică în picioare. Începea să înţeleagă că învăţătura prea multă cam sminteşte capul omului şi parcă-i era frică să mai stea cu dascălul.

– Eu, urmă dascălul, sunt feciorul paracliserului din Văideni. M-am trezit trăgând clopotele, aprinzând şi stingând lumânările în biserică şi purtând cădelniţa după popa. Am învăţat apoi să cânt în strană şi să citesc şi, când eram de douăzeci şi unu de ani, m-am dus să fac preparandia. Huţu ştie mai mult decât ştiam eu atunci, fiindcă le-a învăţat toate de la mine. Apoi nu e decât de 15 ani şi trebuie să meargă să-şi ia atestatul, pentru că, îţi spun eu: nu primesc alt dascăl în sat decât pe unul care a învăţat la mine.

Budulea nu mai avea timp de pierdut. Dascălul Clăiţă zicea că trebuie, şi aşa nu mai încăpea nici o vorbă. Gata dar de a lua pe Huţu să-l ducă numaidecât la oraş, el plecă spre casă.

Însă pe drum începu iar a se nedumeri. Tot îi părea peste putinţă ca feciorul lui să umble la şcolile cele mari şi să se facă chiar dascăl: fără îndoială, Clăiţă era smintit de învăţătura

cea multă, pentru că Huţu era prost şi nici n-avea din ce să trăiască la oraş. Cuprins de aceste nedumeriri, Budulea îşi schimbă drumul. Mai era un om înţelept în sat; voia să vadă ce zice acela. El veni dar la mine şi-mi spuse cum s-au petrecut lucrurile, cum a învăţat să-şi scrie numele, cum s-a încredinţat că Huţu în adevăr ştie să citească în toate cărţile, cum s-a dus la dascălul şi apoi îmi înşiră îndeamănunţit cuvintele pe care i le grăise Clăiţă.

– Aşa este, jupânul învăţător are dreptate, îi răspunsei acum şi, ca să-l încredinţez, îi arătai atestatul meu şi-l citii, în ungureşte, cum era scris.

– Nu se poate citi asta în româneşte? mă întrebă el după ce privi îndelung la tipăritură.

– Fără îndoială, zisei, şi începui a traduce testimoniul.

– Nu zic eu? strigă el cuprins de o bucurie pe care atunci nu puteam încă s-o înţeleg. E ca răbuşul: n-ai decât să faci crestătura, pentru ca tot omul să ştie că nu e berbec, ci oaie. Dascălul are dreptate: trebuie să mergem la şcoală!

În zadar îi spunea Huţu că el nu poate să înveţe la şcoală pentru că nu ştie ungureşte; Budulea răspundea:

– Tu eşti prost; nu ştii încă ce ştii şi ce nu ştii; vei vedea tu când vei fi acolo; n-ai decât să te uiţi în carte ca să ştii tot, afară de cele opt glasuri, de tipic şi podobii; toate celelalte se învaţă din carte: ai să mergi la şcoala la care umblă şi el, pentru că acolo se dă tistat într-un an, apoi te întorci acasă şi eşti dascăl.

Ştia tot satul că Huţu are să meargă la şcoala în care învăţ eu şi că are să se întoarcă dascăl, deşi eu voiam să mă fac popă.

Ne-am dus apoi la oraş, adică nu ne-am dus, fiindcă eu plecasem câteva zile mai-nainte, iară dascălul Clăiţă venise cu Budulea şi cu Huţu în urmă, dar ne-am întâlnit în oraş.

Dascălul era foarte necăjit. Lumea se stricase cu desăvârşire şi directorul de la preparandie nu voia să-l primească pe Huţu fiindcă era o lege nouă, ca să nu primească decât pe aceia care au făcut patru clase primare.

Budulea era, dimpotrivă, aşezat şi vesel. Îi părea bine că nu l-a primit pe Huţu la preparandie: voia să-l dea la şcoala unde eram şi eu.

Huţu, în sfârşit, era nenorocit. Dascălul îi dăduse nişte pantaloni roşi, un surtuc peticit şi o pălărie purtată, pentru că acum nu mai putea să umble în strai ţărănesc. Nu i se potriveau deloc hainele; el însuşi nu se simţea bine în ele; îi era ruşine parcă de lume şi păşea lat şi ţinându-şi mâinile depărtate de trup, pentru ca nu cumva, umblând, să-şi roadă mânecile şi pantalonii. Erau hainele în care umblase odată dascălul; şi-l treceau fiorii când se gândea că acum el însuşi le poartă şi le strică. Apoi atât îl purtaseră pe la Ana şi pe la Caiafa, încât se zăpăcise, bietul, cu desăvârşire.

Eu eram fericit. Acum atârnau toate de mine, fiindcă eu cunoşteam pe profesorul de a treia clasă primară şi puteam să-i duc la dânsul, şi să-i recomand, şi să-i spun că Huţu e din sat de la noi, şi că e un băiat prea cumsecade.

– Ia să ne mai gândim niţel, grăi dascălul Clăiţă muncit de gândurile grele. Nu se poate ca Huţu să umble la şcoala ungurească. Învaţă ungureşte, şi un dascăl nu trebuie să ştie ungureşte.

– Un dascăl trebuie să ştie tot, răspunse Budulea.

– Tot, afară de ungureşte. Asta-i limba calvinească şi papistăşească, şi îndată ce-o înveţi, te zăpăceşte. Îţi spun eu: am văzut pe alţii. Pentru că să vezi d-ta: noi, românii, trebuie să ştim româneşte, şi dacă învăţăm ungureşte, ne facem unguri şi nu mai suntem români cumsecade. Asta stă chiar în gazete. Şi pentru aceea, dacă dascălul ştie ungureşte, îi învaţă şi pe copii şi le strică minţile.

– Eu cred, răspunse Budulea, scoţându-şi nerăbdător fluierul din şerpar, că învăţătura e limba, şi cu cât mai multe limbi ştie omul, cu atât mai învăţat este. Uite, la fluierul meu sunt şase borte, şi cânt mai bine pe el decât pe unul care nu ar avea decât o singură bortă; aşa e şi omul: câte limbi ştie, de atâtea ori e om.

Şi Huţu voia să umble la aceeaşi şcoală cu mine fiindcă se gândea să şadă lângă mine şi să mă întrebe totdeauna când nu înţelege ceva. Dar el odată cu capul n-ar fi îndrăznit să grăiască.

– Aşa-i, zise dascălul, mângâindu-se cu speranţa că într-un an Huţu tot n-are să înveţe ungureşte, ba că are să uite în urmă şi ceea ce va fi învăţat.

Când era să intrăm la dnul profesor, deterăm de o nouă greutate. Huţu nu voia deloc să intre. În zadar îi spuneam că trebuie să fie şi el, ba mai ales el, de faţă, zicea să intrăm noi şi să vorbim cu profesorul, că el merge apoi la şcoală. Dar, la urma urmelor, Huţu era băiat înţelept: el îşi călcă pe inimă şi intră cu noi.

Profesorul Wondracek era un om vesel şi, când intrarăm, se vedea că-i pare bine, fiindcă râdea din toată inima. Dascălul Clăiţă şi Huţu rămaseră lângă uşă, iar eu înaintai cu Budulea şi-i spusei dlui Wondracek că, iacă, ăsta e Budulea, cimpoieşul de la noi, care are un băiat, pe Huţu cel de lângă uşă, care pân-acum a umblat la şcoală la dascălul Clăiţă şi acum voieşte să fie primit.

– Da, dnule, răspunse dl Clăiţă, făcând un pas înainte. La noi a mers şi s-a purtat bine.

– Şi ştie tot, adăugă Budulea. Mă rog, jupâne învăţător, să spui ce ştie Huţu, Mihail Budulea îl cheamă, fiindcă mi-e copil, iară mie îmi zice Lăpădat; îi sunt tată. Spune, te rog, ca să ştie şi domnul ce-a învăţat Huţu.

Dascălul Clăiţă era foarte învăţat, dar nu era deprins a vorbi cu dascălii papistăşeşti şi nici nu-i plăcea să stea faţă cu ei. Îi venea deci cam greu să se tălmăcească cu dnul Wondracek, un om care nici nu ştia româneşte, ci vorbea de-ţi venea să fugi mâncând pământ. Acum era însă vorba de învăţătura ce-i dăduse lui Huţu; el făcu dar un al doilea pas înainte şi grăi aşezat:

– Eu cred că dnul profesor îl va întreba la examen. Pentru ca să-l vedeţi d-voastre: eu nu ştiu ce se cere la şcoala de

aici, şi dnul profesor, care ştie, nu are decât să-l întrebe pe el, ca să vadă dacă ştie destul, prea mult ori prea puţin.

El sări speriat la o parte. Numai acum băgase de seamă că stă pe covorul ce era întins pe jos. Dar dascălul Clăiţă, intrând odată în foc, nu-şi pierdea lesne sărita.

– Pentru că să vedeţi d-voastră, urmă el, la noi se învaţă tot ceea ce trebuie să ştie un om ca să poată trăi cum se trăieşte la sat: aici se cere altceva. Fără îndoială, mai puţin, dar altceva, ce poate că noi nu ştim, fiindcă nu avem nevoie să ştim şi nu este bine ca omul să înveţe lucruri ce nu sunt de nici un folos, deoarece pierde vremea în care trebuie să înveţe lucruri folositoare. Aşa se obişnuieşte la noi, la românii ortodocşi, fiindcă eu sunt ortodox şi băiatul de asemenea.

Dnul Wondracek privea în tot timpul când la unul, când la altul dintre noi şi părea foarte vesel, deoarece îşi stăpânea râsul.

De când auzise cuvântul *examen*, Huţu uitase şi surtuc şi pantaloni şi stătea încordat la locul său, iară acum înainta cu paşi hotărâţi şi băgând bine de seamă ca nu cumva să o paţă ca dascălul Clăiţă, apoi se opri tocmai la marginea covorului, stând drept ca un par înaintea dlui Wondracek şi aţintindu-şi ochii la buzele lui.

Dl Wondracek privi câtva timp la el şi parcă era supărat, fiindcă nu-i mai venea să râdă.

– Ştii ungureşte?

– Nu ştiu.

– Ştie, domnule! zise Budulea nerăbdător.

În zadar spunea dascălul Clăiţă că n-a învăţat decât a citi; în zadar spuneam chiar eu că nu înţelege nimic, căci Budulea îl ruga pe dnul Wondracek să-i dea o carte ungurească şi va vedea ce ştie.

– Nu ştie să vorbească, dle, dar înţelege din carte.

Profesorul Wondracek iar se făcu vesel, îi dete lui Huţu o carte ungurească, pentru ca să vadă cum citeşte şi cum rosteşte vorbele.

Huţu începu să citească cu glas tare, răspicat şi arătând desluşit fiecare comă, fiecare punct.

Îl văd parcă şi acuma pe Budulea. El stete niţel încremenit, apoi se apropie încet de dnul Wondracek, îl atinse de mânecă şi-i şopti uimit:

– Ştie, dnule, chiar să vorbească.

Acum dnul Wondracek nu-şi mai stăpâni râsul. Dar tot în zadar îşi dete şi el silinţa să-l facă pe Budulea să înţeleagă că Huţu nu ştie decât să citească ungureşte, căci în loc de a-l lămuri, îl făcea din ce în ce mai încurcat. Şi se vede că dlui Wondracek îi plăcea încurcătura lui, fiindcă nu-l mai slăbea. Mai puse câteva întrebări lui Huţu, ca să vadă ce ştie din celelalte, apoi iar se legă de Budulea cel bătrân, care-i plăcea mult, deoarece era scurt, gros, şchiop de piciorul stâng, rotund la faţă şi zâmbea când vorbeai cu el.

– Băiatul nu ştie mult, zise el în sfârşit, dar îl primesc, fiindcă e feciorul d-tale, şi dacă va fi silitor, are să treacă examenul. E destul de mare, adăugă el aşezat, pentru ca să înţeleagă că-i şade rău între copii dacă nu învaţă bine, pentru că atunci e ca măgarul între oi.

Atât îmi trebuia şi mie.

Întrebaţi dacă-mi părea bine?

Dar se înţelege că-mi părea bine: nici nu mai mergeam, zburam spre casă, pentru că Huţu trebuia să locuiască cu mine; el era şi trebuia să rămână sub scutul şi povăţuirea mea. Şi cum mergeam, eu mergeam iute, fiindcă eram fericit, dascălul Clăiţă grăbea, fiindcă era om neobosit, Budulea cel bătrân şchiopăta sprinten şi pe mărunţite cu noi, fiindcă nu-şi mai găsea rostul şi ar fi voit să afle vreun om ca să-i spună cele petrecute, şi numai Huţu venea aşezat şi cu paşi măsuraţi în urma noastră, ca şi când nici n-ar şti de ce e vorba.

– Vino, măi, mai iute, îi zisei eu nerăbdător.

– Lasă că vă ajung eu, răspunse el zâmbind.

II

Eram cinci inşi la precupeaţa Lenca Liuchici şi aveam două paturi şi o masă, iară Huţu se culca pe jos, fiindcă taică-său îi adusese o saltea cu paie, două perini, o velinţă, trei rânduri de albituri, două pâini mari, un săculeţ de fasole, altul cu făină şi mămăligă şi o bucată de slănină, ca să-i fie pe două săptămâni. Seca Lenca avea două fete şi un copil, era sârboaică şi vindea peşte la piaţă; ea se certa totdeauna pe sârbeşte când era acasă, şi pe româneşte în piaţă, dar altminteri era femeie bună şi ţinea la noi, fiindcă eu şi Ioţa îi plăteam şi cu mâncarea, iară ceilalţi doi, care erau preparanzi, şi Huţu îi plăteau pentru pat şi pentru locul saltelei, mai având ca să le fiarbă, din al lor, şi de mâncare, când aveau câte ceva. Huţu nu plătea decât pe jumătate, adică şaizeci de creiţari pe lună, fiindcă îi aducea în toate dimineţile coşurile cu peşte verde şi pe cel cu peşte uscat, făcea foc, mătura în casă, spăla vasele, căra apă şi aducea iar coşurile acasă, când se însera, şi atunci mă duceam şi eu să-i ajut, pentru că îmi plăcea să port coşul cu peşte, şi peştele mirosea frumos.

Aşa se petreceau lucrurile pe vremea aceea, şi vremile erau atunci minunate.

Budulea cel cu fluierul în şerpar venea în toate vinerile şi ne aducea câte ceva de acasă. El pleca de joi şi venea încet, dar totdeauna cu traista plină. Iară când întâlnea vreun drumeţ, prindea vorbă cu el şi, dacă drumeţul nu-l întreba, el îi spunea fără să fie întrebat: „Mă duc şi eu la oraş, fiindcă am un fecior la şcolile cele mari. Are să iasă dascăl. Eu sunt Budulea, cimpoieşul de la Cocorăşti.“ Iară seca Lenca se bucura totdeauna când joi de cu seară ne pomeneam cu el, pentru că Budulea ştia o mulţime de minciuni şi niciodată nu venea cu mâna goală. Vineri după-amiazi Budulea iar se întorcea acasă şi le spunea drumeţilor c-a fost la oraş, fiindcă are un fecior la şcolile cele mari.

Dar după ce se întorcea acasă, Budulea se făcea trist. De când avea şi el un fecior la şcolile cele mari, se gândea mereu

că, oare ce poate să se fi ales de Safta; nu se putea el bucura aşa singur, când şi ea trebuia să se bucure cu el dimpreună. Şi când se gândea cum s-ar bucura Safta dac-ar afla că feciorul ei are să fie dascăl, ochii i se umpleau de lacrimi şi credea că, moartă să fie, ar scoate-o din pământ.

Şi pentru aceea Budulea nu-şi mai găsea tigna de mai nainte şi era mereu dus în drumuri.

Apoi a venit peste câteva săptămâni dascălul Clăiţă şi cu Budulea şi cu nevasta lui Budulea, care era mama lui Huţu, şi părea acum mai bătrână decât Budulea.

Dascălul era foarte aşezat, ca şi când ar fi stat înaintea episcopului. Budulea râdea în el, ca omul care a făcut o poznă din cele mai bune, iară Buduleasa era nerăbdătoare, ca şi când ar fi stat pe spini şi jăratic.

Dar ziua aceea nu era vineri, şi noi eram la şcoală.

Budulea s-a gândit dar să vie ca să-l ieie pe Huţu şi să-l ducă acasă, dar să nu-i spuie nimic, pentru ca să vadă ce zice.

Fiind însă că noi eram în clasă şi profesorul ne vorbea tocmai despre cele patru părţi cardinale ale universului, Budulea a deschis uşa, a băgat capul prin deschizătură şi-a strigat tare:

– Măi Budulea taichii!

De-atunci a rămas Huţu „Budulea taichii".

Dnul profesor Wondracek a sărit mânios, fiindcă Huţu s-a ridicat şi-a zis: „Noi suntem, domnule profesor!", iară băieţii au început să râdă.

Dar când Budulea a intrat, a zis: „Vreau să-l duc acasă, ca să vadă pe maică-sa", domnul Wondracek nu mai era mânios şi mi-a dat şi mie voie să plec, fiindcă şi eu voiam să văd pe mama lui Huţu.

Huţu însă nici acum nu mergea iute.

El era băiat de cinci ani când plecase maică-sa; o ţinea bine minte şi, precum a aşteptat zece ani ca să o vadă, mai putea aştepta încă cinci minute.

Când am ajuns apoi acasă, la seca Lenca, dascălul era mişcat, Budulea iarăşi râdea în el, seca Lenca stătea cu fetele

ei privind ca la o minune; iară eu nu cunoşteam pe mama lui Huţu, fiindcă n-o văzusem niciodată.

Huţu o cunoştea şi s-a dus să-i sărute mâna, dar ea n-a primit, ci i-a zis că s-a făcut mare şi s-a uitat la el. Şi el s-a uitat la ea şi i-a zis că a îmbătrânit. Apoi n-au mai zis nimic, ci au stat faţă în faţă şi s-au uitat amândoi aşa în vânt.

– Nu-ţi pare bine că vezi pe maică-ta? a grăit atunci Budulea apropiindu-se.

– Îmi pare bine, taică, a răspuns Huţu, şi şi-a băgat mâna în buzunarul pantalonilor.

După aceea Huţu a ieşit afară şi a început să plângă, iară maică-sa a ieşit după el, ca să plângă şi ea; am început să plâng şi eu, fiindcă nu mai văzusem pe Huţu niciodată plângând. Dar Budulea râdea acum şi se uita la noi; pentru aceea am ieşit şi eu afară şi, când am văzut că Huţu plânge, iar mumă-sa îl ţine în braţe şi-l sărută, m-am oprit cuprins de fiori înaintea lor.

Întrebaţi dacă-mi părea bine?

Îmi venea parcă să ţip de bucurie, dar am plecat, ca să nu-i supăr.

De-aici înainte Budulea venea cu nevasta la oraş şi le zicea drumeţilor: „Mergem la oraş fiindcă avem un fecior la şcoala cea mare. Are să iasă dascăl." Iară când venea singur, el le zicea: „Mergem, când eu, când nevastă-mea, la oraş fiindcă avem un fecior la şcolile cele mari. Învăţătura cere multă cheltuială şi nu putem să ne pierdem ziua amândoi, adică atât eu, cât şi nevasta mea. Eu sunt Budulea, cimpoieşul de la Cocorăşti."

III

Iară noi umblăm la şcoală, Budulea taichii şi eu, amândoi din Cocorăşti, amândoi în gazdă la seca Lenca.

În ziua întâi Budulea voia cu orice preţ să rămâie stând lângă uşă, şi numai după multă stăruinţă se hotărî să se aşeze pe cea din urmă bancă. Îi părea că toată lumea îl ştie, îl

cunoaşte şi se întreabă cum adică să fie el îmbrăcat în hainele dascălului Clăiţă şi să umble la şcoală tot cu domnişori. Încetul cu încetul, însă, el s-a deprins, şi în cele din urmă a ajuns că nici unul dintre băieţi nu putea să-l scoată din ale lui. Un obicei a păstrat cu toate aceste: îndată ce sosea acasă, el se dezbrăca, îşi curăţa hainele, le împăturea cu multă băgare de seamă şi le punea în ladă, apoi lua cartea şi învăţa lecţia.

Seca Lenca nu ne dădea lumânare, ci trebuia să ne cumpărăm noi din banii noştri. Pentru ca să nu fie nici o supărare, avea fiecare lumânarea sa şi, dacă astăzi învăţam la lumânarea mea, mâine luam pe a ta, şi aşa mai departe. Budulea n-avea niciodată lumânare, şi aşa el se silea să înveţe ziua, dar când eu îl chemam la lumânarea mea, el zicea că nu poate să înveţe cu ceilalţi, fiindcă-l supără.

Iară când n-avea nici unul lumânare, ne culcam, noi în paturi şi Budulea pe salteaua cu paie, apoi spuneam poveşti. Fiind însă că adeseori se întâmpla că unul spunea povestea şi ceilalţi adormeau, s-a hotărât ca atunci când povestitorul zice „ciolan“, toţi ceilalţi să zică „ciorbă“, pentru ca astfel să se dea pe faţă cel ce adoarme înainte de vreme şi să-şi afle cuvenita răsplată în ghionturi numărate.

S-a întâmplat dar că domnul profesor Wondracek ne vorbea despre cele cinci rase ale neamului omenesc şi, trecând la indieni, a zis că sunt nişte oameni foarte groşi la ciolan.

Atunci Budulea taichii a strigat tare: „ciorbă!“, iar profesorul Wondracek a sărit mânios, fiindcă băieţii au început să râdă în hohote.

– Ce a fost asta? întrebă el aprins.

Eu mă temeam că acum Budulea taichii are să fie pedepsit; am grăbit dar să răspund eu pentru el, fiindcă ştiam ungureşte.

Şi atunci a râs domnul profesor Wondracek şi l-a întrebat pe Budulea dac-a înţeles, iar Budulea a răspuns că da.

– Atunci să-mi spui, grăi profesorul cu îndoială.

Budulea îşi netezi părul pe frunte, îşi potrivi hainele pe trup, ieşi din bancă şi înaintă cu paşi hotărâţi la locul unde

stăteau băieţii când îşi spuneau lecţia, apoi se opri şi aşteptă să fie întrebat.

Fiindcă Budulea era cel mai mare în şcoală şi fiindcă cu toate astea el era Budulea Taichii, băieţii râdeau totdeauna când îl vedeau şi râdeau mai ales acum, pentru că Budulea vorbea foarte scâlciat ungureşte. Dar el vorbea şi ştia ce vrea să zică şi parcă-i părea bine că băieţii râd. Pentru aceea băieţii râdeau din ce în ce mai puţin, şi mai ales după ce profesorul i-a spus să zică lecţia de ieri, ei nu mai râdeau deloc, iară mie îmi părea bine, fiindcă Huţu ştia lecţia şi o spunea frumos.

– Bine! zise domnul profesor Wondracek. Vezi io scri la tine ***„kitünö, eminens!“***[1]. Iară de aici înainte domnul profesor Wondracek ţinea la Budulea, şi de câte ori vreunul dintre băieţi nu ştia lecţia, îl chema pe Budulea, ca să i-o spună el.

Când a venit apoi examenul cel mic, Budulea taichii a fost clasificat la locul al cincilea, şi nouă, băieţilor, ne părea bine, fiindcă Budulea era în clasa noastră, iară celelalte clase n-aveau nici un fel de Budule.

În urmă, domnul profesor Wondracek l-a întrebat pe Budulea din ce trăieşte. El a răspuns că are din ce trăi, fiindcă plăteşte şaizeci de creiţari pe lună la seca Lenca, poartă coşul cu peşte, mătură casa, face foc şi cară apă. Cu toate acestea, profesorul Wondracek l-a luat la el, şi de aici înainte Budulea nu mai plătea şaizeci de creiţari şi nu mai purta coşul cu peşte, ci curăţea ghetele şi hainele domnului profesor, mătura şcoala şi umplea pipele domnului Wondracek şi, afară de aceste, aducea doi băieţi din clasa întâi la şcoală şi îi ducea iar acasă.

Nouă, celor de la seca Lenca, ne părea rău, fiindcă acum nu mai era cine să ne spună ce zice seca Lenca când se ceartă pe sârbeşte cu fetele ei, căci numai Huţu învăţase sârbeşte; dar mie îndeosebi tot îmi părea bine, pentru că Huţu era din sat de la noi şi ţinea la mine, iară cei doi băieţi îl apucau unul de-o mână, cellalt de alta şi îi ziceau: „Budulya bacsi“.

[1] Excepţional, eminent *(magh.)*

Budulea cel bătrân venea acum tot a doua săptămână la oraş şi le spunea drumeţilor că are un fecior care e dascăl pe doi copii de domn şi e mâna dreaptă a dascălului de la şcolile cele mari. Deoarece însă Huţu locuia acum la şcoală şi nu mai avea ce să-i aducă, bătrânul venea cu câte o traistă de cireşe, de pere primării, de mere vărgate ori cu câte un coş de căpşune, pe care le împărţea între noi. Pentru aceea, când îl vedeam, strigam cu toţii: „Iacă taica!", şi ne adunam împrejurul lui.

El zâmbea şi-l întreba pe fiecare de nume, iar mie îmi părea bine, fiindcă Budulea era cimpoieşul de la noi şi ţinea şi el la mine.

La capătul anului lucrurile s-au schimbat. Eu am plecat acasă, iar Budulea Taichii a rămas la domnul profesor Wondracek.

Dascălul Clăiţă era nenorocit, fiindcă auzise că domnul Wondracek voieşte să treacă pe Huţu la şcolile latineşti. Era o curată hoţie să ia băiatul pe care l-a crescut el în şcoala lui şi să-l nenorocească, depărtându-l de la dăscălie, pentru ca să-l scoată, te pomeneşti ce, popă, ba poate chiar avocat.

– E rău, foarte rău, zicea el. Pentru că să vezi d-ta: e adevărat că trebuie să fie şi popi şi alt neam de oameni, dar cel mai mare lucru e dascălul, şi aşa oamenii cei mai aleşi trebuie să fie dascăli.

Însă Budulea nu voia să înţeleagă nenorocirea ce i se pregătea lui Huţu. El ştia un lucru: că fluierul lui are şase borte, şi când auzea că Huţu are să înveţe latineşte, greceşte, ba chiar şi nemţeşte, îi venea să sară cuc de bucurie şi, mergând la oraş, le zicea drumeţilor: „Am un fecior la învăţătură. Are să iasă dascăl mare. Vorbeşte sârbeşte şi ungureşte, iar acum învaţă latineşte, greceşte şi nemţeşte: nu-i mai lipseşte nici o limbă pentru ca să fie cele şase depline."

Căci, după cum ştia Budulea, nu erau atunci pe lume decât şase limbi, fiindcă franţuzeasca era un fel de nemţească, ruseasca un fel de sârbească, iar turceasca un fel de limbă

păgânească, pe care puteai s-o înţelegi în latineşte, căci, după cum spune dascălul Clăiţă, şi latineasca era o limbă păgânească. Huţu putea dar să se înţeleagă cu toată lumea.

Drumeţii dădeau din cap şi, întorcându-se acasă, spuneau că este la Cocorăşti un cimpoieş care are un fecior foarte învăţat, ce ştie toate limbile, şi că l-au văzut chiar ei pe acel cimpoieş, care e un om scurt, gros, şchiop de piciorul stâng, rotund la faţă şi zâmbeşte totdeauna când vorbeşti cu el.

IV

Eu am trecut în clasa a patra, iară Budulea taichii s-a făcut student, şi iar îmi părea straşnic, ca şi pe timpul când eram la dascălul Clăiţă, încât parcă nu mai îndrăzneam să vorbesc cu el şi mă simţeam mângâiat când el vorbea cu mine. Când avea timp, el venea la noi, mă întreba ce fac şi-mi spunea ce mai face el. Apoi, când se ducea la plimbare cu cei doi copii, venea iar pe la mine şi mergeam împreună. Fiindcă era toamnă, frunzele căzuseră şi noi căutam castane sălbatice printre frunze ca să vedem care ştie să arunce mai departe, ceea ce copiilor le făcea multă plăcere.

După aceea a venit Crăciunul, şi Budulea taichii a căpătat voie să se ducă pe opt zile acasă. Era zăpadă, şi el se găti să plece pe jos, cu Ioţa Vătriceanu, cu Petru Popescu şi cu Nică Dârăilă, feciorul preotului din Fundureni. Când am auzit că ei pleacă, am zis că mă duc şi eu cu dânşii, iar Huţu, văzând că voiesc să merg, m-a luat şi pe mine, şi eram foarte vesel, căci Nică era băiat de tot hazul, ştia să facă o mulţime de pozne şi ne aşteptam să întâlnim pe drum sania noastră, care să ne ducă până la Cocorăşti. Eu eram fericit, căci acum mergeam şi eu pe jos acasă, iară Budulea taichii mergea mai încet decât de obicei, fiindcă ducea şi o legătură, în care-şi strânsese un calendar pentru dascălul Clăiţă, o fundă făcută din panglică albastră pentru Neli şi cinci iconiţe pentru celelalte fete ale dascălului, şi tot în acea legăturică mai avea

şi pălăria cea nouă, ce-şi cumpărase pentru Crăciun, şi, afară de aceste, învăluit bine într-o hârtie groasă, nişte peşte uscat, fiindcă atât lui Budulea, cât şi Budulesei le plăcea peştele sărat. El ţinea dar legăturica departe de trup şi o purta cu băgare de seamă, penru ca nu cumva deosebitele lucruri dintr-însa să se strice unul pe altul.

Eu nu duceam nimic, dar zgribuleam de frig şi-mi era ruşine să le-o spun, deci aş fi dorit să întâlnim cât mai curând sania.

Când am sosit, amorţit de frig, la Cocorăşti, îmi era frică să mă duc acasă; pentru aceea Huţu a venit cu mine, ca să spună că el e de vină că m-a luat şi pe mine, şi toate au fost bine, fiindcă mama se bucura că n-am degerat pe drum, iară tata zicea că aşa trebuie, ca vionicii se umble pe ger şi frig.

De la noi Huţu se duse acasă.

Budulea şi Buduleasa nu ştiau ce să-i facă, unde să-l pună şi cum să-şi arate părerea de bine, căci acum întâia oară îşi aveau feciorul acasă la dânşii. De mult se vorbiseră ca de Crăciun să meargă împreună la biserică, fiindcă Safta nu-l auzise încă pe Huţu cântând în strană, şi Budulea îi zisese de multe ori: „Să-l auzi şi vei vedea că nici chiar dascălul nu cântă mai bine!"

Dar când erau să plece, Buduleasa, muma lui Huţu, s-a oprit în pragul uşii, zicând că ea nu poate să meargă cu Huţu la biserică, pentru că tot satul s-ar uita la el, iar de la el la dânsa. Huţu n-a răspuns nimic, ci s-a întors în casă, iară Budulea a grăit: „Aşa-i! pentru ce să mergem noi la biserică dacă putem să rămânem toţi trei acasă!", şi Budulea se bucura acum că nu s-a dus la biserică, ci au rămas toţi trei, el şi nevasta lui şi copilul lor, împreună, ca să vorbească, să fie veseli şi ca Huţu să le mai spuie despre cele ce se petrec la şcoală şi la oraş. Numai Safta era tristă şi zicea mereu că-i pare rău, că, pentru dânsa, ei n-au putut merge la biserică, dar ea cu toate aceste, în fundul inimii, era fericită şi, când a mai ieşit ca să caute de masă, parcă-i venea să plângă.

Fiind dar că Huţu nu s-a dus la biserică, dascălul Clăiţă era foarte nenorocit.

În tot timpul sfintei liturghii el stătea ca pe jăratic şi privea mereu la uşile bisericii, că doară va vedea pe Huţu intrând, iar când vedea că nu vine şi nu vine, i se urca sângele în cap, fiindcă-i era ruşine de satul adunat în biserică şi de oamenii care-şi ziceau: „Iaca, se vede ce om a făcut dascălul nostru din Huţu lui Budulea!"

Aşteptase de mult ca Huţu să vie de Crăciun acasă, pentru ca să-l ia la răfuială pentru purtările lui nemaipomenite şi să-i arate cum nu trebuia să meargă, după vorbele dascălului papistăşesc, la şcolile latineşti: acum Huţu venise, era în sat şi nu voia să ştie de nimic. Când ieşi dar din biserică, dascălul Clăiţă o luă drept spre partea satului în care locuia Budulea, căci nu se mai putea stăpâni.

– Adică te-ai făcut păgân? strigă el încă din tindă. Te-ai lepădat de mine, te-ai lepădat de sfânta biserică în care ai crescut, în care te-am crescut eu, ca să fac om din tine! Pentru că să vezi tu: dacă n-aş fi fost eu, ca să-ţi dau cele mai dintru început şi mai de căpetenie şi mai folositoare învăţături, ai fi rămas tot atât de prost ca ceilalţi oameni, care nu ştiu nimic, fiindcă n-a fost cine să-i înveţe: şi fiindcă eu îţi voiam binele, ca să te scot cu vremea dascăl, nu mai voieşti să ştii de mine, nu mai voieşti să umbli la biserică, te crezi cine ştie ce. Dar ce vrei să te faci acum? calvin? papistaş? popă? notăraş? Spune-mi, ce?

Huţu rămase ca trăsnit din senin înaintea lui.

– Dascăl mare, jupâne învăţător, răspunse Budulea, apropiindu-se cu sfială, dascăl întâi, care ştie toate limbile şi spune celuilalt dascăl ce trebuie să înveţe pe copiii oamenilor. Alt lucru nu se poate. Dar fiindcă n-a venit decât ieri acasă şi fiindcă maică-sa, nevastă-mea, nu voia să meargă la biserică, a rămas şi el acasă cu noi, cu părinţii lui, cu mine, care îi sunt tată, şi cu maică-sa, nevastă-mea, fiindcă ni-e copil şi ţine la noi ca la părinţii lui.

– Prea bine, prea bine! grăi dascălul mai domol. Nu ştiam. Copiii trebuie să ţină la părinţii lor şi la dascălul lor, fiindcă el este părinte sufletesc: acesta e cel dintâi lucru pe care trebuie să-l înveţe copiii la şcoală. E foarte frumos că Huţu ţine la părinţii lui, şi-mi pare bine: dar atunci pentru ce s-a dus fără voia mea la şcolile latineşti? Ştii tu, mă, urmă el cu asprime, că eu aveam de gând să te scot dascăl în sat şi să-ţi dau pe fata mea, Cornelia, de nevastă?

– Una ca asta nu se poate! strigă Budulea scos cu desăvârşire din sărita lui.

– Ştiu, răspunse Huţu rece ca la examen, precum mi-aţi spus-o de mai multe ori, şi i-am adus o fundă de panglică albastră pentru Crăciun.

– Atunci pentru ce te-ai dus la şcolile latineşti? întrebă dascălul cu totul domol.

Aceasta era întrebarea la care se aştepta Huţu şi la care de mult îşi pregătise răspunsul; el făcu dar un pas înainte, îşi potrivi hainele pe trup, răsuflă o dată din greu, apoi grăi răspicat şi desluşit:

– Jupâne învăţător! Profesorul, domnul Wondracek, a zis că mă dă la gimnaziu şi i-am spus că nu se poate, fiindcă d-ta ai zis că trebuie să mă duc la preparandie, ca să mă fac învăţător. El a răspuns că tocmai spre a mă face învăţător trebuie să învăţ mai nainte latineşte. Eu atunci i-am spus că nu se poate, fiindcă d-ta ai zis că limba latinească e o limbă păgânească. El atunci a râs şi a zis că eu sunt prost, deoarece chiar limba românească e şi ea un fel de limbă latinească, şi că nu pot să fiu profesor dacă nu ştiu latineşte.

– Vezi, grăi dascălul pus pe gânduri, despre aceasta am citit şi prin gazete. Pentru că să vezi şi tu: eu am vreo nouă foi de gazete, pe care le ţin, fiindcă e în ele pe ici, pe colo câte ceva frumos şi folositor şi e bine ca omul să strângă asemenea gazete. În cărţile noastre româneşti, cum le avem în biserică, nu stă nimic despre aceasta, dar în gazetele ieste mai noi se zice că latinii erau păgâni, cum sunt bunăoară

turcii, şi aveau un împărat Laţium, care vorbea româneşte, şi de-acolo ne numim noi români. Aşa ceva... nu ţin bine minte. Tu ştii acum latineşte: să fie oare ca româneşte?

– Tocmai pe tocmai! răspunse Huţu. Latineşte se zice: *Hic gallus cantans, in arbore sedens, pira poma comedens, chichirichi dicens*!

– Auzi vorbă! strigă Budulea încântat. Curat latineşte le spune!

– Dar nu prea seamănă a româneşte, adause dascălul.

– Cum nu?! zise Huţu. *Gallus* e cocoş, *cantare* e cântare, *arbore* e arbure, *pira* e pară, *poma* e poamă, *sedere* e şedere, *dicere* e zicere.

– Da, cam aduce, cam aduce... zise dascălul pus pe gânduri. Nu-i vorbă, e mai bine să ştie omul şi latineşte. Se vede că e românească stricată, bunăoară cum vorbesc ungurii. Multe mai scornesc oamenii. Şi cum ziceai că sună cocoş?

– *Gallus*.

– Nu aduce cu româneşte, dar sună frumos. *Gallus*, parcă vezi cocoşul.

– Frumoasă vorbă! adause Budulea. Şi cum zice om?

– *Homo*.

– Auzi vorbă. Seamănă. Dar muiere?

– *Mulier*.

– Curat româneşte!

– Dar aceea ce e, când popa papistăşesc zice: *Dominus vobiscum*?

– Domnul cu voi.

– Auzi! frumos o scoate! grăi acum dascălul cu totul îmblânzit. E bine să ştie un dascăl şi latineşte. Pentru că să vezi tu: se pot găsi şi în latineşte cărţi scrise despre lucruri folositoare şi le poţi citi. Dar omul trebuie să fie înainte de toate creştin şi să ţină la limba lui, pentru că nu e nici o limbă mai frumoasă la sunet şi mai desluşită la înţeles decât cea românească. Să vii la mine, să-ţi arăt gazetele mele şi să-mi mai spui despre cele latineşti.

Seara jucam cu toţii cărţile, pe nuci, la dascălul Clăiţă, care stătea la o parte, între gazetele lui, şi cerea mereu cuvinte latineşti de la Huţu. El avea cinci numere din *Gazeta Transilvaniei* şi patru din *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* şi acum căuta mereu locul unde se vorbea despre Laţium.

– E, în sfârşit, bine să le ştii şi aceste, zicea el din când în când, fiindcă se vorbeşte câteodată despre ele, şi e frumos să ştii care din neamul nostru au fost împăraţi şi să arăţi, negru pe alb, că nici noi nu suntem un neam prost.

Dar Huţu nu prea băga de seamă la aceste, căci el era cel mai nenorocit om de pe faţa pământului.

Înainte de toate se simţea ca într-o lume cu desăvârşire străină. Chiar şi casa dascălului părea alta decât aceea de care-şi aducea aminte: uşile şi ferestrele îi păreau grozav de mici şi tavanul foarte jos, apoi toate, chiar şi îmbrăcămintea fetelor, erau sărăcăcioase. După aceea, fusese primit cu prea multă răceală. Afară de Livia care grăbise veselă la dânsul, toate celelalte fete, dimpreună cu dăscăliţa, vorbeau cu el ca şi cu un străin. Linică parcă se temea de el. Mili, care crescuse acum mare, fiindcă trecuse şase ani, stătea sfiită la o parte şi-l privea cu ochi mari; Veturia nici nu voia să ştie de dânsul, iar la Cornelia nu îndrăznea el să privească. Cornelia îi dăduse mâna; atât ţinea minte. Apoi mai ţinea minte că ea a zis că e pagubă de banii pe care i-a dat pentru funda cea de panglică albastră, fiindcă asemenea funde nu sunt decât pentru domnişoare, dar îi mulţumeşte pentru ea şi o va păstra ca un semn de aducere-aminte. Livia, dimpotrivă, era mâhnită că i-a adus numai o iconiţă, ca la copii, iar Linică îşi rupsese peste puţin iconiţa în două. Mili tăcea cu iconiţa în mână: într-un târziu, ea o privi cu sfială, apoi iarăşi o strânse şi urmă a se uita cu ochi mari la Huţu.

După toate acestea, Huţu mai juca şi cărţi. Când câştiga, mâinile îi tremurau fiindcă se ştia în câştig, iar când pierdea, ele îi tremurau fiindcă pierdea: ar fi voit ca tot alţii să piardă ori să câştige, pentru ca el să se poată mereu bucura de hazul

lucrului. El se juca însă mai ales cu Cornelia; de mine, de Livia şi de Veturia nici nu ţinea seama, iar noi trei ne ţineam strânşi şi aşa îi băteam mereu. În cele din urmă, Huţu pierdea întruna. Mili se apropiase încetul cu încetul de el, se pusese pe scaun lângă dânsul şi nu-i dădea pace. Ce-i drept, ea nu-i vorbea nimic, chiar nici nu se mişca, dar stătea alipită de dânsul, şi asta îl zăpăcea. După aceea Livia se apropiase de cealaltă parte şi-i şoptise la ureche, destul de tare ca să auzim cu toţii:

– Aşa-i că dacă mai vii o dată îmi aduci şi mie o fundă, dar să fie roşie!

Cornelia s-a uitat atunci la ea şi a zis:

– Nu ţi-e ruşine?

Iar Huţu s-a roşit până la urechi şi nu mai ştia să deie cărţile.

Iară mie îmi părea bine, fiindcă mi se umplea căciula de nuci şi puteam să-i fac mereu parte şi Veturiei, care şedea în genunchi pe scaun şi se supăra când pierdea, mai ales dacă se nimerea ca Livia să câştige, şi Livia câştiga mai des decât toţi.

Când ne-am dus apoi acasă, eram somnoros şi nu ţin minte decât atât că, după ce am ieşit, dăscăliţa a strigat în urma noastră:

– Huţule! spune maică-ti că, mergând la biserică, să treacă pe la mine, ca să mergem împreună.

Iar Cornelia ne-a zis încă o dată „noapte bună“, şi Mili a întrebat pe Cornelia dacă vine Huţu şi mâine.

V

A doua zi de Crăciun oamenii ştiau să spună că dascălul Clăiţă a scos o învăţătură nouă despre împăratul din care se trage neamul românesc şi că Huţu are să aducă învăţătura aceasta în sat; iar când Huţu a venit de Paşti acasă, ei îl întrebau cum stă cu Ler-împărat, din care se trag românii; fiindcă el zicea că despre aceasta n-a învăţat încă, tot satul ştia că are să mai steie mult la şcoli.

Dascălul Clăiţă zicea acum că are să steie încă doi ani, deoarece mai sunt şi alte lucruri pe care trebuie să le înveţe.

Huţu era dar fericit, căci acum nici dascălul Clăiţă nu mai era supărat.

Însă, oricât de bun băiat ar fi fost, avea şi el păcatele lui.

Pe când umblase la şcolala din sat, avusese dorinţa de a se face dascăl ca Claiţă; în urmă, după ce s-a dus la oraş, dorinţa lui era să se facă profesor ca domnul Wondracek; acum, în sfârşit, umblând la şcoli latineşti, voia să se facă profesor de gimnaziu şi îşi întipărise atât de viu acest gând, încât se făcuse chiar mai aşezat de cum fusese, îi plăcea să explice toate lucrurile şi luase întru toate apucăturile profesorului său. Fiind însă că acest profesor era călugăr, ca toţi profesorii noştri, Budulea Taichii mai avea şi dorinţa tainică de a se face călugăr şi, când eram singuri, îmi spunea mereu că are să ceară voie de la Clăiţă spre a se putea călugări.

Iară eu îl vedeam, în gândul meu, pe Budulea Taichii călugăr, ca profesorii noştri de gimnaziu.

A venit apoi toamna.

Am plecat singur acasă, căci Huţu trebuia să rămână cu cei doi băieţi.

Cornelia era acum cu totul mare şi se plimba cu dascălul din Strântea, care venea în toate duminicile, după-amiazăzi, la Cocorăşti, în vreme ce Livia mă întreba mereu când vine Huţu, iară Veturia şi Mili, cea mai neastâmpărată dintre toate, se jucau de-a „tai mălai“ cu mine şi cu ceilalţi.

De culesul viilor a venit şi Huţu pe două săptămâni acasă.

Se juca şi el cu noi, era sprinten şi vesel, şi parcă nu-i şedea bine.

Stăteam doi câte doi, ţinându-ne de mână. Când el se punea înaintea noastră şi zicea „tai mălai în două şi ne dă şi nouă“, noi trebuia să fugim unii la dreapta şi alţii la stânga, iar el trebuia să prindă pe una dintre fete şi atunci se ţinea de mână cu dânsa, pentru ca să-i ia locul cel ce rămânea singur.

Când zicea „tai mălai“, el privea totdeauna la Livia, şi mai ales pe ea voia să o prindă, căci acum se juca şi ea cu

noi, iar noi râdeam, fiindcă nu putea să o prindă decât foarte târziu, când, obosită de fugă, ea se lăsa moartă în braţele lui. Atunci obrajii lui se roşeau şi noi râdeam cu atât mai vârtos. Pe Veturia nu putea s-o prindă niciodată, iar pe Mili o prindea pe loc, fiindcă ea nu putea să fugă de el, ci se oprea speriată înaintea lui, ştiind că el are să o sărute.

Dascălul Clăiţă zicea că Huţu are să stea patru ani la şcoală, şi era foarte vesel că poate să mai stea de vorbă cu dascălul din Strântea, care, deşi om tânăr, ştia foarte multă carte şi spunea că Cornelia e muma celor trei Grachi, iar Veturia muma lui Coriolan, ceea ce-i plăcea lui Clăiţă, deoarece amândouă erau fetele lui şi nu ştiuse pân-atunci pentru ce le-a dat aceste nume.

Aşa au trecut apoi vacanţele şi câteva săptămâni în urmă eram iar la şcoală.

Huţu parcă nu mai era întru toate precum fusese mai nainte; se făcuse tăcut şi vorbea mai rar cu mine, ba adeseori parcă era supărat dacă prindeam vorbă cu el.

Într-o zi ne pomenirăm cu dascălul Clăiţă, care venise la oraş cu dascălul din Strântea, cu muma acestuia, care era văduvă, cu Livia şi cu Cornelia.

Budulea cel bătrân, care venise şi el ca să-şi vadă feciorul, mă întrebă dacă Huţu e amărât. Am răspuns că nu, căci Huţu iar se făcuse foarte vesel după ce văzuse pe Clăiţă cu Cornelia şi cu Livia. Atunci se făcu şi Budulea foarte vesel, deoarece Cornelia era logodită cu dascălul din Strântea şi curând avea să se facă nunta.

– Am zis că nu se poate, îmi grăi el nedumerit. Dar steie chiar zece ani la şcoală, el trebuie să iasă tocmai ca dascălul din Strântea, şi atunci are să ia pe a doua fată a dascălului. Aşa trebuie să fie.

Şi zicându-le aceste, Budulea râdea ca omul gata de a face o poznă din cele mai minunate.

Eu eram uimit. Înţelegeam acum pentru ce Huţu se făcuse atât de tăcut. El era adică în dragoste cu Livia şi avea să se

însoare cu ea. Mă uitam la amândoi şi mi se păreau atât de nu ştiu cum, încât mă temeam să privesc lung la dânşii. Mai ales Huţu îmi era mai straşnic decât totdeauna. Numai acum băgai de seamă că începe să-i crească mustaţa şi că bărbia îi era acoperită cu păr moale, ca şi când ar fi brumată.

Iară ea, Livia, era neastâmpărată, în vreme ce el privea mereu în ochii ei.

După ce Clăiţă s-a întors iar cu fetele şi cu Budulea cel bătrân la Cocorăşti, eu mă gândeam mereu la Huţu şi la Livia, îi vedeam ţinându-se neîncetat de mână, cum îi văzusem în mai multe rânduri, şi-mi închipuiam cât de grozav trebuie să fie când cineva e în dragoste cu cineva.

Mă cuprinsese un simţământ dureros, o tainică amărăciune de care nu mă mai puteam feri, fiindcă înţelegeam că Huţu nu mai poate să ţie la mine, că toată dragostea lui se revarsă asupra Liviei. El venea tot mai rar pe la mine, şi în cele din urmă nu ne mai vedeam, decât din când în când.

Primăvara, când dă mugurul, noi, băieţii, ieşeam la morminte, ca să ne învăţăm lecţia la aer curat, plimbându-ne printre vişinii înfloriţi, ori stând culcaţi pe iarba fragedă şi presărată pe ici, pe colo cu flori de primăvară.

Venea câteodată şi el.

Îl vedeam plimbându-se de-a lungul şanţului cu cartea în mână, dar deodată se întindea pe iarbă, îşi punea cartea la o parte şi rămânea timp îndelungat privind la cerul albastru ori la norii ce se perindau pe deasupra lui.

Eram foarte nenorocit fiindcă vedeam că-l munceşte ceva şi mie nu vrea să-mi spună nimic, că stă bucuros cu gândurile lui.

– Huţule, i-am zis într-o zi, când mă aflam la dânsul, aşa-i că tu ai să te însori cu Livia?

El tresări ca şi când ar fi fost prins asupra unei fapte rele, a privit lung la mine, apoi s-a ridicat, s-a oprit înaintea mea şi a grăit aşezat:

– Tu nu înţelegi lucrul ăsta... Da, am să iau de nevastă pe Livia. Am să fiu bărbatul ei. Dar tu nu ştii ce va să zică

aceasta. Vezi, urmă el peste puţin, mai cu inimă, îţi vine un fel de ameţeală, lumea întreagă parcă ţi se scaldă în valuri de aur şi atunci nu zici nimic, ci gândeşti numai: am să o iau de nevastă, iară dacă nu s-ar putea, nu ştiu ce are să fie.

Vorbele îi ieşeau foarte în silă şi eu vedeam din faţa şi ochii lui, vedeam din felul cum mi le spunea că-i pare rău că le-a zis; doream dar să nu le fi auzit.

– Tu înţelegi, urmă el nedumerit. Am să fac la toamnă examenul, apoi trec la preparandie, dacă nu mă vor primi la teologie. Fac examenul pentru două clase deodată, ca să fiu cu atât mai degrabă gata, apoi o iau pe Livia şi mă fac dascăl, dacă nu mă primesc în teologie.

– Te primesc, fără îndoială, strigai eu cuprins de bucurie, fiindcă nu e cu putinţă să nu te primească.

Bogoslovii erau toţi oameni mari, cu barbă şi cu mustăţi... Unii fuseseră dascăli şi acum veniseră cu nevestele şi cu copiii lor la teologie, ca să se pregătească pentru preoţie; alţii terminaseră patru ori mai multe clase gimnaziale, şi iar alţii fuseseră chiar jurişti şi acum se întorseseră cu gândul de a se face protopopi. Episcopul trebuia dar să-l primească numaidecât pe Huţu, fiindcă şi el avea barbă şi mustaţă.

Eram deci iar fericiţi, căci acum iar ne întâlneam adeseori cu Huţu; ne întâlneam, însă parcă era între noi o înţelegere tainică să nu mai vorbim nici despre Livia, nici despre bogoslovie, nici despre alte lucruri care nu-l priveau decât pe dânsul.

Când m-am întors de vacanţe la Cocorăşti, aş fi voit să strig tare, ca toată lumea să mă audă: „Huţu a făcut toate examenele". Însă nu puteam. Aş fi voit să-i şoptesc Liviei, cu totul încet şi în taină, o vorbă, dar nu aveam destulă inimă, şi aşa ziceam mereu: „Lasă că o să-i spună el."

– Prea bine! prea bine! zise dascălul Clăiţă, când află despre hotărârea lui Huţu. Foarte frumos! Omul trebuie să adune învăţătură câtă vreme e tânăr, căci mai târziu, când are nevastă şi copii, ar mai voi să înveţe, dar nu are timp şi

nu are tihnă. Trebuie să muncească, pentru ca să-i poată hrăni. Când nu are nevastă şi copii, poate să facă ce vrea. Pentru că să vezi tu: e multă învăţătură în lume şi e frumos dacă poţi să ţi-o câştigi toată.

După aceea dascălul Clăiţă a început să se plimbe prin casă şi s-a plimbat, şi s-a plimbat până ce s-a oprit iar înaintea lui Huţu şi a zis tare:

– Foarte frumos! Aşa este! E mai bine popă decât dascăl. Pentru că să vezi tu! nu e lucru mai plăcut şi mai frumos decât să vezi cum din copilul prost se face încetul cu încetul un băiat deştept, apoi un om cuminte cu purtări bune. Eu văd la noi în sat: îi cunoşti de departe pe cei ce-au umblat la şcoală şi-ţi râde inima, spun eu, îţi râde inima. Şi trebuie să fie, fiindcă sunt mulţi dascăli. Apoi vezi tu: şi popa e un fel de dascăl; şi el poate să facă mult bine dacă vrea. N-ai nevioe să fii tocmai dascăl pentru ca să faci trebile unui dascăl, însă dacă vei fi popă, eşti mai bine plătit şi ai mai multă vreme.

Şi s-a plimbat dascălul Clăiţă, şi s-a plimbat, şi tot s-a plimbat, fiindcă-i părea bine şi nu ştia ce să mai zică.

În sfârşit, el s-a oprit, dar n-a zis nimic, ci a stat şi a privit lung la Huţu, şi numai după ce a privit l-a întrebat:

– Câţi ani mai trebuie să stai tu pe la şcoli, pentru ca să înveţi tot ce se poate învăţa?

– Mult, a răspuns Huţu, opt, zece ani întregi.

– E mult, Huţule! a zis atunci dascălul Clăiţă, şi a rămas cuprins de gânduri grele, căci el ţinea la Huţu şi Livia îi era fată.

Seara a ieşit din casă cu lumânarea aprinsă, a pus lumânarea pe masa cea mare din şcoală şi a urmat a se plimba până ce a ars toată lumânarea, apoi s-a întors iar în casa în care-i dormeau nevasta şi cele cinci fete, a stat, a privit împrejurul său şi se vede că-i era greu, fiindcă şi-a ridicat amândouă mâinile spre cer şi a zis:

– Doamne! tu eşti bun şi nu mă plâng, dar dacă mi-ai fi dat un singur băiat, ţi-ar fi părut şi ţie bine, văzând ce om aş fi scos din el.

După aceea dascălul Clăiţă s-a culcat şi a dormit bine, fiindcă era obosit de plimbarea cea multă.

Ziua următoare, când a văzut pe Huţu, el l-a apucat de mână, l-a privit lung în faţă şi a grăit:

– Huţule, nu se poate! pentru că să vezi tu: nu e cu putinţă! Ai înţeles? Dac-ai fi copilul meu, aş zice: omul care a apucat odată o cale bună trebuie s-o urmeze până ce nu ajunge la capăt. Aşa te gândeşte, ca să o duci până la capăt şi ca odată cocorăşteanul să zică: „Mihai Budulea? Îl ştiu de mic; din satul nostru a ieşit." Ai înţeles? Tu nu eşti pentru popie. E puţină învăţătură la noi şi legea noastră nu poate să rămâie de ruşine. Îţi spun eu: nu se poate! Aşa te gândeşte, că dacă vezi un ungur, să treci peste el, dacă vezi un neamţ, să treci peste el, dacă vezi un sârb, care e tot de legea noastră, să treci şi peste el, fiindcă e limbă străină şi neam străin şi viaţă străină.

– Da! jupâne învăţător, a răspuns Huţu, şi n-a mai zis nimic, deoarece acum ştia ce are să facă.

Iar dascălul Clăiţă a răsuflat din greu, ca omul care s-a descărcat de o sarcină grea.

Budulea cel bătrân a venit însă la mine şi era trist şi nu zâmbea când vorbeam cu el.

Voiam să ştiu ce-l pune aşa pe gânduri şi l-am întrebat.

El a răspuns că, iacă, nimic, numai fiindcă Huţu învaţă franţuzeşte şi nu-i vine deloc la socoteală, deoarece mai ales maică-sa e cam pusă pe gânduri văzându-l că stă mereu pe carte şi vorbeşte singur, încât nimeni nu înţelege ce zice, dar mai ales se teme ca nu cumva învăţătura cea multă să-i fie de oarecare greutate la minte, căci nu mai voieşte să ştie de părinţii lui, ci stă mereu singur, iară când îl întrebi ceva, se uită uimit la tine şi nu ştie ce să răspundă, ba nici noaptea nu are tihnă, ci bolboroseşte prin somn, ceea ce nu seamănă deloc a bine.

Pe când mi le spunea aceste, Budulea era foarte trist. El suspină dar şi urmă încă şi mai trist:

– Noi avem şase capre şi un ţap. Ieri seară, Huţu umbla pe dinaintea casei şi privea la stele. Maică-sa, fiind pusă pe gânduri, l-a întrebat ce caută. El a răspuns că cornul de capră. Atunci ea a venit speriată la mine şi mi-a spus că Huţu caută cornul de capră prin văzduh. I-am zis să nu se sperie, fiindcă este un fel de stea care se cheamă corn de capră şi pe aceea o caută Huţu.

Ştiam însă că nu prea e bine când omul caută, ca şolomonarii, stelele pe cer; am ieşit şi am zis: „Huţule, dragul taichii! ce cauţi tu? caprele sunt legate de gard". Le legasem ca să nu facă pagubă prin grădină, căci, fără doar şi poate, capra e chipul diavolului. Huţu a tresărit, apoi a râs şi a zis că e pe cer un corn de capră, prin care trece pământul, şi ar voi să-l afle în care parte a cerului stă. Adicătelea, precum vezi, vorbea într-aiurea, deşi-ţi părea om în toată firea. Am zis dar: „Huţule, dragul taichii, ce vorbeşti? nu vezi tu că lumea e mare şi că pământul stă locului!" El a venit apoi ş-a început să ne spună că pământul se învârte ca prâsnelul şi dă mereu ocoale împrejurul soarelui, că soarele e mai mare decât luna, că luna e mai mică decât stelele: noi le lăsam toate pe voia lui, fiindcă vedeam că n-avem ce să-i facem. Ne spunea că toate aceste sunt prin cărţi; noi ziceam că-l credem, deşi ştiam că una ca asta nu se poate; dar ţi-e milă când îl vezi pe om la nevoie.

L-am lăsat pe Budulea cel bătrân să vorbească, deoarece era cu totul trist şi nu mă înduram să-l supăr; în urmă i-am spus apoi că aşa este cum zice Huţu, aşa stă în cărţi, afară de cornul de capră, despre care nu ştiam nimic.

Budulea s-a uitat atunci lung la mine, şi se vede că nu ştia: să mă creadă ori să râdă de mine?

– Dar atunci, zise el, cum vine că Huţu strânge toate pietrele pe care le găseşte pe drum şi adună toate buruienile şi le pune în carte şi zice că e aşa şi aşa şi mai departe?

– Aşa stă în carte, că pietrele şi buruienile au şi ele firea lor şi numele lor, pe care le învăţăm ca să le ştim.

Budulea s-a uitat iar lung la mine, apoi a început să râdă şi a grăit:

– Înţeleg acum! Al dracului neamţul! Înţeleg! Băieţi nevinovaţi. Nu face nimic: e bine şi aşa. Încetul cu încetul se învaţă omul cu păcăliturile, şi după ce-ţi vin anii, ştii ce ai să crezi şi ce să nu crezi. E bine şi aşa! O fi vreo carte ca *Isopia*, în care se zice că dobitoacele vorbesc, poveşti adică şi pilde, cum am zice.

De aici înainte Budulea cel bătrân iar râdea când vorbeai cu el.

Însă Buduleasa tot mai era pe gânduri. Se uita la faţa lui Huţu şi vedea bine că e ceva ce-l munceşte. Budulea râdea, zicând că, de! se mai gândeşte cum trece pământul prin cornul de capră, dar ea se supăra de asemenea glume pocite şi amarul îi era cu atât mai mare.

Şi, în adevăr, ea avea toată dreptatea, fiindcă Huţu se făcuse ca un sihastru. Nu-l mai vedeai între oameni, ba chiar nici la dascălul nu mai mergea singur, ci totdeauna, când voia să meargă, venea pe la mine, ca să mergem împreună, fiindcă îi venea greu să meargă el singur.

Când eram apoi la dascălul, el nu vorbea nimic şi zâmbea mereu şi se uita la noi, la mine, la Livia şi la ceilalţi, iară când nu mai avea încotro, apuca de mâini pe Mili, se uita în ochii ei şi-o întreba: „Ce mai faci, Mili?" Mili răspundea că nimic, şi Huţu iar tăcea. Şi fiindcă tăcea Huţu, tăcea şi Livia, tăceam şi eu, iar Veturia se ducea pe ici încolo. Atunci rămâneam noi singuri şi ne uitam unii la alţii şi tăceam.

Dar odată, când am plecat, Livia i-a întins mâna lui Huţu şi l-a întrebat când mai vine, iar el a ţinut mâna ei, i-a privit drept în ochi şi a grăit cu totul aşezat:

– Nu ştiu. Ştiu numai că am să vin odată şi să rămân aici.

Ea atunci s-a roşit la obraji, fiindcă îi era greu de mine, dar tot nu i-a lăsat mâna, ci a grăit dusă pe gânduri şi cam cu jumătate de gură:

– Numai dacă n-ar fi prea mult până atunci...

Huţu n-a zis da şi n-a zis ba, ci a plecat, şi fiindcă el îmi părea foarte fericit, eram şi eu vesel.

Pentru aceea m-am speriat când, peste câteva luni, am aflat că Livia se mărită după Indrea lui Buduc. Îl ştiam bine pe acest Indrea. Umblase cu noi la şcoală, iar taică-său era directorul şcolii şi cel mai bogat om din sat: erau în stare să facă un asemenea lucru. Am grăbit dar la Huţu şi, cum mergeam, eram atât de ameţit, încât îmi părea că merg şi casele cu mine, de nu mai pot ajunge niciodată până la el.

Totuşi, când am sosit la uşa lui, m-am oprit şi parcă-mi venea să zic: „Lasă că-i va spune ea".

Huţu şedea la masă cu o carte înaintea sa şi cu un plumb în gură. Se vede că învăţa ceva pe de rost, fiindcă, tocmai când mă hotărâi să intru, el zicea cu glas tare: *„Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo"*[1].

El se opri şi rămase privind uimit la mine.

Venisem cu gândul să-l iau cam de departe; de aceea nu-i spusei nimic, ci zisei:

– Am venit să-ţi spun că una dintre fetele lui Clăiţă se mărită după Indrea lui Buduc.

– Cine ţi-a spus? întrebă el aşezat.

– Maica.

El privi lung la mine, apoi luă o bucată de hârtie, făcu pe ea un triunghi, scrise la cele trei unghiuri literele A, B şi C, mai scrise dedesubt AB+AC+BC, privi iar la mine, îşi puse cu litere mari semnătura – Mihai Budulea – şi, după toate aceste, grăi cu glas înecat:

– Când?

– Peste două săptămâni. Poimâine vin să cumpere.

El apucă hârtia, o rupse încet în două, apoi în patru, cocoloşi cele patru bucăţi în palmă, le băgă în buzunar, apoi se ridică şi stete nedumerit înaintea mea.

---

[1] „Cea dintâi este vârsta de aur, în care, fără nici o constrângere..." (Publius Ovidius Naso, *Metamorfozele*, cartea I, v. 89).

– Tu ştii că eu am iubit pe Livia, zise el într-un târziu.

– Am văzut.

– N-ai văzut nimic. Dar să nu crezi că-mi pare rău.

– Mama zice că ea nu voieşte.

– Ştiu. Dar trebuie, fiindcă nimeni nu ştie mai bine decât Clăiţă ce se poate şi ce nu se poate. Aşa trebuiau să vină lucrurile, şi tu ai să vezi, peste un an, că nu-i nimic, că n-a fost nimic, că e mai bine aşa.

Îmi părea bine că lui Huţu nu-i pare rău, deşi eram oarecum dezamăgit, căci mă aşteptasem la mai mult, şi fiindcă vedeam în faţa lui un fel de tulburare, care mă făcea să cred că mâine ori poimâine Huţu va vorbi cu totul altfel.

Dar zilele treceau, şi el rămânea mereu aşezat, retras şi înţelept, cum fusese mai nainte.

O singură schimbare se petrecuse cu dânsul.

El, care umbla totdeauna curat ca scos din cutie, acum venea câteodată cu ghetele nevăcsuite, nepieptănat la şcoală.

Apoi nu mai stătea de vorbă cu noi, ci umbla mereu cu cei de vârsta lui, iar când Budulea venea la oraş, îl căuta toată ziua, şi adeseori tot nu-l putea găsi, deoarece nu mai stătea cu cei doi băieţi, şi nici la şcoală nu mai venea în toate zilele.

Apoi se făcuse cam îndârjit Huţu. Odată, când Budulea cel bătrân i s-a plâns că de câtăva vreme nu-l mai poate găsi, el a răspuns:

– Nici nu ştiu ce-ţi mai pierzi vremea venind să mă cauţi; parc-aş fi copil, ca să porţi mereu grijă de mine...

Auzindu-le aceste, Budulea se întristă foarte şi, întorcându-se la Cocorăşti, nu mai prindea vorbă cu nici un drumeţ, ci mergea drept înainte, tăcut, singur cu gândurile lui şi întrebându-se mereu: „Ce-o fi având oare feciorul meu de s-a făcut aşa de dârz?"

„Sunt păcatele mele, care au căzut pe capul lui", zicea Buduleasa; dar atuncea Budulea se mânia şi zicea că nu-i adevărat, pentru că orice om cuminte poate să vadă că dintr-un

cimpoieş nu iese deodată om cu carte şi că el încă dintru început simţea că lucrul n-are să iasă bine, dar dascălul Clăiţă l-a scos din minte.

Iar dascălul Clăiţă se plimba singur prin şcoală şi iar se oprea, şi iar se plimba şi nu mai ştia ce să facă.

VI

Trecuseră ani la mijloc, şi toţi ştiam că Huţu are să se facă călugăr.

Încă la începutul vacanţelor el plecase cu o familie din ţară, căreia îi fusese recomandat din partea episcopului. Boierul, care avea doi copii, voia să treacă pe la băile din Germania, prin Sviţera, pe la Paris şi apoi să se întoarcă la Viena, ca să-şi lase copiii într-un institut. Atât ştiam noi, cei rămaşi în urmă, dar şi atât era destul pentru ca să ne simţim cu toţii măguliţi.

Cu deosebire, dascălul Clăiţă era mereu dus şi, oricând îi venea câte-o scrisoare de la Huţu, o citea mai nainte fiecărui sătean în parte, apoi venea cu ea la oraş, unde ştia că sunt mulţi de aceia care sunt gata de a se bucura de dânsul. Şi când stătea, şi când vorbea, şi când umbla pe uliţă, el se uita mereu la dreapta şi la stânga şi napoi, ca să vadă dacă nu se mai iveşte cineva, care să-l întrebe despre Huţu, ba-i părea că toată lumea îl arată cu degetul zicând: „Iată, ăsta e dascălul Clăiţă din Cocoräşti!"

Mai mică, dar tot destul de mare, era bucuria noastră, a celor ce crescuserăm împreună cu dânsul.

Huţu plecase la Universitate cu un mic stipendiu, la care episcopul mai adăugase dintr-al său un mic ajutor, pentru ca, terminând cursul de filozofie, să se întoarcă la teologie şi să intre în rândul călugărilor. Toate aceste ne măguleau pe noi, cei ce ne pregăteam pentru preoţie, căci Budulea Taichii şi pe viitor avea să fie unul dintr-ai noştri, şi unul cu care chiar de pe acum ne făleam.

Cu toate aceste, Buduleştii erau trişti şi gânditori.

Spunea Budulea că are un fecior care a plecat cu un boier din ţară, spunea că i s-au dat bani de la împărăţie, ba chiar şi de la vlădică, fiindcă aşa om cu carte nu se mai găseşte, dar nu le spunea decât aşa, cam cu jumătate de gură. Căci el, înainte de toate, parcă nu mai credea că Huţu se mai întoarce, după ce s-a dus atât de departe. Apoi parcă nici nu mai era feciorul lui: îi venea greu să-i zică: „Huţule, dragul taichii!“, îi venea greu să stea înaintea lui; nu mai ştia să vorbească cu el, ba când se gândea că s-ar mai întoarce odată la casa lui, îl cuprindea îngrijarea, fiindcă nu ştia unde l-ar putea pune, şi simţea că i-ar fi ruşine de casa părinţilor săi şi de părinţii săi. Pentru că Huţu nu mai cerea nimic de la el, şi el cu nevasta lui parcă nici nu mai aveau pentru ce să trăiască, şi poate că era bine ca ei să moară, ca să nu-i mai fie cu prostia lor de greutate.

La multă bucurie se aşteptase Budulea, şi acum ar fi dorit ca să se fi aşteptat la mai puţină.

El nu mai cânta nici din vioară, nici din cimpoi, nici din fluierul din şerpar, nu mai mergea la lucru, ci stătea ziua întreagă pe prispa casei şi privea din când în când la Safta, care şedea torcând la cellalt capăt.

Erau duşi amândoi într-o lume frumoasă, dar pierdută pentru dânşii.

Şi când îi era foarte greu, Budulea se uita lung la Safta, apoi grăia:

– Să nu grăiesc în ceas rău, dară Dumnezeu să-i facă dascălului parte din partea ce el ne-a făcut nouă.

Căci Budulea era amărât şi trebuia să se răsufle şi el câteodată.

După aceea, Budulea a venit la mine şi m-a rugat să-i scriu o scrisoare lui Huţu, pentru ca să vie acasă.

M-am uitat la el şi am luat pană şi hârtie ca să scriu.

– Uite, îmi zise el atunci, să-i scrii aşa: „Huţule, dragul taichii, şi Huţule, dragul maichii, – tocmai aşa să-i scrii.

Eu, taică-tău, şi eu, maică-ta, îţi scriem să vii acasă, fiindcă n-avem alt copil şi suntem oameni bătrâni şi proşti şi vrem să te vedem, şi-ţi adă cărţi cu tine, ca să-nveţi mai departe, ca să vedem şi noi cum înveţi, şi Dumnezeu să te poarte în căile tale." Şi să scrii apoi dedesubt: „Eu, Lăpădat Budulea, taică-tău, şi eu, Safta, maică-ta, care-ţi ducem dorul".

După aceea Budulea a râs şi a zis că-i bine, iară eu am pus scrisoarea la poştă şi am trimis-o lui Huţu, care-mi fusese prieten în copilărie şi la care ţineam şi acum, fiindcă era feciorul lui Budulea cel cu fluierul în şerpar.

Iară Huţu a primit scrisoarea, a citit-o şi s-a întors, apoi s-a dus să sărute mâna episcopului, a venit să strângă mâna mea şi a mers încet acasă la părinţii lui.

De aici înainte Budulea nu mai şedea pe prispă şi nu mai era gânditor, ci venea iar la oraş şi le spunea drumeţilor că are un fecior care a fost la şcolile împărăteşti, şi acum e scriitor la episcopie, căci Huţu urma cu noi la cursul clerical şi era în acelaşi timp arhivar consistorial. Dascălul Clăiţă nu era prea mulţumit de această prefacere a lucrurilor, dar Huţu îi adusese din Viena un glob pentru şcoală, o hartă a Europei şi un exemplar din *Istoria* lui Petru Maior; mai adusese şi pentru cele trei fete încă nemăritate câte ceva, îi arătase, în sfârşit, că oriunde omul poate să înveţe, dacă voieşte, şi că viaţa din oraşele mari e prea plină de încercări şi nu e pentru un om hotărât a-şi petrece viaţa în cuvioasă retragere. Clăiţă se plimba dar şi zicea că e mare cinste pentru Cocorăşti că tocmai unul din sat ar fi umblat prin ţări străine, să fi stat la Viena şi să fie la episcopie.

Eu, în sfârşit, eram iar prietenul şi fratele mai mic al lui Huţu. Căci, deşi intrând cu şase clase în teologie, eram un an înaintea lui, simţeam totdeauna întâietatea pe care i-o dădea vârsta, darurile fireşti şi cunoştinţele întinse ce-şi câştigase printr-o muncă serioasă şi necurmată. Pentru noi toţi el era un fel de izvor de lămurire şi de sfaturi bune, pentru toţi un prieten blând şi îndatoritor.

Chiar când râdeam de dânsul, căci avea unele apucături de care trebuia să râzi, nimeni nu râdea mai din toată inima decât dânsul.

Mai presus de toate era stângăcia lui, când se vedea faţă cu femeile.

Pătruns de un respect nemărginit pentru sexul frumos, cum zicea el, stătea totdeauna drept, zâmbea cu multă bunăvoinţă şi era cel mai nenorocit om dacă, vorbind, se întâmpla să nu fie mulţumit cu construcţia frazei ori cu accentuarea cuvintelor. Îndeobşte vorbea rar şi răspicat, dar când erau femei de faţă, se vedea că alege şi cumpăneşte fiecare vorbă. Şi tot atât de măsurate îi erau mişcările. Îi trecea o roşaţă vie când se vedea apropiat de o femeie ori când vreuna ar fi scăpat ceva din mâini şi altul s-ar fi arătat mai sprinten decât dânsul.

Pe lângă toate aceste mai era şi dedat călugăriei din creştet până în călcâi, ceea ce-l făcea cu atât mai – nu ştiu cum să zic – pentru femei: le plăcea să-l necăjească şi rar se-ntâmpla ca domnul Mihai Budulea să nu şadă cu totul aproape între două preotese, fie chiar mai bătrânioare, căci el se pricepea la glumă, şi aşa toţi şi toate împrejurul lui se adunau, afară de două: Livia, de care el rămânea mereu departe, şi Mili, copila cu genele dese, care rămânea totdeauna departe de dânsul.

VII

Când eu mă hirotoniseam, Budulea cânta *Vrednic este* în rând cu ceilalţi clerici. Peste câteva luni termină şi el cursul şi se gândea ca, după ce va fi stat vreo lună, două într-o mănăstire, să se facă diacon şi să-şi ieie părinţii la sine în oraş.

– Da, mergem şi noi, zicea Budulea cel bătrân, ca să fim împreună.

Dar el tot nu era cu desăvârşire vesel. Nu se mai îndoia că Huţu al lui are să ajungă cu vremea vlădică; însă ce folos,

când vlădica nu avea nici nevastă, nici copii, ba chiar nici o casă a lui, ci locuia „la curte“.

Deocamdată, însă, Huţu nu era decât scriitor la consistoriu, ticluia circulări, aduna date şi făcea expuneri tabelare despre naşteri şi încetări din viaţă, despre cununii, despre copiii de şcoală şi despre sufletele din deosebitele parohii. Şi îi era mare bucuria când putea să le facă părinţilor veniţi la consistoriu împărtăşire despre cele ce-a aflat.

Unul dintre puţinii care voiau să li se facă mereu asemenea împărtăşiri era preacucernicia-sa părintele Avesalon Toda, om luminat şi îmbrăcat în reverendă de mătase, căptuşită cu roşu. Când părintele Toda venea la şedinţe, Budulea nu scăpa de el, ci trebuia să fie la masă împreună, ca să vorbească mai despre una, mai despre alta, în vreme ce părintele Toda asculta, lăsând mai ales pe Budulea să vorbească.

Şi fiindcă era toamnă şi strugurii se copseseră şi timpul era frumos, părintele Toda a grăit zâmbind:

– Trebuie să vii pe câteva zile la mine. Dar bagă de seamă, căci am două fete mari, care sunt foarte şirete.

Budulea a zâmbit şi a zis că nu poate, fiindcă şi fiindcă, dar în cele din urmă tot n-avu ce face, şi s-a hotărât să plece.

Părintele Toda avea o trăsură cu patru cai foarte frumoşi; drumul era bun şi călătoria foarte plăcută. Acasă, părintele Toda avea o casă mare, o curte largă şi plină jur împrejur de grajduri, şoproane şi hambare. Mai avea prin curte vaci cu lapte, viţei, porci graşi şi păsări o mulţime. În casă, în sfârşit, părintele Toda avea o bibliotecă măricică, scaunele şi canapelele căptuşite aici cu mătase, colo cu catifea, covoare pe jos şi multe alte scumpeturi. El avea însă mai ales o protopopeasă, un fecior ca de douăzeci de ani, altul ca de zece şi două fete mari.

Budulea era cam ameţit şi-şi zicea în taină: „Părintele Toda trebuie să fie un om foarte fericit“.

Simţind dar că se află într-un cuib de fericire, el era strâmtorat, umbla pe vârful degetelor, făcea mereu greşeli în construcţia

frazelor şi era foarte nenorocit. Mai ales la masă atât era de zăpăcit, încât nici nu ştia în care mână să ţie cuţitul şi în care furculiţa, şi aceasta mai ales fiindcă şedea între protopopeasa şi Elena, fata mai mare a protopopului, care şi ea părea cam zăpăcită, căci nu vorbea nimic şi se uita din când în când serioasă la el.

După masă el mai începu să răsufle.

Fetele se puseră la clavir, şi Malci, cea mai tânără, care numai acum câteva luni se întorsese de la călugăriţe, începu să cânte mai întâi o arie nemţească, apoi una românească, sosită de curând de la Bucureşti.

Budulea taichii era încântat, căci n-auzise clavir de când fusese cu cei doi copii de boier, şi acum parcă i se împrospătaseră acele timpuri. În urmă cântă dar şi el *Sub această neagră stâncă*, apoi *Adio la Moldova, Sus la munte ninge, plouă*, apoi un cântec pe care-l ştia de la Cocorăşti, iar fetele şi protopopeasa îl rugau mereu să cânte.

– Trebuie să ştiţi, zise el, că taică-meu e cimpoieş.

– Şi afară de aceasta e un om minunat, adause părintele Toda mişcat. De câte ori îl văd, îmi aduc aminte pe fie iertat taică-meu, care şi el era scurt, gros, rotund la faţă şi zâmbea totdeauna ca bătrânul dumitale.

Huţu era foarte fericit când auzea că taică-său samănă cu taica protopopului, şi fiindcă era fericit, era vesel peste obiceiul său şi nu se mai simţea strâmtorat, ba după ce a ieşit prin grădină, el însuşi a cerut braţul Elenei şi a râs din toată inima când Elena, mai nainte de a-i da braţul, i-a zis: „Se cuvine oare unui cuvios părinte să ceară braţul unei femei nemăritate?"

A râs atunci şi părintele Toda, iar protopopeasa a grăit: „Nu-l lăsăm să se facă călugăr. Ţineţi-vă de el, fetelor: trebuie să-l însurăm!"

Şi fetele se ţineau de el, şi el era vesel, şi roşea, şi se simţea bine.

Când a plecat apoi, protopopeasa l-a întrebat când mai vine şi nu i-a dat drumul până ce n-a făgăduit că vine pe ziua de

Sfânta Maria, când era numele ei; fetele au zis că se duc ele să-l ia şi să-l aducă pe sus, ca pe un fugar, iară părintele Toda s-a sărutat cu el, apoi l-a petrecut până la trăsură, i-a strâns mâna şi iar l-a îmbrăţişat.

Întorcându-se dar spre oraş, Budulea taichii era foarte gânditor şi, sosind la consistoriu şi făcând expunerile tabelare, el era mereu gânditor, încât oricine putea să vadă că dnul Mihai Budulea, arhivarul consistorial, e un om pus pe gânduri.

Fiind însă că omul care se gândeşte mult scapă şi câte o vorbă, şi fiindcă Huţu ţinea la părintele Toda, el vorbea despre dânsul, şi îl lăuda, şi spunea că şi protopopeasa e o doamnă prea cumsecade. Pentru aceea îl necăjeau cu fetele protopopului, şi el nu se supăra, căci nu ştia să se supere, dar se tulbura, şi atunci îl necăjeau cu atât mai vârtos. Iar când preasfinţia-sa părintele episcop auzea că-l necăjesc pe Budulea, zâmbea şi el.

Într-o zi, ieşind în grădină, preasfinţia-sa s-a oprit privind la Huţu, iar când Huţu s-a dus să-i sărute mâna, l-a tras niţel de mână, ca şi când ar voi să-l ducă cu sine.

Huţu a plecat dar în urma lui.

În grădină, preasfinţia-sa s-a aşezat pe o laiţă, apoi a început să-l ia pe Huţu pe departe, să-l întrebe despre parohiile vacante, să-i ceară părerea despre propunerile ce ar fi să se facă viitorului sinod, iar în vremea aceasta îl scruta mereu cu privirea.

– Când mergi la mănăstire? întrebă el în cele din urmă.

– Când veţi porunci preasfinţia-voastră.

– Prea bine, fiule! răspunse episcopul, apoi rămase câtva timp pe gânduri. E frumoasă hotărârea ce ai luat, dar te gândeşte că, după sfintele noastre aşezăminte, timpul ce vei petrece la mănăstire îţi este dat spre a te chibzui şi spre a-ţi da seama dacă nu mai e nici o dorinţă lumească în inima ta şi dacă poţi să te dai cu întregul tău suflet vieţii cuvioase. Dumnezeu nu voieşte jertfă de silă şi mănăstirea e locaş de scăpare pentru cei ce nu mai au ce să caute în viaţă. Dacă

voieşti dar să aduci viaţa ta jertfă întru folosul bisericii lui Hristos, te gândeşte că jertfa trebuie să-ţi fie curată, pentru ca ea să poată fi bine primită de către cel ce străbate şi cele mai ascunse taine ale inimii omeneşti.

După aceste el se ridică, întinse mâna spre sărutare şi-i sărută fruntea, grăind mişcat:

– Cugetul curat e podoaba creştinului, fiul meu!

VIII

Budulea taichii se afla în mare strâmtorare.

Pe când umblase la şcoala din sat, ştia lămurit c-ar dori să ajungă şi el odată dascăl, ca Clăiţă. În urmă, când stătea la domnul Wondracek, voia cu totul hotărât să se facă profesor, ca Wondracek. Mai în urmă, când umbla la gimnaziu, nici nu se mai îndoia că se va face profesor de gimnaziu, ca toţi profesorii săi. Acum, în sfârşit, când era arhivar consistorial, stătea zăpăcit, căci nu ştia: să se facă episcop ori protopop, ca preacucernicia-sa părintele Avesalon Toda, care avea reverendă de mătase, protopopeasă şi două fete mari, dintre care una pentru care orice episcop îl putea pizmui?

Budulea taichii îşi închipuia că e protopop, că are copii şi nevastă, că Budulea cel bătrân le face copiilor câte un fluieraş şi că maică-sa, Buduleasa... Nu!... el nu-şi putea pierde timpul cu asemenea închipuiri, căci era arhivar consistorial şi trebuia să lucreze.

Opt zile înainte de Sfânta Marie, Budulea taichii, dus pe gânduri precum era, a rupt în patru o jumătate de coală de hârtie, apoi a cocoloşit cele patru bucăţi în palmă şi, ridicându-se de la masă, le-a băgat în buzunar.

Nu era nici o pagubă, deoarece el, mai nainte de a fi rupt hârtia s-a uitat bine la ea, dacă e în adevăr maculatură scrisă pe amândouă părţile şi dacă n-a mai rămas pe o parte ori pe alta vrun mic locşor ce-ar mai putea să fie întrebuinţat la calcule de ocazie; vorba e, însă, că această rupere şi cocoloşire

a bucăţilor de hârtie era un semn rău şi că în ziua următoare el a rupt în patru o jumătate de coală, care nu era scrisă decât pe o parte, şi cocoloşind cele patru bucăţi nu le-a băgat în buzunar, ci le-a aruncat una câte una afară pe fereastra deschisă, ceea ce era un semn şi mai rău.

A treia zi, în sfârşit, el a rupt în patru o bucată de hârtie cu desăvârşire albă şi n-a cocoloşit decât pe una din cele patru bucăţi, lăsând pe celelalte trei pe masa consistorială, şi plecând acasă cu gândul de a scrie preacucerniciei-sale părintelui protopresbiter Avesalon Toda o scrisoare, în care îi doreşte preastimabilei doamne toate fericirile şi o roagă de iertare că nu poate veni deoarece înalt preasfinţia-sa părintele episcop a binevoit a-l însărcina să meargă la Cocorăşti ca să stăruiască pentru înfiinţarea unei a doua şcoli, plănuite foarte demult, şi a crezut că trebuie să aleagă sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului pentru aceasta, fiindcă satul e adunat şi aşa mai departe.

Iară după ce a dat scrisoarea la poştă, el s-a întors ca să bage în buzunar bucata cocoloşită şi să strângă pe celelalte trei în saltarul mesei, a luat binecuvântarea arhierească şi a plecat la Cocorăşti ca să stăruiască în sensul scrisorii ce o trimisese preacucerniciei-sale părintelui protopresbiter Avesalon Toda.

Acasă toţi erau bine.

Ca cel mai întâi, dascălul Clăiţă, norocitul părinte a trei fete măritate, şedea mereu în jeţul ce-i dăruise de ziua lui ginere-său, popa din Clădeni. De câţiva ani stupii ieşiseră de minune, pomii dăduseră rod bun şi dascălul Clăiţă era jur împrejur vestit pentru mierea şi pentru soiurile lui de poame, iar dascălul Clăiţă îşi scotea vestea bună în bani gata. El îşi cumpărase o vie, şi acum se gândea să-şi mai zidească şi o casă, pentru ca la vreme de bătrâneţe să se poată retrage în colibioara lui, cum avea el obiceiul de a-şi numi viitoarea casă.

Cât pentru cele trei fete încă nemăritate, el îşi avea planul gata. Pe Mili ar vroi să o mărite după vreun plugar, fiindcă

Livia îl încredinţase că nu e lucru mai frumos decât a fi plugăriţă; copila era însă prea gingaşă, prea se ţinea, şi aşa trebuia să o mărite după un popă, ba încă se poate chiar după vrun notar, căci era făcută să fie doamnă. Pentru aceea el îi făcuse şi zestre, şi acum zâmbea aşa în el când se gândea că numai el singur ştie despre aceasta. Linica trebuia să se mărite după un dascăl, pentru ca să aibă ginere pe care să-l lase la locul său la şcoala din Cocorăşti. Cea mai mică, în sfârşit, trebuia să se mărite după un plugar, pe care să-l ia ginere în casă.

Şi fiindcă toate aceste erau bine şi statornic puse la cale, dascălul Clăiţă şedea în jeţ, zicea că e bine ca omul să aibă copii, şi nu-şi mai bătea capul decât cu copiii oamenilor din sat, ceea ce era şi meseria lui de învăţător. Căci aceşti copii ştiau acum mai mult decât ştiuse odinioară dascălul şi, pentru ca să ştie, el trebuia să-i înveţe. Trecuse vremea slovelor, pe care acum le numeau potcoave. Apoi, afară de *Biblie*, şcolarii mai învăţau şi istorie, iară globul de pe masă, hărţile şi tabelele zoologice de pe perete erau tot atâtea dovezi că şi dascălul Clăiţă învăţase mult de o bucată de vreme. Câteodată îi trecea aşa prin minte gândul că mai sunt o mulţime de lucruri pe care ar putea să le înveţe; dar el se plimba niţel, se încredinţa pe sine însuşi că, la urma urmelor, un dascăl nu trebuie să înveţe decât ceea ce stă în circularele consistoriale, şi iar se punea în jeţ, fiindcă îi plăcea prea mult să şadă în jeţ.

Budulea cel bătrân n-avea jeţ, dar el şedea pe prispa casei, şi şedea tot aşa de bine ca şi dascălul în jeţ. Ce-i drept, el nu mai zâmbea când vorbeai cu el, fiindcă era om trecut cu anii şi trebuia să fie totdeauna aşezat şi cuviincios.

Trecând de-a lungul uliţei, oamenii îi dădeau bineţe; mergând la biserică, el nu mai stătea la fund, ci dinainte, numaidecât lângă strana din stânga. Apoi, când mergea la oraş, toată lumea stătea de vorbă cu el, părintele arhidiacon şi părintele protosincel îi strângeau mâna. Părintele arhimandrit

îl întreba ce mai face, ba odată chiar însuşi episcopul s-a oprit în loc, a vorbit cu el şi i-a dat binecuvântarea arhierească; un om dar căruia i se întâmplă toate aceste trebuia să fie plin de bună-cuviinţă şi să nu râdă mereu când vorbeşte cu alţii. Afară de aceasta, el avea un fecior care în curând trebuia să ajungă arhidiacon, cu brâu roşu şi mai mare decât toţi protopopii, fie bărbile lor cât de lungi şi oricât de albe. Era mulţumit Budulea cel bătrân şi şedea tihnit pe prispa casei, aşteptând ziua când va fi să plece cu nevastă-sa la oraş, pentru ca să trăiască la bătrâneţe sub acelaşi acoperământ cu fiul său.

Buduleasa, în sfârşit, şedea şi ea pe prispă şi torcea: era însă cu toate aceste foarte bătrână. Căci gândurile îl îmbătrânesc pe om, şi ea avusese multe gânduri în viaţa ei. Grele însă, cu totul grele nu-i erau gândurile decât acum, de când Budulea se plângea că feciorul său nu vrea să se însoare, iară pe ea a pus-o păcatul să zică:

– Se vede că bunul Dumnezeu aşa vrea, ca el să ispăşească păcatele mele...

Budulea cel bătrân s-a mâniat, s-a făcut roşu ca racul şi a zis că minte, că Dumnezeu n-are nici un amestec în trebile lui, a trântit uşa şi a ieşit afară ca să se pună pe prispa casei; de atunci însă el nu se mai plânge de nimic.

De aceea Buduleasa şade la cellalt capăt al prispei şi, şezând, îi vine nu ştiu cum, parc-ar voi să fie moartă de mult.

Câteodată, când şade pe prispă, vine Mili a dascălului, ca să vadă ce mai face, şi atunci vorbesc mai despre una, mai despre alta, şi vorbesc şi despre Huţu, fiindcă Huţu e feciorul Budulesei, şi Mili ştie că-i pare bine leichii Saftei când cineva-i vorbeşte despre el şi-i spune tot lucruri bune. Atunci Buduleasa se înseninează, dar când Mili pleacă, priveşte lung, foarte lung în urma ei, parcă ar voi să zică: „S-a dus“, apoi zice în gândul ei: „De ce n-a lăsat Dumnezeu să fie dascăl?“ Apoi intra în casă, se punea într-un ungher şi începea să plângă aşa singură şi fără nici un cuvânt.

Budulea cel bătrân, care şedea mai departe pe prispă, ştia prea bine că ea plânge; om fără de inimă ce era însă, nu se

mişca din loc, ci stătea aşa; cel mult, pentru ca să nu stea fără de nici o treabă, îşi scotea fluierul din şerpar, îl privea din toate părţile, apoi, la mare nevoie, îi mai număra şi găurile, şi le număra mereu, până ce Safta nu ieşea iar pe prispă.

Le părea dar bine tuturora că Huţu a venit de Sfânta Marie acasă, ba dascălul Clăiţă ar fi voit să tragă clopotele, pentru ca tot satul să ştie că „dnul Budulea al nostru" a venit la Cocorăşti.

Căci acum el nu voia să-i mai zică „Huţule", şi când Huţu îl ruga să-i zică precum i-a zis totdeauna, el răspundea: „Ferească Dumnezeu! Fiecărui om ceea ce i se cuvine. Pentru că să vezi d-ta: trebuie să am şi eu bucuriile mele, dnule Budulea."

Huţu cu toate aceste se ţinea de obiceiurile lui; îi zicea dascălului „jupâne învăţător", ca totdeauna, săruta mâna dăscăliţei, precum era deprins din copilărie, şi le zicea fetelor „Linico" şi „Mili dragă", ca mai nainte, ceea ce era bine, fiindcă fetele nu se supărau şi dascălului îi părea bine. Ca om care ştia ce i se cuvine fiecăruia, dascălul Clăiţă nu cerea decât ca fetele să nu îndrăznească a-i zice dlui Budulea „nene Huţule", iară Mili şi Linica, fiind nişte fete binecrescute şi ascultătoare, nu mai ziceau „nenea Huţu" decât atunci când nu era de faţă nici Huţu, nici dascălul, ceea ce nu era bine, deoarece Huţu se supăra, căci era deprins ca fetele să-i zică „nene Huţule".

Mai era Huţu supărat şi pentru că Mili tăcea mereu şi se uita la el ca şi când ar fi supărată, ba, când şedeau la masă, şi el povestea despre zilele petrecute la casa preacucerniciei sale părintelui Avesalon Toda, ea s-a ridicat fără de nici un cuvânt de la masă şi nu s-a întors decât peste câtva timp.

Fiind dar că el ţinea ca Mili să nu fie supărată, după-amiazăzi, când au ieşit în grădină ca să vadă dacă strugurii s-au copt, a căutat să fie singur cu dânsa şi a întrebat-o pentru ce s-a supărat.

Ea a zâmbit şi a zis că nu e supărată.

El însă vedea că e supărată, şi a apucat-o de mâini, şi s-a uitat lung şi cu dragoste în ochii cei cu gene dese, şi a zis:

– Eşti supărată.

Ea a tăcut şi nici n-a zis că-i pare bine, nici n-a zis că, da, e supărată, fiindcă ar fi trebuit să spuie pentru ce, şi aceasta nu era cu putinţă.

– Mili dragă, a zis iar Huţu, supărat acum şi el, tu ştii că eu te iubesc pe tine. Pentru ce nu-mi spui dar ca să ştiu, fiindcă n-ai de ce să te superi. Uite, dacă ţi-a spus cineva ceva, a grăit un neadevăr, dac-am zis chiar eu vro vorbă care te-a supărat, nu m-ai înţeles bine. Uite, urmă el iar, şi atunci îi luă capul între amândouă mâinile, ca să o poată privi cu mai multă stăruinţă, spune-mi, pentru că tu ştii că te iubesc şi mi-e greu când te văd supărată.

– Zău că nu sunt supărată! a grăit acum Mili, şi ea spunea adevărul, fiindcă nu mai era supărată, şi-i râdeau pe sub genele dese amândoi ochii mărunţi.

Dnul arhivar consistorial Mihai Budulea ar fi voit s-o sărute, atât îi părea de bine când o vedea râzând astfel cu amândoi ochii, dar n-o sărutase de mult şi-şi pierduse deprinderea; el s-a mulţumit dar a-i strânge obrajii cu căldură între palme şi a plecat mai departe, căci acuma toate erau bune şi bine puse la cale.

– Nene Huţule, a zis ea mai târziu, cam cu jumătate de gură. E adevărat că nu te mai faci călugăr?

– Cine ţi-a spus că nu mă fac? întrebă el speriat.

– Nimeni, dar zic eu aşa!

– Nu, dragă, nu-i adevărat, răspunse Huţu cu un fel de părere de rău.

Ea n-a mai zis apoi nimic; ar fi voit însă să-l apuce de mână, ca să i-o sărute, dar nu putea, fiindcă el nu era încă călugăr.

Acum era aproape de masa cea mare din grădină, la care şedeau dascălul cu dăscăliţa şi cu Linica. Huţu parc-ar fi voit să se întoarcă înapoi, ca să întrebe pe Mili pentru ce l-a

întrebat dacă nu se mai face călugăr, dar nu se putea, şi aşa s-a mulţumit a se întreba pe sine însuşi: „Pentru ce oare m-a întrebat şi pentru ce se bucura când am răspuns că nu?"

Au trecut apoi toamna şi iarna, iară în primăvară, la Duminica Tomei, s-a întrunit Sinodul. Părintele Mihai Budulea ne era referent şcolar şi ne bucuram cu toţii când el ne raporta despre starea învăţământului, arătând câţi şcolari, câţi învăţători, câte şcoale, cum stau la noi şi cum în alte ţări şi la alte popoare trebile, şi ne bucuram mai ales când el îşi făcea în urmă propunerile, vorbind aşezat şi înţelept ca totdeauna. Era de faţă şi dnul deputat sinodal, inspector şcolar din cercul Cocorăştilor şi învăţător emeritat, Pantelemon Clăiţă, şi nemaiputându-se stăpâni, el trase pe vecinul său de mânecă şi-i grăi încet:

– Îl cunoşti, mă rog? A ieşit din şcoală de la mine. E feciorul lui Budulea, cimpoieşul de la noi. Mi-e ginere.

În urmă ni l-au ales protopop, deşi era om tânăr.

– Ţii minte, îi zisei în ziua alegerii, când eram în pădure şi-mi spărgeai alune?

– Dar tu, îmi răspunse el, ţii minte când îmi ajutai să port coşul cu peşte?

Iar după aceea ne-am îmbrăţişat şi eram fericiţi ca în copilăria noastră.

Acum, în sfârşit, primesc o scrisoare: mă pofteşte la botez.

Un nou Budulea, Budulea Bunicului!

Şi mai întrebaţi dacă-mi pare bine?

Ba nu-mi pare bine, dar îmi vine să cred că numai visez bucuria ce simt.

Îl văd înaintea mea pe Budulea cel bătrân zicând ca omul care a pus la cale o glumă bună.

În văd pe dascălul Clăiţă stâmpărat şi zicând:

„Acest băiat, care s-a născut acum, e nepotul meu. Pentru că să vedeţi d-voastre: eu am avut şase fete, dintre care cea mai mare, pe care gândeam s-o mărit după ginere-meu, după ce va fi ieşit dascăl, s-a măritat după dascălul din Strântea, a

doua s-a măritat după Mitrea lui Buduc, care acum e ctitor la biserică, pe a treia a luat-o ginere-meu, popa din Clădeni, cele două mai mici iată-le aci, iar Mili s-a măritat după ginere-meu, protopopul, şi a născut pe acest copil, care acum e nepotul meu!“

O văd apoi pe maica protopopului stând într-un colţ, cu ochii plini de lacrimi şi zicând încet: „Tu, Doamne, m-ai pedepsit cu bunătăţile tale şi eu nu sunt vrednică de bucuriile ce mi-ai dăruit!“

. . . .

Îl văd însă, înainte de toate, pe el, stând la patul ei şi privind în tăcută uimire la mamă şi la copil.

Tu, Doamne, cu nemărginită înţelepciune ai întocmit lumea şi frumoasă ne-ai lăsat-o nouă locaş de vieţuire!

MOARA CU NOROC

I

– Omul să fie mulţumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăţia, ci liniştea colibei tale te face fericit. Dar voi să faceţi după cum vă trage inima, şi Dumnezeu să vă ajute şi să vă acopere cu aripa bunătăţii sale. Eu sunt acum bătrână, şi fiindcă am avut şi am atât de multe bucurii în viaţă, nu înţeleg nemulţumirile celor tineri şi mă tem ca nu cumva, căutând acum la bătrâneţe un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte până în ziua de astăzi şi să dau la sfârşitul vieţii mele de amărăciunea pe care nu o cunosc decât din frică. Voi ştiţi, voi faceţi; de mine să nu ascultaţi. Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viaţa şi mi-am crescut copiii şi mă cuprinde un fel de spaimă când mă gândesc să rămân singură într-însa: de aceea, poate că mai ales de aceea, Ana îmi părea prea tânără, prea aşezată, oarecum prea blândă la fire, şi-mi vine să râd când mi-o închipuiesc cârciumăriţă.

– Vorbă scurtă, răspunse Ghiţă, să rămânem aici, să cârpesc şi mai departe cizmele oamenilor, care umblă toată săptămâna în opinci ori desculţi, iară dacă duminica e noroi, îşi duc cizmele în mână până la biserică, şi să ne punem pe prispa casei la soare, privind eu la Ana, Ana la mine, amândoi la copilaş, iară d-ta la tustrei. Iacă liniştea colibei.

– Nu zic, grăi soacra aşezată. Eu zic numai ce zic eu, vă spun numai aşa, gândurile mele, iară voi faceţi după gândul vostru, şi ştiţi prea bine că, dacă voi vă duceţi la moară, nici vorbă nu poate fi ca eu să rămân aici ori să mă duc în altă parte: dacă vă hotărâţi să mergeţi, mă duc şi eu cu voi şi mă duc cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată dragostea mamei

care încearcă norocul copilului ieşit în lume. Dar nu cereţi ca eu să hotărăsc pentru voi.

– Atunci să nu mai pierdem vorba degeaba: mă duc să vorbesc cu arândaşul, şi de la St. Gheorghe cârciuma de la Moara cu noroc e a noastră.

– În ceas bun să fie zis, grăi bătrâna, şi gând bun să ne dea Dumnezeu în tot ceasul!

II

De la Ineu drumul de ţară o ia printre păduri şi peste ţarini lăsând la dreapta şi la stânga satele aşezate prin colţurile văilor. Timp de un ceas şi jumătate drumul e bun; vine apoi un pripor, pe care îl urci, şi după ce ai coborât iar în vale, trebuie să faci popas, să adapi calul ori vita din jug şi să le mai laşi timp de răsuflare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele.

Aici în vale e Moara cu noroc.

Ori din care parte ar veni, drumeţul se bucură când o zăreşte din culmea dealului pleşuv, căci, venind despre locurile rele, ea îl vesteşte că a scăpat norocos, iară mergând spre ele, la moară poate să găsească ori să aştepte alţi drumeţi, ca să nu plece singur mai departe.

Şi fiindcă aici se opresc toţi drumeţii, încetul cu încetul s-a făcut bătătură înaintea morii, şi oarecum pe nesimţite moara a încetat a mai măcina şi s-a prefăcut în cârciumă şi loc de adăpost pentru tot drumeţul obosit şi mai ales pentru acela pe care noaptea-l apucă pe drum. În cele din urmă, arândaşul a zidit cârciuma la un loc mai potrivit, departe de cîteva sute de paşi de la râuleţ, iară moara a rămas părăsită, cu lopeţile rupte şi cu acoperământul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dânsul.

Cinci cruci stau înaintea morii, două de piatră şi trei altele cioplite din lemn de stejar, împodobite cu ţircălamul şi vopsite cu icoane sfinte; toate aceste sunt semne care-l vestesc pe

drumeţ că aci locul e binecuvântat, deoarece acolo unde vezi o cruce de aceste a aflat un om o bucurie ori a scăpat altul de o primejdie.

Dar binecuvântat era locul acesta mai ales de când veniseră cârciumarul cel nou cu nevasta lui tânără şi cu soacră-sa cea bătrână, căci ei nu primeau pe drumeţ ca pe un străin venit din lume, ci ca pe un prieten aşteptat de multă vreme la casa lor. Abia trecuseră dar câteva luni după St. Gheorghe, şi drumeţii mai umblaţi nu mai ziceau că o să facă popas la Moara cu noroc, ci că se vor opri la Ghiţă, şi toată lumea ştia cine e Ghiţă şi unde e Ghiţă, iar acolo, în vale, între pripor şi locurile cele rele, nu mai era Moara cu noroc, ci cârciuma lui Ghiţă.

Iară pentru Ghiţă cârciuma era cu noroc.

Patru zile pe săptămână, de marţi seară până sâmbătă, era mereu plină, şi toţi se opreau la cârciuma lui Ghiţă, şi toţi luau câte ceva, şi toţi plăteau cinstit.

Sâmbătă de cu seară locul se deşerta, şi Ghiţă, ajungând să mai răsufle, se punea cu Ana şi cu bătrâna să numere banii, şi atunci el privea la Ana, Ana privea la el, amândoi priveau la cei doi copilaşi, căci doi erau acum, iară bătrâna privea la câteşi-patru şi se simţea întreţinută, căci avea un ginere harnic, o fată norocoasă, doi nepoţi sprinteni, iară sporul era dat de la Dumnezeu, dintr-un câştig făcut cu bine.

Duminică dimineaţă Ghiţă punea calul la teleagă şi bătrâna se ducea la biserică, fiindcă bătrânul, fie iertat, fusese cojocar şi cântăreţ de strană, şi aşa, mergând la biserică, ea se ducea parcă să-l vadă pe el.

Când bătrâna pleca la biserică, toate trebuiau să fie puse bine la cale, căci altfel ea odată cu capul nu ar fi plecat. Încă sâmbătă după-amiazăzi sluga trebuia să rânească grajdul, curtea şi locul de dinaintea cârciumii, în vreme ce bătrâna şi Ana găteau cârciuma pentru ziua de duminică. Duminică în zori bătrâna primenea copiii, se gătea de sărbătoare, mai dădea o raită prin împrejur, ca să vadă dacă în adevăr toate sunt bine, apoi se urca în teleagă.

Ana şi Ghiţă îi sărutau mâna, ea mai săruta o dată copilaşii, apoi zicea: „Gând bun să ne dea Dumnezeu!“, îşi făcea cruce şi dădea semn de plecare.

Dar ea pleca totdeauna cu inima grea, căci trebuia să plece singură şi să-i lase pe dânşii singuri la pustietatea aceea de cârciumă.

Dacă aruncai privirea împrejur, la dreapta şi la stânga, vedeai drumul de ţară şerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul râuleţului, cât străbate ochiul, până la câmpia nesfârşită, afară de câţiva arini ce stăteau grămadă din jos pe podul de piatră, nu zăreai decât iarbă şi mărăcini. La deal valea se strâmtează din ce în ce mai mult; dar aici vederile sunt multe şi deosebite: de-a lungul râuleţului se întind două şiruri de sălcii şi de răchite, care se îndeasă mereu, până se pierd în crângul din fundul văii; pe culmea dealului de la stânga, despre Ineu, se iveşte pe ici, pe colo marginea unei păduri de stejar, iară pe dealul de la dreapta stau răzleţe rămăşiţele încă nestârpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini ieşite din pământ şi, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre câmpie; fundul văii, în sfârşit, se întunecă, şi din dosul crângului depărtat iese turnul ţuguiat al bisericii din Fundureni, învelit cu tinichea, dară pierdut oarecum în umbra dealurilor acoperite cu păduri posomorâte, ce se ridică şi se grămădesc unul peste altul, până la muntele Bihorului, de pe ale cărui culmi troienite se răsfrâng razele soarelui de dimineaţă.

Rămânând singur cu Ana şi cu copiii, Ghiţă priveşte împrejurul său, se bucură de frumuseţea locului şi inima îi râde când Ana cea înţeleaptă şi aşezată deodată îşi pierde cumpătul şi se aruncă răsfăţată asupra lui, căci Ana era tânără şi frumoasă, Ana era fragedă şi subţirică, Ana era sprintenă şi mlădioasă, iară el însuşi, înalt şi spătos, o purta ca pe o pană subţirică.

Numai câteodată, când în timp de noapte vântul zgâlţâia moara părăsită, locul îi părea lui Ghiţă străin şi pustiicios, şi atunci el pipăia prin întuneric, ca să vadă dacă Ana, care dormea ca un copil îmbăiat lângă dânsul, nu cumva s-a descoperit prin somn, şi s-o acopere iar.

III

Cât ţin luncile, ele sunt pline de turme de porci, iară unde sunt multe turme, trebuie să fie şi mulţi păstori. Dar şi porcarii sunt oameni, ba, între mulţi, sunt oameni de tot felul, şi de rând, şi de mâna a doua, ba chiar şi oameni de frunte.

O turmă nu poate să fie prea mare, şi aşa, unde sunt mii şi mii de porci, trebuie să fie sute de turme, şi fiecare turmă are câte un păstor, şi fiecare păstor e ajutat de către doi-trei băieţi, boitarii, adeseori şi mai mulţi, dacă turma e mare. E dar pe lunci un întreg neam de porcari, oameni care s-au trezit în pădure la turma de grăsuni, ai căror părinţi buni şi străbuni tot păstori au fost, oameni care au obiceiurile lor şi limba lor păstorească, pe care numai ei o înţeleg. Şi fiindcă nu-i neguţătorie fără de pagubă, iară păstorii sunt oameni săraci, trebuie să fie cineva care să răspundă de paguba care se face în turmă: acest cineva este „sămădăul", porcar şi el, dar om cu stare, care poate să plătească grăsunii pierduţi ori pe cei furaţi. De aceea sămădăul nu e numai om cu stare, ci mai ales om aspru şi neîndurat, care umblă mereu călare de la turmă la turmă, care ştie toate înfundăturile, cunoaşte pe toţi oamenii buni şi mai ales pe cei răi, de care tremură toată lunca şi care ştie să afle urechea grăsunului pripăşit chiar şi din oala cu varză.

Şi dacă lumea zice că locurile de lângă Moara cu noroc sunt rele, n-ai fi avut decât să-l întrebi pe vreunul dintre sămădăi, şi el ţi-ar fi putut spune pentru ce nu sunt bune şi cine le primejduieşte; dar sămădăul e, mai presus de toate, om tăcut, şi dacă îl întrebi asemenea lucruri, el răspunde: „Nu ştiu, n-am văzut, am atâtea şi atâtea turme în răspunderea mea

şi nu mă pot strica cu oamenii". El ştie ce ştie, numai pentru nevoile lui.

Veneau câteodată pe la cârciuma lui Ghiţă şi porcari, nişte oameni îndeobşte înalţi şi bine făcuţi, cu cămaşa neagră şi cu părul strălucitor de untura cea multă şi căzut în plete lungi şi răsucite asupra grumajilor goi; oameni erau şi ei, chiar oameni cinstiţi, care mănâncă, beau şi plătesc.

Într-o zi de luni au venit trei inşi în căruţă cu osiile de fier, uşurică şi trasă de doi cai frumoşi, dintre care însă unul mai mare şi altul mai mic. În căruţă nu era nici scaun, nici fân, ci unul dintre porcarii unsuroşi mâna caii, stând în picioare, iară ceilalţi doi şedeau pe leutrele vopsite în verde, ca şi când n-ar fi venind decât de aci din apropiere.

„Ăştia nu prea îmi par a oameni buni", îşi zise Ghiţă când îi văzu sărind din căruţă şi privind împrejur, ca unii ce au mai fost pe aici şi acum nu găsesc nici locul, nici oamenii ca odinioară.

Ei întrebară dacă n-a fost sămădăul pe acolo, puseră sluga să deshame caii, să-i adape şi să le dea ovăz, apoi intrară, băură fiecare cât trei inşi la un loc şi plecară cu un „noroc bun".

– Bine, dar n-au plătit, grăi bătrâna nedumerită.

– Lasă, că m-am înţeles eu cu dânşii, răspunse Ghiţă, apoi se duse pe ici în colea, ca nimeni să nu-i vadă faţa şi ca nu cumva nevasta să-l întrebe: „Ce ai, Ghiţă?"

Peste puţin sosi şi sămădăul, vestitul Lică Sămădăul, la Moara cu noroc.

Lică, un om de treizeci şi şase de ani, înalt, uscăţiv şi supt la faţă, cu mustaţa lungă, cu ochii mici şi verzi şi cu sprâncenele dese şi împreunate la mijloc. Lică era porcar, însă dintre cei ce poartă cămaşă subţire şi albă ca floricelele, pieptar cu bumbi de argint şi bici de carmajin, cu codoriştea de os împodobit cu flori tăiate şi cu ghintuleţe de aur.

El îşi opri calul înaintea cârciumii, aruncă o privire la Ana, apoi alta la bătrâna care şedeau pe laiţa de lângă masa cea

mare din umbra cerdacului, trase cu ochii o raită primprejur, apoi întrebă unde-i cârciumarul.

– Noi suntem, răspunse bătrâna ridicându-se.

– Ştiu, grăi Lică, dar cred că vor fi şi oameni pe aici. Eu întreb de cârciumarul; cu el vreau să vorbesc.

Lică le zise aceste aşa, ca orişicine să poată înţelege că are grabă şi că nu vrea să mai lungească vorba: bătrâna plecă dar fără de întârziere să caute pe Ghiţă, iar Ana rămase privind ca un copil uimit la călăreţul ce stătea ca un stâlp de piatră înaintea ei.

Dacă Lică ar fi fost alt om, el n-ar fi stătut aşa cu privirea pierdută în vânt, ci s-ar fi bucurat de vederea femeii frumoase, care-l privea oarecum pierdută şi speriată de bărbăţia înfăţişării lui.

– Ungurul a murit? întrebă el când văzu pe Ghiţă.

– Da!

– Şi tu ai venit în locul lui!

– Da!

– De la St. Gheorghe?

– Da, răspunse Ghiţă, aruncând o privire furişată asupra femeilor, ca să vadă dacă ele nu cumva se tulbură.

– E Ghiţă, ginere-meu, grăi bătrâna, şi, mulţumită lui Dumnezeu, ne merge bine de când suntem aici.

Lică îşi apucă, zâmbind, mustaţa între buze.

– Aici, zise el, le merge bine la toţi oamenii cu minte. N-ai decât să te pui bine cu toată lumea, să le zici „noroc bun“ celor ce vin şi se duc şi poţi să dai mulţumită lui Dumnezeu. N-au trecut pe aici nişte oameni?

– De! răspunse Ghiţă chibzuit, suntem la drum şi trece multă lume.

– Vorba vine, trei oameni...

– Trei, patru, zece... grăi Ghiţă cam în glumă, lumea trece mereu. Eu nu stau aici ca să ţin seama despre cei ce vin şi trec, şi aşa nici nu-i prea ştiu. De la o vreme te obicinuieşti cu oamenii, încât nici nu te mai uiţi la feţele lor. Apoi, cine

ştie dacă nu e şi câte unul care s-ar mâhni dacă ai bate drumul cu vorbe despre dânsul. De cârciumar să nu întrebi niciodată, căci el vede şi aude atât de multe, încât trebuie să uite degrab' şi să nu mai ţie nimica minte.

– Aşa-i, grăi Lică. Întrebam numai ca să văd dacă nu cumva mi-ai putea spune, fiindcă sunt oamenii mei. Au plecat să vadă o pădure, pe care voiam să o luăm de la toamnă pentru turme, şi nu ştiu acum dacă au trecut înaintea mea, ori e să-i aştept aici.

– Aşa o fi, răspunse Ghiţă hotărât, dar eu nu-ţi pot spune dacă între cei ce au trecut astăzi pe aci vor fi fost şi ei.

– Cum nu!? strigă bătrâna cu nerăbdare. Cei trei porcari ce au băut atât de mult şi n-au plătit.

Pe Ghiţă îl trecu un fior de junghi prin inimă şi, oricât de mult ţinea la soacră-sa, acum el ar fi fost în stare să-i pună degetul pe gură.

– Muierile văd mai bine şi se vede că au mai puţină treabă, zise el stăpânindu-se.

– Dacă n-au plătit, grăi Lică, apucându-şi iar mustaţa între buze, era fiindcă ştiau că voi veni eu ca să plătesc pentru dânşii.

Grăind aceste, el descălecă şi-i făcu lui Ghiţă semn să intre cu dânsul, pentru ca să facă socoteala.

„Bătrâna e tot mai cuminte decât mine“, îşi zise cârciumarul, şi intră cu voie bună în urma lui.

– Bătrâna ar putea să-şi ţie gura, grăi Lică după ce se văzu singur cu Ghiţă. Mă cunoşti?

– Nu! răspunse Ghiţă, răcit în tot trupul.

– Atunci mă ştii de nume. Eu sunt Lică, sămădăul... Multe se zic despre mine, şi dintre multe, multe vor fi adevărate şi multe scornite. Tu vezi un lucru: că umblu ziua-n amiază mare pe drumul de ţară şi nimeni nu mă opreşte în cale, că mă duc în oraş şi stau de vorbă cu domnii. Voi fi făcut ce voi fi făcut, nu-i vorbă, dar am făcut aşa, că orişicine poate să creadă ce-i place, însă nimeni nu ştie nimic. De aceea am să dau

seama despre douăzeci şi trei de turme de porci. M-ai înţeles? Nu doară c-aş putea plăti tot ce se poate pierde într-un an, ci pentru că de la mine nimeni nu cutează să fure, ba să-l ferească Dumnezeu pe acela pe care aş crede că-l pot bănui. M-ai înţeles?! Eu voiesc să ştiu totdeauna cine umblă pe drum, cine trece pe aici, cine ce zice şi cine ce face, şi voiesc ca nimeni afară de mine să nu ştie. Cred că ne-am înţeles!?

Ghiţă ar fi avut multe de zis, dar Lică se întoarse o dată în călcâi şi, pe când cârciumarul îşi veni în fire, drumeţul dăduse pinteni calului.

– Un om prea cumsecade, grăi bătrâna, privind în urma lui. Cine a fost ăsta?

– Lică Sămădăul! răspunse Ghiţă.

– Lică Sămădăul!? strigă Ana. Şi câte rele nu mai zicea lumea despre dânsul!

– Aşa e lumea... grăi Ghiţă. Să nu crezi nimic până ce nu vezi cu ochii.

El singur nu şi-ar fi putut da seama dacă a grăit aceste cuvinte din amărăciune ori numai dorind să ascundă înaintea nevestei gândurile grele ce-l cuprinseseră.

– Nu-i vorbă, adause Ana, e oarecum fioros la faţă.

– Asta-ţi pare ţie, grăi Ghiţă. Are şi el necazurile lui.

IV

– Oamenii sunt mulţi şi de multe feluri, grăi cârciumarul în ziua următoare, privind când la nevastă, când la soacră-sa. Îţi închipuieşte că unul se duce să cumpere ceva, bunăoară ca Lică Sămădăul, care se ducea să vadă pădurile. Asta e treaba lui, şi cine ştie dacă nu l-aş supăra, dacă nu l-aş păgubi, poate, spunându-le altora c-a trecut pe aici. El se duce să târguiască, şi dacă vine în urma lui altul, care din întâmplare voieşte să cumpere tot acele păduri, şi eu spun că Lică a trecut pe aici, acest al doilea cumpărător grăbeşte, soseşte la vreme şi poate să-i strice târgul. Voi înţelegeţi?

– Aşa e, răspunse bătrâna.

– Ori poate să vie unul care are şi el păduri de dat şi umblă după Lică pentru ca să se înţeleagă cu el: dacă-i spun că Lică a trecut pe aici, îl folosesc poate pe el şi pe Lică, dar îl păgubesc pe acela la care Lică plecase, iară eu n-am să folosesc, nici să păgubesc pe nimeni.

– Aşa e, zise iar bătrâna. Ai toată dreptatea, noi nu suntem puşi aici pentru ca să le dăm drumeţilor ştire despre cei ce vin şi cei ce trec.

– Noi nu ştim nimic şi ne căutăm de treaba noastră! adause Ghiţă scurt şi hotărât.

De aici înainte, cârciumarul, cârciumăriţa şi soacra cârciumarului nu-şi mai aduceau aminte de oamenii ce treceau pe drum, iar altfel lucrurile se petreceau tot ca mai nainte.

Dar încă în acea zi Ghiţă se duse cu treabă la Arad, cumpără două pistoale şi îşi luă o a doua slugă, pe Marţi, un ungur înalt ca un brad. Peste câteva zile se duse apoi la Fundureni şi se întoarse cu doi căţei flocoşi. Mai avea el un câine la casă, dar acesta era leneş, se deprinsese cu oamenii şi nu lătra pe nimeni. El puse dar căţeii de mici în lanţ şi nu le dădea drumul decât atunci când nu erau oameni la cârciumă, apoi slobozea şi porcii şi asmuţea căţeii asupra lor. Îi râdea inima când vedea cum căţeii prind şi cum scot sânge din urechile grăsunilor, şi voind să-şi deprindă câinii la asmuţat, se deprinsese şi el atât de mult, încât aştepta cu oarecare nerăbdare zilele în care nu erau oameni la cârciumă, şi atunci petrecea ceasuri întregi cu câinii săi.

Ana nu-i putea suferi pe aceşti câini şi se supăra cu atât mai mult când bătrâna zicea că e bun câinele la casă, fiindcă omul poate să doarmă mai liniştit când se ştie păzit de nişte câini buni. Aşa era; însă Ana simţea că de câtva timp bărbatul ei s-a schimbat şi îi părea că, de când are câini, ţine mai puţin la nevastă şi la copii.

Ca om harnic şi sârguitor, Ghiţă era mereu aşezat şi pus pe gânduri, dar el se bucura când o vedea pe dânsa veselă:

acum el se făcuse mai de tot ursuz, se aprindea pentru orişice lucru de nimic, nu mai zâmbea ca mai nainte, ci râdea cu hohot, încât îţi venea să te sperii de el, iar când se mai hârjonea câteodată cu dânsa, îşi pierdea lesne cumpătul şi-i lăsa urme vinete pe braţe. Adeseori Ana ar fi voit să-l întrebe: „Ghiţă! ce-i cu tine?“, însă ea nu mai îndrăznea să-i vorbească dezgheţat ca mai nainte, căci se temea ca nu cumva el să se mânie şi pe dânsa, ceea ce nu făcuse încă până atunci.

Aşa sosiră zilele de toamnă.

Într-o zi de joi, când locul de dinaintea cârciumii era plin de oameni, sosi o turmă de grăsuni mari şi frumoşi, tot unu ca unu.

Unul dintre boitari, un băietan ca de şaptesprezece ani, intră în cârciumă şi căută pe Ghiţă.

– Sănătate şi voie bună de la Lică Sămădăul! zise el îndrăzneţ. Ţi-a lăsat vorbă să ne dai să mâncăm şi să bem; au să vie şi celelalte turme în urmă şi ne-a spus ca să-ţi lăsăm cinci grăsuni din turmă şi să ţi-i alegi după plac.

– Bine plăteşte Lică! zise unul din drumeţi.

– Are de unde! adause altul.

– Mai ştii!? întâmpină al treilea. Are turme multe, şi porcarii beau şi mănâncă mult.

Ghiţă-şi încreţi fruntea. Vorbele boitarului şi apoi vorbele drumeţilor erau parcă să-l scoată din sărite. El simţea că, dacă nu primeşte, se trage în degete cu Lică; dar aici, faţă cu oamenii, nu putea să primească.

– Bine, zise el, călcându-şi pe inimă. Lăsaţi, că mă înţeleg eu cu Lică. Mâncaţi numai şi beţi; grija mea de plată.

Băietanul ieşi, iar Ghiţă se întoarse spre oameni şi mai adause:

– Ce ştiu eu cât vor fi mâncând oamenii lui? Eu vreau să am socoteală curată.

– Aşa-i! ziseră oamenii.

– Bine, Ghiţă, de ce n-ai primit grăsunii? întrebă în urmă bătrâna.

– Ce să fac eu cu grăsunii lui? răspunse el cam necăjit.

– Să-i tai, să-i vinzi, să-i îngraşi. Ghiţă, ia grăsunii, că rămâi fără bani. Dac-ar avea omul bani gata, n-ar plăti în grăsuni. Trebuie să primeşti ce-ţi dau oamenii, fiindcă nimeni nu-ţi poate da ceea ce nu are. Omul e cinstit şi te plăteşte cinstit: de ce să-l superi fără nici un folos? Acum îţi dă, acum ia, căci nu ştii ce are să fie mâine.

– Lasă, că mai vin şi alte turme... grăi Ghiţă cam cu jumătate de gură. Să mă mai gândesc, să mai văd ce cheltuială fac oamenii.

– Gând bun să-ţi dea Dumnezeu!

Nici Ghiţă n-ar fi cerut decât un gând bun de la Dumnezeu, dar îi era greu să se oprească asupra unui gând, fie el bun, fie rău.

Turmele treceau una câte una pe dinaintea cârciumii; când una se vedea din depărtare, cealaltă pornea mai departe, şi locul se deşerta, dar peste puţin iar se umplea. Şi cum turmele plecau una câte una, Ghiţă întreba mereu câte mai sunt, şi pe cât numărul turmelor rămase în urmă scădea, pe atât el prindea poftă de a-şi opri cei cinci grăsuni.

– A zis Lică să-mi opresc cinci grăsuni, îi zise în cele din urmă unuia dintre porcari.

– Noi nu ştim nimic, răspunse acesta.

– Apoi, adause altul cam în glumă, noi plătim înainte, ori nu plătim deloc.

Peste puţin sosi şi Lică, ceru un pahar de vin, îşi întrebă de turme, apoi zise „noroc bun!“ şi plecă mai departe fără să fi descălecat măcar.

Ghiţă rămase cuprins de gândurile omului păgubaş.

El era om cu minte şi înţelegea cele ce se petrec.

Aci, la Moara cu noroc, nu putea să stea nimeni fără voia lui Lică: afară de arândaş şi afară de stăpânire mai era şi dânsul care stăpânea drumurile, şi în zadar te înţelegi cu arândaşul, în zadar te pui bine cu stăpânirea, căci, pentru ca să poţi sta la Moara cu noroc, mai trebuie să te faci şi om al lui Lică.

Iar Ghiţă voia cu tot dinadinsul să rămâie la Moara cu noroc, pentru că-i mergea bine.

„Trei ani, numai trei ani să pot sta aici, îşi zicea el, să mă pun în picioare, încât să pot să lucrez cu zece calfe şi să le dau altora de cârpit.“

Dar aceşti trei ani atârnau de Lică.

Dacă se punea bine cu dânsul, putea să-i meargă de minune, căci oamenii ca Lică sunt darnici. E numai vorba ce va fi cerând Lică pentru ceea ce dă.

Ghiţă întâia oară în viaţa lui ar fi voit să n-aibă nevastă şi copii, pentru ca să poată zice: „Prea puţin îmi pasă!“ Se gândea la câştigul pe care l-ar putea face în tovărăşie cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa şi i se împăienjeneau parcă ochii: de dragul acestui câştig ar fi fost gata să-şi pună pe un an, doi capul în primejdie. Avea însă nevastă şi copii şi nu putea să facă ce-i plăcea.

„Să vedem! îşi zise el în cele din urmă, voind să-şi alunge gândurile rele. Deocamdată, e mai bine ca el să-mi fie dator mie.“

Aşa zicea el, însă de cu seară, când îşi strânse banii ca să-i pună în ladă, el simţi că nu are dreptate.

Ghiţă nu era omul care se ştie bucuros dator, dar cu atât mai puţin omul care dă bucuros de la sine, şi aşa îi venea parcă să zică: „Am să mă pun frumos pe lângă dânsul, ca să-mi plătească“.

Era legat, şi omul când se simte legat e supărăcios. Chiar atunci seara Ghiţă îşi bătu sluga, pe ungurul, fără a-şi da seama pentru ce, iar când Ana îl mustră, fără de voie, pentru aceasta, el îi aruncă vorbele:

– Ei! frate, dă-mi pace! Parcă nu tot pentru voi îmi mistuiesc viaţa!?

Ana tăcu, dar ochii i se umplură de lacrimi, fiindcă vorbele îi păreau grele.

– Ei! şi tu te mâhneşti numaidecât, zise el amărât.

Ar fi voit să meargă la ea, să-i ceară iertare, şi să o împace, dar nu putea; era în el ceva ce nu-l lăsa, şi aşa ieşi afară, ca să fie singur cu gândurile sale.

Şi dacă ar fi ştiut Ana ce gândea şi ce simţea el, când stătea aşa singur şi posomorât, ea s-ar fi dus la el şi l-ar fi mângâiat, dar el tăcea, şi aşa ea nu îndrăznea să-l supere, ci se întreba mereu ce o fi având soţul ei.

Duminică, după ce bătrâna plecase la biserică, Ghiţă-şi răsuflă veninul asupra lui Laie, apoi se făcuse mai vesel decât de obicei. El petrecea cu Ana şi cu copiii în umbra arinilor, luase de zgardă pe Cula, câinele cel mare şi leneş, îşi pusese băiatul pe el şi-l învăţa să călărească, şi-l învăţa mereu, cu toate că Ana se necăjea, temându-se ca nu cumva copilul să cadă ori câinele să-l muşte.

Deodată, ceilalţi câini, care erau slobozi, începură să latre, iar Cula, auzind lătratul lor, se repezi şi el lătrând în partea despre deal, încotro îi auzea pe dânşii lătrând.

Ana ţipă înspăimântată, deoarece copilul era să cadă; însă Ghiţă nici nu ţinu seama de dânsa, ci, strângând zgarda, se îndreptă şi privi îngrijat în toate părţile.

Nu zări nimic.

– Se vede c-au dat de căţelul-pământului, ori au simţit vreo vulpe prin împrejur, zise el, lăsându-i să latre mai departe.

– Ghiţă! grăi Ana jeluindu-se. Eu nu ştiu cum te-ai făcut tu de la o bucată de vreme: vezi că-mi vine rău când văd copilul pe câine, şi parcă în ciuda mea îl ţii mereu.

– Săracul de mine! răspunse el cam răstit. Când e vorba să-mi fac şi eu o poftă, proastă, bună, cum ar fi, ţop! că mi se supără nevasta! Haid'! adause apoi, luând copilul în braţe şi dând cu piciorul în câine.

– Nu, Ghiţă! Nu vreau! strigă Ana speriată, apoi fugi după câine, îl luă de zgardă, îl aduse la locul unde fusese şi începu să-l roage pe Ghiţă cu stăruinţă ca să-şi pună iar băiatul călare pe el.

– Uite, era o prostie! grăi Ghiţă muiat şi se lăsă pe iarbă.

Ana luă ea însăşi copilul, îl puse călare pe Cula şi-l purtă fricoasă la dreapta şi la stânga, privind mereu la soţul său, ca să vadă dacă el nu zâmbeşte.

Ghiţă nu zâmbea.

Privind la copilul ce ţipa răsfăţat şi privind la soţia sa, îl apucă o înduioşare din ce în ce mai adâncă: îi era parcă n-a văzut-o de mult şi parcă era să se despartă de dânsa.

– Ano, zise el în cele din urmă alene, ia vino, şezi lângă mine!

După ce ea se aşeză lângă dânsul, el o privi lung şi întristat, îi netezi părul de pe frunte, apoi grăi încet:

– Ce zici tu! n-ar fi bine să plecăm noi la St. Dimitrie de aici?

– Pentru ce? întrebă nevasta uimită.

– Nu ţi se urăşte ţie în singurătatea asta?

– Mie? nu!

– Nu ţi-e frică?

– De ce?

– De ce? De toate! Tu auzi cum latră câinii; au dat de vreo urmă, de vreun gândac, de vreun vierme şi latră, fiindcă n-au altă treabă: mie însă mi se răceşte măduva în oase când îi aud lătrând. E grozavă viaţa asta, Ano, e grozavă; stai aici în pustietate, şi te sperii de nimic, şi-ţi mistuieşti viaţa cu năluciri deşerte.

– Ce ai, Ghiţă? strigă nevasta cuprinsă de îngrijare.

– Ce am? răspunse el cu amărăciune. Am o nenorocire; pierd ziua de astăzi pentru cea de mâine. Eu nu ţi-am vorbit niciodată despre lucruri de aceste, dar trebuie să fii şi tu om, Ano, şi să te gândeşti la viaţă, căci nu pot să-ţi vie mereu toate de-a gata. Astăzi stau aici şi nu mă supără nimic, dar îmi fac eu însumi gânduri rele despre ziua de mâine, şi aceste gânduri nu-mi lasă tihnă să mă bucur de ziua de astăzi. Şi poate că gândurile mele sunt deşerte, poate că ziua de mâine are să fie tot bună, dar o voi pierde temându-mă de cea de poimâine. Şi cât vom sta aici, nu mai scap de nevoia aceasta.

– Atunci să plecăm, Ghiţă.

– Da, să plecăm, dar întreabă-mă dacă mă pot hotărî să plec. Vezi tu, aşa cum sunt, îmi vine greu să plec.

– Atunci să rămânem aici. Tu ştii mai bine cum are să fie bine.

– Poate că ştiu, Ano, dar nu pot, zise el cu amrăciune. Ar trebui să mă silească cineva, să mă împingă. Mi-e greu să-i vorbesc maichii, pentru că ea ne-a zis să nu venim aici; mi-e ruşine; iară tu eşti bună, Ano, şi blândă, dar eşti uşoară la minte şi nu înţelegi nimic: sunt cu tine ca fără de tine; în loc de a-mi alunga gândurile cele rele, mă laşi să mă mistuiesc cu ele, şi când nu mai ştiu ce să fac, tu te uiţi la mine cu milă, şi atâta tot.

– Ce să fac, zise ea mâhnită, dacă aşa m-a lăsat Dumnezeu!?

Ghiţă se lăsă pe coate şi rămase aşa întins pe pământ şi cu privirea pierdută în depărtare.

Într-un târziu, Ana îşi ridică capul şi privi îndrăzneaţă la el.

– Fiindcă tu le fierbi toate în tine şi mie nu-mi spui nimic, zise ea. Apoi tot eu sunt de vină dacă nu ştiu ce te pune pe gânduri...

V

Pe când acestea se petreceau în umbra arinilor, din sus, despre deal, veneau trei călăreţi în pas, ţinându-se mereu în albia râuleţului, unde erau acoperiţi de şirul de sălcii şi de răchite.

Câinii, care simţiseră la depărtare de câteva împuşcături, o luară spre dânşii, lătrându-i cu neastâmpăr din ce în ce mai mare.

– Să fie ai dracului de câini! grăi Lică, oprindu-şi calul. Pe cât se vede, la cârciumă nu e nimeni şi nici drumul nu umblă, dar dacă nu-i alintăm câinii, pas să se mai teamă de noi!

El se dete dar jos de pe cal, plecă înainte, şi când cei doi câini se apropiară şi voiră să sară la el, el se lăsă pe iarbă şi începu să-i cheme cu vorbe alintătoare la sine.

Câinii se opriră zăpăciţi în cale şi, mai ales după ce descălecară şi ceilalţi doi oameni, începură să-i mai slăbească. În cele din urmă, ei parcă-şi deteră cu socoteală că au a face cu nişte oameni pacinici, care s-au pus la odihnă aici, departe de curtea păzită de dânşii; ei se întoarseră dară încet şi oprindu-se din când în când ca să mai latre o dată spre cârciuma de la care veniseră.

Lică se ridică iar în picioare şi îi chemă din nou la sine, însă de câte ori el voia să se apropie de ei, începeau să latre.

Peste jumătate de ceas îşi petrecu astfel cu cei doi căţei deprinşi a scoate sânge din urechile porcilor; dar în cele din urmă îi netezi cu mulţumirea omului care a dat o nouă dovadă despre dibăcia sa.

– Buni căţei! dar tot eu sunt naşul lor, zise el, şi iar îi netezi şi, aşa pas cu pas, se apropia de cârciuma părăsită.

Ghiţă uitase de mult că au lătrat o dată câinii, când Lică sosi la cârciumă si-l deşteptă cu câteva ghionturi din somn pe Laie, care dormea pe laiţa de sub cerdac, ca să-l trimită după stăpânul lui.

– N-ar fi mai bine să mă duc eu? grăi unul din oamenii lui Lică.

– Lasă-l să vină el la noi, grăi Lică.

Ghiţă sări în picioare când află că Lică a sosit la cârciumă şi se schimbă la faţă, dar nu se gândi mult, ci plecă cu paşi hotărâţi şi cu vinele încordate spre cârciumă.

Ana rămase o clipă tulburată, apoi făcu iute un pas spre el.

– Ghiţă! stai! zise ea. Înainte de toate îl tirimite pe Laie pe vale în sus de-a lungul răchitelor. Ea privi lung şi aspru în ochii lui. Nu mă înţelegi tu, acum, când eu încep a te înţelege pe tine!? zise ea încet. Aşa a fost vorba între noi, ca să trimitem pe Laie înainte, să ne aştepte acolo. Du-te, Laie, urmă ea; ia-o pe vale în sus, în dosul răchitelor, până la crâng, şi dacă-i întâlni pe părintele, să-i spui că venim mai târziu, fiindcă a venit Lică Sămădăul, cu alţi doi oameni, şi trebuie să mai stăm cu dânşii; să ne mai aştepte,

şi ne aştepţi şi tu. Ai înţeles? Să te duci mereu în dosul răchitelor, ca să nu vadă nimeni.

– Da, răspunse Laie, şi plecă printre arini spre albia râuleţului.

Acum înţelegea şi Ghiţă gândul nevestei sale, îl înţelegea şi parcă nu-i venea să plece, parcă-i venea să zică: „Ano! greşeşti când crezi că trebuie să te temi de Lică“.

Apoi iar îi venea să meargă la dânsa, să-i mulţumească pentru gândul ei cel bun; însă nu putea să zică, nici să facă nimic; se temea că o va tulbura, şi aşa plecă cu inima îndoită spre cârciumă, lăsând-o pe dânsa cu copiii sub arini.

Când se află aproape de cârciumă, el privi spre râuleţ şi văzu pe Laie fugind peste drumul de ţară, ca să apuce şirul de răchite.

„Prostul dracului! mă dă de gol“, îşi zise el îngrijat.

– Se vede că l-am bătut astăzi, adause apoi, privind pe Lică. L-am trimis să-mi aducă plasa cu peşte şi uite cât e de sprinten. Noroc bun să dea Dumnezeu!

– Minunaţi căţei! răspunse Lică, netezind pe unul dintre câini şi privind la Ana, care se vedea venind despre arini cu un copil în braţe şi cu altul de mână. M-au simţit cale de o jumătate de ceas şi-am pierdut o mulţime de vreme ca să-i momesc.

Ghiţă înţelese unde bate Lică cu vorbele sale şi ar fi avut poftă să dea o dată cu piciorul în câinele care începu a se linguşi pe lângă dânsul.

– I-am auzit lătrând, răspunse el, dar ştiam că nu pot să fie decât oameni de aceia de care aştept în toate zilele.

– Trebuie să ştii un lucru, urmă Lică. Câinii au pentru oameni un lătrat anume şi trebuie să înţelegi limba lor, pentru ca să te foloseşti de ei, fiindcă mai ales atunci când ar trebui să sară, ei nici nu latră decât o dată, de două ori. Altfel, locul e minunat: cale de un ceas nu se poate ivi nimeni fără ca să-l zăreşti. Dar să intrăm, adause el alene, fiindcă avem o vorbă împreună.

– Şi mai multe, răspunse Ghiţă, intrând cu pas hotărât în urma lui.

Câtva timp ei steteră tăcuţi, faţă în faţă, hotărâţi amândoi şi simţind fiecare că şi-a găsit omul.

– Iacă, grăi Lică în cele din urmă, luând de la brâu un teanc de bucăţi de piele înşirate pe o verigă de sârmă. Aceste sunt semnele turmelor mele. Eu pun semn la urechea din dreapta, jos, pentru fiecare turmă altul, aşa, cum îl vezi tăiat în aceste bucăţele, pe care ţi le las aici. Dacă trec porcii pe drum, să te uiţi la semnul lor, să ţii bine minte pe omul care-i mână şi taci.

Ghiţă privi lung la el, dar nu răspunse nimic.

– Cred că ne-am înţeles? adause Lică.

– Eu cred că nu!

– Cum aşa?

– Apoi vezi, grăi Ghiţă răspicat şi aspru, dacă mă uit în toate părţile, nu văd pe nimeni şi stau singur aici în pustietate. Am doi câini minunaţi, cum ziceai, şi tot aţi venit trei inşi fără de ştirea nimănui. Puteţi să ne omorâţi pe toţi câţi suntem aici, şi nimeni n-are să ştie că voi ne-aţi omorât; puteţi să luaţi ce vă place, şi dacă suntem oameni cu minte, n-avem să ne plângem nimănui, fiindcă voi sunteţi totdeauna mulţi şi tari, iar noi suntem totdeauna puţini şi slabi. Îmi ziceai să fac aşa: e oare cu putinţă să zic ba?!

– Carevasăzică, ne-am înţeles.

– Înţelegerea cu de-a sila nu se poate. Dacă voiai să te înţelegi cu mine, trebuia să vii pe drum, iară nu pe potecă. Eu pot zice că fac pe dorinţa ta şi tot nu fac decât aşa cum îmi vine la socoteală.

– Asta-i treaba mea! zise Lică hotărât. Ori îmi vei face pe plac, ori îmi fac rând de alt om la Moara cu noroc.

– Lică, grăi cârciumarul, nu cred că poţi să mă ţii de frică. Dacă eşti om cu minte, caută să te pui la bună înţelegere cu mine.

– Eu nu cunosc înţelegere mai bună decât asta! În inima omului poate să fie orişice; destul numai să simtă, că vai şi amar de el dacă nu-mi face pe plac.

Ghiţă se apropie un pas.

– Dacă ar fi numai atât, Lică, zise el aşezat, n-aş zice nimic. Tu ceri, la urma urmelor, un ajutor de la mine şi ţi l-aş da bucuros dacă te-aş şti cine eşti şi dacă n-ar trebui să mă tem că mâine ai să ceri mai mult. Apoi, tu nu eşti singur, ca mine, Lică, şi dacă-ţi fac ţie pe plac, am socoteală cu alţii.

– Asta-i treaba ta! strigă Lică mânios. Adu-mi cheile!

– Ce fel de chei?

– Toate cheile: de la saltarul mesei, de la dulap, de la orice ladă, răspunse Lică rece. Cel ce vine aici vine să-şi facă bani; ţi-ai făcut şi tu de când eşti aici: am să mă împrumut de la tine.

Ghiţă rămase câtva timp încremenit şi cu ochii ţintiţi la dânsul.

– N-am să te prad, adause Lică; am să iau cu împrumut şi să plătesc cinstit, cu camătă, cu cametele cametelor, se înţelege, când îmi vine la socoteală. În scris n-am nevoie să-ţi dau, fiindcă nu poate să-ţi fie de nici un folos: dacă trăiesc şi-mi merg trebile bine, am să plătesc cu prisos, iară dacă mor fără de vreme ori dacă-mi merge rău, tot n-ai de unde să iei.

– Să-ţi dau bani număraţi.

– Ce să mai pierdem vremea numărând!?

– Atunci ia cât iai, dar fii cuminte şi mai lasă, ca să nu simtă nevasta şi soacră-mea, grăi Ghiţă, arătând saltarul, în care erau şi banii, şi cheile.

– Aşa ne înţelegem! zise Lică.

Ghiţă ar fi avut poftă să sară la el şi să-l sfâşie în bucăţi, dar nu putea, pentru că ceilalţi doi erau în apropiere şi ar fi trebuit să mântuie prea iute cu dânsul. Îi era parcă-i seacă sângele din vine când vedea pe Lică la banii ce-şi adunase para cu para, dar acum era legat şi trebuia să se stăpânească.

– Da, ne înţelegem, zise el apropiindu-se, şi dacă vei fi având vreo supărare din partea mea, să nu-mi mai văd banii cu ochii.

Lică se întoarse şi se rânji la el.

– Aşa-i că te-ai făcut blând ca un mieluşel!? îi zise apoi.

Ghiţă se cutremură. Toate ca toate, dar bătaia de joc îl scotea din minţi. El făcu, oarecum fără de voie, un pas spre Lică, îl apucă de amândouă braţele, îl ţinu strâns înaintea sa şi grăi cu glas înăbuşit:

– Nu te mişca, dacă nu vrei să fie moarte de om!

Simţind că Ghiţă e mai tare, Lică privi îngrijat spre uşă şi grăi iute:

– Ce vrei cu mine?

– Nimic! răspunse Ghiţă, nimic nu vreau. Tu vezi prea bine că am nevastă şi copii şi că nu-ţi pot face nimic. Îmi iai banii: să-ţi fie de bine! Mi-ai luat liniştea sufletului şi mi-ai stricat viaţa: să-ţi fie de bine! Dar să nu crezi că mă ţii legat, să nu crezi că te prinde să mă iai în bătaie de joc. Tu poţi să mă omori, Lică, tu cu oamenii tăi: eu pot să te duc pe tine la spânzurătoare. Nu te juca dar cu mine. Gândeşte-te că tu m-ai făcut să nu mai am multe de pierdut şi bagă de seamă să nu mai pierd şi cele ce am! Să-ţi fie frică de mine!

Lică se dete un pas înapoi.

– Ţi-e frică, urmă Ghiţă, trecându-şi cu amândouă mâinile printre peri în sus. Ţi-e frică şi nu ţi-e ruşine să-ţi chemi oamenii într-ajutor.

– Se înţelege că nu, răspunse Lică zâmbind. Mi-ar fi ruşine dac-aş veni fără dânşii la tine.

Ghiţă îşi pierduse bunul cumpăt şi tocmai pentru aceea se simţea în strâmtoare faţă de Lică, pe care nimic nu putea să-l scoată din sărite.

– Voiesc şi eu să intre, ca să vadă că ţi-e frică, zise el. Săriţi, măi oameni! strigă apoi şi se opri neclintit în mijlocul casei.

Unul din porcari intră iute în casă, iar cellalt se ivi pe prag, unde rămase privind în ochii lui Lică.

– I-a venit poftă să se prindă la harţă cu noi, grăi Lică.

– Ba să mă ferească Dumnezeu, răspunse Ghiţă. Sunt om cuminte. Voiesc numai să vă arăt că nu mi-e frică de voi.

– Dar ni-e frică nouă de tine, zise Lică. Tu însuţi ziceai să-mi fie frică: îţi spun că-mi este şi nu ştiu dacă te voi mai

putea apuca vreodată aşa la strâmtoare cum te ţin acum. Tu mă înţelegi. Mie nu mi s-a pus încă om în cale fără să mi-l fi curăţit din drum.

– Nici nu voiesc să mă pun în calea ta.

– Dar ai putea să te pui, ai putea să faci ceea ce până acu n-ai făcut, fiindcă nu mă ştiai cine sunt. Du-te, îi zise apoi Lică lui Răuţ, care stătea în prag, leagă-l pe slugă, apoi adă nevasta cu copiii în casă.

Ghiţă se repezi înainte, îl apucă pe Răuţ de piept şi-l aruncă spre mijlocul casei, apoi închise uşa şi grăi înecat de spaimă:

– Nu băgaţi nevasta în trebile noastre; nu vă atingeţi de mine, că nu e bine. Lică, tu eşti om chibzuit: nu-ţi băga capul în primejdie, nu te face de ruşine; fii tâlhar, Lică, dar nu pungaş prost, care se dă de gol: întreabă-mă unde e sluga mea şi apoi vorbeşte cu mine.

Lică privi zăpăcit la tovarăşii săi.

– Voi l-aţi văzut fugind pe vale în sus; să ştiţi că nu se întoarce decât după ce veţi fi plecat voi de aici. L-am trimis la popa din Fundureni, ca să-i spună că stau de vorbă cu voi.

– Aşa-i, zise Răuţ ca speriat din somn. Nu l-am mai văzut de atunci.

Lică simţi că şi-a pierdut pământul de sub picioare.

– Pentru asta am să te ţin minte cât voi trăi, zise el privind aspru în faţa lui Ghiţă.

– Nu umbla cu vrăjmăşie, răspunse Ghiţă apropiindu-se de dânsul, ci te gândeşte că, dacă nu m-ai prins astăzi, n-ai să mă prinzi cât vei trăi pe faţa pământului. Lică, tu trebuie să înţelegi că oamenii ca mine sunt slugi primejdioase, dar prieteni nepreţuiţi.

– Am zis eu că vreau să mi te fac slugă!? întrebă Lică, schimbându-şi deodată faţa.

– Dacă n-ai zis şi nu vrei să zici, atunci haid' să vorbim ca prieteni, îi zise Ghiţă dezgheţat! Să aduc vin şi să ne cinstim ca nişte oameni de bună înţelegere. Am eu atâta minte

ca să înţeleg că nu pot sta la Moara cu noroc fără de a mă fi pus în înţelegere cu tine. Nu vreau să mă ţii numai de frică, ci umblu să intru la învoială cu tine. Sunt gata să-ţi fac pe plac: dar atunci să fii şi tu om cu minte şi să înţelegi că, dacă e să fiu de folos, lumea trebuie să mă creadă om cinstit şi stricat cu voi.

– Aşa e! grăi Lică. Lumea – da, însă noi cum trebuie să te credem?

– Cum mă veţi fi ştiind; să vedem, răspunse cârciumarul, întinzându-i mâna. Pe vrăjmaşul pe care nu-l poate birui tot omul cu minte şi-l face tovarăş.

Lică primi mâna.

– Banii mi-i laşi, urmă Ghiţă cam cu jumătate de gură.

– Adică îi iau cu mine, răspunse Lică; ce-i în mână nu-i minciună.

– Dar să ştii că nu mă ţii legat cu ei, grăi Ghiţă şi plecă să aducă vin rece din pivniţă.

– Asta a fost prostia mea, grăi Lică, după ce se văzu singur cu tovarăşii săi. Tot era mai bine să ascult de tine şi să ţin sluga la cârciumă.

– Lasă, poate că e mai bine aşa! răspunse Răuţ.

– Să vedem! grăi cellalt. Eu mă tem că ne ţine cu minciuna.

– Asta e treaba mea! zise Lică, ridicându-şi capul.

VI

Ca om care îşi petrecea viaţa pe drumuri, Lică venea des pe la Moara cu noroc, câte-o dată, câte de două, ba şi câte de mai multe ori pe săptămână. El venea, descăleca, bea câte un pahar de vin, mânca ceva şi iar se ducea.

Numai arareori se întâmpla ca el să stea mai mult; însă mai ales duminică el venea adeseori cu câte doi-trei tovarăşi, şi atunci era în voie bună.

Lui Ghiţă îi părea totdeauna bine când Lică venea fără de veste la cârciumă. Ana fusese muncită de gânduri grele, care

o îmbătrâniseră oarecum într-un singur ceas şi care îi veneau iar de câte ori îl vedea pe Lică.

Dar plecând Lică, ea-l întrebase pe Ghiţă despre cele petrecute şi el îi răspunse că n-a fost nimic, că ce putea să fie!? şi că Lică e omul lui. De aceea, Ana tăcuse atunci, şi de atunci tăcea mereu şi privea numai din când în când furişat la Lică, zicând în sine: „Trebuie să fie om rău şi primejdios".

Zilele treceau însă, precum ele treceau, Ana se simţea tot mai părăsită. De când se împrietenise cu Lică, Ghiţă parcă fugea de dânsa, parcă-i ascundea ceva şi se ferea să nu rămâie singur cu dânsa.

– Ghiţă, ce ai tu cu omul ăsta? îl întrebă ea într-una din zile după plecarea lui Lică.

– Eu!? îi zise el cam speriat. Ce să am? Nimic! Ceea ce am cu toţi drumeţii: vine, stă de vorbă, mănâncă, bea şi plăteşte.

Ana privi lung în faţa bărbatului său.

– Dar de obicei plăteşte peste ceea ce se cuvine, îi zise ea aspru.

– Aşa sunt oamenii cu dare de mână.

– Ghiţă! grăi nevasta aşezat. Nu vorbi cu mine ca şi când ai avea un copil înaintea ta. Tu eşti bărbat şi trebuie să ştii ce faci. Te întreb numai; nu vreau să te descos: tu îţi dă seama dacă ai ori nu ceva să-mi spui. Fă cum ştii, dar eu îţi spun, şi nu mă lasă inima să nu-ţi spun, că Lică e om rău şi om primejdios: asta se vede din ochii lui, din rânjetul lui şi mai ales din căutătura ce are, când îşi roade mustaţa cu dinţii. E om pătimaş, Ghiţă, şi nu e bine să te dai prea departe cu el.

– Dar nu mă dau deloc! răspunse bărbatul.

– Bine! grăi nevasta. Tu fă cum ştii, dar să nu zici apoi că nu ţi-am spus.

Ghiţă ar fi voit să vorbească, însă îi era greu, după ce zisese o dată că n-are nimic cu Lică; îşi puse dar numai de gând că îi va vorbi altă dată.

Şi, la drept vorbind, ce ar fi avut el acum să îi spună?! Toate cele petrecute erau parcă date uitării, şi aşa poate că

nici nu era bine ca Ana să afle despre ele. Ce-i drept, Ghiţă se uita mereu la urechile porcilor, ba a găsit în mai multe rânduri şi porci cu semne de ale lui Lică, însă Lică venea şi se ducea fără ca să-l întrebe ceva, şi aşa nu avea decât să ţină minte şi să tacă. Lică nu-l întreba nimic, nimic nu-i spunea şi nimic nu cerea de la dânsul.

Cu toate aceste, Sămădăul parcă ştia tot ce se petrecea la Moara cu noroc, şi aceasta îl nedumerea câteodată pe cârciumar.

Şi mai mare i se făcu nedumerirea, când într-o zi Lică îi trimisese şase porci, dintre care patru nu erau însemnaţi cu nici unul dintre semnele înşirate pe veriga de sârmă. Ghiţă a stătut mult la luptă cu sine; dar în cele din urmă tot i-a primit, pentru ca să nu se strice cu Lică, şi tot nu i-a grăit Anei, fiindcă se temea că ea va stărui să nu-i primească.

De aici înainte el în adevăr se ferea de dânsa, iară ea îşi dădea silinţă să nu-l supere.

Astfel sosi timpul când bruma cade şi vântul scutură frunzele copacilor şi răreşte pădurile.

De când venise toamna, drumul era mereu umblat, şi nici chiar duminica nu era părăsită cârciuma de la Moara cu noroc. Toamna se ţin târgurile cele bune; toamna are omul câte ceva de vândut; toamna fac neguţătorii trebile cele bune; şi lui Ghiţă îi mergea dar acum chiar mai bine decât peste vară, şi abia se întâmpla câte un ceas pe săptămână ca să fie singur la cârciumă. Şi cu cât se apropia ziua de Sfântul Dimitrie, drumul era cu atât mai umblat.

Într-o zi de luni erau cinci care la Moara cu noroc şi şapte oameni sub cerdac, când sosi şi Lică dimpreună cu Buză-luptă, cu Săiţă Boarul şi cu Răuţ, omul de care numai arareori se despărţea.

Lică nu stătea niciodată sub cerdac, nici în cârciumă, ci în odaia de alături, în care erau o masă măricică, câteva scaune de paie şi două paturi pentru drumeţii mai aleşi, care se întâmpla să mâie peste noapte la Moara cu noroc. Altfel

în această odaie îşi petrecea cârciumarul ziua, cu nevasta şi cu copiii, fiindcă odaia în care se culca el era în altă parte, cu intrarea prin bucătărie şi cu ferestrele la deal, câtă vreme aici ferestrele erau spre drum, încât, şezând la masă, putea să vadă cu o privire şi cârciuma, şi drumul, şi locul de dinaintea cârciumii.

Astă dată însă Lică nu intră drept în odaia aceasta, ci se opri sub cerdac şi prinse vorbă cu oamenii, întrebând pe fiecare dintre dânşii de unde vine, unde merge şi în ce treabă umblă. Într-un târziu, el îl trase apoi pe Ghiţă la o parte şi-i zise încet:

– Când vine jidovul pentru câştigul de la St. Dimitrie?

– Arândaşul? răspunse Ghiţă tot mai încet, gândeam să mă duc eu la el.

– Da, arândaşul. Nu te duce, grăi Lică. Lasă-l, că vine el. Am o vorbă cu dânsul.

– Bine! Să te vestesc când are să vie?

– Nu-i nevoie. Aflu eu; grija mea de dânsul!

Deşi ei vorbiseră încet şi mai ales Lică părea a voi să păstreze taină despre cele ce se vorbea, el rosti cuvintele „jidovul“, „arândaşul“ şi „grija mea de dânsul“ destul de tare, pentru ca oamenii de sub cerdac să le poată auzi, apoi privi cam speriat împrejurul său şi adause:

– Dar să intrăm în casă.

Intrând, Lică îşi aruncă biciul pe masă, un semn că voia să petreacă în dragă voie. Fusese certat cu Buză-Ruptă şi cu Săilă Boarul, Răuţ îi împăcase şi acum voia să se cinstească cu dânşii. Despre arândaş Lică nu mai vorbi nici un cuvânt.

Peste puţin sosiră trei ţigani la cârciumă, unul cu vioara, altul cu clarinetul şi al treilea cu ţimbala: Lică îi puse pe laiţa din cârciumă şi le porunci să cânte.

Şi fiindcă ţiganii cântau, oamenii se îngrămădiseră la uşa cârciumii, şi asculta şi Ana cu bătrâna şi cu copiii, căci numai rar se nimereau trei ţigani deodată pe la Moara cu noroc.

Lui Lică îi veni de la o vreme poftă să joace şi, apucând pe Buză-Ruptă, ieşi din cârciumă şi începu să frământe pământul, încât părul răsucit în plete lungi îi zbura în vânt.

Dar jocul fără de muiere nu are nici un rost.

De când umbla pe la Moara cu noroc, el nu grăise nici zece vorbe cu Ana; acum însă el se duse la ea, o apucă de mâini şi-i zise:

– Haid' să te joc o dată, să zici că ai fost jucată!

Ana se dete în lături.

El o cuprinse cu amândouă braţele.

– Dar dacă n-am poftă de joc!? grăi ea cu hotărâre şi se desfăcu încet din braţele lui.

– Vine pofta!

– Şi la mai mult! adause Buză-Ruptă, trăgând cu ochiul.

– Ei! nu vreau! grăi Ana rece şi se dete înapoi.

Lică se retrase cam necăjit.

– Săracul de mine! grăi Ghiţă aşa în glumă. Dar năzuroasă mi s-a mai făcut nevasta! Joacă, muiere; parcă are să-ţi ia ceva din frumuseţe...

Ana îşi călcă pe inimă şi se dete la joc.

La început se vedea c-a fost prinsă de silă; dar ce avea să facă? La urma urmelor, de ce să nu joace? Încetul cu încetul, ea prinse voie bună; se cam tulbura când Lică se apropia de dânsa; sângele îi năvălea în obraji când el o apuca de brâu ca s-o învârtească; dar aşa era acum şi altfel nu putea să fie şi ea se dete din ce în ce după păr. În cele din urmă, tot se arătă copila răsfăţată de odinioară, şi Ghiţă fierbea în el când îi vedea faţa străbătută de plăcerea jocului.

– Să-ţi fie de bine! grăi Lică peste câtva timp obosit. Dau mărturie că te ţii mai bine decât mine.

El o strânse apoi în braţe, o ridică de la pământ, se învârti cu ea o dată, o sărută şi o puse pe laiţă.

Ana îşi stâmpără obrajii cu palmele, privind cam ameţită împrejur, în vreme ce Lică se plimba în sus şi în jos, ştergându-şi sudorile cu mâneca de la cămaşă, apoi se opri şi grăi:

– Ce cârciuma dracului mai e şi asta!? De ce nu-ţi ţii o slujnică?

Oamenii de la uşă zâmbiră pe sub mustaţă, Ana tresări şi se ridică roşită ca bujorul, iară bătrâna privi la o parte, făcându-se că nu înţelege vorbele lui Lică.

„De! îşi zise ea, ce să-i faci, aşa e omul! Oricât de bun ar fi, tot are câte un păcat. Fie cât de mic, dar tot îl are."

Ghiţă nu zise nimic, ci-şi puse numai de gând că are să o ţie minte şi asta.

Înspre seară, Săilă Boarul plecă cu Buză-Ruptă spre Ineu, Răuţ o luă, după ce schimbă câteva semne tainice cu Sămădăul, spre pădurea de la Fundureni, iară Lică se opri la drumeţi şi grăi privind înspre apus, de unde se ridicau nişte nori grei spre cer:

– Se schimbă vremea, precum se vede; dar tot mi-e că am să rămân aici peste noapte. Am bani la mine şi locurile sunt cam rele, mai ales acum toamna.

El rămase dar peste noapte la Moara cu noroc.

VII

De când drumurile erau mai umblate, se vorbea mereu despre nenorociri întâmplate mai ici, mai colo, prin partea locului; cotitura de la Moara cu noroc, altădată vestită de rea, era însă în anul acesta scutită, şi drumeţii scoseseră vorba că, de când Ghiţă a venit la Moara cu noroc, locurile nu mai sunt primejdioase cale de o zi jur împrejur. Jandarmii de la Ineu se ţineau cu toate acestea mereu pe drumuri şi abia trecea zi dată de la Dumnezeu fără ca ei să dea pe la cârciuma lui Ghiţă.

Ghiţă se bucura când veneau jandarmii şi îşi dădea toată silinţa să se pună bine cu dânşii: le dădea mâncare şi băutură, fără ca să primească banii când ei voiau să plătească, îi ţinea de vorbă şi umbla mereu în voile lor.

Era însă între dânşii unul, Pintea caprarul, un om scurt şi îndesat, cu ochii mari, cu umerii obrajilor ieşiţi şi cu fălcile late, cu mustaţa tunsă şi cu o tăietură în frunte, dar mai presus

de toate om aşezat şi tăcut la fire, cu care Ghiţă se făcuse prieten bun. Ce-i drept, el nu vorbise încă între patru ochi cu Pintea; dar aşa sunt oamenii: e câte unul pentru care simţi din clipa ce l-ai văzut tragere de inimă, fără ca să-ţi dai seama pentru ce. Aşa era şi Pintea. Când venea pe la Moara cu noroc, se vedea că se simte bine la cârciumă şi pleca totdeauna cam anevoie; apoi el ţinea la Ana, la copii, netezea câinii lui Ghiţă şi-ar fi fost orişicând gata să dea cu ciomagul dacă cineva, chiar la drept vorbind, ar fi îndrăznit să-l grăiască de rău pe Ghiţă. De aceea simţea şi Ghiţă că Pintea e oarecum singurul om cu care ar putea să vorbească mai pe faţă, şi acum, când se văzu peste noapte sub acelaşi acoperământ cu Lică, ar fi dorit să-l aibă şi pe Pintea în apropiere.

Toate gândurile rele se grămădiseră deodată în capul lui şi-l cuprinsese o nelinişte ca niciodată mai nainte.

Sufletul i se pusese în tulburare când Lică îi spusese că are o vorbă cu arândaşul. Tulburarea îi crescu când Lică îi sărută nevasta şi îi aruncă vorba despre slujnică. În sfârşit, Ghiţă-l cunoştea destul de bine pe Lică, pentru ca să ştie că el nu se teme de oamenii răi şi de locurile rele, şi aşa se întreba mereu: „Pentru ce a rămas el la cârciumă? Pentru ce le-a spus drumeţilor că are bani la sine? Ce avea de gând să facă? Pentru ce a vorbit, pentru ce a vorbit!?"

„Pentru ce?! pentru ce?! îşi zise el în cele din urmă dez-nădăjduit. Cine ştie?! Le va fi zis aşa din întâmplare, fără ca să fi gândit la ceva, iară eu mă fierb în mine pentru ele."

El uitase încetul cu încetul învoiala făcută cu Lică, şi numai din când în când îşi mai aducea aminte de banii pe care îi pierduse atunci. Acum se gândea la toate, şi la învoială, şi la bani, şi la porcii cu semn străin, pe care îi primise de la Lică, şi la urmările ce puteau să aibă acestea, şi un glas tainic parcă-i şoptea mereu: „A venit vremea să te răfuieşti".

Nu trecuse nici jumătate de an de zile de când se afla la Moara cu noroc, şi trebile îi mergeau din ce în ce mai bine:

avea porci la îngrăşare, două vaci cu lapte, căruţă pe răzoare, doi cai buni, avea bani în ladă, nu prea mulţi, dară destui pentru ca să poată trăi un an, doi dintr-înşii. Dar acum, când trebile mergeau mai bine, Lică voia să-i vorbească arândaşului, fără îndoială pentru ca să-şi facă rând de vreun alt om la Moara cu noroc.

Dară Ghiţă nu voia să plece; nu-l lăsa inima să părăsească locul la care în scurt timp putea să se facă om cu stare.

Şi iar se gândea la învoiala pe care o făcuse în strâmtoarea sa, la banii săi, la primejdiile ce-l împresurau, la iarna ce se apropia şi la zilele bune pe care le avusese când nu avea nici porci la îngrăşare, nici vaci cu lapte, nici căruţă pe răzoare, nici cai sprinteni, nici bani bine număraţi în ladă. Şi când se gândea la aceste, îi venea oarecum să se bucure că Lică îl scoate fără de voie de la Moara cu noroc şi-l scapă aşa zicând de toate nevoile. Dar Ghiţă era om cu minte şi simţea că are să-i pară toată viaţa rău dacă va pleca de la Moara cu noroc. De aceea, de câte ori îşi aducea aminte că Lică se afla sub acelaşi acoperământ cu dânsul, îl cuprindea o vie îngrijare. Ar fi voit să meargă la el şi să-l întrebe: „Omule, ce vrei să faci, ce vrei să ceri de la mine? Vorbeşte-mi verde-n faţă, ca să ne înţelegem." Şi iar îi venea să-şi zică: „Ce-mi pasă!? Eu nu dau nimic; sunt gata să ţin piept cu el. Şi dacă pier, atâta pagubă!" Şi mai ales acesta era gândul care-l stăpânea pe Ghiţă: nimic nu era în el mai tare decât pornirea de a se pune împotriva lui Lică şi de a nu da nici cât e negru sub unghie îndărăt.

Dar pe când se întărea în această hotărâre, el era singur şi părăsit. Ana, pe care o privea cu atâta drag mai nainte, încetul cu încetul se înstrăinase de dânsul şi nu mai era veselă ca mai nainte, când se afla singură cu dânsul. El însuşi se înstrăinase de dânsa. Din clipa în care ea şi-a arătat bănuielile pe faţă, se stinsese orice tragere de inimă pentru dânsa din sufletul lui. Şi-ar fi dat adesea toată viaţa pentru ca să mai poată simţi, fie chiar pe o singură clipă, bucuria pe care o

simţea odinioară când privea la dânsa; dar în zadar: ea nu mai era pentru dânsul ceea ce fusese; chipul ei frumos, trupul ei fraged, firea ei dulce nu mai putea să străbată până la inima lui plină de amărăciune. Din dragoste către dânsa şi către copii venise la Moara cu noroc; din dragoste pentru dânsa şi pentru copii se băgase în strâmtoarea în care se afla; şi acum tocmai ea era cea dintâi din rândul acelora care nu ţin seamă de strâmtoarea lui şi de greutăţile cu care se luptă, chiar şi ea îl credea rău, când nu putea să-i înţeleagă purtarea.

De aceea acum, când simţea trebuinţa de un suflet în care să-şi caute sprijinire, Ghiţă nu se gândea la Ana, care dormea liniştită lângă dânsul, ci la Pintea, care-l mângâiase adeseori cu privirile sale pline de încredere. La început ar fi fost în stare să-şi pună caii la căruţă şi să plece acu în vreme de noapte la Ineu, ca să-l caute pe Pintea; încetul cu încetul, însă, gândurile s-au lămurit în sufletul lui, şi în cele din urmă simţindu-se mai tare, el îşi zise: „Adică de ce să pun eu mai multă încredere într-un om străin decât în nevasta mea!?"

De abia se înnoptase, toţi dormeau la cârciumă, şi chiar Ghiţă, mai împăcat cu gândurile sale, aţipise, când câinii începură să latre şi o luară din ce în ce mai neastâmpăraţi pe vale în sus.

Ghiţă tresări speriat din somn, sări din pat, se apropie de fereastră şi privi afară în noaptea întunecată.

El nu zări nimic, dar simţi că se apropie vreun om cunoscut, deoarece câinii se întorceau scheunând înapoi.

Peste vreun sfert de ceas el văzu, în sfârşit, trecând pe sub fereastră şi înaintând spre uşa cârciumii un om şi o femeie înaltă şi lată în umeri.

Asta era adică! Acum înţelegea pentru ce a rămas Lică la Moara cu noroc, şi-i era ruşine de gândurile rele ce-şi făcuse.

„Parcă-i un voinic de codru!" zise el retrăgându-se de la fereastră.

– Cine-i? strigă în clipa aceea unul dintre slugi, Marţi, ungurul.

– Oameni buni! răspunse un glas bărbătesc.

Ghiţă se tulbură din nou. Precum văzuse prin întuneric, îi părea că omul ce venea cu femeia nu era Răuţ; acum, când îi auzi glasul, nu mai putea să se îndoiască despre aceasta; era un om cu desăvârşire necunoscut. Atunci cum de-l cunoşteau câinii? Cum de-l lăsa sluga să treacă? De ce nu venise Răuţ însuşi?

„De ce? de ce?“ îşi zise el necăjit. E grozav când omul îşi face spaimă din toate nimicurile.

Cu toate aceste, îi veni gândul să se ducă să vadă cine a venit.

– Ce-i, Ghiţă? întrebă Ana, care se deşteptase din somn şi se ridicase din pat.

– Ce să fie! îi răspunse bărbatul. Nimic! Răuţ se întoarce. Cine ştie, va fi uitat ceva; va fi având să-i spună ceva lui Lică.

– Nu era glasul lui Răuţ, Ghiţă, grăi nevasta. Te rog, du-te şi vezi. Ce fel de oameni sunt aceia care umblă-n vreme de noapte?

Acum nici vorbă nu mai putea fi ca el să se ducă, căci o ar fi neliniştit pe ea şi mai tare.

– Fii pe pace! îi zise el. I-am văzut eu cu ochii, şi dacă n-ar fi oameni cunoscuţi, nu i-ar fi lăsat Marţi să treacă.

– Marţi!! întâmpină nevasta. Mie nu-mi place Marţi deloc.

– Ei, apoi tu bănuieşti pe toată lumea, grăi Ghiţă. Fii cuminte şi te linişteşte.

Ana se linişti, deşi tremura în tot trupul.

Pe când aţipise din nou, câinii începură iar să bată.

– Ce-i asta!? strigă cârciumarul. Ca din senin îl cuprinse spaima şi parcă-i venea să se îndoiască dacă a văzut bine când a văzut acea femeie înaltă şi lată în umeri ca un voinic de codru. El sări dar din nou jos şi iar se duse la fereastră.

Omul şi femeia se duceau cu paşi grăbiţi.

Însă parcă era alt om, parcă era Lică, el însuşi.

Dac-ar fi ştiut că Ana doarme, Ghiţă ar fi plecat să se încredinţeze.

– Se duc, grăi el, dar încet.

– Bine, Ghiţă, răspunse Ana. Să dormim.

– Să dormim.

Însă ea nu putea să doarmă. Fusese trezită din somnul cel dintâi, tulburată de gânduri grele, şi în cele din urmă o apucară nişte fierbinţeli care n-o mai lăsau să se astâmpere. Ghiţă fu peste puţin cuprins de un somn adânc; afară începu să bată vântul, iar ea era frământată de muncile nopţilor petrecute pe nedormite în culcuşul învrăjmăşit.

Târziu după miezul nopţii câinii se mişcară de a treia oară.

Ana îşi opri răsuflarea, se dete tiptil din pat şi se apropie de fereastră.

Lică se întorcea singur despre Fundureni la cârciumă.

Acuma ea le înţelegea toate: el a fost undeva şi a făcut ceva cu ştirea lui Ghiţă.

– Doamne! zise ea îngrozită. Ce-a căzut pe capul meu!

Dar Ghiţă era bărbatul ei: ar fi dorit să-i fi secat lumina ochilor în clipa când a ajuns la fereastră, pentru ca să nu vadă şi să nu ştie nimic, şi i se răci tot sângele când se gândi că vor fi aflat şi alţii.

Era târziu, marţi dimineaţă, când Lică ieşi cam nedormit la lumina zilei.

Ploua, şi le spunea oamenilor că avuse dreptate când zicea că are să se schimbe vremea şi că tot era mai bine dacă pleca ieri, pentru că nu era silit să umble pe ploaie.

Ghiţă luase hotărârea să nu aştepte decât plecarea lui Lică, apoi să-şi pună caii la căruţă şi să se ducă la Ineu, ca să-l caute pe Pintea. Însă el dormise bine peste noapte, şi mai ales acum, după ce-l văzu pe Lică, îşi schimbă gândul. La urma urmelor, nici nu prea ştia ce-ar fi având să vorbească cu Pintea. Gândurile pe care le avuse în seara trecută se strecuraseră toate, încât parcă le visase numai, şi de când ştia că şi Lică are o slăbiciune, el îi părea un om mai bun în felul lui decât cum îl crezuse şi îi era greu de bănuielile pe care şi le făcuse în nedumerirea sa asupra lui.

Iară Ana întâia oară în viaţa ea simţi tragere de inimă pentru Lică şi-i zise la plecare, din toată inima, „noroc bun!“, căci soarta soţului său era acum legată de a lui.

După plecarea lui Lică, ea îl trase pe Ghiţă la o parte şi-i grăi:

– Am o vorbă cu tine: nu acum, dar când îţi prinzi vreme.

– Bine, răspunse el pus pe gânduri. Spune-mi acum.

– Nu acum, Ghiţă, îi zise ea, ci când vom putea vorbi în tihnă. Caută-ţi de rând cu oamenii; precum vezi, voiesc să plece.

Făcându-şi socoteala cu drumeţii, Ghiţă se întreba mereu ce va fi având nevasta să-i spună, şi grăbea mai mult decât de obicei, dar pe când drumeţii erau gata de plecare, iată că sosi şi Pintea, însoţit de alţi doi jandarmi, la cârciumă.

El venea mai iute şi era mai tăcut decât de obicei.

– Ce fel de oameni, aşa, mai însemnaţi, au trecut ieri pe aici? întrebă el, după ce intră cu tovarăşii săi în odaia de lângă cârciumă şi trase uşa după sine.

– Nu-i mai ţin minte, răspunse cârciumarul rece.

– Ei, trebuie să aflu! grăi Pintea scurt şi hotărât.

Ghiţă privi lung la el, apoi la ceilalţi doi şi grăi dezgheţat:

– Dacă voi aţi sta mereu aici, atunci aş putea vorbi cum îmi place mie; dar voi veniţi numai din când în când, şi aşa, trebuie să fiţi oameni cu minte şi să nu cereţi să-mi bag capul în primejdie ori să vă spun minciuni. Eu nu ştiu de ce mă întrebaţi, dar pot să vă spun că la asemenea întrebări n-am să răspund niciodată. Dacă nu vă este destul atât, luaţi-mă strâns legat şi duceţi-mă cu voi.

– La nevoie aşa o să facem, răspunse Pintea, deşi ai şi tu toată dreptatea.

De aci înainte ei vorbiră despre altele, în vreme ce Pintea le făcu tovarăşilor săi semn să iasă.

Rămânând singur cu Ghiţă, el privi câtva timp jos, ţintă înaintea sa, apoi grăi:

– Lui Lică îi spui tot şi mie nu-mi spui nimic!

– Nu i-am spus lui Lică până acum nimic. Va fi ştiind, răspunse Ghiţă, dar de la mine nu.

Pintea privi lung şi aspru în faţa cârciumarului, ca şi când ar voi să afle adevărul din ochii lui.

– Atunci, zise el într-un târziu, poate că ai vreo slugă.

Ghiţă dete din umeri.

– Nu-mi vine să cred; dar va să fiu cu ochii în patru.

Deodată el tresări ca deşteptat printr-un gând, care-i luminează tot capul.

– Cunoşti tu pe Lică? întrebă el iute.

– Îl cunosc.

– Bine?

– Bine! n-am fost prinşi împreună?! Nu împreună am stat închişi?!

– Tu ai fost închis? întrebă Ghiţă tulburat.

– Da! Furaserăm nişte cai, Lică şi eu, şi ne-au dat de urmă; au împuşcat pe Lică la picior, căci altfel nu ne dădeam prinşi.

– Vasăzică, tu ai fost prins o dată? grăi Ghiţă încă o dată.

– Ce dracu! strigă Pintea râzând, aş fi oare ceea ce sunt, dacă n-aş fi dovedit că ştiu toate potecile şi toate apucăturile tovarăşilor mei de mai nainte? Dar ce vrei să-ţi spun despre Lică?

Ghiţă-şi pierduse rostul şi începu a se teme de omul la care ţinuse atât de mult mai nainte.

– Voiam să te întreb, zise el cam cu jumătate de gură, dacă Lică are slăbiciune pentru muieri.

– Pentru muieri? răspunse Pintea. Pentru nimic. Nu-i vorbă, îl apucă din când în când, dar slăbiciune nu are. El are o slăbiciune, una singură: să facă, să se laude, să ţie lumea de frică şi cu toate aceste să râdă şi de dracul şi de mumă-sa. Să râdă de noi, Ghiţă, de noi, urmă el mai aprins; dar, Ghiţă, sunt de treizeci şi opt de ani: mă spânzur dacă împlinesc patruzeci fără ca să-i arăt că mai sunt şi alţii mai şi mai decât dânsul! Mi-a făcut una pe care n-am să i-o uit toată viaţa.

– Atunci înţeleg! grăi cârciumarul încălzindu-se din nou. Ieri îmi zicea să-i aduc o slujnică la cârciumă, ca să-i pun adică om de pândă în casa mea!

Şi acum Ghiţă alegea în el vorbele cu care să-i facă lui Pintea împărtăşire despre cele petrecute între el şi Lică şi stătea la luptă cu sine dacă nu ar fi poate mai bine să tacă.

– Pentru că trebuie să ştii, urmă el cam cu jumătate de gură, Lică a umblat mult după mine...

– Stai! strigă Pintea tăindu-i vorba. Adă-i una. Lasă-mă să ţi-o aleg eu, şi grija mea de dânsa!

– Bine, grăi Ghiţă, dacă socoteşti tu...

– Dar acu nu mai pierdem vremea: cine-a fost ieri pe aici?

– Pinteo, nu mă întreba, că nu pot să-ţi răspund.

– Stai să ne înţelegem, grăi Pintea mâhnit. Dintre două, una: ori vorbeşti cu mine pe faţă, ori mă laşi dracului! Înţeleg să nu le spui altora, dar mie?

– Ţie ţi-aş spune, răspunse Ghiţă, dar dacă îţi spun ţie, spun la toată lumea, fiindcă tu eşti dator să le spui şi altora. Uite! întreabă-i pe drumeţi, întreabă-l pe slugă, sileşte-l să-ţi spună, dar nu te mira dacă-l voi alunga de la casa mea.

– Te înţeleg, zise Pintea mai dumerit. Să fie precum zici tu. Ştii tu de pielea cui e vorba? Astă-noapte l-au călcat doi inşi pe jidovul, l-au bătut, de anevoie se mai pune în picioare, şi-au luat, după cum spune el, peste – Dumnezeu ştie câţi bani de la dânsul.

Ghiţă parcă nu înţelegea bine.

– Pe care jidov, întrebă el, pe arândaşul?

– Da! pe arândaşul. Treaba asta nu putea s-o facă altul decât Lică. El are obiceiul de a se pune cu puţini la cale, pentru ca să se ştie mai adăpostit de prostia altora.

Ghiţă nu se mai îndoia că acei doi au fost Săilă şi Buză-Ruptă, care plecaseră ieri seară spre Ineu; însă el nu putea vorbi.

– Lică nu putea să fie, zise el hotărât. Pe el îl cunoaşte arândaşul.

– Apoi da! răspunse Pintea, tocmai. Erau cu feţele acoperite, şi arândaşul zice că i se părea ca şi când ar fi fost Lică.

– Ei bine, nu se poate! grăi Ghiţă îndărătnicit. Lică a dormit astă-noapte aici, în casa mea, şi n-a plecat decât abia acum.

Pintea stete câtva timp pe gânduri.

– Când a venit? întrebă el.

– Ieri pe la amiazăzi.

– Cu cine a stat?

– Va să afli de la slugi. Se poate că el a pus treaba la cale; eu am cuvinte să o cred asta.

– Ferească Dumnezeu! grăi Pintea ridicându-se. Un lucru să ştii şi să-l ţii totdeauna minte: Lică nu se bizuie niciodată pe alţii. Pune caii şi-ţi ia slugile, ca să vii cu mine. Ceilalţi doi rămân aici.

VIII

Ana rămase cu inima încleştată când Ghiţă îi spuse că trebuie să plece cu Pintea şi cu slugile la Ineu. Deşi vedea însă din faţa lui că e ceva neobicinuit la mijloc, ea se mai linişti când se gândi că Pintea e omul lui Ghiţă, ba parcă numai acum înţelegea pentru ce Ghiţă şi-a dat silinţa să se pună bine cu Pintea, şi-i părea bine că pleacă tocmai cu dânsul.

Dar inima, cu toate aceste, îi bătea mai tare decât de obicei şi temerile ce se deşteptaseră peste noapte în sufletul ei nu mai slăbeau.

– Maică! îi zise ea într-un târziu bătrânei. Cum ţi se par lucrurile aici la noi la cârciumă?

– Cum mi se par? răspunse bătrâna. Le vezi şi tu ca mine. Merg bine.

– Da, merg bine aici în cârciumă, urmă nevasta; dar la noi în casă? Nu-l vezi tu pe Ghiţă că e mereu pe gânduri, că nu se mai dă în vorbă cu noi? nu vezi tu că de câtva timp parcă nu mai suntem nevastă şi bărbat?

– Aşa sunt vremile, grăi bătrâna. Ghiţă e om harnic şi sârguitor şi aşa se gândeşte mereu ca să adune ceva pentru casa lui. Are şi el, ca tot omul, o slăbiciune: îi râde inima

când îşi vede sporul. E bună slăbiciunea asta şi nu trebuie să te mâhneşti pentru ea: rabdă, că de folosul tău rabzi, şi nici nu ai prea mult de răbdat.

– Bine, maică, zise Ana, dar dacă el ar începe să caute câştig nelegiuit? E vorba şi de noi; ar trebui să ne spună şi nouă ce face.

Bătrâna stete câtva timp pe gânduri, apoi grăi întristată:

– Nu ştiu, fata mea, şi nici nu caut să-mi dau seama. E multă nenorocire în lume şi oamenii şi-o împart între dânşii: dacă ţi-a căzut o parte mare, şi bătaie de cap, şi sfat, şi bogăţie, şi mărirea lumească, toate sunt în zadar.

Ana stătea dusă în gânduri, când auziră zuruitul unei trăsuri boiereşti cu trei cai şi cu fecior pe capră.

Ghiţă nefiind acasă, Ana şi bătrâna ieşiră să primească pe cei veniţi.

Afară ploua ca din ciur.

După ce feciorul sări de pe capră şi deschise uşa cu geamuri a trăsurii, se ivi o doamnă ca de douăzeci şi opt de ani, înaltă, cu obrajii plini, cu ochii mari albaştri şi cu părul auriu, îmbrăcată de sus până jos în negru şi de mână cu un copil ca de cinci ani, slab şi bolnăvicios.

Ea îi făcu un semn feciorului, trecu iute sub cerdac, apoi privi la Ana, ca şi când ar voi s-o întrebe unde-şi poate găsi un adăpost mai retras.

Ana o duse în odaia de lângă cârciumă.

– Dar frumoasă e, bat-o s-o bată! grăi bătrâna plecând în urma lor.

În clipa când erau să intre în odaie, străbătu un fulger printre nori şi căzu un tunet puternic, de care se cutremură toată valea.

– Vai de mine! strigă drumeaţa oprindu-se speriată în prag, închideţi ferestrele, că ne trăsneşte pe toţi aici în cârciumă.

– E minunea lui Dumnezeu, acu toamna, grăi bătrâna făcându-şi cruce şi grăbind să închidă ferestrele. Dar nu vă temeţi, domnişoară: Dumnezeu nu-l loveşte decât pe acela pe care vrea să-l pedepsească.

– Da, Dumnezeu, grăi drumeaţa, aşa, pentru dânsa, totdeauna Dumnezeu şi numai el.

– Poftiţi ceva? o întrebă Ana, după ce ea se aşeză.

– Să stea ploaia, ca să pot pleca mai departe, îi răspunse asta cam peste umăr.

Ana se retrase şi închise uşa în urma sa.

În vremea aceasta, vizitiul deshămase caii şi-i dusese la grajd, iară feciorul se retrăsese sub cerdac, unde stătea rezemat de un stâlp şi privind din când în când la jandarmii care şedeau în cârciumă.

– E foarte tristă, grăi Ana apropiindu-se de dânsul.

El se îndreptă şi curăţi mâneca, pe care se rezemase cu mâna, apoi răspunse:

– Da, e tristă.

– Unde mergeţi? întrebă cârciumăriţa.

– Nu ştiu, grăi feciorul privind mai cu dinadins în faţa ei, ca să vadă dacă-i poate vorbi. La Ineu, pare-mi-se. N-am mai umblat pe aici. Pe aici sunt pădurile cu turme de porci?

– Da, îi răspunse Ana, în toate părţile cât vezi cu ochii. Are turme?

– Aşa se zice, grăi feciorul dând din umeri.

– Dar pe cine jeleşte?

– Pe bărbatu-său. S-a împuşcat acu trei săptămâni.

– S-a împuşcat!? strigă Ana speriată. Pentru ce?

– Nu ştiu, răspunse feciorul, dând iar din umeri. D-ta înţelegi, adause apoi peste puţin depărtându-se, că asta nu e moarte firească şi că trebuie să fie o taină la mijloc.

– Sărmana femeie! grăi Ana înduioşată.

Pe când Ana îi povestea bătrânei cele ce aflase despre drumeaţa cea frumoasă, se întoarse şi vizitiul de la grajd şi se puse pe laiţa de sub cerdac.

– Le dau dracului toate, şi cai, şi căruţă, şi stăpână, zise el amărât. Îmi vine s-o las aici în pustietate şi să mă duc pe ici încolo.

– Taci, măi, că te aude! îi zise feciorul trăgând cu ochiul şi destul de tare pentru ca stăpâna să-l poată auzi, cum trebuia

să-l audă şi pe vizitiu. Fii cuminte, urmă apoi mai încet, şi se aşeză în faţă cu el. Nu ştii tu că de câte ori venim pe la Ineu, ne întoarcem încărcaţi ca stupul?

– Ai vorbit cu cârciumăriţa? întrebă vizitiul.

– Aş! Ţi-ai găsit omul! răspunse feciorul. Asta nu-ţi încarcă socoteala. Lasă, că am eu omul meu la Ineu, unde stăm cu stăpâna.

– Dacă i-ar da Dumnezeu Sămădăului un gând bun... grăi vizitiul; să ne mai amâne până duminică cel puţin.

Feciorul trase iar cu ochiul, drept semn că acuma va şti să o pună şi aceasta la cale, apoi ei rămaseră tăcuţi faţă-n faţă, privind ţintă unul la altul, ca şi când fiecare ar avea să-i spună celuilalt ceva, dar stă pe gânduri şi nu află vorba potrivită ori nu cutează să se dea fără şovăire pe faţă.

– La ce te gândeşti tu acum? întrebă vizitiul într-un târziu.

– Hm! îi răspunse feciorul zâmbind pe sub mustaţă. Pare-mi-se că tot la ceea la ce te gândeşti şi tu. Dar ce ne pasă nouă!? urmă el, peste puţin, mai deschis. Nu-i aşa?! Ce-ţi pasă ţie?! Ce-mi pasă mie?! Un lucru ştiu: că de câte ori venim la Ineu, ne întoarcem cu bani, cu bani mulţi.

– Dar eu tot aş vrea să ştiu de unde ia stăpâna noastră banii, îi întâmpină vizitiul, pentru că, drept să-ţi spun, eu nu cred să aibă ea tocmai atâtea turme, pentru câte ia banii.

– Nici eu nu ştiu, grăi feciorul, privind cam îngrijat împrejur.

– Nici eu nu ştiu, adăugă apoi mai încet şi plecându-se spre masă, dar de când cu moartea stăpânului parcă bănuiesc un lucru. Uite! eu numai acum încep să înţeleg. Tu ştii că de Sămădăul se vorbesc multe. Bine! De câte ori ne întoarcem de la Ineu, ea pleacă peste câteva zile în sus, în Ţara Nemţească. Apoi lanţul de aur, pentru care erau să-l închidă pe stăpânul nostru, dacă nu se împuşca, îl ţin minte de când fuseserăm în rândul trecut la Ineu.

– Adică tu crezi că Sămădăul fură şi ea vinde, grăi vizitiul cu îndoială.

– Nu cred; îţi spusesei că parcă mi-ar veni să bănuiesc. Să vedem de aci înainte. Las' pe mine! Zic, las' pe mine,

căci dac-ar fi să fie, ne-a văzut Dumnezeu pe amândoi, şi pe mine, şi pe tine.

– Cum adică?

– Las' pe mine! răspunse feciorul sărind în picioare ca să primească poruncile stăpânei, care ieşise sub cerdac spre a vedea dacă ploaia n-a mai slăbit, cel puţin, căci de vreme bună parcă nu mai era nădejde.

Nerăbdătoare cum era, ea dete poruncă să prindă caii, căci nu voia să mâie peste noapte la cârciumă, şi să-i prindă cât mai neîntârziat, ca să n-o apuce noaptea pe drum.

Feciorul şi vizitiul începură să facă gură că nu pot pleca pe astfel de vreme, că omoară caii, că e greu pentru dânşii, că drumul e rău; însă hotărârea ei era nestrămutată. În zadar o sfătui şi Ana să rămâie peste noapte la cârciumă şi să nu se teamă, deoarece în curând are să sosească şi Ghiţă, ba sunt chiar şi jandarmi la cârciumă.

– Noi nu ştim cât stăm aci, grăi unul dintre jandarmi; dar tot e bine să mâneţi aici; sunt aproape două ceasuri şi, cum e drumul, anevoie mai sosiţi cu ziua la Ineu, iară locurile sunt rele.

– Ce să vă plătesc ca să veniţi cu mine? întrebă ea.

– Nu putem, răspunse jandarmul. Trebuie să stăm aici până ce nu ne va veni altă poruncă.

– Puneţi caii! strigă drumeaţa îndărătnicită. Voi ştiţi că nu cer nimic degeaba de la voi, adause apoi peste puţin şi, aruncând o bucată de hârtie pe masă, ceru socoteala.

Ana luă hârtia, privi nedumerită la ea, apoi întrebă cam sfiită:

– Nu s-ar putea să-mi daţi alta? Lipseşte un colţ, şi eu nu prea mă pricep la bani.

Drumeaţa scoase zâmbind o pungă mare şi plină de hârtii noi-nouţe, luă una dintre ele şi i-o dete, apoi se găti de plecare.

Ana privi înduioşată în urma ei. Vederea acestei nenorocite îi dăduse liniştea pierdută, dimpreună cu simţământul de

încredere al omului care se simte mai norocos decât alţii. De când Ghiţă plecase, ea era cuprinsă de fel de fel de temeri. Nu ştia nimic despre cele petrecute la casa arândaşului, căci Ghiţă nu avuse timp să-i vorbească, iar jandarmii nu aveau voie să se deie pe faţă, ca unii care stăteau să păzească casa: cu toate aceste, după cele petrecute peste noapte la cârciumă şi după plecarea grabnică a lui Ghiţă, ea nu se mai îndoia că e la mijloc ceva ce poate să pună capul lui Ghiţă în primejdie. Din când în când iar îşi schimba gândurile! Îi părea peste putinţă ca Ghiţă să se amestece în treburi rele. Nu! îşi zicea ea, Ghiţă e om drept şi blând la fire, dar e om cu minte şi nu voieşte nici să audă, nici să vadă, nici să ştie nimic, nu voieşte să aţâţe mânia oamenilor răi. De când aflase despre soarta drumeţei, gândul acesta bun nu o mai părăsea şi îl aştepta cu nerăbdare pe Ghiţă, ca să-l mângâie prin o vorbă bună.

Câtva timp după plecarea trăsurii ploaia mai îngădui şi începu să bată vântul, iar înspre Bihor ceaţa din când în când se mai rărea şi cerul parcă era să se mai lumineze.

– Dă, Doamne, să se mai însenineze! grăi Ana, care stătea înaintea cârciumii, privind când în calea soţu-său, când înspre norii care treceau repede pe deasupra văii înspre apus.

Dar timpul trecea şi căruţa lui Ghiţă tot nu se mai ivea în culmea dealului, pe drumul pustiu, iară Ana tot mai mult se lăsa în voia presimţirilor ei.

IX

Plecând cu Pintea şi cu slugile la Ineu, Ghiţă avu pe drum destul timp să se gândească la strâmtorările sale.

El nu se mai îndoia că oamenii cu feţele acoperite, care îl călcaseră pe arândaşul, nu erau alţii decât Buză-Ruptă şi Săilă Boarul. Erau doi oameni cu care nu avuse nici o daraveră mai nainte şi pe care nu i-a văzut niciodată în viaţa sa; însă ei petrecuseră mai multe ceasuri cu dânsul şi plecaseră de-a dreptul de la cârciuma lui ca să-l calce pe arândaşul,

şi asta putea să dea loc la bănuieli. Mai multă grijă îi făcea lui Ghiţă un alt lucru: se temea ca nu cumva să se dovedească ceva asupra lui Lică. Înaintea judecătorului, faţă în faţă cu crucea şi cu lumânările aprinse, el nu putea tăgădui c-a avut daraveri cu Lică şi trebuia să spună toate cele petrecute, şi din două una: ori Lică ajungea să fie dovedit şi pus la pedeapsă, şi atunci nici el, Ghiţă, ca om însoţit cu un făcător de rele, nu putea să scape cu obrazul curat, ori Lică scăpa, şi atunci Ghiţă trebuia să se teamă de răzbunarea lui. Cu cât mai mult se apropia dar de Ineu Ghiţă, cu atât mai puţin se gândea la cele petrecute peste noapte. Era vorba de el însuşi; făcuse fie la strâmtoare, fie din slăbiciune, lucruri care puteau să dea loc la bănuieli grele; nu se simţea cu desăvârşire nevinovat şi se temea ca nu cumva să se dea astă dată pe faţă şi vina lui. Dac-ar fi fost un om mai cu inimă deschisă, el i-ar fi vorbit lui Pintea fără şovăire şi l-ar fi rugat să potrivească lucrurile pe cât era cu putinţă aşa ca să nu iasă la iveală daraverile sale cu Lică; simţea însă că s-ar strica cu Pintea, care-l ura din toată inima pe Lică, dacă i-ar vorbi acum despre aceasta. Se mustra dar că nu a făcut-o pe când erau singuri, încât îi putea vorbi în tihnă şi i le putea spune toate din fir în păr, ca să nu-l mai lase în nedumerire asupra purtărilor sale faţă cu Lică.

După ce intrară în Ineu, Ghiţă începu să schimbe la feţe. Îi era greu că tocmai acum, după cele petrecute peste noapte la casa arândaşului, oamenii îl vedeau în căruţă cu un jandarm. Dacă s-ar fi simţit nevinovat, el s-ar fi mângâiat cu gândul că, mai curând ori mai târziu, i se va dovedi nevinovăţia şi vor rămânea de ruşine toţi aceia care îl cârtesc acum şi se ivesc pe la portiţe, ca să-l vadă în strâmtorarea lui; această mângâiere însă el o pierduse de mult.

Ei traseră la cazarma de jandarmi.

Pe când slugile deshămau caii, oamenii începură a se aduna în partea cazărmii, ca să vadă cele ce se petrec, şi precum oamenii se adunau, Ghiţă simţea că i se împăienjenesc ochii.

– Aş vrea să-ţi grăiesc o vorbă! îi zise el lui Pintea.

Pintea, care de la Moara cu noroc până aici abia grăise câteva cuvinte, privi lung la el.

– Atât ar mai trebui, răspunse apoi, după ce slugile se mai depărtară; nu mai rămâne decât să ne vadă cineva vorbind în taină. Fii om cu inimă şi te lasă pe mine!

E greu, e foarte greu când ai voi să-i grăieşti cuiva o vorbă, care-ţi vine din fundul inimii, şi nu poţi; e însă mai greu când simţi că numai această vorbă poate să alunge gândul rău pe care şi-l face despre tine un om la care ţii; greutatea aceasta o simţi Ghiţă întreagă când îl văzu pe Pintea depărtându-se. El se trase, mai mult purtat de o pornire firească decât dinadins, la o parte, ca să nu-l mai vadă oamenii adunaţi la poartă, apoi rămase sub zidul cazărmii, o casă lungă, veche şi cu acoperământul înalt ce stătea la dreapta curţii împrejmuite cu zid netencuit.

„Da, îşi zise el într-un târziu, sunt un om fără de suflet: n-aş fi trebuit eu să plec şi fără de a o fi întrebat ce are să-mi spună."

Pe când el stătea aici, Pintea, care se ţinu de vorbă, îl luă înainte de toate pe Laie şi-l duse înaintea comisarului, un om înalt şi uscăţiv, cu mustaţa lungă şi răsucită, neastâmpărat şi cam aspru la vorbă.

Laie, biet, nu ştia de ce e vorba; însă îi fusese destul să privească o dată în faţa stăpânului său, pentru ca să simtă că e vreo primejdie la mijloc; văzându-se dar faţă în faţă cu comisarul, el începu să tremure şi să spună că el nu ştie nimic, fiindcă are de lucru la grajd, iară seara se culcă devreme. Atât era destul pentru ca comisarul să se simtă întărit în bănuielile sale şi să-l ia mai de scurt. Astfel, Laie mărturisi, cu inima încleştată, că într-o duminică Lică Sămădăul, venind cu doi tovarăşi la Moara cu noroc, l-a deşteptat cu ghionturi din somn, că în urmă stăpânu-său l-a trimis la popa din Fundureni, dar el nu s-a dus, ci s-a ascuns într-un crâng; cu toate aceste, câteva zile în urmă, ducându-se pe vale în sus, ca să aducă

vacile de la iarbă, s-a întâlnit cu Lică şi cu Răuţ, care l-au luat între bâte şi i-au zis că-i sfarmă oasele dacă va mai îndrăzni să stea de pândă. De atunci s-a ferit de Lică şi de oamenii lui, care nu l-au întrebat niciodată nimic şi cărora nu le-a spus nimic.

Auzind aceste mărturisiri, Pintea-şi încreţi sprâncenele. Îl cunoştea destul de bine pe Lică pentru ca să ştie că el nu a venit în duminica aceea degeaba la Moara cu noroc; însă el nu se putea lăsa pe mărturisirile deşirate ale lui Laie.

Comisarul, ca om mai pripit, era, dimpotrivă, încredinţat că a dat de urma unei fapte ascunse până acum; aducându-i-se dar Marţi, începu să-l întrebe, înainte de toate, asupra acestei fapte.

Marţi, care intră mai nesfiit, nu ştia nimic despre cele petrecute atunci, duminică, însă, din mărturisirile lui, comisarul află că Ghiţă are o verigă de sârmă, pe care sunt înşirate semnele turmelor lui Lică, de la care a primit în mai multe rânduri porci, şi că luni, ca ieri, Lică a stat cu Răuţ, cu Buză-Ruptă, cu Săilă Boarul şi cu Ghiţă la cârciumă, că au vorbit cam în taină despre arândaşul şi că în amurgul serii Buză-Ruptă şi cu Săilă au plecat spre Ineu, Răuţ a luat-o pe vale în sus la pădure, iară Lică a rămas până dimineaţa la cârciumă. Târziu apoi, cam pe la miezul nopţii, s-au mişcat câinii, şi aşa el, Marţi, a ieşit afară, şi, văzând un om şi o muiere, a întrebat cine-i. Răuţ a răspuns atunci: „Oameni buni!“ De cu zori însă el iar s-a deşteptat, fiindcă iar se mişcau câinii: a ieşit şi a văzut că Răuţ se duce cu muierea aceea.

Acu Pintea ştia destul. La început el se tulbură. Carevasăzică, Ghiţă era oarecum tovarăşul lui Lică: el îi păstra semnele turmelor, primea daruri de la dânsul, era înţeles cu Săilă şi Buză-Ruptă, care păreau a fi venit la Ineu ca să-l calce pe arândaş. Comisarul ar fi dorit să fie cineva de faţă, ca să i se poată lăuda cum, în mai puţin decât douăzeci şi patru de ceasuri, a dat de urma făcătorilor de rele. Pintea însă, ca om zăcaş ce era, îşi lăsa totdeauna vreme şi cu atât mai puţin

putea să se pripească acum, când era vorba de nişte lucruri pe care nu-i venea să le creadă. Îl socotea pe Ghiţă om cinstit şi vrăjmaş lui Lică, şi chiar acum, după cele ce aflase, ar fi fost gata să-şi bage mâna în foc pentru dânsul: nu putea el să-şi schimbe aşa deodată părerea; îi era ruşine să-şi facă mărturisirea că s-a înşelat aşa de straşnic şi, în cele din urmă, ţinea atât de mult la Ghiţă, încât îl durea inima să piardă buna părere pe care şi-o făcuse despre dânsul. Însă tocmai pentru aceea era mai chibzuit decât totdeauna, căci el nu auzise numai singur mărturisirile lui Marţi, şi un glas tainic îi şoptea mereu: „Şi dacă totuşi te-ai înşela!? Şi dacă totuşi ai rămânea de ruşine!?" El nu se pripi dar, ci-l rugă numai pe comisar să-l ţină prins pe Marţi.

– Mie nu prea îmi vine să le cred toate câte ne-a mărturisit, zise el. Lică nu se bizuie pe nimeni, nu se dă aşa lesne de gol, nu se lasă în daraveri cu nişte oameni precum îl ştie toată lumea pe cârciumarul de la Moara cu noroc. Nu-i vorbă, trebuie să fie ceva la mijloc, dară lasă-l pe mâna mea, că scot eu adevărul din el.

Ieşind apoi ca să-l cheme pe Ghiţă, care petrecuse tot timpul acesta cuprins de un viu neastâmpăr, el îi zise încet:

– Bagă de seamă că, precum stau lucrurile, nu vei putea să te mai întorci acasă decât pe bună chezăşie.

Ghiţă rămase ca trăsnit din senin.

– Adică tocmai tu mi-o faci mie asta! zise el cu glasul înăbuşit de năvala sângelui.

– Fii cuminte! îl întâmpină căprarul. Tu vezi că n-am încotro.

„N-am încotro!" Aceasta e o vorbă pe care de obicei n-o înţelege decât acela care o grăieşte, căci numai rar se întâmplă ca un om să înţeleagă strâmtorarea în care se află alţii.

– Bine! zise dar Ghiţă, şi-şi ridică capul cu îndărătnicie, ca omul care îşi adună toate puterile şi se simte destul de tare spre a nu mai căuta ajutor la alţii.

– D-ta eşti prieten cu Lică Sămădăul? îl întrebă comisarul cam aspru, după ce află de la dânsul că Lică a petrecut, ca ieri, cu Săilă şi cu ceilalţi la cârciumă.

Ghiţă se aştepta la această întrebare; cu toate aceste, ea îi luă parcă pământul de sub picioare. Dar trebuia să răspundă fără de întârziere.

– Prieten, zise el, tocmai prieten n-aş putea zice că-i sunt; cel puţin el nu îmi este prieten; e însă un om ce are multe daraveri pe drumuri, trece des pe la cârciumă, un om cu care nu aş voi să mă stric.

– Aşa! nu ai voi să te strici! grăi cam în bătaie de joc comisarul, care numaidecât simţi că aceasta e întrebarea cu care se poate să-l scoată din sărite pe Ghiţă. Dar ce folos ai d-ta din aceea dacă nu te strici cu el?

– Foloase nu prea am, răspunse cârciumarul, dară veţi înţelege că s-ar putea să am pagube dacă m-aş strica. Apoi, adăugă el mai cu jumătate de gură, omul bea, mănâncă, el şi oamenii lui, iară eu m-am pus ca cârciumar pentru asemenea oameni, la marginea drumului.

– Se înţelege, urmă comisarul apăsând asupra vorbelor, el plăteşte bine.

– Da, răspunse Ghiţă, începând a se tulbura. Dacă nu are bani, îmi dă porci.

– Vasăzică, porci îţi dă? grăi acum comisarul apropiindu-se de dânsul. D-ta ştii că Lică Sămădăul e om bănuit: de unde ştii dacă porcii pe care ţi-i dă nu cumva sunt de furat?

Pe Ghiţă începură să-l treacă sudorile reci. Îi părea un lucru nedrept să fie silit a se destăinui faţă cu un om pe care nu-l mai văzuse niciodată în viaţa sa, când era de faţă şi Pintea, prietenul său, cu care se stricase tocmai fiindcă-l lăsase în nedumerire asupra daraverii sale cu Lică. Dar şi astă dată trebuia să răspundă şi să spună adevărul, căci nu ştia ce va răspunde Lică la vremea lui.

– Am toate semnele turmelor lui Lică tăiate în bucăţi de piele şi înşirate pe o verigă de sârmă; mi le-a dat el însuşi, grăi Ghiţă mai liniştit.

– Aşa! zise iar comisarul, ţi-a dat semnele turmelor sale. Şi nu ţi s-a întâmplat niciodată ca el să-ţi dea porci care nu purtau nici unul din acele semne?

– Da! răspunse Ghiţă hotărât, ca omul care-şi aprinde casa în cap, apoi aruncă o privire la Pintea, ca şi când ar voi să-i zică: „Asta ţi-o spun ţie!“

Comisarul îşi pierdu răbdarea în faţă cu liniştea lui Ghiţă.

– Nu ştii d-ta, îi zise el aprins, că numai hoţ cu hoţ se însoţeşte şi că legea îl pedepseşte pe acela care primeşte lucruri de furat?

Ghiţă privi din nou la Pintea şi, văzând mânia ce se oglindea în ochii lui mari şi în sprâncenele-i încreţite, îşi ridică capul şi îşi potrivi hainele pe trup, în vreme ce vinele de la tâmple din ce în ce i se umflară.

– Domnule comisar, zise el aşezat, nu te încrunta la mine, că n-ai pentru ce. Aşa este, am primit semnele turmelor lui Lică pentru ca să-i pot spune dacă trec porci furaţi din turmele lui pe la cârciumă, ba când mi-a dat porci, pe care puteam să-i bănuiesc, n-am venit aici să vă spun d-voastre. Dar să nu-mi arunci mie vorba asta, urmă el luându-şi avânt, căci, dacă-i aşa, eu trebuie să v-o arunc d-voastre! Dacă nu ştiţi să curăţiţi drumurile de oameni răi, cum îl credeţi pe Lică, atunci rămâneţi cel puţin drepţi şi nu-i năpăstuiţi pe aceia pe care tot d-voastre îi lăsaţi în strâmtorare!

Îi părea rău lui Ghiţă că grăieşte aceste cuvinte şi, chiar atunci când le rostea, se mustra pentru ele, căci ştia că-l vor umplea pe comisar de mânie; însă el nu se putea stăpâni, trebuia să dea odată pe faţă gândurile pe care le purtase atâta vreme în inima sa, trebuia mai ales acum, când era de faţă şi Pintea, pe care nu voia să-l mai lase în nedumerire.

Dar Pintea era cu toate acestea nedumerit, căci el nu aflase tot ce trebuia să afle, şi le aflase chiar şi aceste puţine numai acum, ca din întâmplare, numai pe când Ghiţă era strâmtorat, iară nu mai nainte, pe când se aflau singuri.

Cât pentru comisar, el se făcu roşu ca şi racul şi era o clipă în care ar fi fost în stare să ridice mâna şi să dea în Ghiţă; însă el simţea că de aici înainte îl ţine strâns pe Ghiţă şi se poate juca cu el, cum pisica se joacă cu şoarecele.

– Înţeleg, zise el dar, stăpânindu-se. Nu te-ai întovărăşit cu Lică decât de strâmtorare. Mie prea puţin îmi pasă de ce te-ai întovărăşit: destul că ştiu că trebuie să te pun în rând cu el. A stat Lică toată noaptea singur?

– Nu, răspunse cârciumarul adunându-şi din nou puterile. Puţin după ce s-a înserat a venit la el un om cu o muiere.

– Puţin după ce s-a înserat? Dă-ţi bine seama: nu cumva era mai spre miezul nopţii?

– Tocmai mă culcasem, răspunse Ghiţă cam tulburat.

– Tocmai te culcaseşi? grăi comisarul. Eu nu ştiu când ai d-ta obiceiul să te culci. Dar să fie aşa. Cine era omul acela?

– Nu ştiu.

– Nu cumva era Răuţ, tot Răuţ, care plecase de cu seară?

– Nu! răspunse Ghiţă hotărât.

– Ei bine! urmă comisarul nerăbdător. Au stat, omul cu muierea, până dimineaţa la Lică?

– Nu, răspunse iar Ghiţă. Au plecat iar peste puţin.

– Peste puţin? O ţii bine minte aceasta! Nu cumva era în zori de zi?

– Tocmai aţipisem! grăi Ghiţă cam speriat.

Câtva timp ei steteră toţi trei nedumeriţi, ca şi când ar fi auzind undeva ceva şi ar voi să-şi dea seama ce era ceea ce auziseră, şi unde, şi cum. Ghiţă, care nu ştia nimic despre mărturisirile lui Marţi, nu înţelegea unde bate comisarul cu întrebările lui, iar Pintea şi comisarul, văzând mărturisirile celor doi oameni luaţi la cercetare, îşi dădeau silinţă să se dumerească asupra lor. Comisarul, care din mărturisirea lui Marţi îşi făcuse gândul că Buză-Ruptă şi Săilă au călcat de cu seară pe arândaşul, iară spre miază-noapte Răuţ a venit să-l vestească pe Lică despre cele petrecute şi să-i aducă poate o parte din lucrurile răpite, credea că Ghiţă spune dinadins un neadevăr; el făcu dar câţiva paşi înainte, privi aspru în ochii lui Ghiţă şi întrebă:

– Carevasăzică, omul care a venit cu femeia nu era Răuţ; el a venit numaidecât seara, cum am zice, chiar pe timpul când arândaşul fusese călcat, şi a plecat peste puţin?

Pintea făcu un pas înainte, ca să-i cadă mai în faţă lui Ghiţă, îşi trase cu mâna peste faţă şi încreţi sprâncenele. „Dacă-i aşa, îşi zise el, atunci Lică a plecat, l-a călcat pe arândaşul şi iar s-a întors la cârciumă, iară Ghiţă e năpăstuit." Purtat de acest gând, el privi drept în faţa lui Ghiţă şi-i făcu semn să zică da.

– Nu pot să jur, răspunse Ghiţă, cu toate că nu-i scăpase acest semn. Stăteam la fereastră şi poate că n-am auzit şi n-am văzut bine. Poate că era Răuţ. Apoi, aţipisem mai nainte de a fi plecat ei şi nu pot să-mi dau seama de timpul care a trecut la mijloc.

– D-ta ai vorbit cu Lică şi cu ceilalţi despre arândaş? grăi comisarul stăruitor.

– Da! răspunse Ghiţă, cam scos din sărite prin această trecere neaşteptată de la un lucru la altul, însă numai cu Lică singur, care m-a întrebat când vine arândaşul, fiindcă ar fi având, precum zicea, o vorbă cu dânsul.

– Numai atât?

– Numai.

– A mai auzit cineva?

– Nu cred, răspunse Ghiţă strâmtorat. Mă luase la o parte.

– Apoi, dacă nu aveaţi altă de vorbit, grăi comisarul zâmbind, ce nevoie aveaţi să vorbiţi în taină?

Ghiţă dete tulburat din umeri.

Pintea nu se mai putu stăpâni. El înţelegea pentru ce Lică a vorbit în taină şi cu toate aceste destul de tare, pentru ca şi alţii să-l audă.

– Nu cumva, zise el apăsând asupra fiecăreia dintre vorbe, Sămădăul a vorbit aşa pentru ca să te pună la bănuială dacă se va fi dovedind că el a călcat pe arândaşul?

Pe Ghiţă-l trecură o dată fiorii.

– Asta nu e cu putinţă! zise el înecat de năvala sângelui. Nu se poate! şopti apoi cu glasul pierit al omului ce-şi apără viaţa. Nu pot să dovedesc că atât am vorbit cu Lică şi numai atât, cât vă spusei; dar pot să jur pe pâine şi sare, pe cruce şi

pe sfânta evanghelie că n-am vorbit mai mult, pot să jur, adause deznădăjduit, că Lică a stat toată noaptea la cârciumă.

– O vom descurca noi şi asta, ca să vezi că ştim să curăţim drumurile de oameni răi! grăi comisarul mulţumit de capătul la care a ajuns, în vreme ce Pintea îşi muşca buzele şi-şi rupea unghiile de la degete, iară Ghiţă şedea descordat în faţa lor.

După cum spusese Pintea de mai nainte, Ghiţă nu putu să se întoarcă acasă decât ca om lăsat pe chezăşie.

Plecând să-şi caute oameni de chezăşie, el simţi că îi slăbesc deodată toate puterile; privirile oamenilor cu care se-ntâlnea pe drum îl ardeau parcă, şi aşa mergea drept înainte, fără de a mai îndrăzni să-şi ridice ochii de la pământ ori să privească în lături.

Cel dintâi la care se duse, cumnatu-său Andrei, fratele Anei, fiind un om nemaiumblat în asemenea treburi, se cam codi când află de ce e vorba. Aceasta-l făcu pe Ghiţă şi mai nehotărât. Mergând la popa, un văr al său, ca să-l roage şi pe acesta, el se opri mai adeseori în cale şi, dacă nu ar fi trebuit să se gândească la Ana şi la gospodăria sa, el s-ar fi dat chiar de pe acum prins, ca să nu se mai pună în sarcina altora. Popa primi bucuros să-i fie om de chezăşie, ba îl şi îmbărbătă, spunându-i să nu se mai teamă de nimic, dacă se simte nevinovat; însă în acelaşi timp îi da sfaturi bune şi-l mustra pentru că s-a dus la Moara cu noroc.

Popa îi făcu totodată şi hârtia de chezăşie, pe care trebuia să o dea comisarului înainte de a pleca, şi astfel, cam pe la 4 ceasuri după-amiazăzi, Ghiţă putu să-şi pună caii la căruţă şi să plece.

Dar când era să plece dimpreună cu Laie, îi veni o femeie înaltă şi smeadă, cu buzele subţiri şi cu ochii mici, neastâmpăraţi, şi-l vesti să mai aştepte, fiindcă vine şi Pintea căprarul. Această femeie, îmbrăcată pe jumătate ţărăneşte, era Uţa, slujnica pe care o căutase Pintea după înţelegerea ce avuseseră de dimineaţă.

– Bine, grăi Ghiţă, am mare trebuinţă de o slujnică, dar nu tocmai acum; am să vin în zilele aceste să te iau. Dar,

adăugă el peste puţin, mai stai pe aci până ce vine căprarul, ca să văd cum v-aţi înţeles.

Singur nu-şi dădea seama pentru ce, dar era hotărât să nu o ia chiar acum cu dânsul; însă după ce Pintea veni şi zise scurt: „Iacă, ţi-am adus şi slujnică“, el nu mai îndrăzni să zică nimic, ci-şi călcă pe inimă, deşi parcă simţea că Pintea îi pune această femeie de pândă în casă.

Plecând, Ghiţă mâna caii, Pintea şedea lângă el, iară Laie se făcuse ghem în fundul căruţei, lângă Uţa, care-şi adusese în pripă şi o legătură cu rufe, pe care şi-o pusese pe un snop de coceni, ca să şadă bine.

Pintea era tăcut ca de obicei, iară Ghiţă şedea ca pe spini lângă dânsul.

– Să nu te miri! îi zise Pintea într-un târziu. Eu am poruncă să-ţi caut casa pentru ca să văd dacă nu voi găsi ceva ascuns în casa ta. Ştiu că n-am să găsesc nimic, dar trebuie să mă supun la poruncă.

Obosit cum era, Ghiţă nu putu să-şi dea numaidecât seama despre înţelesul acestor cuvinte.

– Adică şi asta!? zise el cam nepăsător. N-au fost destule cele de până acum!? Bine, Pinteo, adăugă apoi peste puţin mai viu, spune-mi, tu, pe sufletul tău: mă crezi tu ori nu mă crezi pe mine vinovat?

– Nu mă întreba, că nu pot să-ţi răspund! grăi căprarul apăsând asupra vorbelor.

Ghiţă tresări şi ochii i se umplură de văpaie.

– Înţeleg, zise el. Aceste sunt cuvinte pe care ţi le-am zis eu ţie astă-dimineaţă. Vrei să mi le aduci aminte. Dar să ştii un lucru: nu se poate să-i faci unui om mai mare nedreptate decât să-l mustri pentru o greşeală pentru care-şi face el însuşi destule mustrări. Dacă n-ai destulă vreme să mă cunoşti, ruşine să-ţi fie de slăbiciunea ochilor tăi!

– Noi bănuim pe toată lumea, grăi căprarul; asta ni-e meseria.

– Să-ţi fie de bine! răspunse Ghiţă privindu-l cam peste umăr. Crede-mă că prea puţin îmi pasă dacă mă crezi aşa ori altfel: eu tot eu rămân.

Pintea nu era omul care să răspundă de asemenea vorbe; ei îşi urmară dar calea în tăcere, înşirând fiecare gândurile sale. Pintea spusese adevărul când zisese că bănuieşte pe toată lumea. Oricum se sucea şi învârtea, el nu putea părăsi gândul că Lică a fost acela care a călcat pe arândaşul şi-l cuprindea un fel de nebunie când se gândea că şi astă dată îi va scăpa. Îl vedea parcă râzând pe sub mustaţă şi lăudându-se între pahare... Iară Ghiţă, fie dinadins, fie din nepricepere, ceea ce pentru Pintea era totuna, se făcuse apărător al lui Lică, se pusese alăturea cu el, îi dăduse mână de ajutor.

Dar şi Ghiţă vorbise din inimă când spusese că prea puţin îi pasă. Acum chiar nici Pintea nu se sfia a-i spune că-l bănuieşte, el se simţea mai bun decât cum îl credeau alţii, prea bun pentru oamenii în mijlocul cărora se afla, şi dacă mai nainte îl apăsa gândul că nu mai poate umbla prin lume decât sub scutul cinstei altora şi că în curând va trebui, poate, să cadă la închisoare, acum iar îşi ridica fruntea, deoarece simţea că toţi acei care îl osândeau, aflându-se la strâmtorarea în care se aflase el, s-ar fi dovedit mai slabi, mai nesocotiţi ori mai răi decât dânsul. „Da, îşi zise el, am primit porci de furat de la Lică, dară voi, fiind puşi în locul meu, aţi fi mers mai departe decât mine ori v-aţi fi aruncat cu nesocotinţă în primejdie". Era o amarnică dezamăgire în aceste cuvinte. În clipa când le zicea, el se simţea mai sărac decât până atunci. Pierduse toate bucuriile, toată părerea de bine pe care omul o simte când vede pe acela pentru care simte tragere de inimă, când îi vorbeşte, când poate să-i facă vreo mulţumire, când primeşte o vorbă bună de la dânsul, când se gândeşte la el, pierduse mângâierea ce se revarsă peste sufletul omenesc la vederea podoabelor lumii, căci nimic nu dă lumii o mai strălucită podoabă decât omul despre care putem să ne facem gânduri bune. Despre Pintea, un fost tovarăş al lui Lică, om

ieşit din fundul temniţelor ca să-şi urmărească prietenii de mai nainte, om care bănuieşte pe toată lumea, fiindcă asta îi este meseria; pentru acest om el se depărtase de Ana, soţia sa; în acest om pusese el mai multă încredere decât în aceea cu care era legat pe toată viaţa. Dar Ghiţă nu se mustra pentru aceste, ci se bucura numai de un nou gând, care încetul cu încetul se strecura printre celelalte şi-i umplu în cele din urmă sufletul de mângâiere. La urma urmelor, toate le făcuse din dragoste către dânsa, din dorinţa de a o vedea veselă şi mulţumită, de a o feri de orice supărare, de orice necaz, de orice gând rău. Ce-i pasă lui acum de Pintea, de judecăţi, de trebile arândaşului, ce-i pasă de gândurile ce-şi va fi făcând lumea?... Căci mare drept avea bătrâna când vorbea de liniştea colibei; aici şi numai aici e limanul de scăpare, când, la nevoie, ca totdeauna, lumea te părăseşte. Ghiţă începu să mâne mai iute, căci drumul îi părea prea lung. Simţea că ea îl aşteaptă cu nelinişte, îi vedea neastâmpărul şi îi părea o veşnicie la mijloc până ce va putea să o vadă şi să-i grăiască un cuvânt, numai un cuvânt, numai câteva vorbe: „Ano! nu te nedumeri, nu te întreba la ce mă gândesc când mă vezi tăcut, căci toate le fac numai din dragoste către tine, care ai luminat zilele vieţii mele; nu-ţi face gânduri rele, că nu vreau să împarţi necazurile vieţii cu mine, ci să le port eu însumi. Ano! te gândeşte că-mi trece ca un junghi prin inimă când te văd tristă ori mâhnită şi ori de ce te-ai întrista ori mâhni, eu nu pot să cred alta decât că eu sunt de vină. Ano! sunt un om bănuit, om lăsat pe chezăşie, am poate să cad la închisoare, dar tu nu te mâhni când vei vedea că jandarmii se pun să ne caute în casă, ci-ţi pune toată credinţa în mine, căci toate vor trece în câteva zile şi câtă vreme dragostea către tine îmi va lumina calea, ferită vei fi de orice supărare. Uite, în trei zile plecăm de aici şi trăim mai departe cum am trăit odinioară. Acum, când simt că pentru tine e mai bine aşa, nu mai stau la îndoială, ci plec cu părere de bine.“

– Ce-i asta!? strigă deodată Pintea, ridicându-se iute în picioare.

Ghiţă tresări ca deşteptat din somn şi privi în toate părţile, ca să vadă ce-l speriase pe Pintea.

Era aproape de Moara cu noroc. Nu-i mai despărţea decât un deal. Ploaia încetase; norii se răriseră şi razele soarelui furişat din dosul norilor atingeau de asfinţit culmile dezvelite ale Bihorului, care de aici nu se vedeau decât ca de câteva palme în dosul dealului, acoperit cu pădurea deasă, ce se întindea la stânga drumului. Pe drum stătea o trăsură boierească fără de cai.

– Mână! grăi Pintea. Aici nu e bine.

Ghiţă se ridică şi el în picioare, apoi dete frâu cailor, gândurile bune îi pieriră ca şi când le-ar fi luat cu mâna şi mintea i se opri pe câtva timp în loc.

Sosind la trăsură, ei nu găsiră decât trupul unui copil mort de o lovitură pe care o primise, precum se vede, cu patul puştii în ceafă: el era aruncat la câţiva paşi pe iarbă, cu hainele lipite de trup, cu ochii ieşiţi pe jumătate din cap şi cu faţa plină de sânge închegat.

În cealaltă parte a trăsurii mai era o mare baltă de sânge închegat, şi capra de asemenea era pe ici, pe colo însângerată, deşi ploaia spălase sângele de pe ea. Urmele pe drum erau spălăcite, iară pe iarbă nici nu se vedeau deloc, fiindcă le spălase ploaia; numai la vale se cunoşteau urme de copite, dar şi aceste se pierdeau la depărtare de vreo sută de paşi.

Pintea îşi dete seama de toate aceste, făcu un ocol împrejur, apoi se întoarse iar la Ghiţă, care stătea dimpreună cu Laie, încremenit, în drum, în vreme ce Uţa rămase cuprinsă de fiori în căruţă.

– Ce-a fost aici? zise el tulburat. Îţi vine să juri că slugile şi-au omorât stăpânul, şi tot nu-mi vine să cred. Ei! nu înţeleg, urmă apoi peste puţin. Au plecat la vale, pe cât se vede de pe urme, apoi au legat cârpe cu câlţi la copitele cailor şi s-au întors în pădure.

Ghiţă dete din umeri.

– Nu cumva eşti gata să juri că nici asta n-a făcut-o Lică! grăi Pintea, în vreme ce vinele i se umflară şi ochii parcă erau să-i iasă din cap.

– Bine! Ţi-ai ieşit din fire!? zise Ghiţă privind buiguit la el.

– Nu, răspunse căprarul, dar minune că nu-mi ies! Pentru că aici e ceva la mijloc, urmă el aprins. Să nu pierdem vremea; Uţa rămâne aici, iară noi plecăm toţi trei ca să căutăm urma din pădure. La locul mai şes, căci hoţul cuminte nu umblă pe coaste, unde lunecă calul şi lasă urme, pe la bălţi, unde rămâne urmă, pe lângă buturugi, unde se adună putregaiul şi pământul se prăfuieşte sub copita calului...

– Haideţi!

Ghiţă stete câtva timp nehotărât.

– Eu nu mă duc, zise el apoi. Am plecat dimineaţă, aşa zicând, fără de veste de acasă, şi cine ştie ce s-a întâmplat de atunci pe la cârciumă. Mă duc să văd cine au fost aici cu trăsura asta.

– Fără de mine nu poţi să te duci! îi zise Pintea aspru.

– Vorbă şi asta! grăi cârciumarul cam nepăsător. Aş vrea eu să văd cine mă opreşte să mă duc la nevastă şi la copii! ca om lăsat pe chezăşie, adăugă el peste puţin.

– Eu te opresc! Am poruncă să-ţi caut casa şi nu te las să intri în ea decât deodată cu mine. Trebuie să înţelegi de ce.

Ghiţă se întoarse în călcâi, sări în trăsură şi apucă în o mână frânele, iar în cealaltă biciul.

– Dă-te în lături! zise apoi aşezat, când văzu că Pintea sare să apuce căpăstrul unuia din cai.

Pintea nu se mişcă.

– Pinteo! grăi Ghiţă zâmbind. Nu mă băga în păcate. Ce vrei tu!? Văd un copil omorât în drum, abia câteva împuşcături de la casa mea, şi tu crezi că am eu inimă în mine să-mi las copiii mei încă un ceas măcar singuri în pustietatea asta! Dacă vrei, vino şi tu acum, iară dacă nu vrei, lasă-mă, că n-am vreme să mai aştept... Dă-te în lături! strigă apoi hotărât, când

văzu că Pintea se încăpăţânează, dă-te în lături, strigă iar ridicând biciul, că dacă nu, le dau frâu cailor şi trec cu căruţa peste tine. O loază ca tine nu mă opreşte pe mine în cale!

– Cum ai zis? Loază!? grăi Pintea, lăsând cam ameţit căpăstrul din mână. Acu du-te, dacă vrei!

Ghiţă dete cu biciul între cai şi plecă, părăsind pe Laie în mijlocul drumului.

Era în amurgul serii când Ana văzu căruţa lui Ghiţă în culmea dealului despre Ineu, venind la vale şi venind, încât era să crezi că are să se sfărâme în bucăţi.

Ana-şi opri răsuflarea şi inima începu să i se bată în piept. Deodată ea tresări şi tot sângele îi năvăli în obraji.

Ghiţă era singur cu o femeie, fără îndoială slujnica pe care şi-o poftise Lică.

Nevasta îşi uită deodată toate nedumeririle, tot neastâmpărul cu care-şi aşteptase bărbatul şi nu mai simţi în ea decât o singură pornire pătimaşă, să meargă la femeia aceea şi să-i tragă cu ghearele pielea de pe obraji. Era ameţită, tremura în tot trupul şi nu se putea mişca din loc, când Ghiţă se dete jos din căruţă şi se apropie de dânsa.

– Ce-i? zise el privind în faţa ei albă ca varul.

– Ce să fie! Nimic! răspunse ea stăpânindu-şi mânia.

El o luă de mână şi-o duse în casă.

– Ce s-a întâmplat? îi zise apoi. Cine a trecut astăzi pe aici?

– Oameni, fel de fel... zise ea înecată.

– Ano! grăi bărbatul înduioşat. Nu vorbi aşa cu mine, acum, tocmai acum nu vorbi aşa. Ai dreptate să fii mâhnită: m-am dus fără de veste, aşa zicând, şi nu ţi-am spus, precum ar fi trebuit, cum stau lucrurile. Află acum că astă-noapte l-au călcat pe arândaşul, l-au bătut de moarte şi-au luat de la el bani, aur şi argintărie, tot ce-au găsit şi putut duce. Află că m-au luat şi pe mine la bănuială, şi că nu m-am întors acasă decât pe chezăşie. Acum, întorcându-mă de la Ineu, am găsit în drum o trăsură boierească şi lângă ea un copil ucis şi aruncat

la marginea drumului. Cine-a mai fost în trăsura aceea? spune-mi, ca să-l vestesc pe Pintea.

Ana stătea ca un stâlp de piatră înaintea lui şi asculta cu încordată luare-aminte, însă cuvintele lui parcă îi sunau a sec în urechi şi nu puteau să străbată până la inima ei, tulburată de alte gânduri.

– O femeie a fost, zise ea, o domnişoară, o văduvă tânără! Mai ştiu eu cine!? Vor fi dus-o cu dânşii, căci era tânără şi frumoasă, urmă ea cu patimă, plină la faţă şi la trup, iară voi, bărbaţii, nu vă gândiţi decât la d-alde astea.

Ghiţă rămase nemişcat înaintea ei.

– Ce-i, Ano? Ce ai tu!? zise el îngrijat, şi se apropie ca să o cuprindă cu braţul şi să-i privească mai dinadins în faţă.

– Lasă-mă! îi şopti ea înecată, şi-l dete cu cotul la o parte. Lasă-mă, că-mi vine rău când mă atingi.

– Nu te las! strigă el deznădăjduit, şi o cuprinse cu amândouă braţele. Trebuie să ştiu ce ai! Aşa nu te-am mai văzut. Aveai să-mi spui ceva astă-dimineaţă; grăieşte. Tu nu eşti bine! E primejdie, sfinte Doamne, e primejdie la casa mea... Ţi-a dat cineva ceva! Te-a vrăjit? Ce-i?!

Ana începu să răsufle din greu, să se înece de plâns şi să-şi strângă pumnii ridicaţi în sus.

– Ce caută muierea asta aici?! zise ea râzând încât i se vedeau dinţii. Ghiţă, ce caută? Muierea ce caută? Ce vrei tu să faci din casa mea!?

El o lăsă din braţe şi rămase privind tulburat la dânsa, tulburat, dar rece ca sloiul de gheaţă.

– E oare cu putinţă!? zise el încet. Mintea mi se opreşte în loc. E vorba de oameni morţi, omorâţi în drum, de o femeie care a fost răpită de lângă copilul ei mort, e vorba de cele mai grozave lucruri, şi tu nu ai alt necaz pe lumea asta decât pe acela că eu am adus o slujnică în casă.

– Ce-mi pasă mie de alţii! răspunse ea. Mai mult amar n-a fost în viaţa lor întreagă decât este acum în sufletul meu: e mai grozav să trăieşti cum trăiesc eu decât a fi ucis în drum.

Tu nu mă omori, Ghiţă; mă seci de viaţă, mă chinuieşti, îmi scoţi răsuflare cu răsuflare viaţa din mine, mă laşi să mă omor eu din mine.

– Lasă-mă dracului, nu mă mai hârşi şi tu, grăi soţul mutând un scaun din loc, că destule am eu pe capul meu...

– Dacă le ai, tu ţi le faci singur, răspunse ea înrăutăţită. Hei! Ghiţă, să nu te bată pe tine suspinele mele! Prea mă crezi tu pe mine proastă; însă nu sunt proastă, ci am slăbiciune de tine. Astă-noapte mă gândeam să-mi iau copiii şi să plec de aici, lăsându-te singur cu păcatele tale; ştiu că aşa ar trebui să fac, dar nu pot, iacă, nu pot, nu mă lasă inima, n-am putere şi simt că, orice ai face, eu tot ţin la tine, câtă vreme nu trebuie să cred că-ţi cad ca o sarcină pe cap. Nu te mai ascunde de mine... Zici că l-au călcat pe arândaşul? Crezi tu că eu nu v-am auzit ieri vorbind de dânsul? Crezi tu că eu n-am înţeles cele ce s-au petrecut astă-noapte? Crezi tu că nu l-am văzut pe Lică întorcându-se în zori de zi de la Ineu?!

Ghiţă adunase peste zi mult venin şi multă mânie în sufletul său, şi acum tot acest venin, toată această mânie se aduna la un loc: el răsuflă o dată din greu, se dete un pas înapoi şi grăi încet:

– Ce vrei tu să zici, Ano?

– Ştii tu prea bine ce voiesc să zic! răspunse ea râzându-i în faţă. Tu cu Lică, voi, în înţelegere, l-aţi călcat pe arândaşul, dar nu te teme, căci eu sunt prea ticăloasă ca să te pot da de gol.

– Adică şi tu! grăi Ghiţă înecat de mânie, apoi se apropie de dânsa, pas cu pas, precum păianjenul se apropie de musca prinsă în mreaja măiastră, o măsură cu ochii, îşi ridică amândouă mâinile asupra şi rămase câtva timp nemişcat şi gata de a se arunca la ea.

– Da, zise ea râzându-i încă o dată în faţă, omoară-mă, că eşti mai tare decât mine! Ai început odată, urmează mai departe, mergi până la sfârşit!

El îşi încleştă ghearele în umerii ei fragezi, o ţinu strânsă înaintea sa, apoi întrebă:

– Tu zici că eu m-am înţeles cu Lică pentru ca să-l calce pe arândaşul?

– Da! răspunse ea hotărâtă.

– Tu zici că astă-noapte eu l-am văzut pe Lică plecând, iară tu l-ai văzut întorcându-se?

– Da! răspunse iar Ana.

El îi scuipă o dată în faţă, apoi îşi luă mâinile de pe ea.

– Mi-e scârbă când mă gândesc că am o nevastă care poate să mai trăiască cu un om precum tu mă socoteşti pe mine, zise el, şi ieşi din casă cu amândouă mâinile în cap.

Iară Ana se lăsă pe patul de alături şi începu să plângă un plâns uşor şi alinător.

X

Pintea nu se făcuse degeaba jandarm: de câte ori era vorba să se pună pe urma făcătorilor de rele, el îşi schimba toată firea şi-l vedeai că se face neastâmpărat ca şi copoiul când simte mirosul ierbii de foc; cu atâta mai nerăbdător era astă dată, când cele petrecute îl priveau foarte de aproape. Îi era ca şi când ar fi pus prin întuneric mâna pe făcătorii de rele şi s-ar fi temând că-i scapă mai nainte de a se face lumină, ca să-i poată vedea.

Mai ales depărtarea cu totul grabnică a lui Ghiţă îl scoase cu desăvârşire din sărite. Dac-ar fi găsit la Moara cu noroc, fie chiar în lada lui Ghiţă, ceva din lucrurile furate de la arândaşul, el tot n-ar mai fi stat la îndoială şi ar fi zis că Ghiţă poate să fie năpăstuit; acum însă, când îl văzu depărtându-se, inima i se umplu de mânie, şi mânia îl orbeşte pe om. Nici acum însă mânia lui nu era pornită asupra lui Ghiţă, ci asupra lui Lică, deoarece numai Lică era de vină pentru cele petrecute.

Orbit, precum era, de mânie, Pintea nu putea să vadă copilul omorât fără ca să-şi zică: „Am să dovedesc că tu l-ai omorât, chiar şi dacă n-ar fi adevărat". El nu-şi mai pierdu dar timpul, ci, lăsând pe Laie la trăsura din drum, îşi dete

seama dacă puşca îi este bine încărcată şi plecă singur cu vinele încordate spre pădure.

Norii se răriseră şi luna plină, ieşind pe ici, pe colo în câmpul senin al cerului, arunca umbrele împleticite ale copacilor desfrunziţi, ca o mreajă nesfârşită, peste faţa pământului; ba chiar şi atunci luna se ascundea în dosul norilor, noaptea era destul de luminată pentru ca un om ca Pintea să poată vedea la depărtare de vreo sută de paşi împrejurul său. Îi era cu toate aceste greu să afle urma, deoarece pământul era acoperit cu frunzele căzute în curând, care foşneau în liniştea nopţii sub picioarele lui. Timp îndelungat el umblă dar mereu după bălţile ce-i scăpărau de departe sub razele lunii, după licurirea putregaiului pe la locurile mai umbroase şi aruncând din când în când, după obiceiul său, câte o înjurătură. Aflând apoi urma unuia dintre cai, el încordă cocoşul puştii, intră mai adânc în pădure, urcă până la culme şi începu să coboare spre valea cealaltă.

Era înspre miezul nopţii când el dete peste trupul înţepenit al unei femei tinere, îmbrăcate în negru. Ea nu era înjunghiată, nu gâtuită, nu împuşcată: se înăbuşise cu cârpa pe care i-o legaseră peste faţă, ca să-i astupe gura.

Pintea era om oţărât; e însă ceva tainic în trupul mort, şi în clipa când se lăsă în genunchi pentru ca să-l privească mai de aproape, îl trecu un simţământ de înduioşare. Mult nu putea să-l ţină acest simţământ; trebuia să se piardă în faţa părerii de bine pe care o simte tot omul când, după multă căutătură, află, în sfârşit, ceva. El pipăi dar trupul şi căută cu tot dinadinsul ca să vadă dacă nu cumva ucigaşii au uitat ceva la faţa locului; apoi îşi potrivi chivăra în cap, luă puşca, de curea, peste umăr şi ridică iute trupul de la pământ, ca şi când ar trebui să se teamă, ca nu cumva să-l piardă dacă va mai zăbovi.

Dar, voind să facă un pas înainte, el se simţi oprit în loc, se mai opinti o dată, în vreme ce simţi că-l furnică de-a lungul

spinării şi că perii i se ridică în cap, apoi puterile îl părăsiră, scăpă trupul din braţe şi căzu cât era de lung peste el.

Călcase pe capătul biciului cu care hoţii legaseră mâinile femeii la spate şi pe care-l uitaseră în zăpăceala lor.

Singur în miez de noapte şi aruncat ca din senin peste un trup mort, Pintea nu putu să creadă decât că e Necuratul la mijloc şi nimic nu era mai aproape de mintea lui decât gândul să se ridice şi să o ia fuga încotro îl duc picioarele. Dar ridicându-se pe jumătate şi privind îngrozit împrejurul său, el simţi că nu poate să lase trupul aici, îl cuprinse iar în braţe şi se depărtă cu paşi grabnici, ca şi când s-ar şti urmărit de cineva. Şi în adevăr, el era urmărit.

Laie, pe care-l lăsase singur, nu era omul pe care-l poţi pune să stea peste noapte de strajă la un mort. Puţin după plecarea lui Pintea, îl apucase urâtul. O trăsură părăsită la marginea drumului, bălţi de sânge, un copil mort cu totul aproape, aceste nu erau lucruri cu care oameni ca Laie se pot ţine de urât. Acum îi vedea parcă pe oamenii cu feţele acoperite ivindu-se pe la marginea pădurii, iar peste puţin copilul parcă începea să se mişte. Şi cu cât noaptea înainta, cu atât mai furioasă îi părea faţa copilului, pe care, ce-i drept, nu o vedea, dar, după loc şi împrejurări, şi-o închipuia cu atât mai viu. În cele din urmă, el plecă spre Moara cu noroc, iuţindu-şi din ce în ce pasul. La depărtare de câteva sute de paşi, el începu să fugă. Vedea oarecum în dosul său cum copilul se ridică, se lungeşte, îşi întinde braţele ca să-l apuce şi porneşte cu paşi mari după el; şi cu cât fugea mai tare copilul, fără de a-şi schimba pasul, cu atât mai mult se apropia.

Când sosi fără de răsuflare la cârciumă, află pe cei doi jandarmi stând la chibzuiri dacă e să-i meargă lui Pintea într-ajutor ori trebuie să rămână la cârciumă.

– Ce-i? Ce s-a întâmplat? întrebă unul dintre dânşii, când îl văzu pe Laie venind în fuga mare.

Ghiţă, care stătea rezemat de unul din stâlpii cerdacului, se întoarse spre Laie.

– Nu-i bine! răspunse acesta, lăsându-se ameţit pe laiţă. Căprarul s-a dus în pădure ca să caute urma şi m-a lăsat pe mine singur, singur cu mortul.

– Şi de ce n-ai stat acolo? întrebă Ghiţă.

Laie simţi că are să mănânce bătaie dacă va spune adevărul.

– Ba bine că voi sta, răspunse el cam tulburat, să mă omoare oamenii cu feţele acoperite! Au venit, adause cu îndrăzneală, amândoi au voit să mă omoare.

Jandarmii nu mai aveau timp să se gândească dacă Laie spune ori nu adevărul; era destul că trăsura cu copilul mort a rămas singură în drum, pentru ca ei să se hotărască a pleca. Luă deci fiecare câte un cal de la Ghiţă şi plecară în săltate, lăsându-l pe Ghiţă rezemat de stâlpul cerdacului, cum îl găsise Laie.

Pe când Pintea înainta cu urma găsită mai adânc în pădure, ei se aflau la trăsură, iară pe când el atinsese culmea, unul dintre dânşii, Hanţl, un neamţ cât un munte, îl căuta pe la marginea pădurii.

În acelaşi timp din valea cealaltă urcau la deal alţi doi oameni, care îşi duceau caii înşeuaţi de căpăstru, înaintând cu băgare de seamă şi fără de zgomot pe o urmă ce le părea cunoscută.

Când Pintea îşi descărcă în cădere puşca, atât cei doi oameni, cât şi jandarmii rămaseră pe o clipă nemişcaţi, apoi oamenii se aruncară în şei, îşi traseră câte o cârpă vânătă peste faţă şi porniră cu hotărâre la deal; jandarmul rămas la trăsură plecă spre pădure, iar Hanţl o luă la fugă spre partea pădurii la care se descărcase puşca.

Pintea trecuse culmea şi se afla la vreo mie de paşi de la locul unde găsise trupul femeii, când deodată auzi mai întâi două împuşcături, apoi o a treia şi peste puţin, despre drum, o a patra, descărcată de către jandarmul rămas la trăsură şi plecat acum la deal.

– Unde sunteţi, măi Pinteo, măi! strigă el acum tare, încât răsună toată pădurea.

– Hoa-hop! Aţineţi-vă-ncoaa! răspunse Pintea şi, lăsând trupul mort la pământ, plecă spre partea la care se descărcaseră cele trei focuri, în vreme ce el îşi încărcă puşca şi striga mereu ca ieşit din fire: „Hoa-hop! hoa-hop! după mine, măi!“

Ieşind iar la culme, el auzi copitele cailor bătându-se de rădăcini şi scăpărând pe pietre, însă departe-n vale, până unde nu putea să-i bată puşca, încât de urmărire nici nu mai putea să fie vorba, deoarece, ajungând pârâul, călăreţii dădeau prin apă şi li se pierdea urma.

Peste puţin el găsi pe Hanţl întins la pământ şi plin de sânge, însă nu mort. Plumbul intrase în preajma umărului drept; afară de aceasta, îi era înfipt un cuţit prin gât, înspre inimă.

Pintea avea slăbiciune de tovarăşii săi; însă cea dintâi pornire a lui fu să puie mâna pe cuţitul pe care hoţii, fie dinadins, fie din zăpăceală, îl lăsaseră, şi îşi sfâşia cămaşa, ca să şteargă şi să lege rănile lui.

Rănitul, slăbit de dureri şi de pierdere de sânge, nu putu rosti decât cuvintele: „Căutaţi biciul, l-au uitat aici“, apoi îşi ridică mâna în care ţinea cârpa vânătă pe care o smucise de pe faţa celui ce-l înjunghiase, şi-şi pierdu simţirile.

Toate aceste se petrecură atât de iute şi într-un şir atât de neîngăduit, încât lui Pintea nici nu-i rămânea timp să se mai gândească la cele ce făcea, şi când se văzu, târziu după miezul nopţii, iar în drum, îi era parcă s-ar trezi din somn şi nici nu mai căuta să-şi dea bine seama de starea lucrurilor. Simţea numai că l-a prins, în cele din urmă, l-a prins şi-l ţine strâns pe Lică. Biciul, un bici cu codiriştea de os împodobită cu verigi de argint şi cu ghintuleţe de aur, era al lui, îl văzuse chiar el în mai multe rânduri la dânsul... Apoi cuţitul, apoi Hanţl nu era mort şi putea să spuie pe cine a văzut când a rupt cârpa.

Dar, sosind înspre amurgul zilei la Ineu, Pintea începu a se dezmetici. Hanţl era mort şi nu mai putea să spuie nimic, iară jandarmii ce umblaseră să-i prindă pe Săilă şi pe Buză-Ruptă nu i-au găsit pe aceştia nicăieri, dar au aflat la casa

lui Buză-Ruptă o parte din argintăria arândaşului, ascunsă sub streaşină, ba unii din cei de faţă erau gata să jure c-au văzut un cuţit ca cel de la Pintea în mâinile lui Săilă. Nimeni nu se mai îndoia dar că oamenii care l-au rănit pe Hanţl nu erau decât oamenii cu feţele acoperite care îl călcaseră pe arândaşul, adică Buză-Ruptă şi Săilă, ca unii ce plecaseră atunci seara la Ineu. Iară cât pentru bici, mai ales comisarul era de părere că Lică nu e dintre oamenii care îşi uită biciul, şi un bici ca al lui poate să aibă şi alţii.

Pintea-şi puse mâinile în cap. Era de felul lui om care nu suferea nici un fel de împotrivire, şi mai ales acum, după zoala prin care trecuse, îi venea să ridice patul puştii şi să dea orbiş în toate părţile, ca să nu mai rămâie viu nimeni dintre cei ce-l apărau pe Lică.

– Cârciumarul de la Moara cu noroc a fugit, îi zise el comisarului; acu degeaba ne-am mai duce să facem cercetare la casa lui.

Comisarul puse numaidecât doi jandarmi pe drum, ca să-l aducă pe Ghiţă legat la Ineu, şi numai apoi ascultă pe căprarul mai departe.

Pe când acesta îi spunea cum a scos lucrurile la capăt, sosiră şi jandarmii, care umblaseră să-l prindă pe Lică, şi aduseră ştirea că el trebuie să fie chiar în Ineu, unde venise, precum se zicea, încă marţi dimineaţa, ca să aştepte pe o doamnă de la Arad, căreia avea să-i dea preţul unei turme vândute la târgul de la Zărand, unde-i întâlnise pe Săilă şi pe Buză-Ruptă.

Obosit şi înfierbântat, cum era, de-abia se mai ţinea pe picioare. Pintea-şi luă iar puşca şi plecă să-l caute şi să nu-i mai lase timp de răsuflare; şi, în adevăr, peste vreun ceas dete de el tocmai la marginea Ineului, la casa prietenului său Acrişor, îl luă din pat, unde zăcea prins de friguri, şi se întoarse cu el la cazarmă.

Lică fusese de multe ori prins şi avea obiceiurile sale în asemenea împrejurări: el se dădea prins, fără ca să mai întrebe

pentru ce; însă era ştiut că nu dă răspuns la nici un fel de întrebare decât înaintea judecătorului.

Pentru astă dată el se abătu de la obiceiul său.

La început era galben ca ceara şi abia îngâna cuvintele; însă pe când se întorceau la cazarmă era ziuă, oamenii umblau pe uliţă, şi faţă cu oamenii Lică până chiar şi-n patul de moarte ar fi stat drept şi îndrăzneţ. În cele din urmă, el începu să-şi roadă mustaţa cu dinţii şi să zâmbească în el.

Pintea, care mergea cu puşca pe umăr în urma lui, îl urma cu privirea şi, cu cât îl vedea mai nepăsător, cu atât mai mult se îndârjea.

– Am auzit c-aţi găsit o trăsură şi-un copil mort la marginea drumului, grăi Lică într-un târziu; nu cumva crezi c-o poţi pune şi asta în socoteala mea?!

– Nu ştiu! răspunse Pintea stăpânindu-se.

Depărtare de vreo cincizeci de paşi înaintea lor stăteau trei oameni de vorbă la portiţă. Lică aruncă ochii la dânşii, apoi grăi cam încet:

– Când mi-oi vedea eu ceafa cu ochii, atunci să ştii că încep a crede în hărnicia voastră şi a mă teme de voi! Eu să fiu, măi, în locul tău, te dovedesc şi chiar dacă n-ai fi vinovat.

Pintea se opri în cale, răsuflă o dată din greu, privi mânios la el, dar nu grăi nimic.

– Ştiu eu ce vrei tu, zise apoi după ce trecură de oameni, să mă scoţi din răbdare, ca să mă dau de gol înaintea oamenilor; dar nu sunt eu omul pe care tu să-l poţi purta după placul tău.

– Apoi, dacă vreau, îi răspunse Lică, o şi fac, am şi făcut-o. Să te vezi tu pe tine însuţi, te-ai speria de ceea ce vezi. Parcă e să mă mănânci de viu.

Era Lică Sămădăul care grăia aceste cuvinte, vestitul sămădău, care acum trecea urmărit de un jandarm de-a lungul uliţei din Ineu, unde se făcuse în noaptea trecută o călcare şi unde lumea era cuprinsă de spaimă: Lică ştia dar că e privit din toate părţile şi orice mişcare a lui e văzută de o mulţime de ochi.

– Adică ce-i!? zise el oprindu-se în cale şi tare, ca oamenii rămaşi în urma lor să-l poată auzi. Dacă voi fi vinovat, voi merge la spânzurătoare, dar acu mă lasă în pace şi nu mă cârâi; tu vezi că mă duc fără nici o împotrivire.

Pintea puse oarecum fără de voie mâna pe puşcă şi iar o luă, dar mişcarea lui nu scăpă oamenilor ce stăteau pe la portiţe, şi peste puţin ei începură să se adune din toate părţile spre dânşii.

– Vezi că e făcută? grăi Lică iar încet: acum râde şi tu, cum râd eu. Şi să ştii că azi, nu mai departe, am să mă plimb cu ţigara în gură printre oamenii ăştia şi să râd de prostia voastră.

– Măi Lică, bagă de seamă că puşca-i încărcată şi, dacă-mi pierd răbdarea, o pierd de tot! îi zise Pintea.

Cu toată cumpătarea lui Pintea, câţiva oameni se luară după dânşii, iară unde se adună în asemenea împrejurări doi-trei inşi, peste puţin lumea se îngrămădeşte. Pe când ei sosiră la cazarmă, tot Ineul ştia că Pintea, căprarul, l-a prins pe Lică Sămădăul şi că era să-l împuşte pe drum, în mijlocul uliţei, şi vreo cincizeci de oameni doritori de a afla ceva despre cele petrecute veneau în urma lor. Pintea mergea drept înainte şi se făcea că nu vede şi nici nu aude nimic.

– Ce căutaţi aici? le zise oamenilor unul dintre jandarmii ce stăteau la poarta cazărmii. Haid! acasă!

– Apoi de! nu te mira, grăi Lică, oamenii vor şi ei să vadă mânia lui Pintea; era să mă împuşte pe drum; zice că are el să mă dovedească pe mine şi chiar dacă n-aş fi vinovat...

– Asta n-am zis-o, grăi Pintea, dar zic acuma că, dacă n-ajungi tu acum în furci, nu mai e dreptate în lume.

– Aşa o fi! zise Lică, apoi se întoarse spre oamenii ce iar se îngrămădiseră spre dânşii. Măi, adăugă apoi, să meargă cineva dintre voi la domnul Vermeşy, la curte, şi să-i spuie că ieri noapte i-au pierit vreo 70 de porci din turmă şi că eu am fost prins şi nu pot umbla să-i caut.

Lică-i cunoştea bine pe oameni; nu unul, ci zece plecară deodată, fără ca să-şi dea seama despre ceea ce fac, numai

pentru ca să poată zice că şi ei au făcut ceva în nişte împrejurări ca aceste.

– Uite cum se duc! zise el dar mulţumit şi intră pe poartă.

Înaintea comisarului, Lică spuse că a văzut cuţitul la Săilă Boarul, şi când îi arătară biciul, el zise dezgheţat:

– E al meu. Se vede că l-aţi găsit la Moara cu noroc, de unde cred că aţi luat şi cuţitul.

Mai departe el nu voi să spuie nimic, ci ceru să i se dea voie să plece, fiindcă are treabă şi nu putea să-şi piardă vremea pe nimicuri. Şi era destul să înşire numele stăpânilor săi, pentru ca comisarul să simtă că nu va putea să-l ţină închis, căci Lică ştia să-şi alege stăpânii şi putea să şi-i aleagă după plac, deoarece nimeni nu ştia să păzească o turmă şi să o vândă atât de bine ca dânsul. Alegea dar tot oameni cu trecere, precum era Vermeşy, care, la nevoie, puteau să-i facă şi ei câte o treabă.

Domnul Vermeşy Arpad avea trei turme şi nu se mai îndoia că în timp de câteva zile le pierde pe toate trei dacă se răspândeşte ştirea că Lică a fost prins. Nu mai lipsea decât să afle că i-au şi pierit cei şaptezeci de grăsuni din turmă şi să intre la comisar cu vorbele: „Pe răspunderea mea să-i dai drumul, ca să-mi caute porcii!“

Iară răspunderea lui Vermeşy mergea foarte departe, căci el era prieten cu judecătorii, din care unul avea şi el o turmă sub paza lui Lică, şi avea mare trecere la dl fişpan, care putea să-l sufle pe comisar, ca să se trezească tocmai cale de trei poşte. Dacă Lică e vinovat ori nu, de asta nu prea era vorba: la urma urmelor, parcă toţi ucigaşii se pedepsesc!? Mai ales când oameni prea cumsecade au trebuinţă de dânşii...

Pe când dar jandarmii se întorceau cu Ghţă la Ineu, Lică ieşea cu dl Vermeşy pe poarta cazărmii, în faţa lumii adunate aici.

– Nu-ţi face gânduri grele, îi zise el lui Ghiţă în treacăt. Lasă-te numai pe mine.

Ghiţă nu-i răspunse nimic, ci privi numai la el, ca omul pe care nu-l mai atinge nimic. Plecase de acasă fără de a fi grăit vreun cuvânt cu Ana ori cu bătrâna, fără de a-şi fi pus gospodăria la cale şi fără de a fi aruncat măcar o privire la copiii săi; nu-i mai păsa de nimic, dar nimic nu mai voia să ştie.

Iară Pintea era obosit şi se duse să se culce, lăsând să mai caute şi alţii urma făcătorilor de rele.

XI

Vineri după Sfântul Dumitru se ţinu judecata.

Răuţ şi Acrişor fuseseră prinşi chiar în ziua când îl aduseseră pe Ghiţă la Ineu, Acrişor acasă la el, iară Răuţ în pădurea de la Şicula, unde se aflau turmele. Tot în acea zi jandarmii au mai prins încă vreo şase alţi oameni bănuiţi şi au găsit cei trei cai lăsaţi de pripas în hotarul Fundurenilor; însă urma celor două slugi, feciorul şi vizitiul, era pierdută, încât nu se ştia dacă au fugit ori au fost ucişi şi îngropaţi la loc bine ascuns, ceea ce, după sângele aflat pe capra trăsurii şi după bălţile de sânge de lângă trăsură, părea mai de crezut. Pe Buză-Ruptă şi pe Săilă Boarul nu-i putură prinde decât treizeci şi şase de ceasuri în urmă, la Salonta, cale de vreo două poşte înspre Oradea-Mare, şi nici nu se mai întoarseră cu ei la Ineu, ci-i duseră drept la Oradea-Mare, unde aveau să fie judecaţi şi unde se aflau şi ceilalţi, afară de Lică, pe care judecătorul îl ascultase mai nainte decât pe toţi ceilalţi şi-l lăsase iar să-şi caute de trebile stăpânilor.

Încă pe când se urmau cercetările, Ana veni la Oradea-Mare, cu popa, vărul lui Ghiţă, aducând, după sfaturile bătrânei, şi bani cu dânsa, căci banul, zicea bătrâna, drege toate lurcrurile; dar nu i se dădu voie să-şi vadă soţul. Plecând acu de a doua oară, pentru ziua de judecată, la Oradea-Mare, ea era cu atât mai pierită cu cât o mai mustra şi gândul că n-a făcut nimic spre a uşura soarta soţului său, pe care, după cele aflate în urmă, începuse a-l crede nevinovat.

– Nu te tulbura fără de vreme, fata mea, îi zise bătrâna, liniştită ca totdeauna. Aşteaptă să vezi, pentru că nu ştii dacă în ziua când se va întâmpla – Doamne fereşte! – lucrul de care te temi, el îţi va părea atât de grozav cum îl vezi acum în închipuirea ta: aşteaptă să vezi, şi dacă durerea-ţi va fi adevărată, plângi trei zile de-a rândul, apoi zi: „Tu, Doamne, ai voit aşa!", te şterge la ochi, caută-ţi un alt izvor de mângâiere şi mergi cu el mai departe, căci viaţa e scurtă şi n-ai timp să te opreşti mai mult în cale.

Aşa vorbea bătrâna, fiindcă era bătrână; Ana însă era tânără şi nu îndrăznea să privească în viitorul îndoios şi parcă nesfârşit de lung, iară când ochii o furau, ei i se umpleau de lacrimi.

Dar Ana nu era dintre oamenii în mintea cărora gândurile grele se pot încuiba. Încetul cu încetul, ea se mângâia cu gândul că Ghiţă nu se poate să fie vinovat, şi numai când se văzu în mijlocul lumii ce se adunase la judecată simţi iar greutatea pe inima ei.

Cel dintâi adus înaintea judecătorilor fu şi astă dată tot Lică, omul înalt şi uscăţiv, care totdeauna ştia să tragă asupra-şi privirile altora.

Ana se făcu albă ca varul când îl văzu intrând, şi ochii ei mari rămaseră, ca odinioară, aţintiţi la faţa lui aspră şi nemişcată. De la acest om atârna soarta lui Ghiţă, căci dacă el scăpa, nici Ghiţă nu putea să fie osândit: ea urma deci cu încordată luare-aminte, şi inima i se încălzea la fiecare cuvânt rostit de dânsul.

Lică se ştia sprijint de stăpânii săi, dintre care unii erau pătrunşi de nevinovăţia lui, iară alţii, ca oameni cu multă trecere, puteau să-l apere pe sub mână, deşi poate că-l bănuiau; cu toate aceste, el ştia de ce e vorba, aflase că mai mulţi dintre judecători îl bănuiesc şi aşa îşi dete răspunsurile scurt şi desluşit, neabătându-se întru nimic de la mărturisirile ce făcuse pe când fusese luat pentru întâia oară la cercetare. Se bizuia Lică pe cât se bizuia pe ajutorul stăpânilor săi, dar mai mult se bizuia pe chiar a sa cuminţenie.

Înainte de toate el spusese că nu ţine minte să fi vorbit la Moara cu noroc despre arândaş şi despre slujnică, ori că Săilă să fi plecat cu Buză-Ruptă drept la Ineu, iară când i se citiră mărturisirile celorlalţi, el răspunse scurt:

„Se poate, dar eu nu-mi aduc aminte".

În urmă el tăgădui că Răuţ ar fi venit în noaptea aceea cu o muiere la el, zicând că n-a venit decât să-i spună c-a pierit o parte din turma ce se afla în pădurea de la Fundureni şi că birtaşul şi sluga lui trebuie să se fi înşelat când au văzut şi o femeie.

Ana începu să răsufle mai uşor. Adică, atunci noaptea, s-a dus Lică să-şi caute de turmă.

Judecătorii erau însă de altă părere. Era dovedit cu destule mărturii ceea ce Lică tăgăduia; ei socoteau dar că el dinadins nu-şi aducea aminte de nimic din cele ce pot să întărească bănuiala căzută asupra lui Buză-Ruptă şi a lui Săilă, pentru că era înţeles cu dânşii. Iară cât pentru muiere, el tăgăduia, pentru ca să nu fie silit a o numi, lucru pentru care mulţi dintre cei de faţă îl lăudau, aşa, în taină.

Judecătorii fură întăriţi în această părere a lor.

Întrebat dacă nu bănuieşte că birtaşul de la Moara cu noroc era înţeles cu Săilă şi cu Buză-Ruptă, Lică răspunse că nu crede ca aceştia să fi fost oamenii cu feţele acoperite ce l-au călcat pe arândaş şi au săvârşit în ziua următoare faptele din drumul de ţară, ci că argintăria arândaşului a fost ascunsă de cineva la casa lui Buză-Ruptă, poate de vreun om al lui Pintea, care le este vrăjmaş.

Când îi arătară, în sfârşit, cuţitul şi biciul, Lică dete din umăr, ca şi când nu s-ar simţi deloc atins, şi zise că la aceste nu poate să răspundă nimic, ci aşteaptă ca lucrul să se desluşească din mărturisirile celorlalţi bănuiţi.

Răuţ, Acrişor şi alţi martori şi bănuiţi, care fuseseră luaţi la cercetare în urma lui Lică, întăriră prin mărturisirile lor parte cele spuse de Lică, parte cele mărturisite de Marţi înaintea comisarului, astfel că, pe când Pintea veni la rând, atât în

mintea judecătorilor, cât şi a oamenilor ce se aflau de faţă, Buză-Ruptă şi Săilă păreau ca dovediţi de a fi săvârşit faptele rele, iară Lică şi Ghiţă tare bănuiţi de a fi stătut în înţelegere cu dânşii.

Când Pintea intră, apărătorul lui Lică se ridică şi spuse că nu poate primi această mărturie, arătând în puţine cuvinte cele petrecute pe când Pintea îl ducea pe Lică la cazarmă şi cerând să fie ascultaţi martorii pe care îi adusese în această privinţă.

– Eu îl primesc! grăi Lică dezgheţat.

Pintea-şi potrivise de mult şi de multe ori vorbele, dar cele spuse de apărătorii lui Lică, sângele rece al lui Lică şi feţele neîncrezătoare ale câtorva dintre judecători îl scoseseră din sărite şi acum nu mai ştia ce să zică. Spre marea mirare a celor de faţă, el spunea din cuvânt în cuvânt ceea ce spusese şi Lică, anume, că nu-i crede pe Buză-Ruptă şi pe Săilă vinovaţi, că argintăria arândaşului a fost ascunsă de alţii la casa lui Buză-Ruptă, că cuţitul lui Săilă a fost lăsat dinadins în trupul lui Hanţl, că Răuţ nu a venit atunci noaptea cu o muiere la Moara cu noroc, ci singur ori cu vreun tovarăş al său, iară Lică îi râdea în faţă, şi cum îl vedea pe Lică râzând, îşi pierdea tot mai mult cumpătul şi vorbea tot mai aprins, încât se făcu în cele din urmă de râsul lumii adunate la judecată. Atunci tăcu şi începu să-şi şteargă sudorile reci de pe frunte.

Cu toate aceste, lumea rămase cam nedumerită şi cei mai chibzuiţi dintre judecători puseseră oarecare temei pe cuvintele lui.

Acu intră însă Buză-Ruptă şi, puţin în urma lui, Săilă Boarul, şi aceştia deteră cercetărilor cu totul altă faţă.

Amândoi erau oameni ştiuţi ca făcători de rele, bănuiţi şi chiar pedepsiţi în mai multe rânduri, iară astă dată le venea cu atât mai greu să se apere cu cât nu îşi puteau sprijini spusele prin nici o mărturisire şi erau prigoniţi de către aceia care-şi dădeau silinţa să-l scape pe Lică.

Buză-Ruptă, un om înalt, grăsuliu şi slut, de-ţi era silă să te uiţi la el, tăgădui că a plecat atunci seara la Ineu şi spuse

că până marţi la amiazăzi a petrecut cu Răuţ şi cu Săilă pe la turme, iară mai departe cu Săilă, cu care dimpreună s-a dus la Salonta.

– V-a mai văzut cineva în tot timpul acesta? întrebă unul dintre judecători.

– Nimeni, răspunse bănuitul.

– Cum aţi umblat aşa de nimeni nu v-a văzut? De ce vă ascundeaţi?

– Nu ne-am ascuns, dar, din întâmplare, nu ne-am întâlnit cu nimeni.

– Bine! urmă judecătorul. Eu însă nu prea înţeleg un lucru. Răuţ a plecat spre Fundureni, iar nu spre Ineu.

– Luasem înţelegere să ne întâlnim dincolo de deal şi să mergem mai departe împreună.

– De ce asta?

Buză-Ruptă stete un timp nehotărât.

– Ca să nu ştie Lică Sămădăul că ne ducem împreună, fiindcă Lică ne este vrăjmaş şi s-ar fi mâniat pe Răuţ dac-ar fi aflat că umblă cu noi.

Răuţ dovedea însă cu patru mărturii că a fost luni noaptea la Moara cu noroc, iară marţi pe la prânz la Şicula, dovedea că Buză-Ruptă spuse un neadevăr şi că vrea să-l năpăstuiască.

Săilă, intrând, văzu pe Buză-Ruptă frânt, simţi că treaba le stă rău şi-şi schimbă în buiguiala sa mărturisirea ce făcuse mai nainte.

El spuse, în deosebire de tovarăşul său, că s-au înţeles cu Răuţ ca să fure o parte din turma ce se afla în pădurea de la Fundureni şi că în urmă s-au dus prin ascuns la Salonta, ca să afle un cumpărător. Această mărturisire însă, care mai nainte ar fi putut să schimbe părerea judecătorilor, acum îi făcea pe cei mai mulţi să râdă.

Astfel, din mărturisirile lui Buză-Ruptă şi din ale lui Săilă nu ieşea decât un lucru: că ei sunt vrăjmaşi ai lui Lică, întocmai ca Pintea, şi că nu puteau să fi săvârşit fapta în înţelegere cu dânsul, lucru pe care apărătorul lui Lică îl puse

cu vorbe bine potrivite în vederea judecătorilor, arătând cum Lică li s-a făcut apărător numai pentru ca să nu pară a-şi răzbuna de dânşii, acum când se aflau în strâmtoare, deşi putea să ştie că numai ei au putut să-i lase biciul la trupul iubitei sale stăpâne.

Şi în adevăr, din două una: ori biciul lui Lică, ori cuţitul lui Săilă trebuia să fie urma lăsată dinadins la faţa locului, pentru ca să-i ducă pe urmăritori pe o cale greşită, fiindcă despre o înţelegere între Buză-Ruptă, Săilă şi Lică acum nu mai putea să fie vorba. Lică însă, deşi ar fi putut săvârşi faptele petrecute în drumul de ţară şi în pădure, nu putea să fie unul dintre oamenii cu feţe acoperite care îl călcaseră pe arândaşul, fiindcă în timpul când s-a petrecut această faptă, el, după mărturisirea mai multora, se afla la Moara cu noroc. Ce-i drept, Pintea bănuia că el n-a stat toată noaptea la Moara cu noroc şi mărturiile erau cam îndoioase, tot oameni care puteau să fie bănuiţi de tovărăşie cu Lică; singurul reazem de bănuială asupra lui Lică erau mărturisirile, cu totul îndoioase, pe care le făcuse cârciumarul asupra timpului la care sosise şi plecase acel om ce venise cu muierea la Lică: de aceea îl puseră pe Ghiţă la urmă şi acum aşteptau cu toţii hotărârea de la mărturisirile lui.

Înalt, lat în umeri, cu ochiul limpede şi cu faţa nemişcată, Ghiţă se opri în mijlocul lumii.

Înaintea lui erau doi oameni nevinovaţi, care aveau să sufere osânda grea; era pătruns de nevinovăţia lor, dar acum nu mai putea să o dovedească, deşi era gata s-o apere chiar cu primejdia de a trece drept părtaş la vina lor: ochii lui se opriră asupra lor ca şi când ar voi să le zică: „Nu vă temeţi, căci ştiu eu un lucru prin care pot să vă scap cel puţin deocamdată".

Ana suspină o dată din greu, apoi rămase încremenită. Nu mai era el, omul puternic şi plin de viaţă: în câteva zile se făcuse numai umbra din ceea ce fusese odinioară; în câteva zile pieliţa obrajilor i se încreţise şi perii capului îi dăduseră în cărunţeală.

Cuprins de o durere sfâşietoare, el se întoarse oarecum fără de veste spre partea la care auzise suspinul şi, aflând cu ochii pe Ana, îşi ridică mâna, o trase încet peste fruntea sa uscată şi se întoarse drept spre Lică, omul care nu-şi pierdea niciodată liniştea.

Într-o clipă el îşi simţi toată firea prefăcută. Nu o văzuse de mult, şi acum când o vedea aşa de pierită, cum era, se adună deodată în sufletul lui toată dragostea pe care o simţise din clipa când o văzuse pentru întâiaşi dată, toată dorinţa de a o vedea mereu ferită de rele, toată alipirea către viaţă a omului pătruns de iubire, şi tot ce plănuise în cugetarea lungilor zile petrecute în închisoare se zădărnici în clipa când faţa Anei se ivi în ochii lui.

El nu putea să se pună în primejdie de dragul altora, căci avea nevastă şi copii, iară pe Lică îl poţi speria cu o vorbă, dar nu-l poţi stârpi, fiindcă el nu e om singur, ci un întreg rând de oameni, din care unii se răzbună pe alţii.

Din cuvânt în cuvânt, Ghiţă mărturisi dar tot ceea ce mărturisise înaintea comisarului, cu deosebirea numai că el stărui să rămână scris că nu-i crede vinovaţi pe Buză-Ruptă şi pe Săilă. Iară când i se puse întrebarea hotărâtoare, dacă poate jura că Lică a stat atunci toată noaptea la Moara cu noroc, el răspunse:

„Nu pot să jur că n-a plecat în noaptea aceea, fiindcă n-am stat mereu lângă dânsul; jur însă că l-am ştiut toată noaptea la cârciumă“.

Cercetarea era încheiată şi peste câtva timp judecătorii rostiră judecata: Lică se află nevinovat; Ghiţă, ale cărui purtări dăduseră loc la bănuieli, scăpă în lipsă de destule dovezi, iar Buză-Ruptă şi Săilă Boarul fură osândiţi pe viaţă.

Unul câte unul – judecători, osândiţi, bănuiţi, martorii şi oamenii adunaţi – toţi se depărtară; numai Ghiţă stătea mereu cu ochii ţintiţi la pământ, în luptă cu el însuşi, cu dorinţa de a-i grăi Anei un cuvânt şi cu durerea de a o vedea aşa de pierdută cum era. Apoi, când lumea se rări, el se întoarse spre dânsa, ochii i se împăienjeniră şi faţa i se umplu de lacrimi.

– Iartă-mă, Ano! îi zise el. Iartă-mă cel puţin tu, căci eu n-am să mă iert cât voi trăi pe faţa pământului. Ai avut tată om de frunte; ai neamuri oameni de treabă şi ai ajuns să-ţi vezi bărbatul înaintea judecătorilor. Şi n-am păcătuit nimic, Ano, dar cerul m-a lovit cu orbie şi n-am voit să cred şi să înţeleg când mi-ai arătat calea cea bună.

– Lasă, Ghiţă, că trece şi asta... grăi nevasta, împăcată cu ea însăşi.

XII

– Nu te mâhni, dragul meu, grăi bătrâna adânc mişcată. Mă uit la faţa ta, mă uit la părul tău, şi nu mai întreb ce s-a întâmplat: văd eu c-a fost mare nenorocirea prin care ai trecut. Nu-mi spune nimic: mă tem ca nu cumva nenorocirea ta să-mi pară prea mică şi să-ţi fac o nedreptate, căci ea este aşa de mare cum o simţi tu. Dar zic să nu te mâhneşti: e norocul omului care a trecut prin o mare nenorocire, căci a scăpat de multe necazuri mici, care mistuie mai rău decât durerea.

Ghiţă luă pe unul dintre copii şi-l sărută.

– Sărmanilor mei copii, zise el, voi nu mai aveţi, cum avuseseră părinţii voştri, un tată om cinstit.

– Lasă, Ghiţă, grăi Ana; noi şi toţi oamenii buni care te cunosc te ştim cine eşti şi ne mustrăm pentru gândurile rele ce ne vom fi făcut despre tine.

– Nu asta e cinstea, întâmpină soţul. Cinstit nu e decât omul care a astupat gurile rele, pe care nimeni nu-l poate grăi de rău fără de a se da de ruşine; cinstea e sila pe care le-o faci oamenilor răi de a te socoti om între oameni. Eu nu mai pot sili pe nimeni să nu le zică copiilor ăstora: „Tatăl vostru e un ticălos!"

– Aşa e, răspunse bătrâna; multe trebuie să faci de dragul lumii, fiindcă e mare nenorocirea când te strici cu ea. Dar ce să-i faci? e aşa dată, şi nu altfel. Dacă te-ai stricat cu lumea, nu te mai găti de sărbătoare, ci stai acasă şi te pune să-ţi torci din fuiorul tău o cămaşă curată.

– Da, dacă eşti muiere!

– Muiere sau bărbat: om cu minte să fii!

– Om cu minte? Hei! mult venin am adunat eu, şi mă credeam om cu minte, dar tot numai în mine l-am deşertat.

– Da, mulţumită lui Dumnezeu că l-ai deşertat, grăi bătrâna.

Şi bătrâna avea dreptate: Ghiţă trecuse în adevăr printr-un fel de prefacere.

Nenorocirea îl făcuse mai îngăduitor şi mai mulţumit cu lumea în mijlocul căreia se afla. Odinioară el credea că omul poate să facă şi să desfacă; acum simţea că toate vin cu întâmplarea şi se mulţumea cu puţinul bine de care avuse parte. Astfel, îi părea bine când o vedea veselă pe Ana, care se bucura de capătul la care au ajuns lucrurile, fiindcă ele puteau să ajungă la un capăt şi mai rău.

Apoi omul îşi caută, la amărăciune, el însuşi mângâierea. Încetul cu încetul, Ghiţă îşi puse tare şi tot mai tare de gând că mai stă pân' la primăvară la Moara cu noroc, apoi îşi adună toată averea, îşi ia nevasta şi copiii şi se duce departe, unde nu-l cunoaşte nimeni, în fundul Banatului, ori chiar în Ţară. „Şi, îşi zicea el, nu este cu putinţă că purtările bune să nu străbată cu vremea." Astfel, îşi dădea silinţa să uite cele petrecute, să le treacă cu vederea, ca şi când nu ar fi fost, şi să se piardă într-un viitor mai bun, pe care şi-l închipuia adeseori ca-n aievea.

În puţinele zile petrecute în închisoare îi venise de sute de ori gândul să ucidă pe omul care-l pierduse şi nu o dată simţea în el că e prea slab spre a se stăpâni să nu-l ucidă, ci să-l omoare încetul cu încetul şi să-l ducă, precum ar fi dorit, de jumătate sfârşit, la spânzurători; acum parcă-i venea să-şi zică: „Dar ce-mi pasă!? cele făcute tot nu se mai pot desface".

„Lasă-l, săracul, cu păcatele lui", zise el când îl văzu iar pe Lică Sămădăul, care veni câteva zile în urmă la Moara cu noroc. Iară Ana îl primi cu inima deschisă pe omul care vorbise atât de frumos în faţa judecătorilor şi prin a cărui cuminţie scăpase soţu-său de primejdia în care se afla.

După ce stete vreun ceas de vorbă, Lică îşi desfăcu şerparul de la brâu, plin de bani, şi-l deşertă pe masă.

Ghiţă, cuprins de o pornire pătimaşă, privi aspru în faţa lui.

– De care sunt ăştia? întrebă el apăsând asupra vorbelor. De ai ovreului ori de ai domnişoarei?

El credea că Lică se va cutremura în auzul acestor cuvinte; rămase ruşinat când acesta îi râse în faţă şi răspunse:

– Şi de unii, şi de alţii; ca hoţ m-am împrumutat şi tot ca hoţ trebuie să şi plătesc.

– Şi dacă mă prinde cineva cu ei?

– Cine să te prindă? banii sunt bani şi tu eşti cârciumar: vin la tine fel de fel de oameni şi tu iei ce-ţi dă fiecare.

– Şi dacă te-aş da eu de gol?

– De asta nu mă tem, răspunse Lică.

Ghiţă se ridică, scoase saltarul mesei, trase banii în el şi iar îl închise.

– Vezi, acum eşti om cu minte, grăi Lică. De ce folos ţi-ar fi fost dacă-i spuneai judecătorului ceea ce poate că nici el nu dorea să-i spui. Peste mintea mea tot nu trece nici unul cu mintea lui, nici tu, nici altul. Lasă-i, şadă la răcoare, dacă sunt proşti. Credeau, proştii, că eu îmi pun credinţa în nişte oameni pe care nu-i ţin destul de strâns legaţi şi că mă vor păgubi pe mine, dacă se vor duce cu Răuţ, ca să ia vreo sută de porci din turma mea: acum n-or să mai ia nici unul.

Ghiţă suspină o dată. Era uimit de acest om atât de ager în răutatea sa şi se simţea uşurat când află că în nedreptatea legilor e o aspră ceartă dumnezeiască.

– Dar cu femeia aceea ce-ai avut? întrebă el.

– Ceea ce am cu tine, răspunse Lică rece. Am prins-o că are slăbiciune de aur şi de pietre scumpe şi am pus-o să vândă, ceea ce putea să facă fără de a cădea la bănuială. Dar muierea tot muiere rămâne: era să mă dea de gol, căci n-a avut inimă să vândă un lanţ, care-i plăcea, precum se vede, afară din seamăn.

– Şi pentru asta tu ai stins patru suflete, grăi Ghiţă îngrozit. Tu nu eşti om, Lică, ci diavol!

– O simţi acum?! grăi sămădăul mulţumit. Ar fi trebuit să o simţi mai de mult şi să înţelegi că eu atât de mult mă tem de cearta legilor, încât frica îmi deschide minţile şi-mi luminează calea pe care umblu. E nebun acela care-mi zice, ca tine, că are să mă ducă la furci, pentru că mă face să bag mai bine de seamă. Înţelegi tu acum că acela care ţine cu mine nu are să se teamă de nimic, iară acela care vrea să mă doboare trebuie să stea mereu cuprins de îngrijire, pentru că, de ar fi mai nevinovat decât copilul de trei zile, tot îi frâng în cele din urmă gâtul. Tu eşti om cinstit, Ghiţă, şi am făcut din tine om vinovat; acum pot să merg lesne şi mai departe şi să te duc eu la furcile cu care mă sperii tu pe mine.

– Pentru ce, Lică!? pentru ce? strigă cârciumarul, cuprins de spaimă.

– Nu zic că te duc, răspunse Lică domol: acu nu-mi vine la socoteală; am trebuinţă de un om ca tine. Zic numai că te pot duce dacă-mi stai în cale.

– Plec mâine de aici, şi-mi dă pace.

– Acu nu te las să pleci; ai stat până acum din încăpăţânare; trebuie să stai de aici înainte de frică. N-am muncit eu degeaba: acum tremuri înaintea mea ca frunza de mesteacăn; acu vreau să stai aici!

– Ce vrei cu mine?!

– Ce vreau? grăi Lică râzând. Ghiţă! mulţi oameni au pierit la cârciuma asta şi li s-a găsit urma cale de două poşte de aici. De când eşti tu aici, n-a murit încă nici unul. Mă înţelegi?

Ghiţă se ridică şi-l privi cu dispreţ.

– Şi câtă vreme stau eu aici, n-are să moară nici unul, afară poate de mine! zise el hotărât.

Lică iar se rânji la el.

– Vorbeşti ca fetele mari mai nainte de a fi gustat dulceaţa păcatului, zise apoi aşezat. Poate că şi eu am vorbit odată aşa, nu ţin minte. Ştiu numai că mă aflam în strâmtorare când am ucis pe cel dintâi om: îmi pieriseră nişte porci din turmă şi-mi era ruşine să spui c-au pierit şi n-aveam bani să cumpăr

alţii în locul lor. Apoi am ucis pe al doilea, ca să mă mângâi de mustrările ce-mi făceam pentru cel dintâi. Acum sângele cald e un fel de boală, care mă apucă din când în când, pentru că tu nu ştii încă, urmă el mai cu avânt, cum îţi fierbe şi clocoteşte tot sângele când te hotărăşti odată să pui un lucru la cale, şi ce grozavă e plăcerea de a-l lovi pe omul care te supără, de a-l lovi tare, ca să-l sfărâmi, când te-a atins c-o vorbă ori cu o privire, de a răsplăti însutit şi înmiit. Aduni mereu venin şi ură şi mânie oarbă, şi când ai adunat destulă, atunci verşi cu prisos, şi nu prea mult îţi pasă asupra cui, numai om să fie. Tu eşti om, Ghiţă, om cu multă ură în sufletul tău, şi eşti om cu minte: dacă te-aş avea tovarăş pe tine, aş râde şi de dracul şi de mumă-sa. Mă simt chiar eu mai vrednic când mă ştiu alăturea cu un om ca tine.

– Îţi sunt tovarăş! grăi Ghiţă hotărât şi rece.

– Nu te primesc! răspunse Lică tot atât de hotărât şi de rece. Pe om nu-l stăpâneşti decât cu păcatele lui, şi tot omul are păcate, numai că unul le ascunde mai bine. Ca să le dea mai lesne pe faţă, caută-i slăbiciunea, fă-l să şi-o deie de gol şi faci cu el ce vrei, căci unul se mânie, altul se ruşinează, al treilea se zăpăceşte, dar nu e nici unul care nu-şi pierde bunul cumpăt şi mintea întreagă. E însă o slăbiciune de care mă tem, fiindcă nu ştii niciodată cum s-o apuci; e azi mai mare, mâine mai mică, şi când ai crede c-ai nimerit-o, dai greş: de oamenii care au asemenea slăbiciune mă feresc, căci ei te dau de gol când lumea ţi-e mai dragă. Am păţit-o odată cu Pintea: n-o mai pat şi cu tine.

– Ce fel de slăbiciune? întrebă Ghiţă cam cu jumătate de gură.

– De femei, ba chiar mai rea decât aceasta, de o singură femeie.

Ghiţă nu-i răspunse nimic, dar după ce Lică se depărtă, el îşi ridică amândouă mâinile asupra lui şi grăi pătruns de un singur gând: „Te crezi tu mai rău decât mine!? Să vedem! Te duc la spânzurătoare chiar dac-ar trebui să merg şi eu de hăţ cu tine“.

XIII

Banii primiţi de la Lică erau pe masă, şi Ghiţă stătea singur şi cu uşa închisă înaintea lor, cercetând cu încordată luare aminte fiecare bucată, ca să vadă dacă nu află vreun semn pe vreuna din ele.

Era hârtie, argint şi aramă, însă hârtiile, afară de două bucăţi mai mari şi de una mică, erau nouă-nouţe, cam mototolite, dar încă neîmpăturate. Pe una din hârtiile mari era o pată mare de cerneală, iară dintr-una mai mică lipsea o bucată; dar acestea nu puteau să fie semne.

Ghiţă privi câtva timp dezamăgit la bani; cu toate acestea, îi părea bine, căci la urma urmelor el avea drept la o parte din aceşti bani, muncise pentru ei, îi câştigase para cu para şi i-ar fi părut rău dac-ar fi trebuit să-i dea judecătorului, ceea ce era hotărât să facă cu banii ce-ar fi având vreun semn.

După ce trase iar banii în saltarul mesei, el se plimbă câtva timp prin casă. Îi era ca şi când ar fi furând oarecum acei bani şi se întreba mereu cuprins de îngrijare dacă nu cumva îşi pune el însuşi o cursă, ţinându-i la dânsul. Ar fi voit să-i ia şi să-i arunce pe fereastră; însă el nu putea, se gândea cât trebuie să muncească un om ca dânsul pentru ca să adune atâta la un loc, şi nu-l lăsa inima să-i dea din mână.

A treia zi era sâmbătă, ziua în care se numărau banii şi când trebuiau să fie toţi de faţă, un obicei bun, rămas încă din vremile bune, şi mai ales obiceiul de care Ghiţă nu s-ar fi putut lepăda niciodată.

Încă de la început Ana era nedumerită. Îi părea că sunt prea mulţi bani de astă dată şi nu putea să depărteze de la sine gândul că hârtiile nouă-nouţe au venit de la unul şi acelaşi om.

Iară bătrâna se bucura că săptămâna aceasta a fost aşa de bună.

– E bună aceasta? întrebă ea când văzu hârtia din care lipsea o bucăţică.

– Să-mi dea Dumnezeu tot de aceste! grăi Ghiţă numărând mai departe.

Ana privi la hârtie cu tot dinadinsul şi sângele îi pieri din obraji; dar ea nu grăi nimic, deoarece era şi bătrâna de faţă.

În urmă voi să-i grăiască lui Ghiţă, dar nu putea. Îl bănuise o dată şi se temea să-l mai bănuiască. Aşa e! dar gândul rău, încuibat odată în mintea ei, nu o mai lăsa să-şi vie în fire, se temea, ea singură nu ştie de ce, şi mai ales seara, după ce Ghiţă şi bătrâna adormiră, capul începu a i se înfierbânta.

„Trebuie să aflu adevărul, de dragul copiilor mei, dacă nu de alta!“ zise ea hotărâtă, apoi se dete jos din pat, căută cheile, deschise tiptil, ca o hoaţă, lada şi scoase teancul de hârtii. Apoi se duse în odaia de lângă birt, făcu lumină, încuie uşa, desfăcu cu mâna tremurătoare teancul şi începu să cerceteze hârtiile.

– Asta e! grăi punând la o parte hârtia din care lipsea o bucăţică. Jur pe sfânta cruce că am văzut-o în mâinile ei!

Ea cercetă apoi hârtiile noi pe care le bănuise din început.

Una dintre ele parcă era împunsă cu acul tocmai la mijloc şi, cercetând mai departe, ea află cincizeci şi trei de bucăţi care erau astfel împunse, ca şi când ar fi fost trase pe o sârmă subţire.

Ea puse hârtiile una peste alta, apoi se întoarse cu capul ridicat la soţu-său şi-l deşteptă din somn.

– Ce-i?! Ce s-a întâmplat?! întrebă el speriat.

– Vino cu mine! îi zise ea.

El se ridică cu grăbire şi plecă buiguit în urma ei.

– De unde ai tu banii ăştia? întrebă ea, arătând la hârtiile de pe masă.

Ghiţă tresări, cuprins de spaima ucigaşului prins asupra faptei.

– Mai ştiu şi eu?! răspunse el. De la drumeţi.

– Ghiţă! îi zise ea. Nu te juca cu dracul! Banii ăştia, câţi sunt aici, toţi i-ai primit de la un singur om. Hârtia asta, din

care lipseşte o bucată, a fost o dată în mâna mea: i-am dat-o femeii pe care o ştii şi tu, în ziua când a fost ucisă, iară aceste cincizeci şi trei de bucăţi sunt însemnate cu acelaşi semn, şi tot aşa trebuie să vie de la unul şi acelaşi om, şi anume, de la ea, căci la ea am văzut bani noi ca şi aceştia. Din două una: ori tu eşti amestecat în trebile aceste, şi atunci nu e bine, ori nu eşti amestecat şi nu ştii să te fereşti de oamenii răi, şi atunci iar nu e bine. Dacă-i aşa, apoi pune chiar acum caii la trăsură, căci vreau să plec de aici cu copiii mei.

Ea rămase cam zăpăcită când văzu că el, în loc de a se tulbura, o priveşte cu dragoste şi bucurie.

– Copiii aceia sunt şi ai mei, zise el, lasă-i numai, că e grija mea de dânşii. Carevasăzică, sunt însemnate hârtiile? Şi eu am căutat semne pe ele, dar n-am găsit nici unul. Ce fel de semn e acela?

– Iată, răspunse Ana mai domoală, punând hârtiile în faţa luminii; vezi împunsătura aceasta?

– O văd acum! o văd prea bine şi-l ţin minte pe omul de la care le-am primit. E un om, urmă el peste puţin cam în silă, pe care nu-l cunoşti, dar ai să-l cunoşti într-o zi.

Grăind aceste, el se apropie de dânsa, îi luă capul între mâini şi o sărută mai de multe ori pe frunte.

– Să nu-ţi faci gânduri rele, zise el iar, şi să nu te miri dacă mă vei vedea câteodată cam schimbat din fire; eu trebuie să scot la capăt un lucru greu. Acum mă duc, chiar acum, ca să fiu mâine dimineaţă aici, aşa ca nimeni să nu ştie c-am fost dus peste noapte. M-ai înţeles? Du-te şi te culcă şi fă ca şi când n-ai şti nimic.

– Dar unde te duci? îl întrebă ea îngrijată.

– Am să-ţi spui, răspunse el, apoi strânse hârtiile şi plecă.

Peste puţin el călărea în treapăt mare de-a lungul drumului de ţară spre Ineu, iară pe la miezul nopţii îl aştepta într-una din odăile mai retrase ale cazărmii pe Pintea, care se dusese cu banii la arândaşul.

– Puţină treabă, grăi Pintea, dar tot e ceva. Ar trebui să ai mărturii că ai primit banii de la el; însă Lică e om viclean şi n-are să-ţi dea decât între patru ochi.

– Atunci ce să facem? întrebă Ghiţă.

– Multe ar fi de făcut, grăi Pintea, numai dac-ai fi tu om mai viclean, dacă n-ai fi atât de prost, ca să-l aperi când vrei să-l surpi. Ştii tu că sluga ta, Marţi, e omul lui Lică?

– Marţi?! strigă Ghiţă.

– Nu te aprinde, îl întâmpină căprarul. Acum trebuie să-l ţii, căci altfel ni se strică toată treaba. I-am găsit eu noima şi lui Marţi. Îţi spun numai atât, că am aflat multe, dar încă nu destule, căci de Lică cu una, cu două nu te poţi apropia. Dacă m-ajută Dumnezeu, în câteva zile am să dau şi de cei doi morţi: le sunt pe urmă. Nu s-a sfârşit încă judecata: mai va – fie chiar până la împăratul! Iaca ce-ţi spun eu ţie: banii împunşi cu acul sunt de la bancă, unde hârtiile se ţin în teancuri de câte o sută de bucăţi, trase pe o sârmă subţire, ca nimeni să nu poată fura din teanc fără de a rupe sârma ori pecetea de la capătul ei, şi e ştiut că domnişoara aceea a luat banii de la bancă înainte de a fi plecat de la Ineu; argintul e de la arândaşul, însă el a avut mai ales hârtii mari, însemnate la un colţ cu o slovă rotundă şi o cruce lângă ea, şi aur, tot galbeni împărăteşti, la care tot al treilea zimţ e pilit. Te-ai simţi tu destoinic să mi-l dai pe Lică prins, când are galbeni ori hârtii astfel însemnate în şerpar la el?

– Ţi-l dau! răspunse Ghiţă hotărât.

– Mai domol, grăi Pintea; ăsta-i lucru greu... Mă tem că ai să ne strici toată treaba. Să ştii un lucru. Lică are acum trebuinţă de bani ca să-şi poarte judecata mai departe, şi, precum se vede, are de gând să te pună pe tine să-i preschimbi şi poate chiar să-i vinzi aur şi argintărie. Tu primeşte orişice, vino la mine, şi eu îţi schimb, adică îl pun pe arândaşul să schimbe, fără ca el să ştie că eşti tu la mijloc. Se înţelege, tu te duci totdeauna la Arad ori la Oradea şi faci ca şi când ai fi schimbat acolo.

– Şi dac-aş intra în vreo încurcătură?

– Grija mea de asta! Tu caută numai să te pui bine cu Lică!

În zori de zi Ghiţă dormea iar în patul său şi visa că-l dă pe Lică prins şi vede cum Pintea scoate galbenii cu zimţii piliţi din şerparul lui. Iară Ana îşi stăpânea răsuflarea ca să nu-l deştepte din somnul său dulce.

XIV

Ziua următoare, deşteptându-se din somn, Ghiţă era neliniştit. Îşi aducea aminte cele petrecute peste noapte, dar şi le gândea ca şi când le-ar fi visat, şi parcă nu-i venea să le creadă, iar când îşi dădea seama că ele în adevăr s-au petrecut, îi era ruşine de cele ce făcuse şi se temea că, mai curând ori mai târziu, se va da de gol, şi nu numai va strica toată treaba, dar îşi va băga totodată şi capul în primejdie.

„Nu! îşi zise el, eu nu pot să o fac aceasta; n-am în mine inima, n-am, precum Pintea, dibăcia pe care ar trebui s-o am, pentru ca să o pot face."

De aceea, când Ana îl întrebă despre cele puse la cale peste noapte, el răspunse că e bine şi că toate s-au făcut şi, dând acest răspuns, el nu spunea decât adevărul pe care îl simţea atunci în sufletul său.

Ana însă era adânc jignită; ea ar fi dorit să afle mai multe, se simţea în drept de a cere să ştie tot şi nu putea să-l ierte pe Ghiţă pentru lipsa lui de încredere.

– Vorbeşti cu mine, îi zise ea, cum ai vorbi cu un străin, cu un copil, cum ai vorbi cu o slugă, pe care o ţii cu simbrie, fiindcă ai trebuinţă de ea.

Şi Ana avea dreptate.

A doua zi, când Lică se întoarse iar pe la cârciumă, Ghiţă simţi că nu ştie ce are să facă. Întâia oară în viaţa lui îi era ruşine de Lică, se simţea oarecum mai netrebnic decât dânsul şi se temea înzecit de răzbunarea lui.

Iară Lică era vesel, era precum nu fusese mai nainte, om cu inima deschisă.

Bunul Dumnezeu a rânduit ca copilul să se ia întru toate după oamenii mari, şi Petrişor, băiatul lui Ghiţă, voia şi el să aibă cu orice preţ un bici ca nenea Lică, dacă nu poate să aibă deocamdată chiar şi unul ca dânsul; Ana luase dar un caier şi se pusese să-i împletească unul.

– Ce are să iasă de aici? întrebă Lică. Un bici pentru Petrişor voinicul. Ei! dacă-i aşa, las' pe mine: ce-a da târgul şi norocul! ţine capătul, să-i împletesc eu un bici cum îl ştiu eu împleti.

Ana rămase pe laiţă, ţinând capătul pletei, iară Lică stătea înaintea ei şi, împărţind fuiorul în opt şuviţe, începu să împletească în opt coarde, cum ea nu mai văzuse mai nainte. Şi cum el împletea, ea privea la degetele lui, care strângeau pleata, răsuceau coarda şi-o împleteau cu măiestrie între celelalte, privea la mâna lui, care nu atinsese niciodată sapa, nici coarnele plugului, ci numai biciul uşurel şi frâul calului, la mâna albă şi la degetele lui subţiri şi lungi, privea la cămaşa lui albă ca floricelele, la faţa lui rasă neted, la mustaţa lui lungă, la ochii lui verzui, care acum se mişcau cu atâta vioiciune, privea şi asculta vorbele vesele, care curgeau întruna peste buzele lui, privea şi asculta şi-şi aducea aminte de omul rece şi aspru la faţă, pe care-l privise cu uimire copilărească atunci, în ziua aceea, când el sosise pentru întâia oară la Moara cu noroc, pe omul tăcut, pe care-l crezuse odinioară aşa de rău şi de primejdios şi care acum îşi petrecea timpul cu dânsa şi se bucura când vedea că Petrişor saltă de bucurie.

Şi pe când Ana privea, asculta şi gândea, oarecum fără de voie, la cele ce au fost şi la cele ce sunt, pleata scoasă în patru dungi se lungea mereu.

– Frumos are să iasă! îi zise ea.

– S-ar putea oare să iasă altfel, răspunse el cam cu jumătate de gură, când o nevastă aşa de frumoasă îi ţine capătul? Mie nu mi-ar păsa, adăugă apoi peste puţin, dac-ar ieşi şi lung cât postul Paştilor.

Ana se tulbură şi-ar fi voit să dea capătul să-l mai ţie şi Uţa, care stătea câţiva paşi în dosul ei; dar ea se făcu că nu înţelege şi începu să vorbească cu copilul.

De aici înainte Lică îşi rări vorbele, începu să subţieze coardele, să împletească mai iute şi încetul cu încetul iar se făcu omul cu faţă rece şi aspră.

– Nu mai am mult, zise el în cele din urmă; sfârşesc numaidecât; codiriştea o fac eu apoi singur.

Pe Ana o mâhneau aceste cuvinte. Pornită spre veselie, precum era, ar fi dorit să vadă tot feţe vesele, şi se simţea cu atât mai jignită când ştia că ea însăşi a stricat voia bună a cuiva: umbla dar dinadins să-l aducă iar la voie bună pe Lică, să-l lase precum l-a găsit, şi-i venea oarecum să plângă când vedea că nu izbuteşte. Ea îi zâmbea în ochi, îi arăta în toate chipurile că se bucură de vorbele lui, iară când el se duse să caute o nuia, din care să taie codiriştea, îşi luă copilul de mână şi-i zise veselă: „Hai şi noi să-i ajutăm lui nenea Lică".

Ghiţă umbla în vremea aceasta după trebile sale, însă când el se întoarse iar la cârciumă, Lică şedea la masa de sub cerdac şi tăia cu vârful cuţitului crestături pe codiriştea făcută gata, iar Ana stătea în dosul lui şi privea peste umărul lui cum lucrează, şi cum stătea aşa, ea se rezema cu dreapta de masă, iară stânga o ţinea pe cellalt umăr al lui.

Ghiţă rămase o clipă ameţit, apoi se depărtă iute, ca să nu mai vadă.

„Nu! îşi zise el, de asta nu m-am temut niciodată şi nu mă tem nici acum."

Şi în adevăr el nu se temea, dară fierbea cu toate aceste în el. Îşi aducea aminte vorbele lui Lică despre slăbiciune pentru muiere, înţelegea gândul lui şi se tulbura când se gândea că Lică crede c-ar fi cu putinţă şi că Ana, chiar ea, în nesocotinţa ei copilărească, îl întăreşte în această credinţă. Dar tocmai de aceea el însuşi nu voia să înţeleagă nimic, şi peste o jumătate de ceas, când se văzu iar singur cu Lică, el se arătă mai deschis la inimă decât de obicei.

Pintea avuse o bună presimţire. Lică-i aduse astă dată lui Ghiţă patru hârtii mari şi, punându-le pe masă, îi grăi:

– În jumătate: cât ţie, atât mie, dar la aceste să bagi mai bine de seamă, fiindcă au semne.

Ghiţă privi câtva timp la hârtii şi la semnele ce acum îi erau cunoscute.

– Te înţeleg, zise el apoi; nu ceri decât cincizeci la sută; ceilalţi cincizeci să fie ai mei, ca bani de cheltuială. Eu te sfătuiesc însă să-ţi alegi vreun alt om pentru treaba asta: nu te temi tu că iau banii ăştia şi mă duc cu ei la judecătorie, ca să spun că-i am de la tine? Ai face bine să te temi şi să-mi dai pace.

– Dac-ai avea de gând s-o faci, nu mi-ai fi spus-o, răspunse Lică. Poate că tu crezi c-ai putea s-o faci; te ştiu însă un om destul de cu minte pentru ca să simţi ce-ar urma de acolo pentru tine, şi te ştiu om care ţine la bani.

Ghiţă se ştia şi el însuşi om care ţine la bani, dar tocmai de aceea nu voia s-o afle de la alţii. El luă banii şi îi puse în ladă, apoi scoase un teanc de hârtii mai mici şi dete lui Lică jumătatea ce i se cuvenea, zicându-şi mereu, pe când număra:

„Am să-ţi arăt eu ţie că tot nu ţin la bani atât de mult cum crezi tu."

Şi în adevăr, el nu aştepta decât noaptea, pentru ca să plece la Ineu.

Seara însă Lică iar se întoarse la Moara cu noroc şi-i aduse zece bucăţi de hârtie, ca să nu-i dea timp de răsuflare.

– Dacă n-ai destul mărunt la casa ta, îi zise el, pleacă mâine la Arad, ca să schimbi.

– Aşa îmi pare că am, îi răspunse Ghiţă, şi-i dete aproape toţi banii mărunţi pe care îi avea la dânsul.

Şi numai când se întorcea de la Ineu, Ghiţă simţea că Lică are dreptate. El îi dăduse lui Pintea cele patrusprezece bucăţi de hârtie, dar nu-i spusese un lucru: că jumătate din bani sunt ai săi, ci, dimpotrivă, stăruise ca jandarmul să-i schimbe banii deplini, pentru ca Lică să nu simtă nimic. Îi fusese în mai

multe rânduri vorba pe buze, însă totdeauna îşi zicea: „Adică de ce folos ar fi dac-ar mai afla-o şi asta!?“ Iar acum, când se întorcea la Moara cu noroc, îşi punea de gând că i-o va spune într-alt rând.

– Într-alt rând? Da! însă în curând el se încredinţă că nu poate să i-o spună, şi cu cât se încredinţa despre aceasta, cu atât mai dinadins se ferea de Pintea.

Şi omul foarte lesne se împăcă cu păcatele sale.

„Ei! ce să-mi fac!? îşi zise Ghiţă în cele din urmă. Aşa m-a lăsat Dumnezeu! Ce să-mi fac dacă e în mine ceva mai tare decât voinţa mea!? Nici cocoşatul nu e însuşi vinovat că are cocoaşă în spinare: nimeni mai mult decât dânsul n-ar dori să n-o aibă.“

Şi fiindcă avea un păcat pe care nu-l putea stăpâni, el nici nu-şi mai dădea silinţă să-l stăpânească şi se lăsa cu totul în voia întâmplărilor. Apoi el nici nu mai era om cinstit; lumea tot îl credea rău. Câteodată, când îl apuca frica de pedeapsă ori de răzbunarea lui Lică, el îşi punea de gând că are să plece şi să se ducă, încât să i se piardă urma, însă el iar se dumerea şi aştepta ca Lică să vină iar cu banii.

Astfel, trecu toamna şi veni iarna, trecu şi iarna şi sosi primăvara. Pintea se făcea din ce în ce mai nerăbdător, căci aflase în cele din urmă şi pe oamenii îngropaţi; arândaşul avea fierbinţeli de câte ori trebuia să dea bani mărunţi pentru banii pe care îi agonisise cu multă osteneală; Ghiţă însă nu avea altă vorbă decât: „Ţi-l dau legat, dar trebuie să bag de seamă, ca să nu stric toată treaba“. Iară mai departe el râdea în pumni ori tremura de frică.

Căci adunase mulţi bani Ghiţă, atât de mulţi, încât în fiecare zi îşi zicea: „Mult a strâns arândaşul!“, dar precum aduna banii, el scăpăta mereu în gândul său.

În vremea aceasta Lică trăia zile albe. El venea des pe la Moara cu noroc, şi de câte ori venea era vesel şi bun şi om cu dare de mână. Şi fiindcă era vesel şi bun şi darnic, ţiganii de la Ineu prinseseră slăbiciune de dânsul şi treceau foarte

des pe la cârciumă ca să întrebe dacă n-a venit cumva ori dacă nu are să vină în curând, ca să-şi petreacă cu tovarăşii.

Iară când ei îl găseau, se puneau să-i cânte, şi atunci venea rândul la Uţa, femeie înaltă, smeadă şi sprintenă la vorbă.

Lică nu juca decât foarte arareori, şi atunci mai ales cu Ana, cu copilul ori, pentru ca gluma să fie de tot bună, cu bătrâna. Îi plăcea să stea, să privească şi să asculte, fiindcă era destul de privit şi destul de auzit, fiindcă Uţa juca cum se joacă la cârciumă şi vorbea cum se vorbeşte la birt, fără multe marafeturi, fără mult înconjur. Iară când Uţa mergea prea departe cu veselia, Lică îi zicea: „Mai astâmpără-te, fă! prea te obrăzniceşti". Dar ea atunci, parcă tocmai în ciuda lui, se făcea cu atât mai dezmăţată.

Bătrâna dădea miloasă din umeri şi zicea aşa în ea: „Ei! ce să-i faci! Aşa a lăsat-o Dumnezeu! Păcatul ei!"

Ana la început se tulbura, în urmă se înscârbea şi dezmăţările Uţei îi păreau sarbede, şi numai târziu se deprinse cu ele, ba, când Uţa zicea câte una neclătită, stăpâna ei simţea un fel de mâncărime şi prindea pofta să zică una şi mai bună. Atunci Lică râdea din toată inima şi nu lipsea niciodată a zice: „Bată-te să te bată, dar de mult n-am râs aşa de cu poftă".

Iar Ghiţă nu râdea; se făcea că nu pricepe gluma, şi când vedea pe Lică învârtindu-se pe lângă Ana ori pe Ana trăgându-se la Lică, el se ducea pe ici încolo, ca să nu vadă nimic, fiindcă-i era greu să vadă şi-l durea inima când simţea cum Ana scapătă din ce în ce în gândul său. Dar câteodată îi părea că ea îşi dă silinţă să-l ţină pe Lică departe de la sine, şi atunci el îşi făcea mustrări şi simţea înzecit ticăloşia la care căzuse el însuşi; de aceea parcă-i venea să se bucure când iar o vedea căutându-l cu ochii pe Lică ori legându-se de el, căci acum erau deopotrivă.

La începutul Săptămânii Luminate, Pintea trecu pe la Moara cu noroc şi-l luă iar pe Ghiţă de scurt.

– Ce să-i fac! răspunse Ghiţă. E om viclean şi nu-l pot prinde. Dac-aş şti când are banii la el, te-aş vesti ori l-aş prinde faţă

cu câţiva drumeţi. Mă tem însă să nu mă dau de gol: şi tu ştii că-mi pun chiar capul în primejdie, fără ca să-l stric pe el. Îţi spun drept: îmi vine să-mi iau boscârţele şi să fug de aici.

– Bine, bine! grăi Pintea. Dar Dumnezeu să te ferească pe tine să nu te pună păcatul să mă înşeli pe mine!

Ghiţă nu răspunse nimic.

Bătrâna încă de mult umbla cu gândul de a potrivi lucrurile astfel, ca să-şi petreacă Paştile cu toţii împreună la una dintre fetele ei din Ineu şi totdeauna se întrista când Ghiţă zicea: „Dacă se poate“. Numaidecât după plecarea lui Pintea, Ghiţă se duse dar la ea şi-i spuse că se poate şi să-i vestească prin vreun drumeţ pe cei din Ineu despre aceasta, ca să facă din vreme toate pregătirile.

– Bine, ginere dragă! grăi bătrâna, cuprinsă de vie bucurie. Dumnezeu să te binecuvânteze pentru această hotărâre a ta, căci, precum tu prea bine vezi, eu sunt bătrână, şi cine ştie dacă ne va mai fi dat să petrecem o zi de sărbătoare împreună...

Era în adevăr mişcată bătrâna; nu-şi aducea aminte să fi petrecut vreodată în viaţa ei sfintele sărbători altfel decât împreună cu cei mai de aproape ai săi, afară de anul trecut, când Paştile căzuseră tocmai în timpul mutării lor la Moara cu noroc şi parcă nu erau Paşti, parcă-i lipsea darul pentru tot anul dacă mai petrecea şi acum ca în anul trecut.

Mare era şi bucuria Anei, care de mult nu-şi văzuse rudele şi prietenele cu care fetise, mare bucuria copiilor, care totdeauna aveau dor de Ineu, unde căpătau daruri de la mătuşile lor şi găseau alţi copii ca dânşii.

Ana şi bătrâna se puseră la sfat, deoarece cu mâna goală nu puteau să meargă, şi mai ales Ana simţea în ea o puternică pornire de a se arăta că nu mai e săracă, precum fusese odinioară, şi parcă i-ar fi venit pofta să risipească acum deodată tot ce câştigase în timp de un an.

Pe când ele stăteau de sfat, Ghiţă se afla singur în odaia de lângă birt şi-şi număra banii, îi număra singur, fără zgomot, şi ascuţindu-şi mereu urechea, pentru ca să-i ascundă îndată ce ar simţi că se apropie cineva.

În clipa când văzuse mânia lui Pintea, el luase hotărârea de a-şi trimite nevasta şi copiii de sărbători la Ineu şi de a se duce astfel, neştiut de nimeni, să caute undeva un loc ascuns, unde să-i cheme în urmă la sine şi să-şi petreacă zilele vieţii pierdut în lume şi nesupărat de nimeni, deoarece Lică nu putea să-l vândă, iar Pintea nu ştia nimic. Însă chiar la cel dintâi pas făcut pentru punerea în lucrare a hotărârii sale el începu să şovăiască. Îl durea bucuria bătrânei şi parcă nu se simţea destul de tare ca să o curme în ziua hotărâtă pentru plecare, îl durea cu atât mai mult cu cât vedea în ea totodată durerea zguduitoare pe care o vor simţi cu toţii în ziua când nu-l vor mai găsi. Apoi, dacă fugea de frica lui Pintea, nu mai puţin se temea că, fugind, Lică îi va găsi urma. Acum, în sfârşit, când îşi văzu banii adunaţi atât de mulţi la un loc, îl cuprinse cu o putere necovârşită gândul, venit ca din senin, că Lică, ştiindu-l că are bani mulţi, va veni într-o zi să-i ia de la dânsul, şi după ce-şi puse iar banii în ladă şi stinse lumina, el se opri îngrozit în mijlocul odăii întunecate: vedea parcă, departe, dincolo de dealul despre Ineu, în valea tăcută şi pustiicioasă, trăsura părăsită la marginea drumului şi copilul omorât şi aruncat pe iarba stropită cu sânge.

Nu, nu era destul că se duce; trebuia să se ducă aşa, ca nimeni, şi mai ales Lică, să nu-i poată da de urmă.

Iar Ana nu simţea nimic; capul ei era plin de colaci, de ouă roşii, de plăcinte, gândul ei era dus în lumea căreia dorea să i se arate. Marţi seara trecu pe la cârciumă şi Lică Sămădăul, căruia Ghiţă îi trimise vorbă c-ar fi având să-i spună ceva, dar ea nu ştia nici când el a venit, nici când a plecat.

Lică nu stătuse mult. Ghiţă dorise numai să-l întrebe în taină dacă nu are cumva bani de schimbat, fiindcă are de gând să meargă peste sărbători, neştiut de nimeni, la Pesta, ca să schimbe ce are la dânsul, mai ales galbenii, pe care nu îndrăznea să-i dea aici prin apropiere. Aşa credea el că va putea să alunge orice prepus din mintea lui Lică, pentru ca numai într-un târziu să-i vină gândul de a ştirici încotro a plecat.

– Am, răspunse Lică. Nevasta când îţi pleacă?

– Sâmbătă de cu seară.

– Atunci tu mă aşteaptă, că viu neapărat, fie sâmbătă seara, fie duminică dimineaţa, şi-ţi aduc, îţi aduc fel de fel.

Ghiţă începu să tremure. Acum nu mai era vorba numai să fugă, ci să-l şi fure totodată pe Lică.

„Dac-o fac, să o fac barem deplină!" îşi zise el ameţit de acest nou gând şi numărând cu neastâmpăr ceasurile ce-i mai rămâneau.

Sâmbătă pe la amiazăzi, în sfârşit, când toate erau puse la cale, toate gătite pentru ziua de sărbătoare, el spuse că nu poate să plece, cel puţin nu chiar acum, deodată cu ceilalţi, fiindcă are să-l aştepte pe Lică, de la care a primit vorbă.

– Atunci nici eu nu mă duc, grăi Ana, pentru care această nouă hotărâre a lui Ghiţă venea ca un trăsnet căzut din senin.

– Ai înnebunit? zise el. Le-aţi trimis vorbă că veniţi, aţi făcut din partea voastră toate pregătirile şi acum nu mergeţi? Duceţi-vă voi şi vă petreceţi sărbătorile, ca şi când eu nici nu aş fi; cu atât mai bine are să vă pară dacă voi veni mai târziu.

– Eu nu pot să-mi petrec Paştile fără tine, grăi nevasta. Te gândeşte ce ar zice lumea când te-aş lăsa singur aici.

– Ei! vorbe degeaba! Vreau să te duci!

– De ce te răsteşti la mine? zise Ana mâhnită. Ghiţă! spune-mi, ce ai tu? De ce nu-mi vorbeşti pe faţă?

Ghiţă se plimbă câtva timp prin casă, apoi se opri la fereastră şi privi afară.

– Îmi stai în cale, zise el în cele din urmă.

Ana simţi în ea pornirea de a pleca fără de întârziere, pentru ca să nu se mai întoarcă niciodată; îi părea că nu mai poate trăi cu omul care i-a grăit o dată aceste cuvinte; era însă în sufletul ei şi ceva mai tare decât această pornire.

– Tocmai de aceea voiesc să rămân, răspunse ea, şi am să rămân, pentru că nu mă lasă inima să plec. Grozav te-ai schimbat tu de câtăva vreme: abia mai ţin minte de când nu

m-ai atins cu mâna şi nu mi-ai zis o vorbă bună; dar să nu crezi că aşa mă vei alunga de la tine. Ţin la tine, Ghiţă, strigă ea îndărătnicită, ţin cu toată inima, şi cu cât te vei face mai aspru, cu atât mai dinadins am să ţin, şi ţi-o spun aceasta tocmai fiindcă te văd că nu vrei s-o auzi.

Şi în adevăr Ghiţă nu se temea de nimic mai mult decât de nişte cuvinte ca aceste, şi acum, când le auzi, el se simţi ca şi când ar fi cuprins de un păienjeniş pe care nu se îndura să-l rupă.

– Grozav ţi-e de mine! zise el. Spune drept; vorbeşte-mi în faţă: vrei să rămâi, pentru că ştii că are să fie şi Lică aici.

– Eşti un netrebnic şi grozav trebuie să te fi ticăloşit tu în tine pentru ca să-mi spui ceea ce nu crezi nici tu însuţi, zise ea şi se depărtă fără zgomot. Apoi, din prag, ea îi mai aruncă vorbele: Tu eşti acela care se pleacă îanintea lui ca o slugă, iar nu eu, Ghiţă! Să ne ferească pe noi Dumnezeu să nu ai tu cumva ceva pe sufletul tău, că atunci toată viaţa noastră e mai rea decât o robie!

Ghiţă o lăsă să se ducă, ba chiar se bucura că ea se duce, fiindcă nu-i mai venea să creadă că acum ea va rămânea şi niciodată hotărârea lui de a pleca nu fusese mai tare ca acum. În adevăr, viaţa ei nu era decât o robie, o robie de care nu mai putea scăpa decât aşa, dacă se duceau în lume. Ea putea încă să fie fericită; el însuşi, niciodată.

Dar Ghiţă se înşela.

Bătrâna plecă de cu seară singură cu copiii, singură şi mâhnită până în adâncul inimii. Ea îşi sărută la despărţire copila, o sărută o dată, de două, o sărută de mai multe ori, ca şi când s-ar despărţi pe veci de dânsa, ca şi când acum o ar mărita şi numai acum ar simţi că ea trebuie să împartă bucurii şi amaruri cu soţul ei.

Dar inima îi era grea şi trebuia să şi-o uşureze.

– Eu vorbesc arareori, zise ea, deşi totdeauna spun cam multe. Aşa-mi este firea. N-am însă obiceiul de a mă amestca în trebile altora. Voi sunteţi copiii mei; n-am stăruit însă

niciodată să faceţi altfel decât aşa cum vă trage inima. Acum însă mă doare inima când văd că pentru Lică voi părăsiţi neamurile voastre de sfintele sărbători şi nu vă miraţi dacă doresc să ascultaţi o dată şi de mine; nu vă lăsaţi prea departe cu oameni ca Lică. E bine să-i crezi pe oameni buni, fiindcă aşa te bucuri mai mult de dânşii; Lică e însă om rău din fire. Nu v-am spus-o până acum, fiindcă n-aveam pentru ce; acum vă zic să-l ţineţi mai departe de voi.

Bătrâna grăi şi se duse, iar Ghiţă şi Ana rămaseră cu Marţi şi cu Uţa la Moara cu noroc, care, ca niciodată mai nainte, parcă stătea pustie şi întunecată în urma bătrânei.

– Ei! ce să-mi faci!? grăi Ghiţă, când îşi văzu zădărnicit astfel planul. Se vede că acesta e norocul meu, şi dac-ar fi nenorocirea mea; cine poate să scape de soarta ce-i este scrisă!? Poate că e mai bine aşa.

Atât se simţea de ticăloşit şi de slab în el însuşi, încât nu mai putea să-şi dea seama ce poate şi ce nu poate să facă, şi aşa, încetul cu încetul, se lăsa în voia întâmplării şi aştepta cu o leneşă nepăsare sosirea lui Lică.

Sosind duminică, în ziua de Paşti, pe la prânzul cel mic, dimpreună cu Răuţ şi cu Păun, un alt tovarăş al lor, toţi trei călări, la Moara cu noroc, Lică se simţi cam scos din sărite când nu-l găsi pe Ghiţă singur, precum fusese vorba. El însă nu grăi nimic, şi aruncă numai o traistă cu scule, pe care o adusese cu sine, într-un colţ al casei.

– N-am putut să mă desfac de dânsa! grăi Ghiţă.

– N-ai putut!? Trebuie să te desfaci, îi răspunse Lică aspru. Vasăzică, eu umblu aşa după pofta inimii tale. Am adus bani, aur şi argintărie, şi nu pot să le port cu mine. Fă-i rând să plece.

– Cum să-i fac?

– Ce-mi pasă mie!? Fă-i rând şi atât! Cum? asta-i treaba ta.

Ghiţă vedea parcă iar trăsura părăsită la marginea drumului, cu copilul mort lângă dânsa.

– Să te ferească Dumnezeu de oamenii care au slăbiciune de vreo muiere! urmă Lică aprins.

– Slăbiciune nu am, grăi cârciumarul.

– Nu ai! zise iar sămădăul. Bine! Înţelegi tu că lucrul ăsta trebuie să ajungă odată la un capăt. Lasă, că-i pun eu capătul! Bine c-a rămas aici. Am astăzi o grozavă mâncărime în mine, adause apoi aşa pentru dânsul, şi împinse cu piciorul traista în dosul unei lăzi ce se afla în apropiere.

După aceste el ieşi prin birt, pişcă de pulpă pe Uţa, care stătea rezemată de uşchior, încât ea ţipă, şi se duse mai departe la Ana, care stătea înaintea cerdacului, pusă pe gânduri asupra celor ce se vor fi petrecând în casă.

– Fac rămăşag, zise el, că peste jumătate de ceas sunt aici şi ţiganii. Au un miros mai bun decât copoiul. Apoi să ne facem o zi cum n-a mai fost nici una din cele de până acum. Am azi un chef din cele mari, şi trebuie să ştii că eu sunt nesăţios când mă apucă cheful.

– Şi eu sunt la chef, răspunse Ana cam în silă.

Lică se apropie mai tare de dânsa şi-i zise la ureche, aşa ca din glumă:

– Îi fac eu rând lui Ghiţă să plece şi să ne lase singuri.

Ana-şi opri răsuflarea. Era o glumă aceasta; însă, chiar ca glumă, era prea îndrăzneaţă şi-o atingea tocmai acolo unde era mai simţitoare.

– Numai dacă-l poţi, îi zise ea, dar cu capul ridicat şi privindu-l peste umăr, ca şi când ar voi să mai adauge: „Tare te-nşeli dacă crezi că bărbatul meu ţine atât de puţin la mine“.

– Uite cum se supără, zise el acum zâmbind. Aşa-i că te-am atins la inimă!? Ei, apoi dacă n-aş şti eu cât de mult îşi ţine la nevastă, de mult i-aş fi furat-o.

Şi asta era o glumă, însă una care îi mai plăcea Anei.

Lică avuse dreptate. Nu trecu mult, şi ţiganii sosiră şi pe când la Ineu oamenii intrau în biserică, la Moara cu noroc se începu veselia destrăbălată şi fără frâu.

Ana nu voia să joace tocmai pe timpul sfintei liturghii şi era jignită văzând pe Uţa acum chiar mai neruşinată decât totdeauna; dar Lică, neastâmpărat afară din seamăn, o strânse

în braţe şi o luă cu sila la joc. Ea îşi aţinti ochii la Ghiţă; acesta însă, în loc de a se arăta supărat, scoase pe Uţa din mâinile lui Răuţ şi începu să-şi petreacă şi el, dacă să-şi petreacă, precum petrece omul, când se pune în ciuda altuia. Apoi desfrâul are şi el farmecele lui, şi Ana încetul cu încetul se obicinuise şi prinsese o tainică poftă de el.

Pentru ca petrecerea să fie mai cu haz, Lică scoase peste câtva timp din şerparul său plin cu bani patru hârtii, scuipă pe ele şi lipi de fruntea fiecăruia dintre ţigani câte una.

– Acum cântaţi până ce nu se rup toate coardele! strigă el apoi, şi iar o apucă pe Ana, care dinadins se lăsa în voia lui şi se făcea cu atât mai neastâmpărată cu cât Ghiţă se arăta mai nepăsător.

Iar Ghiţă fierbea în el şi nu se stăpânea decât cu gândul că e vai şi amar de bărbatul care trebuie să-şi păzească nevasta, şi era vesel, ca să arate că el nu e asemenea bărbat.

Era dar o veselie, încât casa parcă era să zboare cu dânşii în aer, Lică o juca pe Ana de abia îi mai atingeau picioarele pământul; Ghiţă şi Răuţ luaseră pe Uţa la mijloc; Păun şi Marţi băteau în palme şi chiuaiu în ruptul capului; ţiganii trăgeau din toate puterile cu arcuşul, zâmbind cu mulţumire şi privind din când în când cu ochii galeşi la hârtiile ce le erau lipite de frunte, iar câinii lui Ghiţă zăceau cu capul pe labe în pragul birtului şi priveau buiguiţi la cele ce se petreceau.

Obosit, în sfârşit, de joc, Lică se lăsă pe laiţă, o luă pe Ana pe genunchi şi începu, aşa în glumă, să o sărute şi să o strângă la piept.

Ghiţă nu se mai putu stăpâni şi, făcându-se că nu vede nimic, ieşi să se mai răcorească sub cerdac.

– Acu lasă-mă, grăi Ana înecată, că începe Ghiţă să se supere.

– Apoi nu vezi tu că nici eu nu vreau alta? răspunse Lică. Să-l necăjim niţel. Măi Ghiţă! strigă apoi, aşa e că mi-o laşi mie acu o dată, de ziua de Paşti?

– Fă cu ea ce vrei! răspunse Ghiţă în glumă; dar în dosul glumei se simţea mânia lui oarbă şi nesăţioasă.

Ana se desfăcu din braţele lui Lică, şi câtva timp veselia pieri din mijlocul lor, deşi îndeosebi Ana numai acu era în voie bună şi ar fi voit să-şi petreacă din toată inima.

Iar Ghiţă plănuia în el cum să plece acum la Ineu, fără ca să dea loc la presupuneri, cum să plece, cum să-l afle pe Pintea şi cum să se întoarcă pe nesimţite cu el ca să i-l dea prins pe Lică. Era pe la un ceas după-amiazăzi când Lică îl apucă la o parte şi îi zise:

– Noi ne-am înţeles: tu pleci pe ici încolo şi mă laşi pe mine aici cu dânsa. N-ai nevoie să-i spui nimic: te duci ca să se pomenească deodată singură cu mine şi atât. Am să le zic celorlalţi că te-ai pus să dormi în podul grajdului, pentru ca nimeni afară de noi să nu mai simtă nimic.

Ghiţă se aşteptase la aceasta; acum însă, când nu mai era timp de a se chibzui, el rămase încremenit.

– Are să-ţi fie greu acu o dată, urmă Lică; de aici înainte eşti lecuit pe vecie. Tu vezi că ea mi se dă mie de bună voie: aşa sunt muierile.

Ochii lui Ghiţă se împăienjeniră. În două ceasuri putea să meargă călare şi pe căi ascunse la Ineu şi în alte două ceasuri, pe când se întunecă, să se întoarcă dimpreună cu Pintea la Moara cu noroc.

„Aşa vrea Dumnezeu! îşi zise el; aşa mi-a fost rânduit."

Şi când şi le zicea aceste, se simţea aşa de tare, încât cu toate cele ce văzuse, nu credea că e cu putinţă ca Ana, Ana lui, să se dea vie în mâinile unui om ca Lică. „Şi dacă se dă, atunci e mai bine aşa, adăugă el: să se hotărască odată; să ştiu cum stau, căci viaţa mea tot e pierdută dacă nu reuşesc acum."

– Bine, îi zise dar lui Lică. Şi când să mă întorc?

– Mâine dimineaţă.

– Dar un lucru, adause Ghiţă, fă ce faci, însă nu mă face de ruşinea lumii: caută ca ceilalţi să nu simtă nimic.

– Asta de sine se înţelege; altfel nici ea nu m-ar lăsa să mă apropii de dânsa, grăi Lică, şi se depărtă.

Ghiţă rămase câtva timp privind în urma lui, apoi se întoarse spre grajd, cu avântul omului care, purtat şi orbit de un singur gând, îşi pune viaţa în joc ca să arate că nu se teme că o va pierde.

Pe când el îşi gătea calul în grajd, Lică-l punea la cale pe Răuţ.

– Carevasăzică, grăi Răuţ, în cele din urmă, când se înserează, noi îi lăsăm pe dânşii acolo, ne întoarcem, stăm ascunşi şi nu ieşim decât la semnul dat de tine.

– Huhurez! răspunse Lică, şi iar se puse pe veselie.

Peste puţin, Răuţ întrebă cine voieşte să vie cu dânsul la Şicula.

– Punem caii la căruţa lui Ghiţă, zise el, încărcăm ţiganii şi mergem la nuntă. Uţă! hait'! şi tu cu noi! O dată sunt Paşti pe an! Îl luăm şi pe Marţi.

– M-aş duce şi eu, grăi Lică, dar nu mă lasă inima; apoi ar trebui să fiu de mult la Fundureni şi nu pot să mai pierd vremea pe aici ori pe la Şicula.

– Marţi! zise Uţa zâmbind prin ascuns. El cine ştie pe unde o fi acum. O fi sărind gardurile prin Fundureni, pe la drăguţa lui de pereche: dar eu mă duc, dacă mă luaţi. Atât dorea şi Ana: să rămână singură cu Ghiţă.

Într-un târziu, însă, ea băgă de seamă că Ghiţă, care nu fusese de faţă la plecarea celorlalţi, nu se mai întoarce şi începu a se nedumeri.

– Ghiţă doarme prea mult, zise ea ridicându-se.

– S-a dus şi el, grăi Lică aşezat.

– Cine?

– Ghiţă. N-am zis că-i fac rând să plece?

Ana se întoarse cu obrajii aprinşi de la el şi ieşi afară ca să-l caute pe Ghiţă; dar ea îl văzu departe pe vale în sus călărind spre Fundureni, rămase câtva timp răcită în tot trupul, apoi se întoarse.

– Aşa-i, zise ea zâmbind, s-a dus. Cu atât mai bine!

Lică se ridică şi făcu ca şi când ar fi voind să plece şi el.

– Ce vrei? întrebă ea.

– Nu spuneam că trebuie să plec?

– Să nu umblăm cu vorbe deşerte, îi zise ea. Acu rămâi. Tu eşti om, Lică, iară Ghiţă nu e decât o muiere îmbrăcată în haine bărbăteşti, ba chiar mai rău decât aşa.

Grăind aceste, ea-şi astâmpără obrajii cu palmele, îşi ridică cu vârful degetelor părul de pe frunte, apoi grăi, privind ca ieşită din fire împrejur:

– Rău ai făcut că i-ai trimis pe ceilalţi de aici. Aş vrea să văd oameni împrejurul meu, oameni mulţi, să-mi petrec, încât să ţi se ridice perii în vârful capului, până ce nu cad istovită la pământ. Dar acum e bine aşa: tu trebuie să-mi făgăduieşti însă un lucru.

Lică privea cu mulţumire la obrajii ei aprinşi, la ochii ei plini de văpaie sălbatică, la buzele ei desfăcute ca şi caisa răscoaptă şi la trupul ei înalt, mlădios şi fraged. Se simţea stăpânit de dânsa şi parcă voia dinadins să se lase în stăpânirea ei.

– Oricare ar fi acela, ţi-l fac, zise el, întinzând mâna, ca s-o apuce.

XV

Era în amurgul serii.

Peste zi fusese cald ca în zilele de vară, şi acum, pe la asfinţitul soarelui, se simţea un fel de greutate în aer; deodată se făcu rece şi începu să bată vântul şi să aducă nişte nouri de la răsărit, să-i întindă la dreapta şi la stânga şi să-i mâne mereu înainte spre apus.

De departe, ca din fundul pământului, se auzea din când în când câte un tunet molcom şi iar se pierdea-n tăcerea amurgului.

Lică şedea la masă, cu paharul înaintea sa, de vorbă cu Ana, dar neastâmpărat şi trăgând mereu cu urechea la câinii ce lătrau în depărtare ca şi când s-ar apropia cineva, om necunoscut, cu care câinii nu sunt deprinşi.

Şerparul plin de galbeni, pe care îl deschisese câtva timp după plecarea lui Ghiţă, era aruncat jos la picioarele patului.

– Aşa crezi tu acum, grăi Ana, care şedea în cealaltă parte a mesei, faţă în faţă cu el.

– Asemenea lucruri nu se cred, răspunse el cam necăjit; ele se simt. Ziceam că dac-aş voi să plec, mi-ar fi greu să mă despart de tine. Mai multă dovadă nu-ţi trebuie decât că ţi-o spun, fiindcă oameni de felul meu, mai ales la anii mei, nu prea spun asemenea lucruri. Dar, adause el, lumea mă socoteşte om rău la fire pentru că ştiu să mă stăpânesc în toate împrejurările; nici acu n-o să-mi pierd eu sărita.

Grăind aceste, el privi cu ciudă la dânsa, apoi se ridică.

Ana se ridică şi ea.

– Ce-i? întrebă ea speriată. Ce ai de gând?

– Eu mă duc, răspunse el, şi scoase traista cu scule din dosul lăzii.

– Nu poţi să te duci şi să mă laşi pe mine singură şi aşa cum sunt.

– Trebuie să mă duc şi nu vreau să rămân, zise el punându-şi pălăria în cap.

Ana îşi opri răsuflarea; îi era ca şi când nu el ar pleca, ci ea însăşi ar fi dată cu ruşine afară din casă, în mijlocul drumului, unde toţi trecătorii îşi întorc faţa de la dânsa.

Când îl văzu dar că pleacă, ea îşi înfipse amândouă mâinile în braţul lui şi-i zise cu liniştea încordării:

– Dacă te duci şi te duci, ia-mă şi pe mine: nu vreau să-l mai văd; nu pot să mai dau faţă cu el!

– Ei! ce să fac eu cu tine!? îi răspunse el, şi-o dete, aşa cam cu silă, cu cotul la o parte.

Ana se retrase şi rămase cu ochii la pământ şi neclintită în mijlocul casei, apoi, într-un târziu, îşi ridică ochii la el, ca şi când ar voi să-i zică: ce mai stai? ziceai că te duci!?

Înalt, cu mustaţa lungă, albă ca varul la faţa neted rasă, cu traista plină de scule preţioase în mână şi cu pălăria rotundă peste pletele răsucite, Lică stătea înfipt în pământ înaintea ei.

– Şi parcă văd cu ochii cum ai să te împaci cu el şi să-ţi verşi toată mânia adunată în sufletul tău asupra mea, zise el, apoi se întoarse în călcâi şi se depărtă cu pas iute şi mărunt.

Peste puţin el trecea călare pe murgul său fugăreţ la deal spre Fundureni, mânându-şi calul său întins ca şi când s-ar şti gonit de moarte.

Ploaia începu să cadă în stropi mari, tunetele începură să răsune de-a lungul văii cu nişte zguduiri puternice şi tot mai puternice; fulgerele sfâşiau mai în lung, pe-ntrecute şi tot mai pe-ntrecute noaptea căzută în pripă; iar Lică gonea cu frâul slobod şi plecat spre gâtul calului, încât trecea ca blestemul pământului printre şiroaie îndesate, printre tunete şi fulgere.

Pe când sosi în preajma satului, ud până la piele şi obosit şi ameţit de băutură, de petrecerea fără de frâu şi de neastâmpărul sufletului său, el tremura în tot trupul şi abia se mai ţinea în scări.

Şi totuşi, parcă-i venea să-şi schimbe calea şi să se întoarcă iar la Moara cu noroc.

„De femeie m-am ferit totdeauna, şi acum, la bătrâneţe, tot n-am scăpat de ea!" zise el, apoi o luă la dreapta, pe lângă sat, ca să iasă la pădure şi să-şi caute un adăpost; dar, sosind în dreptul bisericii ce stătea singură şi părăsită la câteva împuşcături deasupra satului, el îşi opri calul şi privi cu veselia gândului bun la uşa cea mare.

Fără de a se mai gândi, sări din scări, apucă uşa bisericii cu amândouă mâinile şi se izbi în ea, ca să-i rupă zăvorul, să o scoată din ţâţâni, în sfârşit, să o spargă.

Uşa se zgâlţâi, încât răsună toată biserica goală, dar ea nu îngădui cu una, cu două, şi trecu timp la mijloc până ce sămădăul izbuti să intre.

Acum era la adăpost.

Ploaia se vărsa şiroaie şi se bătea de acoperământul bisericii; ferestrele mari zângăneau mereu sub zguduitura trăsnetelor; fulgerele luminau întruna chipurile sfinţilor, ce priveau ţintă cu ochii lor nemişcaţi la omul abătut din cale, care venise să tulbure liniştea sfântului locaş.

Lică nu vedea şi nici nu auzea nimic.

El trecu, ducându-şi calul de căpăstru, spre altar, îşi legă calul de strana de la dreapta, apoi intră să-şi caute în altar ceva, o haină preoţească, vreun stihar, în sfârşit, o acoperitoare, pe care s-o ia peste sine, şi alta, pe care s-o arunce pe cal, căci bietul dobitoc tremura de frig.

El aştepta un fulger, ca să poată vedea cele de primprejurul său.

Erau nişte ţoale pe un cuier la dreapta, era acoperitoarea de pe altar şi erau perdelele mari de la uşa din mijloc a altarului.

El trase, înainte de toate, acoperitoarea de pe altar şi se duse de o aruncă asupra calului plin de spume.

Acum se simţea mai tihnit şi, întorcându-se iar spre altar, ca să rupă perdeaua de la uşă, el începu să simtă mirosul tămâiei şi al făcliilor de ceară ce arseseră peste zi şi parcă-i venea greu de ceea ce voia să facă. Gândurile, care îl părăsiseră din clipa intrării sale în biserică, iar se iviră unul câte unul în mintea lui. Vedea pe Ana, pe Ghiţă şi pe Pintea, pe oamenii din sat, vedea, oarecum aşa, cum vezi mai nainte de a dormi, una peste alta, o lume întreagă, şi de câte ori calul îşi bătea copitele în pardoseala de piatră, îl trecea un tremur de îngrijare, căci multe făcuse în viaţa sa, dar cele sfinte încă nu le atinsese.

El apucă perdeaua de un colţ şi o smuci cu o opintire îndărătnică, ca s-o tragă la sine.

Perdeaua era însă groasă şi căptuşită cu mătase şi nu îngădui.

El o smuci cu îndoită putere.

Perdeaua începu a se destrăma cu un foşnet ascuţit şi pătrunzător, şi acest sunet era aşa de tare, de aspru şi de sfâşietor, încât îl răzbătea ca un junghi prin creieri până în măduva oaselor şi-l făcu să scape din mână perdeaua pe jumătate ruptă şi să rămâie cuprins de fiori şi împietrit la uşa altarului.

Înspăimântat, el singur nu ştia de ce, făcu un pas înapoi şi privi trăgându-şi capul între umeri, împrejurul său.

Nu era nimeni aici, nici o suflare omenească, nici un ochi să-l vadă, nici un glas care să-l dea pe faţă, nici o minte care să treacă peste a lui, nimeni şi nimic decât tăcerea, mirosul de tămâie şi de făclii, sfinţii de pe pereţi şi bătaia din când în când a copitelor de cal în piatra de pardoseală. Era însă un gând care aici trebuia să-i vină oricărui om: că este o putere tainică ce lucrează prin oameni şi le luminează minţile, că toate vin de la această putere, pe care nimic nu o covârşeşte, pentru că ea pune şirul întâmplărilor prin care trece omul. Dumnezeu era acela care-l scăpase de atâtea primejdii, Dumnezeu îi lumina mintea şi întuneca pe a celorlalţi; cu Dumnezeu n-ar fi voit să se strice.

Dar nu! el voia să aibă perdeaua; voia să o taie cu cuţitul, ca să nu îi mai foşnească în urechi. Însă cuţitul rămăsese în şerpar.

– Şerparul meu! ţipă el tare şi sfâşietor, încât calul sări sperios la o parte. Şerparul meu! strigă iar, şi începu să se pipăie mereu la trup, ca şi când i-ar fi arzând cămaşa pe el, să se dea pas cu pas înapoi până ce nu ieşi din altar spre mijlocul bisericii.

Îi era frică, încât îi venea să se arunce pe cal şi să meargă şi să fugă mereu până ce nu va scăpa de el; însă Dumnezeu e pretutindenea, fiindcă pretutindenea, în tot locul şi în toate timpurile soarta omului atârnă de întâmplări a căror tainică legătură el cu mintea lui mărginită nu poate să o cuprindă. Afară tuna, şi el se cutremura la fiecare trăsnet; afară fulgera, şi fiecare fulger îi trecea ca un fior prin inimă; icoanele sfinţilor îl priveau, şi el stătea împietrit sub ele, căci oriunde s-ar fi dus, el tot acolo rămânea; el îşi puse mâinile în cap, îşi rupse în urmă băierile cămăşii; îi venea să-şi scoată inima din piept, îi venea să se repeadă cu capul în zid, ca să rămâie sfărâmat la treptele altarului.

Dar el nu putea să moară; de nimic nu-i era mai frică decât de moarte; ar fi voit să trăiască mult şi lung, cât ţinea

lumea, ca să scape de viaţa cealaltă, şi o hotărâre aspră îi cuprinse mintea.

– Unul câte unul, strigă el ridicându-şi mâna dreaptă în sus, unul după altul, om cu om, toţi trebuie să moară, toţi care mă pot vinde, viaţă cu viaţă trebuie să se stingă, căci dacă nu-i omor eu pe ei, mă duc ei pe mine la moarte!

Grăind aceste, el se repezi pe cal, ieşi călare pe uşa cea spartă, se întoarse spre pădure, dete un ocol, intră din altă parte în sat, trecu de-a lungul uliţei până la casa preotului şi bătu la portiţă.

Era cam pe la nouă ceasuri, şi popa şedea încă la masă, când auzi bătaia în portiţă şi ieşi.

– Să mă ierţi, părinte, îi zise el, dar viu cu grabă. Astăzi, chiar în ziua de Paşti, mi-a pierit o parte dintr-o turmă.

– Mulţi oameni răi sunt pe faţa pământului... răspunse preotul cuprins de mâhnire sufletească.

– Şi te rog, urmă Lică fără să mai ţină seama de vorbele preotului; n-ai văzut cumva pe Răuţ trecând pe aici?

– Nu!

– Atunci mănânc ceva, apoi mai dau o raită prin pădure, şi încă mâine de cu zori sunt la Ineu, unde cred că va fi plecat şi el. Iară dacă s-ar întâmpla să mă înşel şi să mai vină pe aici, să-i spui ca să mă caute la Ineu. Noroc bun! şi să mă ierţi, părinte.

Grăind aceste, el plecă, dete o raită spre pădure, apoi ieşi în drum şi slobozi calul la vale, spre Moara cu noroc.

XVI

Mai nainte de a pleca, Ghiţă îl căutase pe Marţi, ca să-i dea de lucru, însă nu l-a putut găsi în pripă şi nu avea destulă răbdare ca să-l caute mai cu dinadins. El se depărtă dar în grabă, ca omul care nu are timp de pierdut.

În urmă, câtva timp după ce plecase, privind în urma sa, el văzu căruţa în drumul de ţară, dar nu putea să-i treacă prin

gând că în acea căruţă sunt oamenii pe care îi lăsase la cârciumă, fiindcă aceştia veniseră călare.

Cu toate aceste, el începu a se nedumeri.

Sosind, în sfârşit, aproape de Ineu, el îl găsi pe Marţi în drum.

Ungurul plecase să-l vestească pe Pintea despre cele ce se petrec la Moara cu noroc.

Ghiţă rămase câtva timp buiguit, ca lipsit de simţiri.

„Dar ce să fac, îşi zise el în cele din urmă, dacă Dumnezeu nu mi-a dat gândul cel bun în ceasul potrivit? Dacă e rău ce fac, nu puteam să fac altfel."

Şi de aici înainte el simţea că Ana e pierdută şi nu se mai gândea decât la răzbunarea lui.

Însă niciodată nădejdea nu piere cu desăvârşire din sufletul omului, şi aşa, el tot îşi mai zicea: „Şi dacă totuşi s-ar întâmpla să mă întorc la timp..." De aceea el grăbi.

El sosise încă din vreme cu Marţi, cu Pintea şi cu alţi doi jandarmi în preajma Morii cu noroc, dar temându-se ca nu cumva Lică să îi zărească şi să fugă de la cârciumă, ei descălecară în culmea dealului şi se hotărâră să aştepte întunecimea, ca să se poată apropia pe nesimţite.

Ghiţă, galben la faţă, ca şi când i-ar fi secat tot sângele din vine, stătea întins pe pământ, culcat pe brânci, privind ţintă şi cu ochii însetaţi în vale.

– Tare om eşti tu, Ghiţă, grăi Pintea pe gânduri. Şi eu îl urăsc pe Lică; dar n-aş fi putut să-mi arunc o nevastă ca a ta drept momeală în cursa cu care vreau să-l prind.

– Nevasta, răspunse Ghiţă, mi-am pierdut-o eu de mult. N-ar fi trebuit să iau eu pe Uţa la casa mea, căci numai Uţa a stricat-o, adause apoi într-un târziu, aşa pentru dânsul, şi iar tăcu şi aştepta cu încordare căderea întunecimii apropiate.

Deodată el sări ca ieşit din fire în picioare.

– Ne-au zăpsit! strigă el. Iată-l călare. Pleacă! A fost singur, singur cu dânsa! Săriţi pe cai! După el! Sfinte Doamne, câinii

pe care i-am pus la casa mea ca să mă apăr de el, câinii mei mă vând şi-l scapă din mâna mea!

Când rosti cele din urmă cuvinte, ei se aflau toţi patru călare, porniţi de-a curmezişul peste coaste drept în urma lui Lică. Dar ei înaintau mai anevoie la vale decât Lică la deal, caii lor nu se puteau măsura cu murgul lui Lică, şi aşa depărtarea creştea mereu între urmărit şi urmăritori.

Ajunşi în preajma satului, ei îl pierdură din vedere şi se opriră zăpăciţi.

– Daţi voi la dreapta, grăi Pintea, că noi dăm la stânga; ocolim satul şi apoi ne întoarcem ca să vedem dacă nu cumva s-a oprit aici, fiindcă pe vremea asta unde dracu să se ducă!...

– Ei! ce mai vorbă! L-am scăpat, şi socoteală curată, răspunse Ghiţă râzând. Voi mergeţi mai departe; eu mă întorc acasă să-mi închei socoteala cu dânsa.

Grăind aceste, el smuci frâul calului şi se întoarse la vale, drept spre Moara cu noroc.

Ana, care petrecuse tot timpul acesta plângând, se ridică şi îşi şterse lacrimile din faţă când auzi copitele calului bătându-se de pietrişul de dinaintea cârciumii, apoi inima începu să-i bată tare.

Dar mai trecu mult timp la mijloc până ce el intră.

Descălecând, el socoti că trebuie să-i dea calului fân, apoi că trebuie să-l şteargă de sudori şi să-l acopere cu o cergă, iar după ce le făcu toate aceste, el rămase câtva timp în uşa grajdului, îşi dete seama despre cele ce voia să facă, apoi îşi luă pălăria din cap, îşi făcu de trei ori cruce şi plecă spre cârciumă.

Intrând, el închise uşa în urma sa, o încuie şi aruncă cheia într-un colţ.

Ana se cutremură în tot trupul, apoi se îndreptă, se dete un pas înapoi şi grăi înecată:

– Nu vreau să mor, Ghiţă! Nu vreau să mor! urmă ea tare, şi se aruncă în genunchi la picioarele lui. Fă ce vrei cu mine, dar nu mă omorî.

Ghiţă îşi dete trupul înapoi, se plecă, îi apucă cu amândouă mâinile capul şi privi dus în faţa ei.

– Nu-ţi fie frică, îi zise el înduioşat; tu ştii că-mi eşti dragă ca lumina ochilor! N-am să te chinuiesc: am să te omor cum mi-aş omorî copilul meu când ar trebui să-l scap de chinurile călăului, ca să-ţi dai sufletul pe nesimţite.

– Dar de ce să mă omori? zise ea agăţându-se de braţele lui. Ce-am păcătuit eu?

– Nu ştiu! răspunse el. Simt numai că mi s-a pus ceva de-a curmezişa în cap şi că nu mai pot trăi, iară pe tine nu pot să te las vie în urma mea. Acu, urmă el peste puţin, acu văd c-am făcut rău, şi dacă n-aş vedea din faţa ta că eu te-am aruncat ca un ticălos în braţele lui pentru ca să-mi astâmpăr setea de răzbunare. Dacă mai adineoară l-aş fi găsit aici, poate că nu te-aş fi ucis.

Ana se ridică şi privi ca trezită din somn la el.

– Unde ai plecat tu? întrebă ea.

– M-am dus ca să-l aduc pe Pintea, pentru ca să-l prindem aici pe Lică cu şerparul plin de galbenii luaţi de la arândaşul. El e omul de la care am primit hârtiile pe care găsiseşi tu atunci noaptea semnele.

– Ghiţă! Ghiţă! de ce nu mi-ai spus-o tu mie asta la vreme!? zise ea înăbuşită de plâns, şi-l cuprinse cu amândouă braţele.

Afară se auzi ţipătul unui huhurez, apoi iar se făcu linişte.

Ghiţă începu şi el să plângă, o strânse la sân şi îi sărută fruntea.

– Pentru că Dumnezeu nu mi-a dat gândul bun la vreme potrivită, zise el, şi deodată se întoarse spre uşă.

Afară se auzeau paşi, şi peste puţin cineva încercă să deschidă uşa.

– Pintea cu jandarmii! şopti bărbatul scoţându-şi cuţitul din tureac. Ano! fă-ţi cruce! fă-ţi cruce, că nu mai avem vreme.

– Săriţi, că mă omoară! săriţi, măi oameni! strigă nevasta luptându-se cu el, săriţi, săriţi!

Când uşa căzu sfărâmată din ţâţâni şi Răuţ se ivi cu Lică în ea, Ana era întinsă la pământ şi cu pieptul plin de sânge cald, iară Ghiţă o ţinea sub genunchi şi apăsa cuţitul tot mai adânc spre inima ei.

– Dă foc! zise Lică, şi Răuţ îşi descărcă pistolul în ceafa lui Ghiţă, care căzu înapoi fără să mai poată afla cine l-a împuşcat.

Nemaisimţind greutatea genunchilor lui, Ana se opinti să se ridice.

– Tu eşti, Lică, tu? gemu ea cu ochii ţintiţi la el. Vino şi mă ridică.

Când Lică se plecă asupra ei, ea ţipă dezmierdată, îi muşcă mâna şi îşi înfipse ghearele în obrajii lui, apoi căzu moartă lângă soţul ei.

Lică se ridică iute şi începu să-şi şteargă sângele de pe obrajii zgâriaţi, să-l şteargă fără de astâmpăr, ca şi când mâna ei ar fi otrăvită, apoi îşi luă şerparul de la piciorul patului şi îl încinse.

– Voi căutaţi că trebuie să găsiţi bani mulţi în casă, le zise după aceste, şi când socotiţi că eu mă apropii de Fundureni daţi foc pentru ca să pot privi cârciuma arzând, de la Fundureni, dimpreună cu sătenii. Tu, Răuţ, vii pe cealaltă cale la Ineu, iar tu, Păune, te întorci la Şicula.

Toate aceste el le zise iute, ca şi când i-ar fi fost groază să mai stea sub acest acoperământ şi ştergându-şi mereu cu mâneca la faţă, iar după ce îşi dete astfel poruncile, se depărtă spre şirul de răchite, unde-şi lăsase calul.

Murgul făcuse prin ploaie calea până la Fundureni şi iar o dată înapoi; era obosit şi se culcase.

Asta era un semn rău pentru Lică, fiindcă el încă în noaptea asta trebuia să mai facă tot pe acest cal obosit drumul până la Ineu, cu înconjur şi pe drumuri rele, pe la Fundureni.

Iară zgârietura din faţă îl ustura şi-l făcea mereu să se întrebe: „Ce vor zice oamenii dacă mă vor vedea zgâriat la faţă şi muşcat la mână?“

Murgul nu voia să se ridice, apoi nu voia să plece, ci stătea zgribulit în loc, apoi nu voia să o ia la treapăt, iar deodată el îşi adună toate puterile, o rupse la fugă încordată şi o ţinu aşa cale de câteva împuşcături, apoi căzu frânt la pământ, încât îşi aruncă stăpânul cât colo între cioate.

„Acu m-a ajuns mânia lui Dumnezeu! grăi Lică după ce se ridică anevoie de la pământ. Ce să fac eu acum!? Calul meu!? Mâine îmi găsesc oamenii calul aici, şi eu cu faţa zgâriată, şi cârciuma arde."

Încă pe când plecase de la Moara cu noroc, îl apucaseră fierbinţelile; acum începu să-l treacă sudorile şi tremura încât abia mai stătea pe picioare.

El se gândi să-şi ia calul şi să-l târască până la râuleţul umflat, că doară o să-l ducă valurile departe la vale: dar nu avea destulă putere. Luă dar şaua de pe el, îi luă frâul din cap şi plecă spre râuleţ, ca să o ia pe jos până la Ineu. Râuleţul era însă umflat. „Nu-mi pasă!" îşi zise el hotărât şi, aruncând şaua şi frâul în valuri, intră în apă. Dar abia făcu un pas, doi înainte, şi valurile repezi îl apucară şi îl făcură să se retragă înspăimântat spre mal. El căută un alt loc de trecătoare mai la deal, apoi un al treilea, apoi un al patrulea, şi aşa umbla mereu pe mal, privind neîncetat împrejurul său spre focul de la Moara cu noroc şi ştergându-şi din când în când sângele de pe obraji.

Deodată el se opri înveselit în loc.

Ghiţă plecase călare la Ineu, şi calul lui trebuia să fie la Moara cu noroc, un cal odihnit şi luat din grajd, cu care, pe lângă tot înconjurul, putea sosi la vreme în Ineu.

El se întoarse iar la vale, deşi era secat de puteri şi parcă nu se mai simţea destul de tare a-şi târî trupul până la cârciuma cuprinsă de flăcări.

În vremea aceasta Răuţ se depărtase spre Ineu, Pârvu o luase spre Şicula, iară Pintea, văzând focul la Moara cu noroc, îi lăsă pe săteni să creadă că a trăsnit din cer şi,

aducându-şi aminte de vorbele lui Ghiţă, se întoarse drept pe zarea de lumină ca să sosească, dacă mai era cu putinţă, la vreme.

Când ajunse la murgul lui Lică, calul îi sări speriat în lături.

– Un cal?! Murgul lui Lică! strigă el sărind din scări. Sfinte Doamne, încotro s-a dus? Îmi scapă, iar îmi scapă! La deal n-a putut să meargă, fiindcă l-aş fi văzut.

El aşteptă un fulger, ca să poată privi împrejur.

Fulgerul nu-i fu trimis din cer, dar Lică se văzu trecând prin zarea focului pe care îl pusese la Moara cu noroc, pentru ca să arunce vina păcatului său asupra lui Dumnezeu, făcând lumea să creadă că a trăsnit.

– Stai! strigă Pintea tare, încât răsună toată valea. „Uf! Săracul de mine! îşi zise apoi! L-am scăpat! Acu fuge."

Aşa-i! dar astă dată Lică nu mai putea să fugă şi, dacă fugea, tot prins era, prins de mâna lui Pintea, prins cu toate dovezile.

El se îndreptă încât părea îndoit aşa de nalt ca mai nainte, privi împrejurul său, îşi ţinti ochii la un stejar uscat ce stătea la depărtare de vreo cincizeci de paşi, scrâşni din dinţi, apoi îşi încordă toate puterile şi se repezi înainte.

Pintea îl găsi cu capul sfărâmat la tulpina stejarului şi rămase neclintit şi cuprins de fior în loc.

„A scăpat! zise el într-un târziu. Dar asta nu are s-o afle nimeni în lume."

Grăind aceste, el îl apucă pe mort de un picior şi îl trase după sine până la un râuleţ, apoi împinse trupul cu piciorul în valuri.

XVII

Luni pe la prânz focul era stins cu desăvârşire şi zidurile afumate stăteau părăsite, privind cu tristeţe la ziua senină şi înveselitoare.

Din toate celelalte nu se alesese decât praful şi cenuşa: grinzi, acoperământ, duşumele, butoaie din pivniţă, toate erau

cenuşă, şi numai pe ici, pe colo se mai vedea câte un cărbune stins, iară în fundul gropii, care fusese odinioară pivniţă, nu se mai vedeau decât oasele albe ieşind pe ici, pe colo din cenuşa groasă.

Bătrâna şedea cu copiii pe-o piatră de lângă cele cinci cruci şi plângea cu lacrimi alinătoare.

– Se vede c-au lăsat ferestrele deschise! zise ea într-un târziu. Simţeam eu că nu are să iasă bine; dar aşa le-a fost dat!...

Apoi ea luă copiii şi plecă mai departe.

POVEȘTI

DOI FEŢI CU STEA ÎN FRUNTE

A fost ce-a fost; dacă n-ar fi fost, nici nu s-ar povesti. A fost odată un împărat. Împăratul acesta stăpânea o lume întreagă, şi în lumea asta era un păcurar[1] bătrân şi o păcurăriţă, care aveau trei fete: Ana, Stana şi Lăptiţa.

Ana, cea mai în vârstă dintre surori, era frumoasă, încât oile încetau a paşte când o zăreau în mijlocul lor; Stana, cea mijlocie, era frumoasă, încât lupii păzeau turma când o vedeau pe dânsa stăpână; iară Lăptiţa, cea mai tânără soră, albă ca spuma laptelui şi cu păr moale ca lâna mieluşeilor, era frumoasă – mai frumoasă decât surorile sale împreună – frumoasă cum numai dânsa era.

Într-o zi de vară, când razele soarelui erau mai stâmpărate, cele trei surori se duseră ca să culeagă căpşune în marginea codrilor.

Pe când ele culegeau căpşunele, îndată se aude un şir de tropote, ca şi când ar veni şi s-ar apropia o ceată de călăreţi. Era cine era: era tocmai feciorul împăratului, venind ca să meargă cu prietenii şi cu curtenii săi la vânat.

Tot voinici frumoşi, crescuţi în şeile cailor, dar cel mai frumos şi pe cel mai înfocat armăsar era... cine altul putea să fie?... Făt-Voinic, feciorul de împărat. Focul cailor se stâmpără în zărirea celor trei surori şi călăreţii deteră în pas mai încetişor, până ce, veniţi şi sosiţi, se simţiră duşi.

– Auzi tu, soră, grăi Ana către sora mijlocie, dacă m-ar lua pe mine, i-aş frământa o pâine din care mâncând s-ar simţi ş-ar fi tot june şi voinic, mai voinic decât toţi voinicii din lume.

[1] Păcurar, la românii de peste Carpaţi, însemnează păstor (*n.a.*).

– Eu, zise Stana, dacă pe mine m-ar lua, i-aş toarce, ţese şi coase o cămaşă pe care, îmbrăcând-o, s-ar putea lupta cu zmeii, trecând prin apă fără ca să se ude, trecând prin foc fără ca să se ardă.

– Iară eu, grăi Lăptiţa, cea mai tânără soră, dacă i-aş fi soţie, i-aş face doi feţi-frumoşi, gemeni cu părul de aur şi cu stea în frunte, stea ca luceafărul din zori.

Când trec pe lângă fete, voinicii, chiar şi cei împărăteşti, văd cu ochii şi ascultă cu urechile. Ascultând, ei auziră, auzind, înţeleseră, iar înţelegând, ei suciră frâinele şi săriră la fete.

– Sfântă-ţi fie vorba şi a mea să fii, soţie de împărat! grăi feciorul de împărat ridicând la sine în şa pe Lăptiţa cu căpşune cu tot.

– Şi tu a mea! grăi cel dintâi voinic către Stana, făcând şi el precum a văzut pe stăpânul său.

– Şi tu a mea! grăi al doilea în voinicie către Ana, ridicând-o şi pe ea în şa.

Făcând aşa, voinicii porniră spre curtea împărătească.

În ziua următoare se făcură nunţile şi apoi trei zile şi trei nopţi întreaga împărăţie răsuna de veselia oaspeţilor...

Peste alte trei zile şi trei nopţi merse vestea în ţară că Ana şi-a făcut pâinea: a cules bobi, a măcinat, cernut, frământat şi a copt pâinea precum a fost zis la culesul de căpşune.

Încă de trei ori câte trei zile şi de trei ori câte trei nopţi trecură şi o nouă veste merse în ţară, că Stana şi-a făcut cămaşa: a cules fire de in, le-a copt şi meliţat, a periat fuiorul, a tors firele, a ţesut pânza şi a cusut cămaşa pe trupul soţului ei, precum a fost zis la culesul de căpşune.

Numai a Lăptiţei vorbă nu s-a împilinit încă. Dar toate se fac numai cu vremea.

Când se împlini de-a şaptea oară a şaptea zi, numărată de la cea de întâi zi de cununie, feciorul de împărat se arătă înaintea voinicilor şi celorlalţi curteni ai săi cu faţa veselă şi cu vorba pe de sute şi mii de ori mai blândă şi mai îndurătoare decât până acuma, dând de ştire că de aici înainte multă

vreme n-are să mai iasă din curte, fiindcă-l poartă inima să stea zi şi noapte lângă soţia sa. Era adică să se întâmple – din îndurarea lui Dumnezeu – precum a grăit Lăptiţa la cules de căpşune... Şi lumea, şi ţara, şi întreaga împărăţie se bucurau aşteptând să se vadă ce nu s-a mai văzut încă.

Hei! dar multe se petrec în lume, şi dintre multe, multe bune şi rele multe!

S-a întâmplat adică, ca feciorul de împărat să aibă şi o mamă vitregă, iară asta, o fată mare în păr, pe care a fost adus-o cu sine, având-o de la cel dintâi bărbat. Şi apoi, vai şi amar de acela ce cade în asemenea cuscrii!

După gândul vitregei era să fie ca fiica sa s-ajungă soţie de împărat şi stăpână peste împărăţie, iară nu Lăptiţa, fata cea de păcurar.

Şi acuma sărmana Lăptiţa avea să sufere pentru că n-a fost pe gândul vitrigei, ci după voinţa lui Dumnezeu. Vezi! aşa e lumea: chiar şi acolo e rea unde o poartă gândul cel bun.

Era acuma în gândul vitrigei ca întâmplându-se după cum a fost zis Lăptiţa, să facă pe lume să creadă şi să creadă feciorul de împărat că nu e precum este şi precum s-a zis.

Nu putea însă face nimic, fiindcă feciorul de împărat stătea de-a pururea, zi şi noapte, lângă soţia lui. Îşi puse dar de gând ca, cu una, cu două, cu vorbe şi iscusinţe, să-l urnească pe acesta, iară după aceea, rămânând Lăptiţa în grija ei, a ei să fie grija. Ştia că nu-i va fi greu să afle cale şi chip.

Cu una, cu două, feciorul de împărat nu se urnea însă din loc. Vorbele zburară în vânt şi iscusinţele rămaseră lucru fără treabă. Vremea trecea, ziua se apropia, era mâine-poimâne, şi feciorul de împărat nu se depărta de lângă soţia sa.

Când vitrega văzu că acuma nu e încotro, îşi puse piatră pe inimă şi trimise carte, ştire şi veste la frate-său, a cărui împărăţie era vecină, spuse cum şi ce, şi grăi două-trei vorbe, ca să vină cu oaste şi voinici şi să cheme pe feciorul de împărat la război.

Asta era una, bună şi cea din urmă. Nici nu rămase în zadar.

Feciorul de împărat sări cuc de mânie când îi veni vestea că acum nu e bine, că iaca cum şi ce, şi cum că oştile vrăjmaşilor sunt pe cale să vină, să intre şi să fie precum de mult n-a mai fost... Bătaie adică, bătaie grozavă, bătaie între doi împăraţi!

Văzu şi el că acuma nu e încotro, că n-are decât să facă ce e de făcut.

Aşa sunt feciorii de împărat! Oricât de în drag şi-ar păzi nevestele şi oricât de-a dor ar aştepta să-şi vadă feţii, când aud de bătaie, li se zvârcoleşte inima în trup, li se frământă creierii în cap, li se împăienjenesc ochii... lasă nevastă şi feţi în grija Domnului şi pornesc ca vântul la război.

Feciorul de împărat a pornit ca primejdia, s-a dus ca pedeapsa lui Dumnezeu, s-a bătut cum se bate, cum numai el se bate şi, când în a treia zi au crăpat zorile, iarăşi a fost la curtea împărătească, sosind cu inima stâmpărată prin luptă şi cu ea plină de dor neastâmpărat să ştie ce şi cum, de când s-a dus!

Hei! dar ce-auzi? ce văzu? îmi vine nici să nu mai povestesc când văd atâta răutate, atâta suflet fără milă, şi urâtă, şi supărăcioasă, şi grozavă treabă, încât nici nu se poate spune fără ca să răsufli o dată cu greu!

Adică a fost aşa: în clipita când stelele se strâng pe cer, când feciorul de împărat era numai trei paşi de la poarta curţii, s-a întâmplat întocmai precum a fost zis Lăptiţa: doi feţi-frumoşi, feciori de împărat, unul ca altul, cu păr de aur şi cu luceferi în frunte.

Dar era ca lumea să nu-i vadă.

Vitrega, rea precum era în gândul ei, în pripă puse doi căţei în locul copiilor, feţi-frumoşi, iar pe copiii cu părul de aur şi cu steaua în frunte îi îngropă în colţul casei, tocmai la fereastra împăratului.

Când feciorul de împărat intră în casă şi cercă s-audă şi să vadă, n-auzi nimic, ci văzu numai pe cei doi căţeluşi, pe care vitrega i-a fost pus în patul Lăptiţei.

Multă vorbă nu se mai făcu. Feciorul de împărat văzu cu ochii, şi asta era destul. Lăptiţa nu şi-a ţinut vorba, şi acuma nu rămase decât să-şi ajungă pedeapsa.

Feciorul de împărat n-avu încotro, îşi călcă pe inimă şi porunci să o îngroape în pământ până la sânişori, rămânând aşa în ochii lumii, pentru ca să se ştie ce e aceea când cineva cutează să înşele pe un fecior de împărat.

Într-altă zi, apoi, se făcu pe gândul vitregei. Feciorul de împărat se cunună a doua oară şi iarăşi răsunară veseliile de nuntă trei zile şi trei nopţi.

Hei! dar nu e darul lui Dumnezeu pe faptă nedreaptă!

Cei doi feţi-frumoşi nu aflau odihnă în pământ.

În locul în care erau îngropaţi crescură doi paltini frumoşi. Când vitrega îi văzu crescând, porunci ca să-i stârpească din rădăcină.

– Lăsaţi-i să crească! porunci împăratul. Îmi plac aici la fereastră! Aşa paltini n-am văzut încă.

Şi apoi crescură paltinii, crescură cum alţi paltini nu cresc: în fiecare zi un an, în fiecare noapte alt an, iară în crepetul zorilor, când se strâng stelele pe cer, trei ani într-o clipită. Când se împliniră trei zile şi trei nopţi, cei doi paltini erau mândri şi nalţi, ridicându-se cu crengile lor până la fereastra împăratului. Şi apoi, când adia vântul şi se mişcau frunzele, împăratul asculta, asculta zile întregi la şoptirea lor. Îi părea că aude un suspin neîncetat, ca o plângere pusă în vorbe neînţelese, pe care numai sufletul lui o simţea ca o simţire ascunsă şi nepricepută, care ziua nu-i lăsa odihnă şi care noaptea îl ţinea treaz. Îl cuprindeau fiorii în auzul acestei şoptiri şi totuşi îi părea că n-ar putea să fie fără de ea.

Vitrega simţi, însă, ce e şi cum. Îşi puse de gând ca, cu orice preţ, să stârpească paltinii. Era greu, dar minţile muiereşti storc din piatră zăr. Vicleşugul muierilor dezbracă voinicii: ce puterea nu poate, poate dulceaţa vorbelor, şi ce nici asta nu poate, pot lacrimile mincinoase.

Într-o dimineaţă împărăteasa se puse pe de marginea patului soţului ei şi începu să-l ademenească cu dezmierdări şi vorbe

de dragoste. Mult a ţinut până la ruptul firului, dar în sfârşit... şi împăraţii sunt tot oameni.

– Bine! grăi feciorul de împărat cam cu jumătate de gură. Să fie pe voia ta; să stârpim paltinii: dar din unul să facem un pat pentru mine, din altul un pat pentru tine.

Împărăteasa se mulţumi cu atâta.

Paltinii fură tăiaţi, şi nici nu se înnoptă bine până ce paturile erau făcute şi puse în casa împăratului.

Când feciorul de împărat se culcă în patul nou, îi părea că se simte de o sută de ori mai greu decât până acuma şi totuşi află odihnă cum n-a mai aflat; iară împărăteasa i se părea că zace culcată pe spini şi mărăcini, încât toată noaptea nu putu dormi.

După ce împăratul adormi, paturile începură să scârţâie. Şi de aceste scârţâituri împărăteasa scotea un înţeles cunoscut; i se părea că aude vorbe pe care nimeni nu le pricepea decât numai dânsa.

– Ţi-e greu, frăţioare? întrebă unul dintre paturi.

– Ba! mie nu mi-e greu, răspunse patul pe care dormea împăratul, mi-e bine, căci pe mine zace iubitul meu tată!

– Mie mi-e greu, zise cellalt pat, căci pe mine zace un suflet rău!

Şi tot aşa vorbiră paturile în auzul împărătesei până la crepetul zorilor.

Când se făcu ziuă, împărăteasa îşi puse de gând să prăpădească paturile. Porunci dar să facă alte două paturi tocmai ca şi acelea şi, când împăratul merse la vânat, le puse pe aceste pe neştiute în casă, iară paturile de paltini le aruncă în foc până la cea mai mică scândură.

Focul ardea, iară în pocniturile focului împărăteasa părea că aude tot acele vorbe de înţeles nepriceput.

După ce paturile arseră, încât nu rămase nici măcar o bucăţică de cărbune, împărăteasa adună cenuşa şi o aruncă în vânt, pentru ca să fie dusă peste nouă ţări şi peste nouă mări, ca parte cu parte în veci să nu se mai afle.

Ea n-a văzut însă că tocmai atunci când focul ardea mai frumos se ridicaseră în sus două scântei şi, ieşind la lumină, căzură tocmai unde au fost crescuţi cei doi paltini, iară căzute aici, cele două scântei se prefăcură în doi mieluşei gemeni, din care unul era tocmai atât de frumos ca şi cellalt, tocmai atât de blând, cu lâna tocmai atât de strălucită. Doi miei, fiecare preţ de-o împărăţie!

Când împărăteasa văzu mieluşeii păscând pe sub ferestrele împăratului, sări plină de bucurie la dânşii, îi luă în braţe pe amândoi şi-i duse la soţul său.

Din clipita asta, feciorul de împărat zi şi noapte nu se gândea decât la mieluşei: îi părea că în fiecare mişcare a mieluşeilor, în fiecare zbieret ieşit din gura lor, în fiecare privire află ceva, care îi cădea greu şi totuşi îi ustura inima.

Văzând că soţul său a îndrăgit mieluşeii, împărăteasa iarăşi prinse gând rău şi nu se împăcă până ce, când cu bine, când cu rău, când cu vorbe dulci şi când cu plâns, nu făcu pe feciorul de împărat ca să se învoiască cu pierzarea mieluşeilor.

Mieluşeii fură tăiaţi. Ce nu se putu mânca, împărăteasa puse să se arunce în foc... în foc şi piele, şi lână, şi oase, şi tot ce a mai fost.

Nu mai rămase nimic.

Nimeni n-a băgat de seamă că tocmai pe fundul vasului în care s-a spălat carnea, între crăpătura doagelor, au rămas două bucăţele din creierii mieluşeilor. Când apoi slujnica împăratului s-a dus la vale după apă, bucăţelele de creieri s-au spălat şi au mers cu pârâul până în apa cea mare, care curgea prin mijlocul împărăţiei. Aici din cele două bucăţele s-au făcut doi peştişori cu solzii de aur, unul tocmai ca şi cellalt, deopotrivă, ca să se ştie că sunt fraţi gemeni.

Într-o zi pescarii împărăteşti se sculară dis-de-dimineaţă şi-şi aruncară mrejele în apă. Tocmai în clipa când cele din urmă două stele se stinseră pe cer, unul dintre pescari ridică mreaja şi văzu ce n-a mai văzut: doi peştişori cu solzii de aur.

Pescarii s-adunară să vadă minunea, iar după ce văzură şi se minunară, hotărâră ca, aşa vii precum sunt, să ducă peştişorii la împărat şi să-i facă cinste.

– Nu ne duce acolo, că de acolo venim, de-acolo suntem şi acolo e pieirea noastră, grăi unul dintre peştişori.

– Ce să fac dar cu voi? întrebă pescarul.

– Pune-te şi adună rouă de pe frunze, lasă-ne să înotăm în rouă, pune-ne la soare şi apoi nu veni până ce razele soarelui nu vor fi sorbit roua de pe noi, grăi al doilea peştişor.

Pescarul făcu precum i s-a zis: adună rouă de pe frunze, lăsă peştişorii să înoate în rouă, îi puse la soare şi nu veni până ce razele soarelui nu sorbiră roua de pe ei.

Ce-a aflat? Ce-a văzut? Doi copilaşi, feţi-frumoşi cu părul de aur şi cu stea în frunte, unul ca cellalt, încât cine îi vedea trebuia să ştie că sunt gemeni.

Copiii crescură repede... În fiecare zi un an, în fiecare noapte alt an, iar în crepetul zorilor, când stelele se stingeau pe cer, trei ani într-o clipită. Şi apoi creşteau precum alţii nu cresc: de trei ori în vârstă, de trei ori în putere şi tot de trei ori în înţelepciunea minţii. Când se împliniră trei zile şi trei nopţi, copiii erau de doisprezece ani în vârstă, de douăzeci şi patru în putere şi treizeci şi şase în înţelepciunea minţii.

– Acuma lasă-ne să mergem la tatăl nostru, grăi unul dintre copii către pescar.

Pescarul îi îmbrăcă frumos pe amândoi, le făcu câte o căciulă de miel, pe care o traseră pe cap ca nimeni să nu vadă părul de aur şi steaua în frunte, apoi feţii porniră către curtea împăratului.

Era ziua mare când ajunseră la curte.

– Vrem să vorbim cu împăratul! grăi unul dintre feţi către străjerul ce sta încărcat de arme la poarta curţii.

– Nu se poate, fiindcă tocmai acuma şade la masă, îi răspunse străjerul.

– Tocmai pentru că şade la masă! vorbi al doilea făt intrând îndărătnic pe poartă.

Străjerii se adunară, voind să scoată pe feţi din curte, dar aceştia trecură printre dânşii precum trece argintul-viu printre degete. Cu trei paşi înainte şi alţi trei în sus se pomeniră tocmai înaintea casei celei mari, unde împăratul ospăta cu curtenii săi.

– Vrem să intrăm! grăi unul dintre feţi aspru către slujitorii ce stau la uşă.

– Nu se poate, răspunse un slujitor.

– Ei! vom vedea noi dacă se poate ori nu se poate! strigă cellalt făt, cotind îndărătnic pe slujitori în dreapta şi în stânga.

Dar mulţi erau slujitorii şi feţii numai doi. Se făcu o îmbulzeală şi o larmă înaintea uşii, încât răsuna curtea.

– Ce e acolo, afară? întrebă împăratul mânios.

Feţii se deteră paşnici când auziră vorbele tatălui lor.

– Doi băieţi voiesc să intre cu puterea! zise un slujitor intrând la împăratul.

– Cu puterea? Cine să intre cu puterea în curte la mine? Cine sunt băieţii aceia? strigă împăratul într-o răsuflare.

– Nu ştiu, înălţate împărate, răspunse slujitorul, dar curat nu-i lucru, căci băieţii sunt tari ca puii de leu, încât au străbătut prin străjuirea de la poartă, şi acuma ne dau nouă de lucru! Ş-apoi, de îndărătnici ce sunt, nici căciulile nu şi le iau din cap.

Împăratul se roşi de mânie.

– Scoateţi-i afară, strigă el, înhăţaţi-i cu câinii!

– Lasă, că mergem noi şi aşa, grăiră feţii plângând de asprimea vorbelor ce auziră, şi porniră în jos pe trepte.

Când erau să iasă pe poartă, îi opri un slujitor ce venea în ruptul sufletului.

– A zis împăratul să veniţi, că împărăteasa vrea să vă vadă!

Băieţii se gândiră puţin, apoi se întoarseră, suiră treptele şi intrară la împăratul cu căciulile în cap.

Era o masă plină, lungă şi lată, iar pe lângă masă toţi oaspeţii împărăteşti, în capul mesei împăratul şi lângă dânsul împărăteasa, şezând pe douăsprezece perini de mătase.

Când băieţii intrară, căzu una dintre perinele pe care şedea împărăteasa. Ea rămase pe unsprezece perini.

– Luaţi căciulile din cap! strigă un curtean către băieţi.

– Acoperământul capului este cinstea omului. Noi avem poruncă să fim precum suntem.

– Ei bine! grăi împăratul îmblânzit de auzul vorbelor ce ieşiră din gura băiatului. Rămâneţi precum sunteţi! Dar cine sunteţi? de unde veniţi? şi ce voiţi?

– Suntem doi feţi gemeni, doi lăstari dintr-o tulpină ruptă în două, jumătate în pământ şi jumătate în cap de masă; venim de unde-am pornit şi suntem sosiţi de unde venim; fost-am cale îndelungată şi am grăit cu suflarea vânturilor şi am vorbit în limba fiarelor şi am cântat cu valurile de apă, iar acuma, în grai de om, voim să-ţi cântăm un cântec pe care-l cunoşti fără ca să ştii!

De sub împărăteasă a sărit a doua perină.

– Lasă-i să meargă cu prostiile lor! grăi ea către soţul său.

– Ba nu, lasă-i să cânte! răspunse împăratul. Tu ai dorit să-i vezi, iar eu doresc să-i ascult. Cântaţi, băieţi!

Împărăteasa tăcu, iar feţii începură să cânte povestea vieţii lor.

„A fost un împărat..." începură feţii; de sub împărăteasă căzu a treia perină.

Când feţii povestiră despre pornirea feciorului de împărat la bătaie, de sub împărăteasă căzură trei perini deodată.

Când feţii sfârşiră cântecul, sub împărăteasă nu mai era nici o perină, iar când ei luară căciulile din cap şi-şi arătară părul de aur şi stelele în frunte, oaspeţii, curtenii şi împăratul îşi acoperiră ochii, ca nu cumva să piardă lumina de atâta strălucire.

Şi s-a făcut apoi precum de la început a fost să fie. Lăptiţa fu pusă în cap de masă lângă soţul ei; fata vitregei rămase cea mai rea slujnică la curtea Lăptiţei, iar pe vitrega cea cu gând rău o legară de coada unei iepe nebune şi înconjurară ţara de şapte ori cu ea, încât lumea să ştie şi să nu mai uite că cine începe cu rău, cu rău sfârşeşte.

PĂCALĂ ÎN SATUL LUI

I se urâse şi lui Păcală să tot umble răzleţ prin lume, aşa fără de nici o treabă, numai ca să încurce trebile altora şi să râdă de prostia oamenilor. Se hotărî dar să se facă şi el om aşezat, ca toţi oamenii de treabă, să-şi întemeieze casa lui, să-şi agonisească o moşioară, – vorbă scurtă, – să se astâmpere odată.

Şi fiindcă românul zice că nu e nicăieri mai bine ca în satul lui, Păcală se întoarse şi el în satul lui şi începu cum încep toţi oamenii care n-au nimic, adică făcu ce făcu de-şi agonisi o viţeluşă şi o trimise la păşune în izlazul satului.

Căci aşa se facea averea.

Păscând, viţeluşa se face viţea, viţeaua se face juncă, junca se face vacă, vaca fată, iar vaca cu viţelul o vinzi ca din preţul ei să cumperi şapte viţeluşe şi să le trimiţi şi pe ele la păşune în izlazul satului.

De ce e oare izlazul izlaz, dacă nu pentru ca să-l pască viţeluşele oamenilor?

Păştea dar viţeluşa lui Păcală, păştea, şi cu cât mai mult păştea, cu atâta mai vârtos creştea, încât nu era în tot satul viţea care s-o întreacă, iar când ajunse şi ea viţea, nici juncile nu se puteau potrivi cu ea.

– Măi! ziceau vecinele lui Păcală, ce lucru să mai fie şi ăsta? viţeaua asta le întrece pe toate! Ce-i va fi dând oare să mănânce? Ce soi o fi de creşte aşa de frumos?

Nu era nici soiul vreun soi deosebit, nici hrana mai de-a cătarea; viţeaua era însă viţeaua lui Păcală, iar Păcală îşi căuta de treabă, n-avea vreme s-o mai păzească şi să nu rupă câteodată şi din holdele oamenilor.

Ajungând junincă, viţeaua lui Păcală se făcu stăpână pe întregul hotar. Umbla şi ea cum umblase şi stăpânul ei mai nainte de a se fi astâmpărat, şi unde n-o căutai, acolo dădeai de ea, mai prin lanul de grâu, mai prin porumbişte, mai ştie bunul Dumnezeu pe unde.

Iară Păcală li se plângea oamenilor că prea i s-a făcut răzleaţă juninca şi că are treabă şi nu poate umbla după ea.

Nu-i vorbă, oamenii s-ar fi plâns şi ei, dar nu mai aveau cui să i se plângă când Păcală îi lua pe dinainte şi li se plângea de te prindea mila de el.

Când văzură dar că juninca lui Păcală în curând are să fie vacă, oamenii se puseră pe gânduri. Ştiau ei cum au să urmeze lucrurile mai departe. Vedeau parcă cele şapte viţeluşe cum se fac viţele, juninci, cum ajung în cele din urmă vaci şi ele, şi cum le vinde Păcală şi pe ele şi se întoarce de la târg cu o spuză de viţeluşe, toate flămânde, toate pornite din fire să se facă viţele, juninci şi vaci în cele din urmă.

– Măi! strigară ei, ăsta ne mănâncă şi urechile din cap cu viţeluşa lui, ne seacă, ne face întregul hotar bătătură.

Dar ce puteau să-i facă lui Păcală? El nu era de vină şi avea treabă, nu putea să-şi piardă vara umblând după coada junincei.

Se sfătuiră dar între dânşii şi iar se sfătuiră, se tot sfătuiră, până ce n-ajunseră a se dumeri că toată carnea pe care a pus-o viţeluşa ca să se facă viţea şi din viţea junincă e carne adunată din nutreţul de pe hotarul lor, adică după toată dreptatea carne din care ar fi fost să fie a lor şi numai pielea e a lui Păcală, fiindcă piele avuse juninca şi când venise ca viţeluşă în sat.

Dumeriţi odată astfel, tăiară juninca, îi luară carnea şi o mâncară, iară pielea o aruncară peste gard în curtea lui Păcală.

Nu-i vorbă, a fost cam scurtă socoteala aceasta, dar în satul lui Păcală multe se întâmplă.

Păcală, de! ce să facă!...

Dacă ar fi voit, ar fi găsit el ac pentru cojocul sătenilor; el însă nu voia. Avea tragere de inimă penru oamenii din satul lui. Nu! pe oamenii din satul lui nu putea el să-i încurce, cum ar fi încurcat bunăoară pe oamenii din satul lui Tândală.

Întinse dar pielea să se usuce, iar după ce se uscă, o luă în vârf de băţ şi plecă cu ea la târg, ca s-o vândă.

Aşa ajunse Păcală iar pe drumuri.

Se duse şi tot se duse mereu, de dimineaţă până la prânz şi de la prânz până seara. Când era pe înserate, el se opri într-un sat de la marginea drumului şi se uită împrejurul său, ca să-şi găsească vreo casă la care să mâie, vreo văduvă ori vreo femeie al cărei bărbat nu-i acasă.

Nu poate, că – Doamne fereşte! – ce, dar Păcală, ca om umblat prin lume, ştia că sunt fricoase femeile, li se urăşte aşa singure, şi sunt bucuroase de oaspeţi, numai ca să ştie că e peste noapte picior de om la casa lor.

Şi găsi Păcală chiar mai la marginea satului o femeie, al căreia bărbat se dusese la pădure să aducă lemne. Nu-i vorbă, muierea îi spunea mereu că teacă, că pungă, că nu-i este bărbatul acasă, că ce va zice lumea; Păcală ţinea şi el să rămână aşa într-un unghi al casei, într-un şopron, în pridvor, unde o fi, numai ca să nu fie casa pustie. N-avea biata muiere încotro, trebuia să-l primească, dar îi şi spuse să se culce şi să doarmă, c-o fi ostenit de drum, sărmanul de el!

„Ce-o să mai fie şi asta?!“ grăi Păcală.

El ştia că muierile sunt şi vorbăreţe, şi doritoare de a le şti toate câte sunt în cer şi pe pământ, iar muierea aceasta nici nu-i povestea nimic, nici nu-l întreba de unde vine, cum a umblat, ce-a mai făcut, ce mai ştie... Aici trebuia dar să fie ceva la mijloc, şi Păcală, în loc de a adormi, trăgea când cu ochiul drept, când cu cel stâng, ca să vadă cele ce se petrec în casă şi împrejurul casei.

Nici nu se înseră bine, şi muierea începu să fiarbă, să frigă, să coacă, să gătească fel de fel de mâncări, şi plăcinte, şi un purcel fript, şi o coastă opărită cu varză călită. Şi apoi rachiuri, şi apoi vinuri. Ospăţ, nu alta!

N-ar fi fost Păcală om păţit dacă n-ar fi ştiut că toate aceste nu pentru bărbatul ei le făcea muierea cea harnică, fiindcă mai era şi ea gătită ca de nuntă.

Nici nu le făcea pentru bărbatul ei, ci pentru vornicul satului, pe care-l aştepta nevasta cum îşi aşteaptă fetele mari peţitorii, ieşind mereu în uşă şi în portiţă, ca să vadă dacă vine, dacă nu mai vine, dacă întârzie, dacă soseşte.

Nu care cumva să creadă cineva că Doamne fereşte ce!... Nu! ci fiindcă vornicul era cel mai de frunte om din sat şi nu putea să-l primească la casa ei ca pe orişicine, iar peste zi vornicul, om cu multe treburi, nu putuse să vie, ci le făcea cinstea acum, mai pe seară.

Alt nimic nu era la mijloc, Doamne fereşte!

Era gata nevasta cu toate: purcelul era frumos şi rumen de-ţi pocnea şoricul în dinţi, costiţele erau opărite, varza era călită, plăcintele abureau, rachiul era aşezat pe masă, vinul stătea în apă rece, nu mai lipsea decât dumnealui vornicul. Numai vornicul lipsea, când deodată – să te miri, nu alta! – se întoarse bărbatul. I se frânsese, sărmanul de el, o osie în drum, şi nu-i rămăsese decât să se întoarcă, să pună altă osie la car şi să plece mâine din nou la pădure.

Muierea bună şi credincioasă îşi cunoaşte bărbatul după mers, din tuşite şi strănuturi, ba chiar şi din pocnetul biciului, iar nevasta la care îşi luase Păcală conac era şi ea muiere bună şi credincioasă. Ea îşi cunoscu bărbatul din scârţâitul roatelor de la car, iar scârţâitul roatelor se auzea de departe, destul de departe pentru ca o muiere harnică precum era dânsa să-şi rânduiască treburile.

Ea luă purcelul cel frumos şi rumen şi-l ascunse iute după cuptor, luă plăcinta şi o puse iute-iute pe cuptor, luă costiţele cu varză călită şi le vârî în cuptor, mai vârî tot iute-iute şi rachiul sub perina de la căpătâiul patului, iar vinul sub pat, şi pe când carul cu boii intrară în curte, toate erau în cea mai bună rânduială.

Nu poate că Doamne fereşte ce!... dar de! tot era mai bine să nu afle bărbatul.

Văzându-se acasă, bărbatul, ca tot omul păgubaş, începu să se plângă, nevasta, ca toată muierea bună şi credincioasă, îl mângâia cu vorbe bune, iar Păcală, ca tot omul cumsecade, ieşi şi el din unghiul lui, ca să-i spună stăpânului de casă că e şi el aici, să-i ceară iertare că a îndrăznit şi să-l mai roage şi pe el de conac.

– Fă muiere, grăi bărbatul după ce se mai încălzi în cuibul lui, mie mi-e foame; n-ai tu ceva de mâncare?

De! ce să-i faci? omul flămânzeşte la drum. Nu-i vorbă, mai era în traistă merindea pe care o luase la drum; dar acasă la el omul nu mănâncă bucuros merindea cu care se întoarce din drum.

– Vai, săraca de mine! răspunse nevasta, dar de unde să am? Eram să te aştept mâine. O să-ţi fac însă o mămăliguţă bună, ca s-o mănânci cu o zămuţă de usturoi.

– Mămăliguţă să fie! grăi bărbatul.

Când e flămând, omul se bucură şi de mămăliguţă.

Om umblat prin lume, Păcală ştia că o să-l poftească şi pe el la cină, ca să mai steie de vorbă, şi nici că-i părea rău lui Păcală, fiindcă tot drumeţ era şi el, tot flămând – ca orişice om sosit din drum.

Şi cum stăteau de vorbă în vreme ce nevasta gătea mămăliguţa, Păcală, care nu era cap sec, se gândea mereu cum să facă el ca să nu mănânce mămăligă, ci purcel fript, frumos şi rumen de-ţi pocneşte şoricul în dinţi, costiţe cu varză călită şi plăcinte de cele bune; cum ar face ca să bea o gură de rachiu şi să guste măcar o dată din vinul cel vechi.

El se încruntă o dată şi trase cam pe furiş cu băţul în piele.

Şi lasă pe Păcală, că nu e nici el de ieri, de alaltăieri! Simţise o dată mirosul, şi grija lui mai departe...

Ca om drumeţ, îşi ţinea băţul la îndemână, iar pielea cea de junincă, marfa lui, toată averea lui, îi era la picioare.

Bărbatul se cam mira că ce va fi având cu pielea, dar nu zise nimic. Al lui era băţul, a lui era pielea; treaba lui era ce făcea cu ele.

Peste câtva timp Păcală iar trase una cu bâţul, ba mai se şi răsti la piele:

– Ţine-ţi gura, sluto!

Bărbatul iar tăcu.

Păcală dete de a treia oară, şi acum se răsti şi mai rău.

– Ce ai cu pielea aceea? întrebă omul nostru.

Păcală mai dete din umăr, mai se codi, mai se rugă de iertare că nu poate să spună.

– Apoi, grăi el cam cu anevoie în cele din urmă, piele-ar fi de piele, dar, aşa cum o vezi, nu e piele, ci proroc, care ştie toate cele neştiute şi vrea mereu să spună lucruri de nespus.

– Şi ce vrea să spună? întrebă mirat bărbatul.

– Uite! grăi Păcală, şi puse urechea la piele. Mare minune! Zice să cauţi la căpătâiul patului, c-o să găseşti rachiu.

Bărbatul căută şi găsi.

– Mare minune! Cine l-o fi pus oare?

– E taină!... răspunse Păcală, asta nu se poate şti.

– Şi ce mai zice prorocul?

– Să cauţi după cuptor, că vei găsi un purcel fript, zise Păcală, după ce puse iar urechea la piele.

– Auzi dumneata lucru ciudat! Ce mai zice prorocul?

– Caută sub pat, că găseşti vinul.

Astfel înainte – până ce nu ieşiră la iveală costiţele şi plăcintele, încât numai de-un drag să te uiţi la masa încărcată şi să te aşezi la ea.

Se mira bărbatul, se mira mai vârtos nevasta, s-ar fi mirat satul întreg, dacă ar fi fost de faţă; numai Păcală nu se mira, fiindcă el îşi cunoştea marfa şi ştia de ce e bună.

– Apoi de! zicea el mereu, ăsta-i proroc, nu fleac, şi-ţi scoate şi cârtiţa din fundul pământului!

Va fi fost ori nu aşa, destul că Păcală s-a săturat ca un paşă turcesc, încât abia-l mai ţineau curelele.

– Bună treabă prorocul ăsta! grăi bărbatul nevestei după ce se sătură şi el. Nu cumva ţi-e de vânzare?

– Doamne fereşte! îi răspunse Păcală. Cum aş putea eu să vând un lucru ca acesta? Se poate?!

– Dar dacă ţi-aş da un preţ bun?

– Auzi vorbă! preţ bun? Un proroc ca ăsta e lucru nepreţuit.

Doritor cum era de a se hrăni bine şi de a şti totdeauna cele ce se petrec în casa lui, omul nostru îl apucă pe Păcală la târg. Îi dete la început o pungă de galbeni, apoi două, apoi trei, şi aşa mereu înainte, până la şapte pungi, bani frumoşi chiar şi pentru un om mai bogat decât Păcală.

– Fiindcă văd şi văd că ţii cu orice preţ să cumperi prorocul, grăi Păcală muiat, o să-ţi fac după dorinţă, dar nu pentru bani, ci fiindcă m-ai primit la casă, m-ai poftit la masă şi mi-ai zis o vorbă bună. Noroc să ai de ea!

Aşa grăi Păcală, şi-i dete pielea cea de junincă, pentru ca să ieie cele şapte pungi de galbeni – mulţi bani chiar şi pentru un om mai bogat decât Păcală.

Şi nu era pe lumea aceasta om mai fericit decât bărbatul nevestei, fiindcă putea de aici înainte să ştie toate cele ce se petrec în casa lui şi să se mai şi hrănească bine.

Iar Păcală, după ce-şi vându pielea şi puse bine banii, se culcă să doarmă, că avea drum lung până acasă în satul lui.

Ziua următoare îşi luă Păcală rămas bun şi plecă iar acasă.

Şi cum mergea pe drum şi cum se simţea aşa încărcat de bani, cum nu mai fusese niciodată în viaţa lui, îşi puse tare şi cu adevărat de gând că de aici înainte nu mai vâşcă nici la dreapta, nici la stânga, ci merge drept înainte, nu mai umblă cu minciuna, nu mai caută să tragă folos din partea altora – nu! nu! nu! –, ci se face om ca toţi oamenii care vor să aibă obrazul curat, se astâmpără, se pune în rând cu fruntea satului.

Numai dacă n-ar fi fost la mijloc muierea cea harnică!

Ea, sărmana, nu mai avea astâmpăr, şi parcă i se surpa casa în cap când se gândea că prorocul a rămas în paza ei. Nu poate că Doamne fereşte ce! dar muierile sunt fricoase şi nu prea se simt bine când se află aproape de nişte lucruri cum era pielea lui Păcală.

Ea făcu dar ce făcu, şi-şi trimise bărbatul iar la pădure, apoi, după ce rămase ea singură, puse, ca muiere harnică ce era, furca în brâu şi porni în urma lui Păcală şi grăbi şi alergă ca să-l ajungă şi să-l întrebe ce are să facă şi cum să dreagă, ca să facă din piele piele ca toate pieile şi să-i ieie darul prorociei?

Păcală, de! ce să facă şi el?! De pagubă se fereşte omul, dar de câştig niciodată; mai luă şi de la femeie şapte pungi şi îi spuse că n-are decât să opărească pielea cu apă de izvor strecurată prin o sită deasă, şi-şi urmă calea ca şi când nimic nu i s-ar fi întâmplat.

– Acum zău că mă fac om aşezat, încât o să ajung chiar vornic în satul meu! grăi el după ce sosi acasă.

Se şi făcu.

Îşi zidi, Doamne, o casă frumoasă de nu mai era în tot satul casă ca a lui, – colea, cu pridvor aşezat pe stâlpi şi cu cerdac mare, – îşi cumpără pământuri, car cu patru boi, cal de călărit, vacă cu lapte, oi de prăsilă; în sfârşit, toate câte se cuvin la casa unui om cu dare de mână, toate erau la casa lui Păcală.

Şi nu era în sat om mai aşezat decât Păcală.

Numai oamenii din satul lui dacă n-ar fi fost tocmai aşa de proşti cum erau!

Văzând cum zideşte Păcală, cum cumpără, iar cumpără şi tot cumpără, cum dă mereu fără să ieie, vecinele începură să şoptească între dânsele şi sătenii deteră cu socoteală că va fi având mulţi bani Păcală şi că banii aceştia îi va fi găsit undeva, îi va fi căpătat ori îi va fi luat de la cineva. Destul că voiau să ştie de unde are Păcală banii.

– Măi Păcală, îl întrebă dar unul dintre oameni, dar tu de unde ai atâta spurcăciune de ban, de tot dai şi nu mai sfârşeşti?

Păcală şedea în cerdacul casei cu pipa în gură şi privea la carul cel cu patru boi care intra în curtea cea largă şi plină.

– De unde am atâta ban? răspunse el. De unde, păcatele mele, aş putea să am dacă nu din preţul moşiei pe care am vândut-o?

– Ce moşie, măi Păcală, că tu n-ai avut moşie?!

– Apoi vorbă?! Dar pielea jinincei a cui a fost, măi?! N-a fost a mea? Asta mi-a fost toată averea: am vândut-o şi am luat bani ca să-mi fac altă avere în locul ei.

– Atâţia bani pentru o piele de junincă?

– Măi, dar greu mai eşti la cap! grăi acum Păcală, care ţinea să nu mai umble cu minciuna. Nu înţelegi tu că juninca aceea era junincă de prăsilă? Dacă o mai ţineam, făta, şi viţelul creştea, şi el se făcea vacă, şi aveam două vaci, şi două vaci fătau doi viţei, şi se făceau patru vaci, iar din patru vaci se fac opt, din opt şasesprezece şi cu timpul o întreagă cireadă de vite. Aşa se face socoteala când mergi la târg şi ştii cum să-ţi vinzi marfa. O avere întreagă nu se vinde numai iac-aşa!

Omul dete din cap şi deteră din cap şi se puseră pe gânduri toţi oamenii din satul lui Păcală.

Aveau şi ei viţele de prăsilă. De ce adică numai Păcală să-şi vândă pielea cu preţ? de ce să fie ei mai proşti decât dânsul? de ce să deie ei o avere întreagă pentru un preţ de nimic?

Se puseră dar degrab', îşi tăiară cu toţii junincile de prăsilă, mâncară cât putură din carnea lor, iar pieile le duseră la târg, să le vândă şi ei cum a vândut Păcală pe a lui.

Numai că nu se nimereşte totdeauna şi nu ştiu toţi oamenii să-şi vândă marfa ca Păcală.

Degeaba spuneau ei că pielea e piele de junincă de prăsilă, căci nimeni nu voia să le deie preţul la care râvneau, şi s-au întors ca vai de ei acasă.

Vai de ei! dar vai şi de Păcală!

Când se văzură şi cu pagubă, şi cu batjocură, oamenii se adunară iarăşi, se sfătuiră şi tot se sfătuiră între dânşii, că ce să facă şi ce să dreagă ca să scape de Păcală, fiindcă nu mai rămânea nici o îndoială că-i va prăpădi pe toţi dacă va mai rămânea cu zile.

– O să-şi deie foc la casă, ca să ne dăm şi noi la ale noastre, grăi unul dintre cei mai prevăzători.

– O să-şi frângă vreun picior, ca să ne frângem şi noi pe ale noastre, grăi altul.

– O să sară în fântână, ca să sărim cu toţii după el! strigară cu toţii.

Nu mai rămânea nici o îndoială că trebuiau să scape de el, dacă nu voiau să piară cu toţii ca vai de ei.

Dar cum să scape? Asta era vorba.

Să-i taie boii, şi vaca, şi oile, şi calul de călărit, să-i deie foc la casă şi să-l gonească din sat. Asta s-at fi putut. Dar cine putea să ştie dacă nu se va mai întoarce?

Trebuia să-i stingă lumina vieţii: numai aşa erau scăpaţi, cu adevărat scăpaţi de el.

Luară dar hotărârea să-l omoare pe Păcală; fiind, însă, că nu voiau să facă nici vărsare de sânge, nici moarte de om chiar cu mâna lor, se sfătuiră din nou între dânşii şi după mult sfat au chibzuit să-l arunce în Dunăre, unde va fi apa mai adâncă, pentru ca nici neam de neamul lui să nu mai poată ieşi la lumina zilei.

Şi dacă tot ar scăpa Păcală chiar şi din fundul Dunării?

Asta era! Şi dacă tot ar scăpa?! Ce era atunci?!

Nu mai rămânea nici o îndoială că trebuia să facă ce vor face ca Păcală să nu poată scăpa, dar deloc să nu poată scăpa.

Se puseră dar din nou şi se sfătuiră, şi după multă sfătuire mai chibzuiră să-l bage pe Păcală într-un sac, să strângă bine gura sacului şi să lege sacul cu Păcală cu tot de o piatră de moară, pentru ca piatra de moară, rotundă cum este, să meargă de-a dura până la fundul Dunării şi să ducă şi sacul cu Păcală.

Înţelegându-se astfel ei, toţi oamenii din satul lui Păcală, cu mic, cu mare, cum erau, luară sacul, luară sfoara pentru gura sacului, luară funia, ca să lege sacul de piatră, luară cea mai mare din pietrele de moară pe care le putură găsi cale de trei zile de jur-împrejur şi porniră cu mic, cu mare, cum erau, asupra casei lui Păcală, ca să-l ia, să-l ridice, să-l ducă şi să nu se oprească cu el decât în fundul Dunării.

Păcală şedea cu pipa în gură în cerdacul casei şi se uita la carul cel cu patru boi, care intra în curtea lui cea largă şi

plină, – şedea Păcală cu pipa în gură şi se uita, – când se pomeni cu satul întreg, mic şi mare, de nu-i mai încăpea curtea cea largă a lui.

Ce să facă, sărmanul de el, ce să facă?!

Nu-i rămânea decât să se dea prins şi legat, dacă n-a putut să rămână pe unde fusese mai înainte, ci l-a pus păcatul să se întoarcă în satul lui, să se facă om aşezat şi să nu mai umble cu minciuna. Dar o viaţă are omul şi o moarte.

– Mi-a fost, se vede, rânduit, grăi Păcală, să mor în satul meu ca om de treabă.

Căci mai de treabă de cum era nu se putea face Păcală; asta o simţea.

Îi părea cu toate aceste cam rău că trebuia să moară tocmai acum, când avea şi el casa lui, masa lui, carul lui cu patru boi, curtea lui largă, şi ar fi voit Păcală să scape dacă se poate fără minciună, căci era hotărât odată să nu umble cu minciuni, dar nu se putea, fiindcă oamenii erau neînduraţi şi vicleni.

Se lăsa dar Păcală, se lăsa, fiindcă n-avea încotro, să-l vâre ca pe un motan în sac, să-l ia pe sus şi să-l ducă la pierzare.

El în frunte, piatra de moară după el, fruntea satului în urmă şi satul întreg, cu mic, cu mare, mai în coadă, ieşiră din curtea cea largă, trecură prin sat şi o luară peste câmpul nisipos drept spre Dunărea cea mare şi adâncă.

– Staţi, măi, strigă cel mai cu socoteală dintre oamenii din satul lui Păcală.

Se opriră în loc cu toţii, cu mic, cu mare, cum erau.

– Am uitat un lucru, grăi omul cel cu socoteală.

– Ce-am uitat? întrebară ceilalţi.

– Prăjina, ca să căutăm fundul Dunării.

– Aşa-i, ziseră oamenii din satul lui Păcală, am uitat prăjina, ca să căutăm fundul Dunării.

Îl aveau acum pe Păcală: cum puteau ei să-l arunce fără ca să ştie unde-l aruncă?

Se întoarseră dar iar în sat, căutară cea mai lungă dintre toate prăjinile şi numai apoi îl duseră pe Păcală la Dunăre, –

prăjina în frunte, sacul cu Păcală, piatra de moară, fruntea satului şi apoi satul întreg, cu mic, cu mare, cum erau.

– Staţi, măi! strigă iar omul cel cu socoteală.

Iar se opriră cu toţii.

– Să-l legăm de piatra de moară, ca să nu fugă, în vreme ce noi căutăm cu prăjina fundul Dunării!

– Să-l legăm, strigară cu toţii, ca să nu fugă!

Îl legară dar pe Păcală de piatra cea mare, apoi plecară ca să caute cu prăjina, unde e mai afundă Dunărea, ca acolo să-l arunce.

Cel mai cu socoteală dintre oamenii din satul lui Păcală luă el însuşi prăjina, dete o dată cu ea în valuri, o izbi cât nu mai putu în jos, dar nu atinse cu ea fundul.

– Aici, zise el, Dunărea nu are fund, trebuie să căutăm alt loc.

– Aşa e, strigară cu toţii, trebuie să căutăm alt loc, unde are Dunărea fund.

Nici că se putea altfel. Vorba era ca piatra de moară să meargă de-a dura şi să se oprească tocmai în fundul Dunării: unde se oprea piatra dacă Dunărea nu avea fund?

Porniră dar cu toţii ca să caute fundul Dunării, pentru ca nu cumva să-l arunce la loc nepotrivit şi să-l scape acum, după ce îl aveau prins şi legat.

Ei trebuiau să ştie unde are să se oprească piatra cu sacul şi cu Păcală cel din sac.

Iar Păcală, vai de capul lui, rămase în sac, legat de piatra cea de moară, cea mai mare pe care oamenii din satul lui o putuseră găsi cale de trei zile de jur-împrejur.

– Staţi! strigă omul cel cu socoteală.

Iar se opriră cu toţii.

Ce era la mijloc?

Ca oameni chibzuiţi, trebuiau să fie cu mare băgare de seamă şi să cerceteze bine mai nainte de a-l arunca pe Păcală în Dunăre.

Unde să-l arunce? Mai la deal, de unde vine apa, ori mai la vale, unde se duce?

Unii dădeau cu socoteală că mai la deal e mai multă apă, fiindcă de acolo vine apa şi n-ar veni dacă n-ar fi destulă.

Alţii însă erau de părere că la vale e mai multă, fiindcă acolo se strânge apa, care vine de la deal, şi dacă l-ar arunca la deal, cum vine apa şi tot vine, se scurge şi tot se scurge, s-ar pomeni că Păcală rămâne pe uscat, iese din sac şi vai de capul lor!

Se adunară dar cu toţii de se sfătuiră ca nu cumva să facă vreo prostie, şi după multă sfătuire se înţeleseră să caute locul cât mai devale, pentru ca toată apa să se strângă în capul lui Păcală.

Pe când oamenii din satul lui Păcală umblau să caute fundul Dunării cu prăjina cea lungă, iată că vine un jelepar de vite, care ducea o cireadă de o mie de boi la târg, şi cum mergea jeleparul de-a lungul malului, dă de sacul cu Păcală şi se miră, cum s-ar mira tot omul când ar vedea în calea lui asemenea lucru.

– Dar tu, măi, întrebă jeleparul, cum ai intrat în sac şi ce cauţi în el?

– N-am intrat, răspunse Păcală, ci m-au vârât alţii în el.

– Şi de ce te-au vârât?

– Ca să mă arunce în Dunăre.

– Şi de ce să te arunce?

– Iacă – păcatele mele! – răspunse Păcală, fiindcă vor să mă facă vornic şi eu nu vreau să primesc...

– Şi de ce nu vrei, măi?

– Apoi de! zise Păcală. Fiindcă nu e satul de a-i fi vornic.

– Şi de ce nu e?

– Fiindcă are neveste multe, şi bărbaţii pleacă cu toţii la lucru, de nu se mai întorc cu săptămânile, şi vornicul rămâne el singur cu nevestele.

– Şi de ce nu vrei să rămâi cu nevestele?

– Fiindcă sunt multe şi toate tinere şi sprintene ca furnicile şi nu pot să le stăpânesc.

Când auzi asemenea vorbe, jeleparul se miră prea mult, fiindcă el bucuros ar fi fost vornic într-un sat ca satul lui Păcală.

– Măi, dar prost mai eşti tu, măi! grăi el. Un om mai cu minte ar primi cu amândouă mâinile.

– Un om mai cu minte e mai cuminte şi poate când nu poate prostul, îi răspunse Păcală. Haid'! dacă te simţi destoinic, intră în sac şi, când vei vedea că voiesc să te arunce în Dunăre, spune-le că primeşti să le fii vornic.

– Şi ei mă vor primi oare pe mine?

– Mai ales! îi răspunse Păcală. Cu amândouă mâinile!

Atât îi trebui jeleparului, care nu se temea de nevestele din satul lui Păcală.

El dezlegă dar sacul, ca să iasă Păcală, apoi se vârî el însuşi în sac.

Păcală răsuflă o dată uşor de tot, strânse gura sacului, o legă bine, apoi p-aci îi fu drumul, nici că se mai opri decât la cireada cea de boi, pe care o mână acasă la el, în curtea cea largă, care putea să-i încapă pe toţi.

Iară jeleparul din sac râdea în el când se gândea cum are să-i înşele pe proştii din satul lui Păcală, care nu ştiau, bieţii de ei, că nu mai e tot un prost ca dânşii în sac.

Râdea însă mai ales când simţea că ei îl ridică pe sus, ca să-l ducă să-l arunce în Dunăre la locul pe care-l găsiseră mai bine înfundat. Numai atunci când simţi că-i dau avânt ca să-l arunce, abia atunci el strigă tare cât putu:

– Staţi, măi!

Toţi se opriră, cuprinşi de spaimă şi de mirare, fiindcă înţelegeau şi ei că glasul care răsuna din sac nu era glasul lui Păcală.

– Lăsaţi-mă, grăi jeleparul, că primesc să vă fiu vornic.

– Auzi vorbă! strigă cel mai cu socoteală dintre oamenii din satul lui Păcală, care era chiar el vornic în sat, îşi preface glasul ca să nu-l mai cunoaştem, voieşte să ne mai fie şi vornic, ba te pomeneşti c-o să ne spună că el nu mai e Păcală!

– Apoi că nici nu sunt! răspunse jeleparul.

Când auziră vorba aceasta, oamenii se supărară, mare minune cum se supărară, fiindcă îl văzuseră ei înşişi cu ochii

lor când îl vârâseră în sac şi ei înşişi cu mâinile lor legaseră gura sacului şi, supăraţi cum erau, năvăliră cu toţii asupra lui, îl ridicară cu piatră cu tot şi – una! două! trei! bâldâbâc! – îl aruncară în Dunăre, ca nici neam din neamul lui să nu mai poată ieşi la lumină.

Şi, Doamne! cât se simţeau de uşuraţi când văzură că merge drept spre fundul Dunării, că nu mai iese la iveală şi că apa curge mereu de la deal la vale şi se îngrămădeşte asupra lui.

Iară Păcală şedea în cerdacul casei şi se uita la carul cel cu patru boi, care intra în curtea lui cea largă şi plină de vite frumoase.

– Staţi, măi! strigă omul cel cu socoteală. Staţi! strigă încă o dată.

– Ho, staţi! strigară toţi oamenii din satul lui Păcală când le văzură ochii ceea ce mintea nu putea să le înţeleagă, şi se opriră cu toţii şi rămaseră încremeniţi în loc.

– Dar tu, măi, cum ai ajuns aici? întrebă vornicul satului.

– Aşa-i, ziseră cu toţii, cum ai ajuns tu aici?

– Mare lucru?! răspunse Păcală. Cum să fi ajuns, dacă nu tot cum aţi ajuns şi voi, venind de acolo până aici?!...

– Dar tu eşti mort, măi? te-am aruncat în Dunăre!

– Aş! grăi Păcală. Apa Dunării e rece şi te face mai sprinten de cum ai fost.

– Mare minune! strigară oamenii. Cu ăsta nu e chip s-o scoţi la capăt! Îl arunci legat de o piatră de moară în Dunăre, şi se întoarce mai degrabă decât tine acasă!...

– Dar vitele cele multe şi frumoase de unde le ai? întrebară ei.

– De unde să le am, răspunse Păcală, dacă nu de acolo unde m-aţi lăsat voi?

– Dar cine ţi le-a dat?

– Cine să mi le dea? Le-am luat eu; ia omul cât poate şi ce nu poate lua mai lasă şi pentru alţii.

Atât le trebui oamenilor din satul lui Păcală! Aşa cum erau adunaţi la casa lui Păcală, plecară cu toţii înapoi la Dunăre

şi nu mai stetеră la sfat, ci se aruncară ca broaştele – bâldâbâc! bâldâbâc! – care mai de care mai iute în valuri, ca să ia fiecare cât poate, iar nevestele lor rămaseră pe ţărmure, aşteptându-şi fiecare bărbatul cu turma de vite.

Era, se înţelege, şi popa între dânşii, şi fiindcă popii sunt mai lacomi decât alţi oameni, el se repezi mai tare decât ceilalţi şi sări unde era mai afundă apa, dar potcapul tot îi rămase pe deasupra.

Preoteasa, care stătea pe ţărmure, lacomă şi ea, văzând potcapul, credea că n-are popa destulă vârtute ca să se cufunde, şi că vor lua alţii toate vitele mai înainte de a fi ajuns şi el la fund.

– Mai la fund, părinte! striga dar, mai la fund! că acolo sunt cele coarneşe!

A şi intrat popa cât de afund, dar nici nu s-a mai întors nici el, cum nu s-au mai întors nici ceilalţi.

Aşa a rămas Păcală cel mai harnic, cel mai de treabă, cel mai vrednic om în satul lui, fiindcă, de! era numai el singur cu nevestele.

Cine o ştie mai departe, mai departe are s-o spună.

SPAIMA ZMEILOR

A fost odată ce-au fost; a fost un om şi-o femeie, bărbat şi muiere, oameni de treabă, el bun şi ea cuminte, încât li se dusese vestea că trăiesc bine şi toţi se bucurau când treceau pe la casa lor. Niciodată el nu zicea ba când ea zicea da, dar nici ea nu ieşea din voile lui, şi de aceea era linişte la casa lor şi toate le ieşeau bine şi cu spor.

Aveau însă şi oamenii aceştia o mare şi nesecată mâhnire-n sufletele lor: nu le făcuse Dumnezeu parte de copii, şi fără de copii viaţa, mai ales cea bună, n-are nici un rost. Să fi avut fie măcar numai unul, ca să aibă de cine să poarte grijă şi cu ce-şi bate capul, căci aşa numai ei amândoi îşi nădeau zilele în sec şi nu se alegeau cu nimic din ele.

Dădeau dar slujbe pe la toate bisericile, miluiau toţi săracii şi toate văduvele şi se rugau în toate zilele lui Dumnezeu: „Dă-ne, Doamne, şi nouă un copil, unul singur, cât de mic, numai copil să fie!"

Dumnezeu însă nu se opreşte la vorbele omului, ci-i vede şi gândurile ascunse.

– Măi Petre, îi zise dar într-una din zile lui Sf. Petre. Oamenii aceştia sunt adevărată pacoste pe capul meu. Mi s-a înăcrit cu ei!

– De ce, sfinte Doamne? întrebă portarul raiului.

– Nu vezi, răspunse Tatăl Ceresc, că sunt nesăţioşi?! Tot le-am dat, şi nu se mai mulţumesc. Sănătate au, rânduială, pace şi bună înţelegere la casa lor au, cu toată lumea se nărăvesc, iar acum le mai trebuie şi copii.

– Dă-le, Doamne, ca să scapi de ei, grăi Sf. Petre, care pune totdeauna câte o vorbă bună pentru muritorii ce vin cu

vreo rugăciune la tronul ceresc, căci, de! tot muritor a fost şi el odată şi ştia ce sunt nevoile omeneşti.

– Păcat că stai de-atât timp la poarta raiului! întâmpină Dumnezeu. Tocmai dacă le dau nu mai scap, căci gândul lor cu unul se începe, iar după el urmează ceilalţi. Când are apoi omul copii, puţine mai cere pentru sine, dar nu mai sfârşeşte cerând câte de toate pentru ei.

– Miluieşte-i, Doamne, stărui iar Petrea, că din plin dai, şi orişicât vei fi dând, nu ţi se istovesc comorile.

Aşa vorbă i-a plăcut lui Dumnezeu.

S-a revărsat dar îndurarea Domnului asupra celor doi oameni şi a-nceput muierea să aibă copii, – curat ca-n poveste, – pasul şi copilul, încât li s-a umplut deodată casa de copii.

Şi toţi erau mărunţi, care de care mai mic decât cellalt, mai sfredeluş, mai guraliv, mai drăcos şi – asta să nu uităm – mai mâncăcios şi mai hapsân.

– Aoleo! zise femeia, care se bălăbănea cu ei. Ăştia-mi scot sufletul şi-mi mănâncă şi urechile. Cine m-a pus să mă tot milogesc?! Se vede că Dumnezeu m-a înţeles anapoda şi mi-a dat pentru fiecare milogeală câte unul.

Omul însă stătea şi nu se mai sătura să se uite la ei, c-aşa-i plăceau lui, neastâmpăraţi, hârjoneţi şi mâncăcioşi – adevăraţi prichindei.

– Sari, omule, îi zise-n cele din urmă femeia. Nu sta gură căscată! Nu vezi că azi-mâine n-o să-ţi mai rămâie nici cenuşă-n vatră?!

– Lasă, că dă Dumnezeu! răspunse el. Că doară nu ai tăi sunt, ci ai lui, că făptură omenească sunt, şi dacă-ţi dă dregătoria de părinte, te şi ajută s-o porţi.

– Ţi-o fi dând, dacă mişti şi tu! răspunse ea, şi de aici înainte nu mai era pace-n casa lor. El una, ea alta, el da, ea ba, mereu se ciondăneau ca nişte deşucheaţi, până ce el, nemaiputând să rabde gura nevestei, şi-a luat lumea-n cap şi-a plecat să strângă cumva, de undeva, ceva pentru spuza lui de copii.

A tot umblat el aşa din om în om fără de nici o cărare, dar degeaba vorbea despre copiii lui.

„Mare lucru! zicea unul. Parcă copii nu mai au şi alţii?!"

„De ce ţi i-ai făcut, dacă nu eşti volnic să-i ţii?" zicea altul.

Degeaba spunea că nu el i-a făcut, ci Dumnezeu i-a rânduit, că oamenii aşa ceva nu vor să înţeleagă.

„În lumea asta n-o să fac eu nici o treabă", zise dar, şi trecu pe cellalt tărâm.

Aici a intrat într-un codru des şi tot s-a dus – aşa ducându-se – până ce a dat de o casă cu multe marafeturi.

Aici era cuibul zmeilor.

N-a găsit acasă decât pe Mama Zmeilor.

Cine n-o ştie cum e?

Ruşine-ar fi să zici că n-ai umblat prin lumea aceea şi n-o cunoşti.

– Bună ziua, mamă, îi zise el.

Ea dete ursuză din cap.

– Dar tu cine eşti şi ce cauţi p-aici? îl întrebă zgripţuroaica.

– Eu? răspunse el ca un om cu socoteală. Eu sunt tata lor şi caut vreo slujbă.

– Tata lor?! îşi zise Mama Zmeilor.

Ştia, biata de ea, că e-n lume Mama Pădurii, e Mama Ielelor, sunt fel de fel de mame, dar tată nu mai pomenise, şi se simţi rău smerită când se văzu, aşa deodată, în faţa tatălui lor – cine or fi ei, aceia.

Mai de voie bună, mai de frică, îl luă dar pe om slugă pe un an, anul, cum se ştie, de trei zile, iar simbria – ziua şi găleata cu galbeni, dac-o fi să-şi poată împlini anul.

Om să fii, însă, ca să împlineşti un an în slujba zmeilor.

– Uite, îi zise zmeoaica cea bătrână celui mai de dai-Doamne dintre feciorii ei, să vă strângeţi toate puterile, că ne-a venit tata lor, şi mare urgie o să ne-ajungă dacă n-o scoatem la capăt cu unu ca el.

– Las' pe mine, mamă, răspunse zmeul, că-i vin eu de hac. Nu degeaba m-ai făcut zmeu!

Iară el? Ce nu face omul de dragul copiilor săi?!

Ziua întâi zmeoaica l-a trimis să aducă apă într-un burduf de bivol, dar bivol, colea, cum sunt cei din lumea zmeilor.

El, biet, abia putea să ducă burduful gol în spinare: de unde ar fi fost în stare să-l aducă plin?!

„De! îşi zise. Văd eu că nici în lumea asta nu poţi s-o duci cu adevărul. Ia s-o mai pornim şi spre minciună."

Sosit la puţul care era departe-n vale, el îşi scoase costorul de la brâu şi începu să râcâie cu el împrejurul puţului, şi-a râcâit mereu şi-a-ndelete până ce i s-a făcut zgripţuroaicei lehamite de atâta aşteptare şi a trimis pe cel mai cu forfoi dintre feciorii ei ca să vadă ce face sluga de nu mai vine cu apa.

– Dar tu, măi, ce faci aici? întrebă zmeul.

– Uite, răspunse omul râcâind înainte. Ce să mai pierd vremea scoţând apă din puţ, ca s-o bag în burduf şi apoi iar s-o scot după ce voi fi sosit cu ea acasă? Am să iau puţul aşa cum e în spinare şi-l duc în deal.

– Ba să nu te pună păcatele să faci aşa, răspunse zmeul speriat, că puţul ăsta e făcut de bunicul bunicului, şi-aici e rostul lui să fie.

– Ferit-a Sfântul! grăi omul. Am să-l iau şi să-l duc şi să-l urc în podul casei. Când ai nevoie de apă, îi tragi o gaură la fund, şi curge de te saturi.

– Vai de mine! strigă zmeul, dar ne-neacă pe toţi!

– Nu, stărui omul, aşa se face la noi! Cu fleculeţe de aceste cum e burduful vostru noi nu ne-ncurcăm.

Ba că da, că nu, în cele din urmă s-au învoit ca zmeul să mai dea o găleată de galbeni pe deasupra şi să aibă voia de a scăpa puţul ducând el burduful plin în spinare.

– Auzi, mamă, îi zise apoi zgripţuroaicei, seara, după ce omul adormise, era să ne ia puţul şi să-l aducă-n podul casei!

Pe zfripţuroaică o trecură fiorii.

Ziua a doua l-au trimis la pădure ca să aducă lemne, aşa, copaci întregi, smulşi din rădăcină şi duşi în spinare cu craci cu tot – cum se face-n lumea zmeilor.

Ieşit în pădure, omul începu să se scarpine-n creştetul capului.

Neam din neamul lui nu mai scosese copaci din rădăcină.

El începu s-adune curpăn de prin pădure şi să lege cu el copacii unul de altul.

– Dar tu ce ai de gând să faci? întrebă zmeul, care după cele petrecute în ziua trecută numai la bine nu se mai aştepta!

– Să vezi, îi răspunse omul, m-am gândit să nu-mi mai pierd timpul smulgând copacii unul câte unul, că nu sunt buruieni ori d-alde cânepă: îi leg unii de alţii şi iau pădurea întreagă şi-o duc acasă.

Zmeul se sperie acum şi mai rău, şi iar unul una, altul alta, până ce se învoiră ca să mai dea zmeul o găleată de galbeni, iar în schimb să poată duce el copacii în spinare şi pădurea să rămâie la locul ei, cum o lăsaseră tatul şi bunicul lui.

Seara o trecură pe zgripţuroaică şi mai reci fiori.

A sosit, în sfârşit, şi ziua a treia, care e totdeauna cea mai grea, şi-acum omul nostru încă prin crepetul zorilor a-nceput să se scarpine în creştetul capului şi să mai suspine din când în când.

– Acum, grăi cel mai ţanţoş dintre zmei, să ne măsurăm puterile în buzdugane.

– Să le măsurăm, răspunse omul cu o îndrăzneală de-ai fi crezut că viaţa lui toată şi-a petrecut-o aruncând buzdugane.

Erau afară pe prispă douăsprezece buzdugane, care de care mai mare şi mai greu.

El le luă pe rând, de la cel mai mic, pe care numai gâfâind putea să-l ridice, până la cel mai mare.

– Jucărele de copii, zise el. Mai mare n-aveţi?

– Nu! răspunse zmeul pus rău de tot pe gânduri. Ăsta a rămas de la un strămoş al meu, şi numai puţini dintre noi pot să arunce cu el.

– Ei, dacă n-aveţi altul, haid' şi cu ăsta! grăi omul. Ia-l şi să ieşim în câmp.

După ce ieşiră la câmp, zmeul aruncă buzduganul de se duse până-n al treilea cer şi aşteptară peste jumătate de ceas până ce căzu şi intră în pământ de-un stat de om.

– Carevasăzică, atâta e treaba pe care eşti în stare s-o faci? îi zise omul. Adă buzduganul! adăugă apoi scuipând în palme şi suflecându-se.

El n-aruncă însă buzduganul, ba nici nu-l ridică măcar de la pământ, ci rămase cu picioarele înţepenite-n pământ şi cu ochii ţintă la cer.

– Ce stai? îl întrebă zmeul. Aruncă!

– Stai, bre, să-mi treacă luna din cale, îi răspunse omul. Vrei s-o pat cu buzduganul strămoşului tău cum am păţit cu barda bunicului, pe care am aruncat-o în lună ş-acolo a şi rămas?... Uită-te bine, c-o vezi, dar n-o să mai pui mâna pe ea!

Zmeul se uită în lună şi, văzând în adevăr ceva ce seamănă a bardă, începu să tremure ca frunza de plop.

– Nu cumva să-mi prăpădeşti buzduganul, că atâta moştenire mai avem şi noi din vremile cele bune, grăi dânsul.

– Să n-ai teamă, îl molcomi omul, că bag de seamă. De ce adică zic eu că nu-l arunc până ce nu-mi trece luna din cale?! De! s-ar putea, ce-i drept, să cadă-n lună când se întoarce. De asta nu răspund!

– Ştii ce? Haid' să ne-nţelegem, se milogi zmeul. Nu mai arunca şi-ţi mai dau o găleată de galbeni.

– Ce păcate?! se răsti omul. Puţul nu m-ai lăsat să-l duc; pădurea a rămas la locul ei; vrei acuma ca nici buzduganul să nu-l mai arunc pe plac?! Nu se poate! Haid'! dă-te la o parte! adăugă, şi se plecă spre buzdugan, ca să-l ridice.

– Îţi dau două găleţi! strigă zmeul, şi sări la el ca să-l oprească.

– Ei! de mila mă-tii, care e femeie de treabă, o să te iert! îi zise omul şi nu mai stărui.

Putea el să se mulţumească şi cu şapte găleţi de galbeni, care tot erau ceva pentru un pârlit ca dânsul.

Zmeoaica cea bătrână, aflând că el şi-a aruncat barda-n lună şi era să arunce şi buzduganul, s-a ascuns în fundul pivniţei şi-a stat acolo bocindu-se ca vai de ea. Acum vedea dânsa ce stârpituri a născut şi ce pocitanii a crescut la sânul ei.

Iar leota de zmei s-a adunat şi s-a sfătuit, ca să vadă ce-i de făcut ca să scape pe mama lor de spaima în care a băgat-o tata lor.

Mai erau apoi şi cele şapte găleţi de galbeni, pe care erau legaţi să le dea, şi zmeii nu sunt doar oameni, ca să nu se ţină de vorbă şi să lingă unde au scuipat, ci trebuiau să le dea.

Orişicât bănet vor fi având însă zmeii în vistieria lor, şapte găleţi de galbeni nu sunt nici pentru ei numai iac-aşa, o pişcătură, ca să zici că nu-ţi pasă.

După multă cioroboreală s-au înţeles dar între dânşii ca peste noapte, când doarme, să meargă unul dintre dânşii şi să-i toace cu buzduganul în cap ca nici „hâc!" să nu mai zică.

Omul însă, trecut acum prin multe, a tras cu urechea, şi cuminte, cum se făcuse, a luat troaca de la porci şi-a pus-o în locul lui în pat, iară el s-a pitit frumuşel sub pat şi-a-nceput să sforăie din greu.

Când zmeii au auzit sforăitura, s-a dus cel mai cu nădejde dintre dânşii şi-a dat o dată cu buzduganul, iar omul a gemut, a mai dat zmeul o dată, şi omul a suspinat din greu. Iar când zmeul a dat de a treia oară, omul a tăcut chitic, ca morţii.

Mare le-a fost dar spaima dimineaţa viitoare, când l-au văzut întreg şi sănătos.

– Dar tu? îi ziseră ei. Cum ai dormit astă-noapte?

– Bine, răspunse el. Aşa-ntr-o vreme mi-e parc-am visat că m-a pişcat un purice-n frunte!

– Auzi, mamă! strigară zmeii. L-a lovit cu buzduganul strămoşului, şi el zice că-i ca şi când ar fi visat numai că l-a pişcat un purice.

Să nu dai şapte găleţi ca să scapi? Ba să dai şi mai mult.

El a-nceput însă să facă nazuri, mai că se simte bine aici, mai că-i este ruşine să se-ntoarcă acasă cu numai şapte găleţi, şi-o să râdă şi copiii de el, mai că vrea să mai slujească un an şi încă unul, ca să se facă trei.

– Plătiţi-l pe neslujite! strigă zmeoaica cea bătrână, ca să se cotorosească de el.

– De, zise el, o să vă fac dar pe plac, însă mie nu prea-mi şade bine să umblu cu sacii în spinare. O să plec dacă mi-i aduceţi voi.

I-au mai făcut-o zmeii şi asta.

Mergea dar omul nostru cu paşi mărunţei înainte, cu căciula pe-o ureche şi jucându-şi beţigaşul între degete, iar zmeii duceau sacii de galbeni gâfâind în urma lui.

Toate ca toate însă, dar treaba s-a-ngroşat când au ajuns acasă.

Copiii aceia, aşa cum i-a lăsat Dumnezeu, văzându-se fără de tată, numai cu biata lor de mamă, îşi făceau de cap: unul se târa pe jos, altul se dădea peste cap, iar altul se cobora-n puţ ca să caute cuiburi de vrabie, se urca-n copaci ori pe vârful casei, ca să adune miere de prin trestii. Diavolii de ei se hârjoneau prin garduri cu câinii vecinilor, trăgeau pisicile de coadă, ca să le miorlăie, furau ouăle de prin cuibarele găinilor, sfâşiau cămăşi şi cearşafuri, ca să-şi facă coadă de zmeu, câte şi câte nu mai făceau, încât băgaseră spaima-n sat, – să le vie bieţilor de oameni să-şi ia lumea-n cap, şi nu alta!

Iară Dumnezeu şedea-n scaunul lui şi râdea de-i tremura barba, că-i plac şi lui răutăţile nevinovate.

– Ei, ce zici acum, Petre? îi zise portarului său. Îţi place? Vezi în ce-ncurcătură m-ai băgat cu stăruinţele tale?!

– O să te descurci, Doamne, răspunse Sf. Petre, că eşti mare şi înţelept.

Nu ştia sfântul că vine tata copiilor cu ce vine, căci numai Dumnezeu el singur le ştie toate.

Când a simţit spuza de copii că se apropie tata lor, au dat iuruş prin sat, au adunat toate cuţitele şi toate furculiţele şi, luându-şi fiecare câte un cuţit şi câte o furculiţă, le-au ieşit în cale şi, frecând cuţitul şi furculiţa, au început să strige:

– Aş mânca carne de zmeu! aş mânca carne de zmeu!...

Zmeii, când au văzut aşa ceva, au aruncat sacii şi-au tulit-o la fugă, de nici cu ogarii nu i-ai fi putut prinde.

De aceea nu mai sunt azi zmei pe lume, ba li s-a pierdut şi urma, încât numai prin poveşti mai dăm de ei.

RODUL TAINIC

A fost odată un împărat, şi-n curtea acelui împărat se afla un pom atât de înalt, încât nimeni nu era în stare să-i vadă vârful. Pomul acesta înflorea şi dădea rod în fiecare an, dar nici împăratul, nici curtenii lui, nici vreun alt om pământean n-a apucat să vadă poamă din rodul acela. Era, se vede, pe acolo, prin înălţimile nestrăbătute de ochiul omenesc, cineva care nu lăsa să cadă nici o poamă pe pământ, ci le culegea toate la timpul potrivit. Împăratul ţinea doar să afle cum sunt poamele rodite de pomul acela, şi a dat de ştire în toată împărăţia lui că aceluia care se va fi urcat în pomul acela şi va putea spune cum anume îi sunt poamele îi va da în căsătorie pe aceea dintre fetele sale pe care el însuşi şi-o va alege.

Au venit dar boieri de toate spiţele, feciori de împărat, până chiar şi feţi-frumoşi, dar nici unul n-a fost în stare să se urce în pom.

Era însă la curtea împărătească un flăcău ţanţoş, şi acesta s-a lăudat mumei sale că el are să se urce, şi-a rugat-o pe aceasta să se ducă la împărat să-i spună că el se urcă.

Împăratul nu credea aşa ceva şi l-a chemat pe Danciu la sine.

– N-o să fii nici tu în stare să te urci, i-a zis, şi să ştii că, dacă nu te vei putea urca, dau poruncă să-ţi taie capul.

Danciu s-a învoit să-i taie capul, dacă nu va fi în stare să se urce, şi a rugat pe împăratul să-i dea răgaz de trei zile ca să se gândească, iar în timpul acestor trei zile a pus pe un meşter faur să-i facă căţărătoare de fier, apoi s-a pus pe urcate.

S-a urcat omul şi iar s-a urcat timp de trei zile şi trei nopţi, şi deodată a dat în scoarţa copacului de o gaură prin care a

intrat în o colibă în care a găsit o babă bătrână, de tot bătrână. El îi dete bineţele cuvenite.

– Bună seara, bunică dragă! îi zise apoi.

– Bine că mi-ai zis bunică, îi răspunse baba, căci altfel te-aş fi omorât într-o clipă. Dar ce te aduce pe la noi, puişorul mamei?

– Bunică dragă, răspunse el, n-ai putea să-mi spui ce fel de rod are pomul acesta?

– Mai aşteaptă puţintel până ce se va fi întors fiul meu, răspunse ea, el va fi ştiut-o şi aceasta, căci suflă şi în cele mai mici găuri.

Iară dânsa era Mama Vânturilor.

Seara, după ce s-a întors, fiul ei a simţit miros de om pământean.

– Simt boare de om, zise el mumei sale. Cine a venit şi în ce treburi umblă?

Ea îi spuse ce şi cum, toate din fir a păr, precum le aflase de la Danciu.

– De, zise fiul ei, Vântul cel fără de astâmpăr, eu suflu, ce-i drept, în toate găurile, dar până acum tot n-am ajuns să aflu ce fel de rod are pomul acesta.

A rămas cu buzele umflate şi-a plecat mai departe.

Urcându-se până acolo, el a tocit o pereche de căţărătoare. El luă acuma altă pereche.

După ce s-a urcat încă trei zile, a dat de o altă colibă şi-a intrat şi-n aceasta dând cuvenitele bineţe.

– Bună seara, bunică dragă!

Şi baba aceasta îi dete acelaşi răspuns ca cea de mai nainte, apoi îl întrebă:

– De unde şi până unde?

El îi spuse că umblă să afle care e rodul pomului.

– De! îi răspunse ea. Îmi pare rău că nu te pot dumeri. Mai aşteaptă însă să vie fiul meu; el o să ţi-o poată spune.

Baba i-a dat apoi să mănânce, căci era lihnit de foame, şi după aceea i-a făcut culcuş să doarmă.

Viind acasă fiul ei, care e Omul-din-lună, a făcut şi el întrebările pe care le făcuse vântul. Ea îi spuse că e om bun şi umblă să afle ce fel e rodul pomului.

– Îmi pare foarte rău, răspunse el. Eu mă uit, ce-i drept, prin toate crăpăturile, dar n-am ajuns să aflu ce fel de rod are pomul acesta.

Dimineaţa, după ce Danciu se deşteptă din somn, baba i-a spus-o aceasta. Nu-i rămâne dar lui Danciu decât să-şi ieie a treia pereche de căţărătoare şi să arunce jos pe cele tocite.

Găsindu-le pe acestea prin curte, slugile i le duseră împăratului, care prin aceasta se încredinţă că a ajuns tot departe.

„Te pomeneşti că acela găseşte în cele din urmă rodul pomului, zise el în gândul lui, eu însă tot n-am să-i dau fata mea."

Iară Danciu se urcă tot mai departe, o zi, două zile şi după a treia zi iar dete de o colibă. Găsi şi în coliba aceasta o babă încă mai bătrână, Mama Soarelui; o păţi însă şi cu aceasta tot ca şi cu celelalte două şi plecă mai departe.

A urcat acum, a urcat şi iar a urcat timp de trei zile – da, încă trei – fără ca să i se fi tocit căţărătoarele, şi tocmai în seara zilei a şaptea s-a pomenit la poarta raiului.

Nu mai era acum tot ca mai nainte: la poarta aceea n-a găsit adică o babă, ci un moşneag bătrân, de tot bătrân.

– Ai obosit, nu-i aşa? îl întrebă moşneagul.

– De! am cam obosit! îi răspunse.

– Ei bine! grăi moşneagul, dacă eşti obosit, sari ici în locul meu şi mai odihneşte până ce mă voi fi întors eu.

Danciu se aşază şi aşteaptă un ceas, două ceasuri, mult a aşteptat, dar moşneagul nu s-a mai întors. El a încercat să se ridice, dar n-a fost în stare; îi era parcă-l bătuseră cu cuie în scaun.

Deodată se pomeni faţă-n faţă cu o fată de tot frumoasă, care, nici una, nici alta, îl întrebă dacă nu vrea să intre vizitiu la Lia, Zâna Zânelor.

– Voi fi vrând eu, îi răspunse Danciu, dar nu pot să mă scol de aici.

– Aş! întâmpină fata cea frumoasă. Am să te scol eu numaidecât. O să-l aduc înapoi pe moşneagul care a fost aici.

Ea s-a dus apoi fuga la Lia şi i-a spus că moşneagul nu mai e la slujba lui şi a lăsat în locul său pe unul care ar fi gata să intre vizitiu la ea, dar nu poate să se ridice de acolo.

Lia se încruntă şi-i porunci olacului său să se ducă iute şi să-l aducă pe moşneag la locul lui.

Olacul se puse pe drum şi alergă o zi întreagă, de dimineaţă până seara, dar nu ajunse la el. Mai alergă însă încă o zi, şi pe înserate îl ajunse, puse mâna pe el, îi trase o trânteală bună, apoi îl luă în spinare şi-l duse la Danciu, care se şi sculă îndată ce ei sosiră acolo.

Olacul îi mai trase moşneagului o trânteală bună, îl aşeză la locul lui, iar pe ţigan îl duse la zâna Lia, ca să-i fie vizitiu.

Lia avea doi cai de călărie, amândoi cu părul de aur.

– Dacă vrei să intri în slujba mea, îi zise lui Danciu, scaldă-te în putina aceasta.

Ţiganul nu mai stete pe gânduri, ci se dezbrăcă şi sări în putină.

El s-a scăldat timp de jumătate de ceas, apoi Lia i-a poruncit să iasă din putină. După ce a ieşit, ce să-ţi vadă ochii? Să stai şi să te miri! El era frumos de nu-i mai puteai găsi pe faţa pământului pereche.

Să vezi dar ruşine ce era să păţească împăratul acela care şi-a pus de gând să nu-şi dea ţiganului fata!

După ce el s-a îmbrăcat, iar a venit fata cea frumoasă şi l-a dus la grajdul celor doi cai cu părul de aur.

– Iată, îi zise ea, aici în cămăruţa de alături e ovăz de aur; dă-le din el cailor în fiecare zi o dată câte o baniţă.

Iar s-a făcut apoi nevăzută, şi prin cele cu desăvârşire minunate abia de aici înainte trece Danciu.

După ce şi-a făcut slujba trei zile de-a rândul, a venit din nou fata cea frumoasă şi i-a spus că Lia, Zâna Zânelor din Împărăţia Sorilor, are să-l aleagă bărbat pe acela care e în stare s-o îngâne făcându-le toate întocmai ca dânsa.

– Du-mă la ea! strigă Danciu săltând de bucurie. Am s-o îngân ca şi când aş fi întru toate ea însăşi.

El a fost dus la stăpâna lui.

Pe-nserate, Lia a poruncit să fie pus în iatacul ei un al doilea pat la o potrivită depărtare de al ei. Ea a început apoi să se dezbrace, şi, dezbrăcându-se, ea avea şasesprezece rochii, pe când Danciu n-avea decât o pereche de iţari. El şi-a sfâşiat însă iţarii în şasesprezece fâşii şi, când Lia punea pe scaunul ei o rochie, punea şi el pe al său o fâşie. După aceea a pus fâşie lângă fâşie, ca să le coase la loc, dar să vedeţi minune! fâşiile se ţineau una de alta, încât Lia, Zâna Zânelor, stătea cuprinsă de uimire când l-a văzut dimineaţa îmbrăcându-se tot ca ea.

Lia s-a dus apoi să se pieptene. Ţiganul, de asemenea. Li se puseră două oglinzi, fiecare cu toate cele de nevoie pentru pieptănat, şi au început amândoi să se pieptene. Când Lia îşi trăgea o dată cu pieptenul prin păr, Danciu trăgea şi el prin al său. Ea a tras de şasesprezece ori, el de asemenea. Ţiganul avea şi el păr lung, şi după ce s-au pieptănat, altă minune: faţa lui era tot atât de frumoasă ca a Liei.

Când se uită deci la el, Lia nu mai ştia ce să facă de bucurie, l-a chemat la ea şi l-a sărutat – cum mireasa îşi sărută mirele.

S-a făcut apoi o nuntă mare, şi după nuntă Lia l-a trimis la vânătoare pe Danciu, care nu mai era acum ţigan ca toţi ţiganii, ci făt-frumos deopotrivă cu orişicare fecior de împărat.

Mai nainte de plecare ea îi dete o oglindă şi-i zise:

– Când vrei să ştii ce fac, uită-te în oglinda aceasta, că mă vezi în ea.

Luându-şi apoi „ziua bună“ unul de la altul, el plecă la vânătoare.

N-a făcut însă decât vreo câteva sute de paşi, şi s-a pomenit cu olacul care alerga spre el ca să-i spună că Lia îi trimite vorbă să cruţe vânatul şi să nu împuşte decât doi iepuri.

Mergând mai departe, şi tot mai departe, a zărit o pădure cu copaci de aur, iar în pădure alergau o turmă de animale

cu păr de aur în care nu era însă nici un iepure. După ce a mai trecut prin pădurea aceea, i-a trecut prin faţă altă turmă, dar nici în aceasta nu era nici un iepure. Iar a mers apoi, până ce a dat de a treia turmă; în aceasta era însă un singur iepure. Şi-a încordat întâi arcul şi una, două, trei! l-a şi culcat la pământ.

El însă doi iepuri avea să-i ducă Liei. A mers dar înainte, ca să mai culce la pământ încă unul.

Mergând aşa, la început de drum, apoi pe potecă şi în cele din urmă pe potecuţe, el s-a rătăcit de nu mai ştia încotro să apuce.

El scoase deci oglinda şi se uită în ea. A şi văzut pe Lia, care îi făcu semn să apuce la dreapta.

S-a dus dar, şi mereu s-a dus – un ceas, două, trei ceasuri, timp de patru ceasuri s-a tot dus fără ca să poposească, şi iată că a zărit o întreagă turmă de iepuri.

El rămase nedumerit.

Un iepure mai avea să culce la pământ, unul singur. Iepurii erau însă grămadă, tot unul lângă altul, şi el, nefiind vânător bun, se temea că, trăgând în el, va omorî deodată mai mulţi.

A aşteptat dar şi iar a aşteptat, până ce şi-a pierdut răbdarea, şi a tras, încât a culcat la pământ trei iepuri.

Îi părea rău că n-a putut să se ţină de vorba scumpei sale soţii, dar nu i-a rămas decât să se întoarcă acasă. Peste puţin i se ivi în cale o matahală de om, un adevărat uriaş.

– Nu ţi-e ruşine obrazului că ai împuşcat doi dintre iepurii mei?! îi zise omul acela, care era stăpânul moşiei pe care rătăcise Danciu.

Nu era adică al Liei decât unul dintre cei trei iepuri.

– Haid' să ne măsurăm puterile! urmă dar stăpânul celorlalţi doi, care mai era necăjit şi pentru că ar fi voit ca Lia pe el să şi-l aleagă de soţ.

Danciu începu să tremure de frică. De! nu se simţea el destul om pentru ca să se-ncumete a-şi măsura puterile cu asemenea matahală. El puse deci mâna pe arc şi-l încordă.

Cellalt fu şi el gata să tragă, dar era prea târziu, căci Danciu îl şi culcă la pământ.

El se întoarse apoi acasă.

Lia rămase cuprinsă de spaimă când îl văzu aducând patru iepuri.

– Vai de mine! strigă dânsa. De ce ai omorât şi pe ceilalţi doi iepuri?! Dacă află stăpânul lor, te omoară-ntr-o clipă.

– Grija aceasta să n-o mai ai! răspunse ţiganul, treaba aceasta am regulat-o eu cu dânsul. Aş avea însă să te-ntreb ceva, dacă vrei să-mi dai răspuns.

– S-ar putea oare să nu-ţi dau? grăi dânsa. Nu avem, aşa credem, noi doi nici o taină unul pentru altul.

– Spune-mi, te rog, ce fel de rod are pomul acesta, îi zise dar Danciu.

– Atâta e tot ceea ce vrei să mă-ntrebi? răspunse Lia. De ce oare n-aş fi având să ţi-o spun aceasta?! Am să-ţi dau, dacă e vorba, chiar să mănânci din poamele acelea câte pofteşti.

Ea chemă apoi degrabă pe una din slugile ei şi-i porunci să aducă zece poame de ale acelui pom.

Sluga s-a urcat în pom. Pomul însă avea trei feluri de poame: mere de aur, pere de aur şi prune de aur. Servitorul nu ştia din care să ieie patru, căci luând din fiecare câte trei, erau numai nouă. El chibzui în cele din urmă să ieie patru prune, căci prunele erau mai mici decât merele. Aşa a şi făcut, şi le-a adus Liei, care i le-a dat soţului său.

– Am o mică daraveră pe pământ, grăi acesta.

– Dacă e aşa, răspunse Lia, poţi să te cobori numaidecât.

Ea porunci apoi să i se facă iute un leagăn care se lasă până la pământ, şi-l aşeză pe soţul său în leagănul acela. Cât gândeşti cu gândul, Danciu şi ajunse la pământ cu poamele pe care le avea în buzunar şi i le duse împăratului.

Nu voise împăratul să-i deie fata sa, dar i-o dete acum, când îl văzu atât de frumos. Nu voia însă fata de împărat să şi-l ieie de bărbat, căci se temea ca nu cumva el iar să se facă cum fusese mai nainte.

Danciu o-nşfăcă însă, o luă pe sus şi-o duse la muma sa, pe care o pofti apoi să vie cu el şi-o duse la pomul cel înalt.

Sosit aici, el strigă „una“, şi fu jos leagănul în care se aşezară toţi trei: el, mama sa şi fata de împărat. Iar numără apoi „una“ şi el fu sus.

– N-ai vrut să mă iubeşti, nu te iubesc nici eu! îi zise acum fetei de împărat, şi-i dete brânci ca să cadă pe pământ.

Ea a tot căzut trei zile şi trei nopţi de-a rândul, iar după ce a ajuns la pământ, s-a făcut mişfărămiş, de n-a mai rămas de ea întreg decât capul, pe care una dintre slugi l-a dus la împăratul.

– Doamne sfinte! se tângui împăratul, cine m-a pus să nu i-o dau de bunăvoie pe fata mea?

Când împăratul se tânguia în felul acesta, se ivi deodată-n faţa lui ţiganul, care se căia şi el de fapta ce săvârşise într-o clipă de supărare.

– Ai fi acum gata să mi-o dai de bunăvoie pe fiică-ta?

– Nu numai că ţi-aş da-o de bunăvoie, răspunse împăratul, dar ţi-aş mai da pe deasupra şi jumătate din împărăţia mea dacă ar fi în viaţă fiică-mea.

Danciu se duse la mumă-sa şi-i spuse ce-a zis împăratul.

– Să vezi un lucru, grăi aceasta, eu am să-ţi dau o cutioară în care e un praf fermecat. Dacă vei presăra praful acela pe faţa moartei, aceasta va învia şi trupul se va întrema chiar mai şi mai de cum a fost.

Danciu a alergat fuga la împărat, a cerut capul moartei şi a presărat pe el praful, cum zisese mumă-sa. Cât dai în palme, trupul fetei s-a întremat, crescând bucată lângă bucată, şi ea începu să vorbească. Împăratul i-ar fi dat-o acum bucuros, dar acesta nu voia s-o primească.

– Să trăieşti în bună fericire cu fiică-ta, îi zise el împăratului, căci eu am găsit altă soţie.

El chemă apoi pe mumă-sa, cu care se duse la pom, se urcă-n leagăn şi se-nălţară într-o clipă la Lia, Zâna Zânelor

din Ţara Sorilor, care i-a primit cu multă bucurie. El a zidit apoi pentru mumă-sa un palat frumos şi i-a zis:

– Dacă ţi se va fi făcut dor de mine, trimite-mi vorbă prin o slugă, şi-ntr-o clipă vom fi eu şi soţia mea la tine.

El s-a dus apoi acasă, unde s-a făcut nuntă mare. Lia voia să-l poftească şi pe împăratul, dar ţiganul nu s-a învoit să stea la masă cu cel ce umblase cu gândul de a-l înşela. Au poftit deci la nuntă şoarecele, care s-a-ndopat.

Am fost şi eu la ospăţ şi-am pus mâna pe un ciolan, apoi am plecat lăsându-i în fericire, care n-a mai încetat nici până astăzi, dacă nu vor fi murit cumva.

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

E înainte de toate un autor pe deplin sănătos în concepţie; problemele psihologice pe care le pune sunt desemnate cu toată fineţea unui cunoscător al naturii omeneşti; fiecare din chipurile care trăiesc şi se mişcă în novelele sale e nu numai copiat de pe uliţele împodobite cu arbori ale satului, nu seamănă în exterior cu ţăranul român, în port şi în vorbă, ci au fondul sufletesc al poporului, gândesc şi simt ca el...

Alecsandri numai e în generaţia veche acela care şi-au încuscrit din capul locului talentul său individual cu geniul poporului românesc şi de aceea el, împreună cu Negruzzi, Donici ş.a. e întemeietorul unei literaturi, nu copiate sau imitate după lord Byron şi Lamartine, ci în adevăr naţionale. Tot această cale, care rezumă poporul nostru pentru a-l reda ca-ntr-o oglindă sie însuşi, o urmează şi Slavici.

Mihai EMINESCU, „Novele din popor“ de Ioan Slavici*, în* Timpul *an. VII, 28 martie 1882, nr. 69, p. 1–2.*

Cine ar crede însă că numai lucruri blânde, liniştite, se întâlnesc în nuvelele dlui Slavici, s-ar înşela: din dragoste pentru îngrozitor, din dorinţa de a fi exact – fie viaţa pe care o zugrăveşte cât de crudă şi nesimpatică – ori de admiraţie pentru operele de asemenea natură din literatura germană, autorul a scris şi lucruri înfiorătoare – O viaţă pierdută, Moara cu noroc *– şi lucruri cuprinzătoare de multe dureri:* Vecinii. *Ce poate fi mai teribil decât sămădăul Lică, asasinul fără patimă, isteţ, cumpătat şi prudent. Ce împrejurări mai înspăimântătoare decât acele pe care le descrie nuvela, cu atâtea omoruri, cu dragostea-i sângerată, cu sinuciderea fantastic de barbară a eroului, cu toată atmosfera de groază, în care se petrece acţiunea? Un altul s-ar fi mărginit la momentele mari care explică pe celelalte şi le-ar fi prezentat pe acestea din urmă în povestire. Autorul nu lucrează aşa. Spaima lui Lică în biserică, unde şi-a căutat adăpost de vreme rea şi de urmărire, neînchipuitele chinuri ale lui Ghiţă, care se vede sosit prea târziu, când iremediabilul s-a întâmplat, sunt analizate cu tot atâta atenţie, tot atât*

de aproape ca şi cele mai puţin însemnate din mişcările sufleteşti ale eroilor.[...] Lică e cel mai viu din toate figurile nuvelei, cel mai bine prezentat şi cel mai inteligibil, cu oarecare nedumeriri la început, datorite poate obiceiurilor cu totul speciale, pe care le descrie autorul, nu suntem nicăieri opriţi în loc, pentru a-i înţelege caracterul. Aceasta poate fiindcă el apare mai rar şi se schimbă mai puţin. Cu totul altfel stau celelalte personagii de căpetenie: Ana şi Ghiţă. După ce s-a mântuit povestea, atunci şi numai atunci, chipul celui din urmă se desface înaintea noastră: e omul slab din fire şi sentimental, legat de dragostea pentru bani şi dragostea pentru femeie. Lică a pus mâna pe el de la început şi, oricât l-ar urî, pentru sclavia în care-l ţine, întâi, pentru necinstea, pe care i-o dă, apoi, pentru răpirea femeii, la urmă, Ghiţă nu va putea învinge pe omul calculat, stăpân pe sine, fără inimă. În nuvelă însă nicăieri autorul nu insistă asupra unei situaţii decisive, care să fixeze existenţa sentimentelor sale sau să arate schimbarea lor, pe când ne dă cu prisosinţă momente neînsemnătoare. Purtarea cu Ana rămâne înnegurată de la un capăt la altul, ca şi purtarea Anei faţă cu dânsul. Aceasta l-a părăsit pentru Lică, fiindcă acela e om tare, fiindcă Ghiţă îi pare amestecat în tâlhării, fiindcă Uţa o face să-l teamă, dar niciodată nu pătrundem pe deplin în sentimentele sale, care se desfac necomplet şi fragmentar, din situaţii rău alese.

Nicolae IORGA, Schiţe din literatura română*, vol. II, Iaşi, Editura Librăriei* Fraţii Şaraga*, 1894, p. 123.*

Adevăratul Slavici se găseşte numai în cele două volume de Nuvele *cu care a debutat. Acolo e* Popa Tanda*, acolo e* Budulea taichii*, acolo sunt* Scormon, O viaţă pierdută *şi* Moara cu noroc*. Cine nu cunoaşte mai cu seamă această din urmă nuvelă nu cunoaşte pe Slavici şi nu cunoaşte una din cele mai puternice creaţiuni ale literaturii române în acest gen.*

Ne-a delectat în copilărie cu Budulea taichii *şi cu* Popa Tanda *şi le-am recitit mai târziu, cu acea indulgenţă şi lipsă de rezerve mintale cu care răsfoim cărţile îmbibate de farmecul unor amintiri personale, deci cu aceeaşi plăcere. Dar aceste două nuvele, de care pomenesc predilect toţi criticii lui Slavici, nu mi se par totuşi cele mai izbutite creaţiuni ale lui. Genul în care a excelat talentul lui Slavici este, fără îndoială, nuvela tragică* Moara cu noroc*, care nu poate să placă atâta în copilărie, recitită de câteva ori mai târziu, la intervale, cu toată blazarea necruţătoare a*

unui spirit saturat de literaturism, lasă aceeaşi impresie puternică. E povestirea unor fapte dramatice pe care autorul le plasează cu vreo cincizeci de ani în urmă, în preajma unui orăşel din Ardeal, într-un colţ de lume evocat cu o mare putere de sugestie. Caractere tari, de oameni primitivi, se ciocnesc violent într-o atmosferă tragică impresionantă, zugrăvite viguros şi nuanţat în acelaşi timp, cu o pătrundere psihologică surprinzătoare. Intriga e condusă cu aceeaşi măiestrie. Toate sunt fericit îmbinate, – până şi tonul sfătos şi stilul cam greoi al scriitorului ardelean pare potrivit anume ca să contribuie la impresia aceea de tragic, de trecut, de fapte întâmplate aievea, de „viaţa adevărată“ intensă. Locurile şi personagiile îţi rămân pentru totdeauna în minte. Drumul care urcă dealul dinspre Ineu, hanul acela izolat, frecventat de drumeţi pitoreşti la anumite epoci ale anului şi la anume ceasuri ale zilei. Ghiţă hangiul şi soţia lui Ana, Pintea căprarul de jandarmi, fost tâlhar, Săilă boarul şi Buză-Ruptă, şi mai cu seamă acel neuitat, cinic şi inteligent Lică sămădăul, personagiu unic în literatura noastră, exemplar de om straniu, care te urmăreşte ca enigmaticul Svidrigailof din Crimă şi pedeapsă. Moara cu noroc *nu-i numai o nuvelă bogată, e în acelaşi timp un mic roman de moravuri, tot atât de interesant, – prin fondul de viaţă locală pe care e proiectată acţiunea principală, prin tipurile de al doilea plan sau abia întrezărite, prin pitorescul lui special, – ca şi* Bordeenii *dlui Sadoveanu.*

Slavici are meritul că a inaugurat în literatura noastră nuvela realistă.

Gheorghe TOPÂRCEANU, Ioan Slavici*, în* Viaţa românească*, a. XVII, septembrie 1925, nr. 9, p. 446–447.*

Deşi Slavici este un scriitor clasat şi intrat în literatură, totuşi, sau mai bine tocmai pentru aceasta, e bine să ne aducem aminte de dânsul, ca şi de alţi înaintaşi ai generaţiunii de astăzi, pentru ca, studiindu-l în ceea ce are mai bun, să avem curajul şi dreptul de a reduce unele din pretenţiile prea timpurii ale triumfătorilor de astăzi. Şi, mai întâi, în ce priveşte fundamentul sufletesc al expresiunii, egalitatea de intuiţie, sufletul scriitorului întrucât răsfrânge personagiile şi acţiunile lor – care dintre nuveliştii ce se ridică, fie acela Brătescu-Voineşti sau Sadoveanu, pot zice că au un umor mai limpede, mai consistent, mai natural, mai cald şi pătrunzător decât Slavici în Popa Tanda *şi mai cu seamă în* Budulea Taichii*? Iar în ce priveşte puterea de plăsmuire, originalitatea plastică, prin care un scriitor, dintr-un material cunoscut, creează personagii noi, în carne şi oase, – care dintre aceiaşi scriitori au putut plăsmui o figură*

atât de adâncă, puternică şi de întreagă, ca aceea a lui Lică Sămădăul din Moara cu noroc*? sau un personagiu atât de complicat şi atât de profund omenesc ca acela al cârciumarului, sau un personagiu cu o ţesătură atât de delicată şi completă, în desfăşurarea ei, ca a cârciumăresei din aceeaşi nuvelă. Şi al doilea, care dintre ei a putut înnoda o intrigă dramatică mai în stare să pună în relief stările fundamentale sufleteşti ale personagiilor aşa cum întâlnim în aceeaşi nuvelă?*

M. DRAGOMIRESCU, Nuvele de I. Slavici*, în* Convorbiri critice*, an. II, 15 martie 1903, nr. 6, p. 250–251.*

Moara cu noroc *e o nuvelă solidă, cu subiect de roman. Marile crescătorii de porci în pusta arădană şi moravurile sălbatice ale porcarilor au ceva din grandoarea istoriilor americane cu imense prerii şi cete de bisoni.[...]*

Ca în toate mediile pastorale, ordinea socială se separă de civilizaţia de stat şi se bizuie pe pacte proprii. Sămădăul Lică este un hoţ şi un ucigaş, acoperit de persoane tari, interesate să aibă un om cu experienţă. Cârciumarul Ghiţă se aşază în drumul porcarilor, unde se câştigă bani mulţi, şi se pune la mijloc între ordinea juridică a statului şi legislaţia mutuală a hoţilor. Drama lui complexă e analizată magistral. Ghiţă vrea să strângă bani şi înţelege să nu se mai pună rău cu Sămădăul care-i cere complicitatea până la un punct şi-l ameninţă cu izgonirea din moara-cârciumă. În acelaşi timp ar voi să rămână om cinstit şi se pune în legătură, fără completă sinceritate, cu jandarmul Pintea. Moment tipic de duplicitate este acela al trădării hoţului. Cârciumarul schimbând mereu bancnotele de furat ale lui Lică, le duce lui Pintea să i le arate şi să le prefacă în mărunţiş, procurând autorităţilor dovada crimei, fără a mărturisi că jumătate din suma schimbată la jandarm o opreşte el drept plată pentru oficiul de petrecere a bunurilor furate. Excesul de şiretenie pierde pe cârciumar.

George CĂLINESCU, Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Bucureşti,* Fundaţia regală pentru literatură şi artă*, 1941, p. 449–450.*

Ioan Slavici introduce oralitatea populară în scrierile sale înaintea lui Creangă. În Popa Tanda*, care apare în 1874, prin urmare cu un an mai înainte de* Soacra cu trei nurori*, prima povestire a lui Creangă, şi cu şapte*

ani mai devreme decât Amintirile *aceluiaşi, întâmpinăm formele orale şi zicerile tipice care alcătuiesc pecetea stilistică a povestitorului moldovean.*

Ceea ce apare nou şi fără asemănare în epoca începuturilor lui este analiza psihologică pe care Slavici o practică într-un limbaj abstract.

Rareori se ridică Slavici peste cenuşiul acestui limbaj: „a da ajutor sufletesc celor rătăciţi... tainicul înţeles al chemării... momentele grele" şi atâtea alte expresii din aceeaşi categorie uzată, câte se pot spicui în paginile sale. Dar chiar cu aceste mijloace sărace izbuteşte Slavici să dea personagiilor lui o viaţă interioară, surprinsă într-o adâncime care nu-l ispitise niciodată pe Creangă. Povestitorul vede oamenii lui dinlăuntru, în sentimentele sau în crizele lor morale, ba chiar în procesele lor intelectuale.

Când însă moralistul şi logicianul priveşte la spectacolul lumii externe, pana sa devine mai puţin ingenioasă. Descrieri ca acelea care aştern notaţii, precum: „nu e negură; cerul e senin; vântul se mişcă leneş în răcoarea dimineţii", nu sunt ale unei imaginaţii înzestrate. Scriitorul reintră, aşadar, în sine şi mişcarea aceasta este atribuită personagiilor lui, pentru că scriitorul o trăise adeseori el însuşi.

Imaginaţia lingvistică a lui Slavici este deopotrivă cu fantazia lui vizuală. Puţine cuvinte îi stau la dispoziţie, cu toate împrumutirile pe care se întâmplă a le face zicerilor populare. În genere el evită însă cuvântul particular. Nici provizia de termeni ai regiunii în care copilărise şi din care păstra atâtea amintiri, nici îndeletnicirile oamenilor de pe-acolo nu îmbogăţesc vocabularul lui. Claritatea fiind ţinta pe care o urmăreşte mai adese, Slavici va întrebuinţa de preferinţă cuvântul general repetându-l ori de câte ori va fi nevoie, chiar înlăuntrul aceloraşi fraze, fără să se lase stânjenit de ucigătoarea monotonie care rezultă.

Tudor VIANU, Arta prozatorilor români*, Bucureşti,* Editura Contemporană*, 1941, p. 119–123.*

Moara cu noroc *e... prima nuvelă memorabilă construită la noi cu elemente ale psihologiei abisale. Iar reuşita ei paradoxală decurge poate din faptul că autorul – conştiinţă etică până la rigiditate – a fost de astă dată el însuşi dominat de un inconformist demon al libertăţii din adâncuri, eliberându-se prin scrierea nuvelei de propriile obsesii şi refulări din substructura lui sufletească, proiectânu-le în afară sub forma sublimată a artei. În sfârşit, nuvela aceasta arată că psihanaliza, bine înţeleasă, nu duce la o interpretare amorală a faptului artistic – cum*

mai pot crede unii –, ci la evidenţierea unei lecţii şi terapeutici morale mai profunde decât aceea pe care o poate avea în vedere uneori autorul, oricât de bine intenţionat ar fi. Catastrofele din Moara cu noroc *demonstrează că, exceptându-l pe Pintea, protagoniştii se pierd pentru că nu ajung să dea o întrebuinţare fecundă tendinţelor de refulare, nu ajung să-şi pună în acord sinele cu supraeul, cum se zice în termeni psihanalitici. Şi nu ajung la aceasta pentru că se cunosc precar pe sine. De şi-ar fi cunoscut mai temeinic „demonul“ din adâncuri, nici n-ar fi trebuit să recurgă la lunecoasele tehnici ale refulării. (Amintiţi-vă, între altele, de fondul sufletesc profund superstiţios al lui Lică Sămădăul.) Lecţia nuvelei se concentrează astfel, până la urmă, printr-un îndemn care nu e decât vechiul adagiu socratic „cunoaşte-te pe tine însuţi“, la care se asociază firesc un precept difuz al epocii Luminilor, potrivit căruia nimic nu e mai imoral decât ignoranţa.*

George MUNTEANU, Slavici necunoscutul*, în* Gazeta literară*, an. XV, 30 mai şi 6 iunie 1963, nr. 22–23.*

Moara cu noroc *creşte firesc din complexul de credinţe populare despre comori şi despre blestemele cu care au fost îngropate, aducând nenorocirea celor care nu aveau drept asupra lor. Şi nu e o întâmplare faptul că, în novelele adunate în două volume, în anii 1892 şi 1896,* Moara cu noroc *e urmată de lunga nuvelă* Comoara*, unde tema e aceeaşi, numai că strămutarea acţiunii în Bucureşti implică o altă mişcare psihică eroului ei...*

Ceea ce dă nuvelelor lui Slavici o puţin obişnuită plinătate şi forţă de viaţă este profunda cunoaştere a sufletului omenesc în complexitatea lui şi în mişcările lui contradictorii. Această cunoaştere funcţionează în modul cel mai firesc, dând impresia că Slavici îşi creează personajele văzându-le din lăuntrul lor. Comportamentul lor nu e întotdeauna logic – adesea chiar dimpotrivă, mai ales în ceea ce priveşte analiza sufletului feminin, în care Slavici rămâne un maestru, – dar aproape niciodată, în marile lui reuşite artistice, nu dă impresia că ar putea să fie altul. Slavici se identifică cu personajele sale, fiind legat cu lăuntrul lor, cu felul lor de a gândi şi de a simţi, prin intime fire simpatetice. Iar acest fel de a gândi şi de a simţi e rezultatul unei observaţii şi meditaţii multiseculare asupra naturii umane. Slavici înfăţişează cu mijloacele artistice ale scriitorului citadin, analitic, ceea ce poporul exprimă aforistic prin zicătorile şi proverbele sale...

Complexitatea sufletească a lui Slavici, finul său instinct de detectare a zonelor obscure ale psihicului uman, l-au făcut să fie pe măsura acestei dificile întreprinderi, de a îmbrăţişa în aceeaşi viziune a lumii şi tragicul şi luminosul din lumea lui contemporană. Iar înalta şi niciodată uitata lui conştiinţă etică a dat destinului eroilor săi acea aură fără de care oamenii nu ar fi decât bieţi viermi striviţi sau ocoliţi de pasul unei fiinţe uriaşe şi nevăzute pentru ei. S-a afirmat de multe ori că eşecurile lui Slavici – care sunt şi ele numeroase în epica lui – s-ar datora imixtiunii eticului, voinţei lui de a-şi demonstra convingerile morale. Dar marile lui reuşite – Moara cu noroc, Popa Tanda, Pădureanca, Budulea taichii *– stau toate sub acelaşi semn neclintit al meditaţiei asupra atitudinii etice a omului în lume.*

Ovidiu PAPADIMA, Ioan Slavici*, în* Istoria literaturii române*, vol. III, Bucureşti,* Editura Academiei Române*, 1973, p. 412, 414.*

În Moara cu noroc *se pot separa cu uşurinţă trei straturi tematice. Cel dintâi, care trebuie considerat şi o „supratemă“, deschide fără echivoc nuvela, prin cuvintele bătrânei: „Omul să fie mulţumit cu sărăcia sa, căci dacă e vorba, nu bogăţia, ci liniştea colibei tale te face fericit.“ Monologul liminar poate fi interpretat şi ca o parataxă a naratorului, drama fiind proiectată în spaţiul unei dezbateri morale general-umane, în deplin spirit slavician. În final însă, bătrâna meditează din nou pe marginea celor petrecute la han, subliniind amar-ironic ideea unei fatalităţi oarbe: „Simţeam eu că nu are să iasă bine; dar aşa le-a fost data.“ Concluzia distinge aparenţa-intenţie moralizatoare, căci autorul sugerează subtextual incapacitatea psihologiei comune de a înţelege mobilurile reale ale catastrofei. Al doilea strat, sociologic, vizează procesul dezumanizării prin „chivernisire“ malonestă, idee din care s-a bătut monedă curentă în toate interpretările secvente celei călinesciene. Observaţia realistului Slavici urmăreşte neîndoios şi un atare mecanism economico-social, fără ca acesta să fie dominant. El rămâne mai degrabă pretextul anecdotei tragice. Conţinutul ei trebuie căutat în altă parte: în fascinaţia ideii de forţă, în simbolul puterii, pe care-l reprezintă Lică Sămădăul. Personajul este polul de referinţă al problematicii autentice a operei: Lică reprezintă forţa în stare să sfideze legile divine şi umane, sigur în toate acţiunile ce întreprinde, acoperit de tutela complice a unui sistem social determinat istoriceşte, eliberat de orice cenzură interioară şi de teama*

oricăror precepte morale, de ideea „sancţiunii“ sau a pedepsei instituţionalizate. Virulentă şi dezlănţuită, ascultând numai de impulsuri elementare, vitalitatea sa agresivă vrea să întârzie cât mai mult pragul stingerii, singurul de care simte o spaimă obscură, animalică şi pentru evitarea căruia nici o crimă nu-i pare zadarnică... Legea forţei e dominarea prin forţă, strivirea personalităţii celuilalt, declanşarea terorii, stăpânirea prin frică...

Viziunea slaviciană ar fi putut să ia drept epigraf cuvintele marchizului de Cusine: „Frica e molipsitoare, ca tristeţea“, întregind imaginea unei societăţi căreia colegii de generaţie ai prozatorului ardelean îi detectaseră numai geografia ultimului termen: tristeţea numită de ei „decepţionism“ sau „pesimism“.

Astfel Moara cu noroc *nu este o simplă investigaţie sociologică a unui mediu „pastoral“, nici o povestire tenebroasă spusă cu intenţii moralizatoare. Semnificaţia ei ascunsă descoperă o morală istorică extraordinar înţeleasă: forţa elementară, violenţa molipsitoare, agresivă şi aparent victorioasă, distrugătoare şi nimicind totul în calea ei, se autodevoră.*

Mircea ZACIU, Prefaţă*, în Ioan Slavici,* Moara cu noroc*, Timişoara,* Editura Facla*, 1974, p. 14–16.*

Dacă se ignoră unele pastişe literare ale westernului american ca şi exemplele tradiţionale de literatură haiducească, se poate ţine seama de prezenţa unei literaturi western autentice, a cărei origine poate fi căutată în realităţi sociale şi istroice româneşti.

Un prim model de naraţiune călinesciană western îl oferă Slavici prin Moara cu noroc*. Observaţia călinesciană este în această privinţă remarcabilă... Nuvela lui Slavici, căruia Călinescu îi întuieşte geniul, prezintă încă în 1881 toate caracteristicile naraţiunii western moderne. Mai întâi, o regiune pustie, la marginea unei lumi; marginea de lume este echivalentă cu marginea de lege. Nu s-ar putea spune că legea nu există; dar e sigur că ea coexistă cu fără-de-legea; practic, ea este teoretizată, dar începe să funcţioneze abia o dată cu victoria ei, şi nu înainte de aceasta. Este semnificativ, de altfel, că Legea şi Fără-de-legea descind din aceeaşi materie umană, simetric poziţională: Lică Sămădăul şi Pintea jandarmul au fost împreună la închisoare, ca hoţi de cai, până ce unul va ajunge omul legii, iar celălalt — tâlharul.*

Lumea acestui western straniu, fixat chiar în vestul ţării, este exact cea cunoscută din naraţiunile americane. În acest spaţiu sălbatic, în care

singurele posibilităţi de existenţă sunt creşterea animalelor şi îmbogăţirea prin aceasta sau prin tâlhăria organizată asupra celor care le cresc (un porcar e ucis de Lică Sămădăul chiar în cursul nuvelei), oamenii sunt ei înşişi croiţi pe măsura locului. Fizic se remarcă soliditatea şi energia: bărbaţii sunt puternici; Ana remarcă urâţenia fizionomică a lui Lică, dar cade sub forţa personalităţii lui definită prin locul respectiv. Conflictele între termenii acestei masculinităţi, la fel ca în westernuri, depăşesc un caracter eroic, care constituie aici numai o implicaţie secundară: Ana este pierdută cu uşurinţă de Ghiţă şi abandonată cu destulă lipsă de pudoare de Lică. Femeile nuvelei interesante din punct de vedere erotic sunt Ana şi Uţa: Ana e misterul şi instabilitatea feminină, Uţa – degradarea femininului prin univocitate. Aşadar, două roluri – al matroanei degradată prin locul existenţei şi al tipicei hetaire, ca formă simultană de existenţă a aceluiaşi loc. Personajele secundare, bandiţi şi porcari, prezintă o brutalitate de comportament specifică westernului, chiar în situaţiile cele mai banale; Slavici notează meticulos gesturile şi vorbele tovarăşilor lui Lică veniţi să mănânce la hanul lui Ghiţă.

Un asemenea conflict presupune un punct de centralizare a personajelor: unui spaţiu enorm, nepopulat, misterios îi corespunde ca o compensaţie locul de adunare, în acest caz cârciuma lui Ghiţă, forma locală a unui salon. Dincolo de acest focar uman, existenţele sunt anonime, tăinuite, necunoscute sau ignorate: ca şi în western, nu există o realitate a creşterii porcilor, ci numai a valorificării lor necinstite, spectaculoase. Prin intermediul acestui punct de convergenţă a personajelor se declanşează conflictul, în nuvela dată chiar prin existenţa amintitului salon.

O caracteristică a westernului este dezvoltarea unui conflict prin schema cineva care vine. *Într-o realitate infernală trebuie să apară cineva din exterior care să arate realitatea ca atare: în acest caz vine Ghiţă, care consumându-şi destinul revelă toate caracteristicile realităţii date. În finalul unui asemenea conflict, trebuie să fie cineva care pleacă, cineva care se retrage, cineva care a consumat drama sau a participat la ea, cineva care a suportat consecinţele trebuie să plece dintr-un asemenea spaţiu şi pentru că el a fost golit de realitatea umană anterioară, pentru un timp sau definitiv, o dată cu instaurarea Legii. În* Moara cu noroc *pleacă soacra lui Ghiţă cu copiii, singurii neparticipanţi la dezvoltarea conflictului, dar autenticele sale victime. Nici unul dintre protagonişti nu poate pleca, pentru că această plecare ar fi un sacrilegiu: nuvela lui Slavici impune un conflict care evindenţiază finalmente o Lege,*

dar nu şi un om al legii, un pozitiv, un erou, ca în majoritatea westernurilor tradiţionale. Finalul nuvelei este tipic westernului: bătrâna cu copiii contemplă ruinele stinse ale hanului, nu înţelege cauza dezastrului, se dă o explicaţie exterioară, eronată, dar ultima frază este următoarea: „Apoi ea luă copiii şi plecă mai departe“. Fraza constituie o magistrală închidere prin deschidere: o închidere a conflictului Ghiţă — Lică, dar o suspendare a istoriei, şi nu o suprimare a ei: sensul propriu şi cel figurat al frazei, indecizia în alegerea unuia sau a celuilalt reprezintă unul din lucrurile cele mai bune ale nuvelei.

Marian POPA, Westernul ca realitate românească*, în vol.* Forma ca deformare*, Bucureşti,* Editura Eminescu*, 1975, p. 158–160.*

Cine este Sămădăul? El reprezintă încarnarea unui principiu, singura personalitate directă şi expresă din literatura lui Slavici, a „voinţei de putere“. Autorul are însă tactul de a nu lucra cu o schemă simplificată şi demonstrativă. Întâmplare sub care se manifestă necesitatea răului, Sămădăul nu e instrumentul orb al unei pasiuni mortale şi mortificante, ci în primul rând o inteligenţă lucidă, stăpână pe impulsurile firii, pe actele sale şi pe consecinţele lor. Farmecul straniu care înconjoară acest personaj tare şi hotărât negativ e seducţia inteligenţei, misterul puterii sufleteşti. Întotdeauna luciditatea şi atotputerea, chiar direcţionate spre negativ, creează atracţie, o atmosferă de securitate şi protecţie. Insondabil, pentru că multă vreme el nu lasă să se vadă decât o aparenţă a sa, efectele gândirii, dar niciodată gândirea însăşi, misterios, seducător ca prezenţă bărbătească tare, decisă, cu instinctul autorităţii şi conducătorului, Sămădăul e superior faptelor sale...

Pintea îl intuieşte şi îi dă definiţia exactă: „El are o slăbiciune, una singură: să facă, să se laude, să ţie lumea de frică şi cu toate aceste să râdă şi de dracul şi de mumă-sa. Să râdă de noi, Ghiţă, de noi...“

Orgoliul lui e unul de stăpân care nu doar îşi subordonează oamenii, dar se substituie destinului lor, ţinând locul unui Dumnezeu pătimaş, batjocoritor, sadic.[...]

Moara cu noroc *este drama unui ins care nu îndrăzneşte să facă supremul gest al umilinţei: să se recunoască aşa cum e în faţa altuia, predându-se de fapt aceluia. Ghiţă e indecis şi labil, dar vrea să păstreze pentru Ana aparenţa bărbatului tare şi sigur de el; Ghiţă îl urăşte şi îl vinde pe Lică, dar joacă faţă de el comedia complicităţii subordonate;*

Ghiţă colaborează cu jandarmul Pintea, oferindu-i toate probele vinovăţiei lui Lică, dar păstrează jumătate din banii furaţi pe care i-i încredinţează Sămădăul. Personajul e astfel nu doar interior dublu, dar el îşi creează pentru ceilalţi aparenţe duble şi neconvergente. În această multitudine de măşti, el nu se poate acorda definitiv nici unui rol.

Dramă a dedublării, Moara cu noroc *este în acelaşi timp o dramă a confuziei, a incapacităţii de a înţelege exact natura omonimului tău. Nu numai Ghiţă suportă acest subtil proces de dezagregare, ci şi toate personajele din jurul lui, care, supuse unei lente discreditări, nu mai par demne de încredere şi asociere.*

Magdalena POPESCU, Slavici*, Bucureşti,* Editura Cartea românească*, 1977, p. 170–171, 173.*

Slavici nu se mulţumeşte să redea realitatea, ci adânceşte viziunea realităţii prin sensul pe care îl cântă într-însa. Când sensul prea evident, ca şi grevat în text, tinde să-l dezechilibreze, scriitorul — care dispune de o gamă întreagă de mijloace — îl poate reechilibra cu ajutorul stilului, astfel că naraţiuni absolut paradigmatice, pe plan social sau personal, precum Popa Tanda *(1875) şi* Budulea taichii *(1880), îşi redobândesc valabilitatea întregului datorită humorului expresiei sau al observaţiei, prin farmecele oralităţii gnomice şi ale satirei duioase, discernabile în euforia stilului indirect liber.*

Ion NEGOIŢESCU, Istoria literaturii române*, Bucureşti,* Editura Minerva*, 1991, p. 115.*

Superioară tuturor celorlalte nuvele ale autorului — şi una dintre cele mai valoroase din întreaga proză românească, Moara cu noroc *exemplifică observaţia banală a unei bătrâne, că „nu bogăţia, ci liniştea colibei tale te face fericit", printr-o istorisire atât de acaparantă prin ea însăşi încât orice înţeles ar voi autorul să-i dea, acesta se mistuie cu totul în scenele clocotitoare de viaţă. Arendând o cârciumă, fostă moară, aflată într-o vale, loc de popas, pe un drum cu mare trafic, pantofarul Ghiţă, spre a putea s-o menţină, se vede constrâns a încheia pact cu diavolul. Cu un diavol în chip de bărbat „ca de treizeci şi şase de ani, înalt şi uscăţiv şi supt la faţă, cu mustaţa lungă, cu ochi mici şi verzi şi cu sprâncene dese şi împreunate la mijloc", Lică, porcar de meserie, ajuns „sămădău", adică supraveghetor al sutelor de turme de râmători, răspunzător faţă de stăpâni pentru fiecare porc şi protejat de ei, mereu pe drumuri, călare,*

cu un bici în mână, a cărui codrişte de os e lucrată artistic, în căutarea — chiar şi prin oale — a porcilor furaţi. Tâlhar şi asasin, Sămădăul are nevoie de Ghiţă ca acoperitor şi intermediar cu bancheri, când e vorba de a schimba bancnote suspecte. Pretându-se jocului, cârciumarul, lezat mortal în amorul său propriu, prin reducerea la rolul de unealtă, acceptă rolul cu intenţia de a-l preda pe Lică autorităţilor, mai exact, poliţistului Pintea, fostul lui frate de tâlhărie, care, în urma unui conflict, îi pândeşte toate mişcările, pentru a-l vârî la ocnă. Dar nu destăinuie nimănui că jumătate din banii murdari pe care îi schimbă (prin Pintea) îi revin lui. Această duplicitate îl costă viaţa, şi naraţiunea se încheie cu trei morţi năpraznice (Ana, soţia lui Ghiţă, înjunghiată chiar de el, cârciumarul, împuşcat de un om al Sămădăului, Lică, sinucis prin izbirea cu capul de un copac) şi prefacerea cârciumii în scrum. Totul se petrece ca într-o tragedie greacă. Eroii apar ca victime şi unelte ale fatalităţii oarbe. Ei sunt, asemenea tuturor personajelor slaviciene reprezentative, „suflete tari", caractere de stâncă. Aparent apatic şi dominabil, calm, aşezat, Ghiţă e omul de rând ambiţios cu discreţie, mânat de o voinţă teribilă ascunsă, de o încăpăţânare mută în stare, pentru îndeplinirea unei hotărâri desperate, nedestăinuite nimănui, să-şi calce în picioare tot ce are mai sfânt, să-şi împingă soţia în braţele celui pe care vrea să-l răpună şi apoi s-o omoare cu cuţitul. De un singur resort — setea de răzbunare — sunt acţionate demersurile lui Pintea, care nu poate avea linişte cât timp îl ştie pe Lică în libertate, iar când îi vede cadavrul, are sentimentul că vrăjmaşul i-a scăpat şi, dezamăgit de a nu-l fi prins viu, îl aruncă în râu. Crud, cinic, amoral, Lică e banditul absolut, încarnarea perversităţii. Opusă caracterologic tuturor personajelor masculine din nuvelă — ca, de altfel şi mai tuturor celor feminine din alte scrieri, Ana e un suflet delicat şi mărginit, un fel de Ifighenia. Mama ei, în sfârşit, prezenţă pasivă şi reflexivă, comentatoare laconică, e doar o voce: vocea bunului simţ popular, a modestiei şi resemnării ţărăneşti.

Dumitru MICU, Scurtă istorie a literaturii române*, vol.1, Bucureşti,* Editura Iriana*, 1994, p. 285-286.*